

**RAKMONOV AZAMAT
RUZVONOVICH**

IJTIMOIY PEDAGOGIKA ASOSLARI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TALIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

RAXMONOV AZAMAT RUZVONOVICH

IJTIMOIY PEDAGOGIKA ASOSLARI
(O'QUV-QO'LLANMA)

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV TALIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

CHIRCHIQ – 2023

A.R.Raxmonov / Ijtimoiy pedagogika asoslari / O'quv-qo'llanma - Chirchiq: «**Yangi chirchiq prints**», 2023. – 252 bet.

Tuzuvchi:

A.R.Raxmonov Umumiy pedagogika kafedrasi katta o'qituvchisi

Taqrizchilar:

X.Libragimov - Qori Niyoziy ilmiy tekshirish instituti direktori
professori, pedagogika fanlari doktori
G.O.Ernazarova - Chirchiq davlat pedagogika universiteti
"umumiy pedagogika" kafedrasi professori,
pedagogika fanlari doktori.

O'quv qo'llanmada berilgan ko'rsatmalar ijtimoiy pedagogika fanining yuzaga kelishi, uning o'tmish tarixi, ijtimoiy pedagogika fanining metodikalari va texnologiyalari bilan izohlanadi. Shu singari, ijtimoiy pedagogning sohadagi asosiy faoliyat qirralari ochib berilgan. O'quv qo'llanma 60110100- «Pedagogika va psixologiya» ta'lim yo'nalishining talabalariga mo'ljallangan.

Mazkur o'quv-qo'llanma 2023 -yil "29" "may" dagi O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirining №232 -sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan o'quv reja va dastur asosida tayyorlandi.

ISBN 978-9910-751-34-9

© A.R.Raxmonov, 2023
© «Yangi chirchiq prints», 2023

1.	Kirish.....	9
2.	Ijtimoiy pedagogika va pedagogik sotsiologiyaga ehtiyoj va zamonaviy jamiyat rivojining zaruriy shartlari.....	12
2	O'zbekistonda ijtimoiy pedagogika va pedagogik sotsiologiya fanining paydo bo'lishining madaniy-tarixiy, ijtimoiy-huquqiy shart-sharoitlari.....	28
3	Xorijda ijtimoiy pedagogikaning rivojlanish tarixi.....	30
4	O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning rivojlanish tarixi..	51
5	O'zbek xalq pedagogikasi va islom ta'limotida ijtimoiy pedagogik g'oyalar.....	69
6	Ijtimoiy pedagogika fan va amaliy faoliyat sohasi sifatida. Ijtimoiylashuv–ijtimoiy-pedagogik jarayon.....	76
7	Ijtimoiy pedagogika va pedagogik sotsiologiyada "me'yor" va "me'yordan og'ish" tushunchasi. Me'yordan og'ishish tiplari.....	81
8	Ijtimoiy pedagogning kasbiy faoliyati.....	84
9	Ijtimoiy pedagogikaning tamoyillari.....	99
10	Ijtimoiy pedagogikaning kategoriyalari va mexanizmlari..	106
11	Ijtimoiylashuv omillari va vositalari.....	109
12	Bolaning sotsiunda rivojlanishi.....	112
13	Makallalar–ijtimoiy o'z-o'zini boshqarish organi.....	118
14	Ijtimoiy-pedagogik tadqiqotlar.....	122
15	Deviant xulq– ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida.....	130
16	Ijtimoiy-pedagogik faoliyat metodikasi va texnologiyasi...	135
17	O'zbekistonda faoliyat olib boruvi ijtimoiy reabilitatsion muassasalar.....	141
18	Oliida olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat.....	145
19	Vasiylik va homiylik.....	151
20	Yetim bolalar bilan olib boriladigan faoliyat.....	153
21	Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat.....	159
22	Ijtimoiy pedagogning maktab yoshidagi bolalar bilan olib boriladigan faoliyati.....	183
23	Spiriti ichimliklar iste'mol qiluvchi o'smirlar bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik.....	207

24	Гуноҳвандлик–deviant xulq shakli sifatida.....	213
25	Imoyatchilik bolalarda g'ayriqonuniy hatti-harakatning namoyon bo'lish shakli sifatida.....	216
26	Ijtimoiy-pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishning nazariy asoslari.....	220
27	Ijtimoiy-pedagogik texnologiya strukturasi va mazmuni..	228
	GLOSSARIY.....	239
	Foydalanilgan adabiyotlar.....	250

ОГЛАВЛЕНИЕ

1.	Войти.....	9
2.	Необходимость социальной педагогики и педагогической социологии и необходимые условия развития современного общества.....	12
2	Культурно-исторические, социально-правовые условия возникновения науки социальной педагогики и педагогической социологии в Узбекистане.....	28
3	История развития социальной педагогики за рубежом.....	30
4	История развития социальной педагогики в Узбекистане.....	51
5	Социально-педагогические идеи в узбекской народной педагогике и исламском учении.....	69
6	Социальная педагогика как область науки и практической деятельности. Социализация – социально-педагогический процесс.....	76
7	Понятие «норма» и «отклонение от нормы» в социальной педагогике и педагогической социологии. Виды отклонений от нормы.....	81
8	Профессиональная деятельность социального педагога.....	84
9	Принципы социальной педагогики.....	99
10	Категории и механизмы социальной педагогики.....	106
11	Факторы и средства социализации.....	109
12	Развитие ребенка в обществе.....	112
13	Районы – это органы общественного самоуправления.....	118
14	Социально-педагогические исследования.....	122
15	Девiantное поведение как социально-педагогическая проблема.....	130
16	Методология и технология социально-педагогической деятельности.....	135
17	Учреждения социальной реабилитации, действующие в Узбекистане.....	141

18	Социально-педагогическая деятельность, проводимая в семье.....	145
19	Опека и покровительство.....	151
20	Деятельность с сиротами.....	153
21	Социально-педагогическая деятельность с детьми дошкольного возраста.....	159
22	Деятельность социального педагога с детьми школьного возраста.....	183
23	Социально-педагогическая работа с подростками, употребляющими алкоголь.....	207
24	Наркомания как форма девиантного поведения.....	213
25	Преступность как проявление противоправного поведения у детей.....	216
26	Теоретические основы разработки социально-педагогических технологий.....	220
27	Структура и содержание социально-педагогической технологии.....	228
	ГЛОССАРИЙ.....	239
	Использованная литература.....	250

TABLE OF CONTENTS

1.	Enter.....	9
2.	The need for social pedagogy and pedagogical sociology and the necessary conditions for the development of modern society.....	12
2	Cultural-historical, social-legal conditions of the emergence of the science of social pedagogy and pedagogical sociology in Uzbekistan.....	28
3	History of development of social pedagogy abroad.....	30
4	Development history of social pedagogy in Uzbekistan.....	51
5	Social pedagogical ideas in Uzbek folk pedagogy and Islamic teaching.....	69
6	Social pedagogy as a field of science and practical activity. Socialization is a social-pedagogical process.....	76
7	The concept of "norm" and "deviation from the norm" in social pedagogy and pedagogical sociology. Types of deviations from the norm.....	81
8	Professional activity of a social pedagogue.....	84
9	Principles of social pedagogy.....	99
10	Categories and mechanisms of social pedagogy.....	106
11	Factors and means of socialization.....	109
12	Child development in society.....	112
13	Neighborhoods are social self-governing bodies.....	118
14	Socio-pedagogical studies.....	122
15	Deviant behavior as a socio-pedagogical problem.....	130
16	Methodology and technology of socio-pedagogical activity.....	135
17	Social rehabilitation institutions operating in Uzbekistan.....	141
18	Social-pedagogical activities conducted in the family.....	145
19	Guardianship and patronage.....	151

20	Activities with orphans.....	153
21	Social-pedagogical activity with children of preschool age	159
22	Activities of a social pedagogue with school-aged children.....	183
23	Social-pedagogical activities with teenagers who consume alcohol.....	207
24	Addiction as a form of deviant behavior.....	213
25	Criminality as a manifestation of illegal behavior in children.....	216
26	Theoretical foundations of the development of socio-pedagogical technologies.....	220
27	Structure and content of socio-pedagogical technology.....	228
	GLOSSARY.....	239
	References.....	250

Kirish

Mamlakatimizda "ijtimoiy pedagogika" ga ehtiyojni yuzaga kelishiga asosan kishilarni ijtimoiylashuvdagi ba'zi muammolarni yuzaga kelishi sabab bo'ldi. Respublikamiz istiqlolni qo'lga kiritganidan keyingi davr ayniqsa ijtimoiy pedagogika sohasini sezilarli tarzda ko'rsata olishga kirishdi. ¹Bu yo'lda O'zbekiston Respublikasining prezidenti Sh.M.Mirziyoyev o'z faoliyati davomida jamiyatni ijtimoiylashtirish yo'lidagi say harakatlari bunga asos bo'lib xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasi ta'lim to'g'risidagi qonun o'zgarishlari xamda ta'limni islohati yuzasidan qabul qilingan farmon va dasturlarni qabul qilinishi sohadagi faoliyatni yanada takomillashtirishga xizmat qildi. ²"Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz birga quramiz!" nomli kitobida Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanadachuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatni rivojlantirish konsepsiyasini amalga oshirishda biz, ilgirigidek, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari mahallalar, shuningdek, nodavlat notijorat tashkilotlar, erkin va xolis ommaviy axborot vositalari faol o'rin egallaydi, deb ishonamiz.

«**Kuchi davlatdan - kuchi fuqarolik jamiyati sari**» degan muhim tamoyilni amalga oshirishda biz avvalo ana shu ijtimoiy institutlarning kuch va imkoniyatlariga tayanamiz.

Mazkur siyosiy faoliyatdagi dasturilamal vazifalarni amalga oshirishdagi say harakatlar samarasi ijtimoiy pedagogikada keng imkoniyatlarni ochib bermoqda. Shu o'rinda takror va takror aytishimiz joizki prezident Sh.M.Mirziyoyev³ni davlatimizda ijtimoiy pedagogika fanini rivojlantirishiga navbatdagi asoschi sifatida anglash mumkin. Ma'lumki ijtimoiy pedagogika jamiyatdagi barcha sohani rivojlantirishda o'zini hamkorlik mexanizmlarini o'rnatdi hamda ta'lim sohasi uchun o'z qonunchiligida barchani mas'ulligini, javobgarligini oshirishni ham asoslay oldi. Ammo shuni yodda saqlashimiz kerak garchan azal-azaldan yurtimizda "ijtimoiy tarbiya", "ijtimoiy reabilitatsiya", "ijtimoiy himoya", "ijtimoiy ko'mak berish" "ijtimoiy talim", "ijtimoiy adaptatsiya", "ijtimoiy agent",

¹ Sh.M.Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston strategiyasi" kitobi 116 b

² Sh.M.Mirziyoyev "Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz birga quramiz!" 120 b

³ Sh.M.Mirziyoyev 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi 194/40-sonli Farmoni

"Ijtimoiy faol harakatlar" ko'rinishida mavjud bo'lgan bo'lsada, pedagogikaning azaliy bilim sohasida va mustaqil fan sifatidagi tarkibida dolzarbligicha hisoblanib keldi. Respublikamizda XX asrning 90-yillaridan boshlab oliygohlarida ijtimoiy pedagogika fani o'qitiladi. Ammo Respublikamiz istiqloqga erishgungacha ijtimoiy pedagogikani mustaqil fanga aylannaganligini O'zbekistonning tarixiy davrida kuzatilgan qarama-qarshiliklar va ba'zi tushunmovchilik holatlar asosida izoxlash mumkin. Ijtimoiy pedagogikaning yuksalishiga o'z ta'sirida salbiy ifodalangan hodisalar esa asosan 20 asrning 30-yillarida boshlangan ijtimoiy tarbiyaning ayrim ishonchsizliklarga yuz tutishi, mahalliy ilm kishilari tarafidan va pedagoglarning xorijlik kasbdoshlaridan o'rgangan ilmiy tadqiqot ishlari "temir parda" yuzaki qarash, uzoq o'tgan davr davomida saqlangan insoniy qadriyatlarini tabaqalashgan qadriyatlarga almashish, ijtimoiy muammolar haqida "tinchlikni saqlash" siyosiy bilimdonlik, vatanparvarlik mehribonlik, muruvvatlik an'analarning e'tibordan chetda qolishi kabi har yaqol misol bo'lishi tabiiy. Hozirgi kunda mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalari talabalari tomonidan ijtimoiy pedagogika sohasiga bo'lgan munosabat yanada ijobiy tus olmoqda. Shu singari har bir mahallabay tizimlar faoliyatini yuritish uchun ham jamiyat taraqqiyotining zaruriyatlari va buyurtmasini e'tiborga olish lozim. Hozirda mamlakatimizning barcha jabhalarida bo'lgani singari, ta'lim borasida ham katta ulkan isloxlarning olib borilishida yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev o'zining siyosiy mavzulardagi ma'ruzalarida ko'p takrorlayotgan tushuncha xalqimiz ongi-tafakkurini 4Yangi O'zbekiston tarkibida birlashtirish va ezigulik xarakatlarini rivojlantirish. Ijtimoiy soha tuzilmalarini kishilik jamiyatining rivojlanishidagi yangi tamoyillari, bozor iqtisodiyotini muqobillashirish munosabati qonunlari, mafkuraviy va axloqiy talablarni o'zgartirishlardagi bir vaqtda ishsizlikka chek qo'yish borasida aholi tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash, moddiy ta'minotdagi kamchiliklar ya'ni kambag'allikni cheklashda qishloqlar va chekka ovullarda foydalanish uchun yer berish, bu esa ayni damda pandimiya shoraitlarida aholini yashash turmushi uchun oliy xizmat sifatida tan olindi. Yana bir tushunchaga alohida

e'tibor qaratishimiz kerak ya'ni bolalarning qarovsizligini va yomon holatlarda ota-ona, yaqinlar rolini oshirish, oilalarning arziyas sabablarga ajralib ketishi yokim moddiy ta'minotdagi say-harakatlarga sustkashliklar, g'ayri ijtimoiy hodisalar—spirtili maxsulotlar istemol qilishlari, narkobiznesga va uning savdo-sotiq yo'llariga tasodifiy kirishlar, turli xildagi jinoyatchiliklar sabablari, fohishabozlik kabi ijtimoiy dolzarb muammolarni yechish o'ta muhim ahamiyat kasb etadi. Bu singari ijtimoiy yordam va muhofazaga birinchi navbatda bolalar, lekin shu bilan birga kattalar ham muhtojliklari kuzatilmogda. Mazkur shart-sharoitlarda jamiyatning ijtimoiylashuvida shaxsning muammolari bilan bog'liq pedagogik masalalarda yordam beruvchi mutaxassislar, ijtimoiy pedagog extiyojini ortishi sabab ekanligi ko'rilmogda. Ijtimoiy-pedagogik faoliyatni bajarish, asosan jamiyat orasida eng birinchi navbada insoniylik, fuqarolarning huquqini qonuniy muhofaza qilishni ta'minlashga asoslangan yangi demokratik qadriyatlarini vujudga keltirish asosida tarflanadi. Bu masalaning ahamiyati davlatimizning boshqaruv tizimlarida ko'p marotaba anglangan bo'lib, buni quyidagilar bilan izoxlash mumkin:

1. Kuchli ijtimoiy siyosatni Respublika taraqqiyotining ustuvor yo'nalishi sifatida bilish.
2. Mahallaning temir dafarda turuvchi qatlamlariga ko'mak berish va kambag'allikdan qutqarish bo'yicha bir qator qarorva farmoishlarning ciqarilishi;
3. Mamlakatda ijtimoiy himoya reabilitatsiya muassasalarining moddiy-texnik bazasini yaxshilanishi va yangilarining faoliyatga tatbiq qilinishi.

O'zbekiston fuqarolari hayotida ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash masalasi prezident 5Sh.M.Mirziyoyev asarlarida va chiqishlarida ham muhim o'rin tutayotganligini alohida aytish joiz. "Ularning ichida odamiylik va mexr-shavqatlik o'zbek xalqining ajralmas xususiyati ekanligi ta'kidlanadi hamda ijtimoiy hususiyatidagi muammolarni o'rganilishida: sog'liqni saqlash, oila, mahalla va ta'lim muassasa hamkorlik muassasalarining moddiy-texnik bazasinishakllantirish, sport inshoatlari faoliyatini yanada

⁴ Sh.M.Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston strategiyasi" 167b

⁵ Sh.M.Mirziyoyev "Erkin va farovon demokratik o'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz". "O'zbekiston" 2021

takomillashtirish, ko'p farzandli oilalarga ko'mal berish sog'lom farzandni dunyoga keltirish va boshqa shu singari masalalar muhkama qilinib kelimogda." Yana eng quvonarlisi, har bir soha uchun yo'l xaritasi tuzilib, unda ijtimoiy rivojlantrish maqsadlarnalga oshirilgan. Jumladan quyidagilar qatorida keltirish mumkin, hamkorlik asosida klasterni ho'jalik sohasi bilan bir qatorda ta'lim sohasida ham qo'llash yagona vazifaga aylantirildi. Barcha ta'lim dargoxlarida pedagogik ta'lim innovatsiyon klasteridan foydalanish davlat manfaatini amalaga oshirishda yagona mexanizm sifatida ko'riladi. Bu bo'yicha qayd etish joiz hozirgi kunda ta'lim mazmuniga nisbatan shaxsni ijtimoiylashuvini zarur g'oya sifatida qo'shlgani ijtimoiy pedagogikani fan sifatida mavqeyini yanada uzogroq yondoshishni taqozo etmogda. Buning uchun esa mazkur fanning mazmun-mohiyatini yetqazib beruvchi darsliklarni zamonaviy mazmunda ishlab chiqish hamda o'quv qo'llanmalarni zaruriyat exityojini qondirish lozim. Quyidagi keltirilgan qator omillar mamlakatimizda fanni rivojlantrishga hamda yangi tushunchlar sirasida ijtimoiy pedagogikaga oid o'quv qo'llanmalarining yaratilishiga imkoniyat berdi.

IJTIMOIY PEDAGOGIKA VA PEDAGOGIK SOTSIOLOGIYAGA EXTIVOJ VA ZAMONAVIY JAMIYAT RIVOJINING ZARURIY SHARTLARI

«Ijtimoiy pedagogika» o'qitish, talabalarning pedagogik savodhonlik darajasini ko'tarish birga, ularni jamiyatdagi turli ijtimoiy munosabattar, ma'naviy-madaniy omillar, shu singari, ushbu fanning ob'ekti, predmeti, vazifasi, uning atrifdagi fanlar bilan aloqadorligi, kategoriyalari, ijtimoiy pedagog kasbining xususiyatlari kabi muammolar ustida bosh qotirishga undaydi.⁶
Fanni oqitishdan asosiy maqsad–yosh avlodni ijtimoiylashtrish davomida ijtimoiy ta'lim-tarbiya qonuniyatlarini o'rganish.

⁷**Fanning muhim vazifasi**–gumanitar bilim sohasida ijtimoiy pedagogika, fanning ob'ekti, ilmiy tadqiqot predmeti va asosiy

⁶ K. Turg'unboyev, M. Tolipov, I. Oxunov "Ijtimoiy pedagogika asoslari" nomli o'quv qo'llanma 76bet

⁷ N. Egamberdiyeva "Ijtimoiy pedagogika" darslik. 97b

kategoriyalari bilish va nazariyalarni berish; talabalarda ijtimoiy-pedagogik ilmiy tadqiqotga oid ko'nikmalarni shakllantrish asosida amalga oshiriladi.

⁸"Ijtimoiy pedagogika"ni o'qitish davomida bajariladiga amaliy ishlar sirasida bakalavriyatura yo'nalishida:

- ijtimoiy-pedagogikaning madaniy va tarixiy an'analari;
- ijtimoiy pedagogik faoliyat rivojining azaliy omillari;
- pedagog boshqaruv, ijtimoiy-pedagog va ijtimoiy xodimning kasbiy faoliyatidagi farqlar;
- ijtimoiy-pedagogning kasbiy faoliyati tuzilishi;
- ijtimoiy-pedagog asosan vazifalari;
- ijtimoiy-pedagogning kasbiy tayyorlanishda ta'limning yangi bosqichi;
- O'zbekistonda ijtimoiy pedagogik faoliyatining o'ziga hos hususiyatlari;
- Maktabgacha yoshdagi bola shaxsini rivojlanishida ijtimoiy ta'lim mohiyati;
- Bola shaxsini ijtimoiylashtrishda mikro va makro muhitning roli;
- Rivojlanishida kamchiligi bor bola, imkoniyati cheklangan bola, nogironligi bor bola tushunchalarining tavsiloti;
- Imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiylashtrishdagi muammolar;
- imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiylashtrishning shartlari va xuquqiyo me'yorlari;
- ijtimoiy-pedagogik kategoriyalar;
- ijtimoiy pedagogikaning tamoyillarini bo'lishi kerak;
- Ijtimoiy pedagog faoliyat metodikasi va texnologiyasi;
- asotsial oilaga ijtimoiy-pedagogik yordam ko'rsatish;
- Pedagogik ko'maklashish shakllari va turlari;
- Ijtimoiy pedagog faoliyatida ishontrish metodikalari, korreksiyalash imkoniyati, bunga oid mashqlarini qollash;
- ijtimoiy pedagogik faoliyatda sotsiologik metodikalarni qo'llash;
- Ijtimoiy pedagogik texnologiyalardan foydalanish;
- Notinch oila ijtimoiy maqomini o'rganish;
- Notinch oila bilan faoliyavat olib borish metodlarini qo'llash ko'nikmalarini egallash kerak;

⁸ N. Egamberdiyeva "Ijtimoiy pedagogika" darslik. 120b

-Ota-ona qaramog'idan mahrum, yetim bolalar bilan ijtimoiy-pedagogik faoliyat tashkil qilish;

-Deviant(xulqi og'ist) xulqli bolalar bilan ijtimoiy-pedagogik ishlarni tashkilloshirish va uni olib borishning yuksak malakalariga ega bo'lish zarur.

Ijtimoiy pedagogika fanining nazariy qismida mutaxassislikhaqida ma'lumotlar berilib, asosan 5-6-semestrlarda o'qitiladi. Eng muhimi fan dasturni bajarish o'quv rejasini bo'yicha gumanitar va ijtimoiy sohalarda(O'zbekiston tarixi, davlat va huquq asoslari, iqtisodiy nazariya, politologiya, madaniy antropologiya), tabiiy va aniq fanlar (yosh fiziologiyasi va gigiena), umumkasbiy (pedagogika nazariyasi, pedagogika tarixi, oila pedagogikasi, xalq pedagogikasi, umumiy psixologiya, yosh va pedagogik psixologiya), ixtisoslik (pedagogik konfliktologiya, pedagogik valeologiya) fanlari bilan o'zaro aloqada hisoblanadi.

Kelajakda O'zbekistonni taraqqiyotida faqat iqtisod bilanagina emas, balki yuksak bilim bilan, ma'naviy tarafdin yetuk avlodlari bilan hamdunyoni lol qoldira olishi kerak bo'ladi.

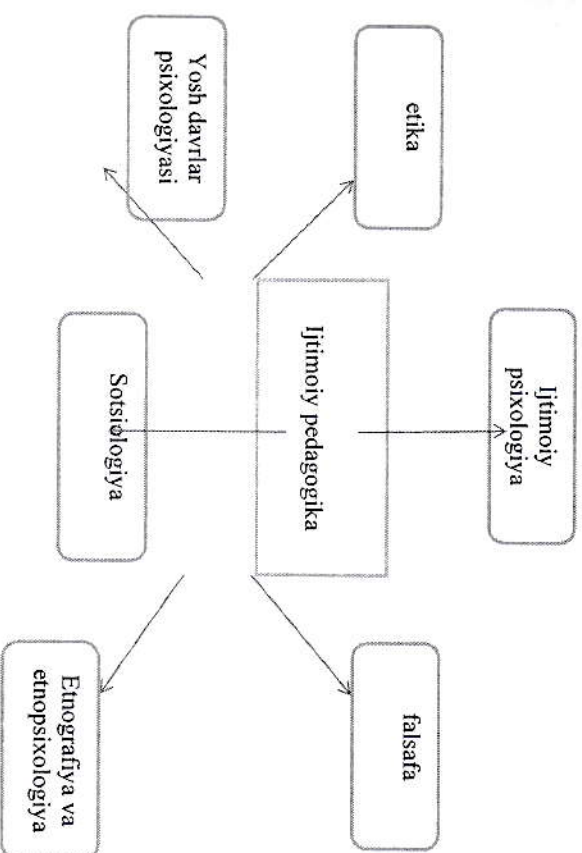
Ijtimoiy pedagogikada yetuk salohiyatli va takomillashgan kadrlarni tayyorlash;

Ijtimoiy pedagogika modeli va dasturlarini talab va zaruriy shartlar asosida ishlab chiqish o'quv faoliyatida muhim hal qiluvchi rol oynaydi.

Ijtimoiy pedagogika modeli va dasturlarini yangicha talab va maqsadni amalga oshirish o'z Vataniiga fidokor, jonkuyar-sadoqati mexnatsevar, halol, huquqiy bag'rikenglik va demokratiya g'oyalariiga sodiq shaxsni shakllantirishga yordam beradi.

Ijtimoiy-siyosiy hayotda ongli ravishda qatnashadigan, ijtimoiy jarayonlarga faol ta'sir ko'rsatadigan. O'z mamlakatni taqdiri uchun mas'ul bilgan shaxsni tartibyalash-masalasi "Ta'lim to'g'risidagi qonun"ning asosiy bosh maqsadlaridan biri raqobatbardosh kasb egalariini yetqazish eng oliy vazifalardan biri sifatida qaraladi. Bu esa mustaqilligimizdan keyingi 30 yillikdan keyin yanada takomillashtirishga inson omilini qadrlashga bo'layotga ehtiyojlar

bilan izohlendi. Yurtimizda "inson qadri-eng oliy qadriyat"⁹, "Yangi O'zbekistonda el aziz, inson aziz" kabi shiorlarda turli tantanali marosimlar tez-tez ko'zga tashlanayotgani ham yuqoridagilarni isbotlab beradi. Milliy istiqlol g'oyasi, o'z mohiyatidan insoniylikni va ijtimoiylashuvni, xalqimizning asosiy maqsadlariniifodalangan, uning azaaliy urf-odatini va kelajagini bog'laydigan, uning uzozq asriy orzu-umidlariiga erishishga xizmat qiladigan g'oyalar tizimidir.

1-rasm Ijtimoiy pedagogika bilimlarning integral sohasi sifatida.

- Biz mustqillikdan so'ng milliy istiqlol g'oyasining mohiyatida:
- O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga, umummilliy va umuminsoniy qadriyatlarga, demokratiya tamoyillariga asoslanish;

⁹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining o'ttiz bir yilligiiga bag'ishlangan marosim tabiriga Toshkent: 2022 yil 1 sentabr

- Xalqning uzoq asrlar mobaynida ulug'lab kelgan ma'naviyatini, uning an'analari va urf-odatlarini, ajdodlarimizning azaliy merosini o'z ichiga olishi;
- Ezgulik, adolatparvarlik, mustaqillik g'oyalari, jamiyat ishonchi va e'tiqodini ifodalaydi;¹⁰
- Vatanning yuksalishiga, Vatanda tinchlik ta'minlanishiga, xalq farovonligi el-yurt ishonchi o'sishiga xizmat qilishi;
- Jamiyatning barcha a'zolarini, keng aholi qatamlarini milliy g'oya-Yangi-O'zbekistonda taraqqiyot strategiyasi maqsadlariga erishishga safarbar qilinishi;
- Millatidan, tili va dinidan qat'iy nazar, har bir fuqaroda milliy iftixor va qadr – qimmat tuyg'ularini, Vatanga muhabbatni, o'zaro hurmatni, mustaqillik g'oyasi va demokratiyaga sadoqatni tarbiyalashi;
- Ta'lim orqali keng omma ongida ijtimoiy taraqqiyot, ozodlik, vatanparvarlik va milliy iftixor tuyg'ularini shakllantiradi. Milliy iftixor tuyg'usi-har bir hamyurtimiz, ularning oilasi, butun jamiyat uchun Vatan oldidagi burch va majburiyatini bajarishning ma'naviy mezonidir. Milliy iftixor tuyg'usi ana shu talablarga javob berganidagina quyidagi asosiy vazifalarini bajarishga qodir bo'ladi:
 - Fuqarolarning begona g'oyalardan mustaqil dunyoqarashini va hur tafakkurini,¹² progressiv ijtimoiy ongni shakllantirishi;
 - Ijodiy, erkin fikrlaydigan, o'z bilimlari va kuchlariga ishonadigan shaxsni tarbiyalashi;
 - Insonlarning, ayniqsa yoshlarning, davlat mustaqilligi va taraqqiyot idealiga ishonchini mustahkamlash, haqiqiy insonparvarlik e'tiqodlarini mustahkamlash uchun xizmat qiladigan yuksak axloqiy muhitni yaratish;
 - Yurtdoshlarimizning o'zligini anglashi, ayniqsa milliy g'urur va qadr-qimmat tuyg'ulari, tarixiy xotiraga sadoqat, Vatanparvarlik, muqaddas qadriyatlarimizga ayaylab munosabatda bo'lish tuyg'ulari o'sishiga ko'maklashish;
 - Xalqda vijdonlilik va halollik, sahovatpeshalik, vazminlik va shu kabi axloqiy fazilatlarni shakllantirishi;

¹⁰ A. Minavayev "Ijtimoiy pedagogika" darslik qo'llanma 90b

¹¹ O'z dissertatsiya ishi "Talabalar milliy iftixor tuyg'usi shakllanishida klaster metodidan foydalanish mexanizmlari" 2022 yil CHDPU'uz

¹² Progress (lot. progressus — oldinga harakatlantirish) — rivojlanishning quyidan yuqoriga boradigan yo'nalishi

- Baynalmilal xalqimiz ongida "O'zbekiston-yagona Vatanimiz", "Vatanimiz tinchligi qalbimiz iftixori" degan dunyoqarashni yuksaltirish.

Mamlakatimizning "Ta'lim to'g'risidagi" qonuni va undagi o'zgartirishlarda belgilangan islohatlar juda muhim ahamiyatga ega. Bu esa Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan ta'limni rivojlantirishga oid farmonlar va dasturlarda bajarish lozim vazifalarga javobgarligi ta'lim sohasi vakillari oldiga mas'uliyat yukladi. Ta'lim tizimida mazkur vazifalarni qanday bajarilayotganini dastlabki natijalari chuqur taxlil etilib, ta'lim andozalari, o'quv rejalari va dasturlari mazmuniga islohatlarning bosh maqsaddan kelib chiqqan holda yangi avlodni kamol toptirishga qaratilgan zarur tuzatishlar kiritildi.¹³ Ana shu vazifalarni bajarish ijtimoiy munosabatlarni uyg'unlashuviga xizmat qiladi, davrning tobora oshib borayotgan talablariga javob berishga qodir bo'lgan mutlaqo yangicha tipdagi shaxsning shakllanishini ta'minlaydi. Milliy g'oyani ong taraqqiyotida shakllantirish davomida ta'limni, ko'proq xalqning bola tarbiyasidagi yondashuvlarida, xalqning og'zaki ijodida, milliy o'yinlarda va jumladan qadriyatlarda o'z aksini topgan.

Xalqimiz orasida¹⁴ progressiv milliylik, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar va¹⁵ etnografik o'timishni qadriyatini qayta tiklash, rivojlantirish hamda hozirgi hayotga, ta'lim-tarbiya ishlariga joriy etish bilan chambarchas bog'lash kerak.

Zero unutmazlik kerak har qanday insonning shaxsi ta'lim va ijtimoiy muhit asosida rivojlanadi. Yakunda u ijtimoiy jihatdan muhim bo'lgan vazifalarni bajaradi, ijtimoiy o'rnini o'zlashtirib oladi, o'zining qiziqishi, layoqatini ijodiy fikr qilib ko'radi, jamiyatning boshqa a'zolari bilan erkin munosabatga kirishadi va shu tariqa shaxsning ijtimoiylashuvi yuz beradi. Ijtimoiy pedagogika ma'naviy-ma'rifiy faoliyatning alohida sohasi sifatida uning ommaviyligi, barcha aholi o'rtasida milliy istiqbol g'oyalarini targ'ibotini keng olib borish imkoniyatini beradi. Ijtimoiy pedagogika predmeti badiiy

¹³ Sh.M.Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston strategiyasi" 2021 yil 63b

¹⁴ Progress (lot. progressus — oldinga harakatlantirish) — rivojlanishning quyidan yuqoriga boradigan yo'nalishi

¹⁵ Etnografiya (grekcha: etno- xalq va ... grafia - yozaman), etnografiya — talabalar barcha xalqlarning, etnik birlikning turli tiplari, ularning kelib chiqishi (etnografiya) o'zgarishlarini, ularning ma'naviy taraqqiyot darajasidan qat'iy nazar, teng holda o'zaro talabalar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganuvchi maxsus fan sohasi.

ijodiyotdan shaxsga ta'sir etadigan hissiy -g'oyaviy vositalar jamlanmasidan keng foydalanish bilan farqlanib turadi. Ijtimoiy pedagogika Respublikamizda ham, yer yuzidagi boshqa mamlakatlarda ham o'z milliy va chuqur an'analarga ega. Shunga qaramay rus-sovet davrida ijtimoiy pedagogika yutuqlari e'tiborga olinmadi. Ana shunday muammolarni shaxsga, hamdo'stlik an'alariga, rahm-shavqatga, umummilliy an'analarga befarq bo'lish holatlari bilan izohlash mumkin. Bu esa Ijtimoiy sohadagi pedagoglar oldidagi vazifalarni qiyinlashtirib yuboradi. Shuning uchun ham ijtimoiy pedagogikani rivojlantirish va mazkur yo'nalishda mutaxassislar tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Natijada ijtimoiy pedagogika yangi soha sifatida faqat ijtimoiy-pedagogik mutaxassislar davlat va nodavlat organlari boshqarmalarinigina emas, balki mutaxassislar tayyorlaydigan tizimni, shuningdek, ijtimoiy-pedagogik faoliyatining ilmiy-tadqiqot bazasini ham qamrab oladi.

Ijtimoiy pedagog so'ngi o'n yillikda tibbiyot xodimi kabi ommaviy kasbga aylandi desak yangilishmagan bo'lamiz. Chunki ba'zi kishilarda ijtimoiy kasallikni oldini olish va ma'naviy-axloqiy og'ishishini davolash «ijtimoiy epidemiya»ga **16**vaktsinatsiya bilan ishlashdan osondir.

Ijtimoiy pedagogikani fan sifatidagi imkoniyatlarini anglash uchun uning tadqiqot ob'ekti xossalari ko'rib chiqish lozim. Bu esa fanda ilmiy tadqiqot ob'ekti va predmeti tushunchasi mavjudligini ko'rsatadi va amalda ifodalaydi. Ijtimoiy pedagogikaning tadqiqot ob'ekti va predmetini tahlil qilishdan avval ijtimoiy pedagogika sohasiga atamalarini ko'rib o'rganib chiqish zarur. Bu uning atamalar bilan bog'liq izohli lug'atdan ko'rish maqsadga muvofiqdir. Ijtimoiy pedagogika "ijtimoiy" va "pedagogika" so'zlaridan tashkil topib ularni ma'nosini o'zida mujassamlashtirgan. Bu birlik fanda **17****differentatsiya** va integratsiya xodisalari bilan birgalikda namoyon bo'ladi. Yangi bilimlarni rivojlanishi ilmiy fikrlarni hayotga hayotga tatbiq etilishi, yangi muammolarni yuzaga kelishi jamiyatni

ilimga ehtiyojini yuzaga keltirish darajasi fanning farqlash va maxsuslashtirish an'anasi kuzatiladi. Sababi, asosiy fan maxsus fanlardan farqli mustaqil rivojlanuvchi xususiy tarmogga ajratiladi. Tizimli muammolarni hal etishda to'plam jihatidan bir ob'ektni o'rgatuvchi mustaqil fan birligini o'zida ifodalovchi integratsiya hodisasi kuzatiladi. Misol: pedagogikani boshqa turdosh fanlar bilan aloqasida tadqiqotning ob'ektlari ajratib ko'rsatiladi: texnologiya fani bilan birgalikda ta'limda chizmachilik bilan o'zaro munosabatlarda chizmachilik grafikasi, muhandislik texnologiyalari bilan birlikda uchratilishi tabiiy. Bunday misollarni ko'p uchratish mumkin. Ijtimoiy pedagogikada keyingi vaqtda farqlash xodisasi sezilarli darajada kuchaydi. Pedagogikaning fan sifatidagi kichik tarmoqlari ham o'z navbatida maktabgacha pedagogika, kichik maktab yoshidagi bolalar pedagogikasi, maxsus pedagogika, professional pedagogika tarmoqlari o'z navbatida tadrifiy rivojlanib, takomillashib bormoqda.

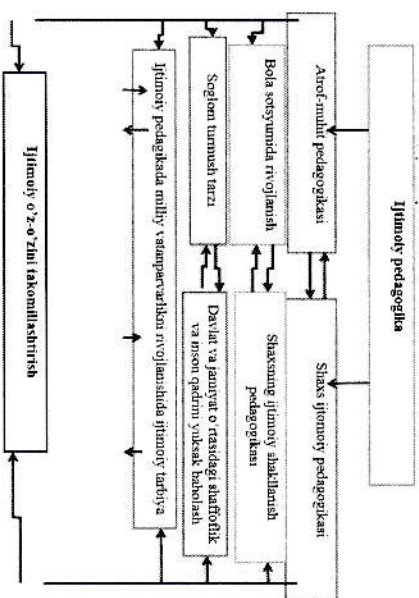
Ijtimoiy pedagogikaning ilmiy tadqiqot ob'ekti "pedagogika", o'rganadigan jarayon va voqelik bo'lib, u masalani muayyan, o'ziga xos aspektida quradi. Uning o'ziga xosligi esa «ijtimoiy» degan so'zda ifodalangan. Ijtimoiy pedagogikaning ob'ekti insonning ijtimoiylashuv jarayonidir. Xalqning boy merosi, pedagogikasidan, fan, madaniyat, jamiyat yutuqlaridan foydalanib, ijtimoiy pedagogika o'z nazariyasini, metod va texnologiyasini ishlab chiqadi. Ijtimoiy pedagogika davlat va jamiyat institutlarining ma'naviy ma'rifiy markazlari faoliyati sohasidir, bu yerda yangi qadriyatlar san'ati shakllantiruvchi va birlashtirib turuvchi faoliyat jamlanadi. «Ijtimoiy» tushunchasida insonlarning birga hayot kechirishi bilan bog'liq jarayonlar ifodalangan, ammo ularning muomalasi va o'zaro mulqotlari turli shakllarda bo'ladi.

Shunday qilib, pedagogika yosh avlod ta'lim-tarbiyasi to'g'risidagi fan bo'lib, ijtimoiy pedagogika jamiyat a'zolarini ijtimoiy tarbiyalash va ijtimoiy ta'lim beriladigan fandir. Pedagogik bilimlarning bu yangi tarmog'i mutaxassislikda «ijtimoiy» sozida namoyon bo'ladi. Umminsoniy tushunchalar esa insonlarning hayotiy faoliyati, ularning o'zaro mulqot» formalari bo'lgan narsa-xodisalarni o'zida birlashtiradi. Pedagogika yosh avlodni tarbiyalovchi va ta'lim beruvchi fan asoslari sifatida nomoyon bo'lsa, ijtimoiy pedagogika

¹⁶ Vaktsinatsiya - yuqorilarning va atrofdagilarning sog'lig'i haqida qayg' urish va e' amxo' rlik degani. Jamiyat hayotiga xavrixtob munosabatlarning bir belgisi, ta'bir jo'z bo'lsa, vatanparvarlik, demak...

¹⁷ Differentatsiya (frans. differentiation, lat. differentia — farqlanish, farq), xisossalashtirish — dastlab bir xil elementlardan iborat bo'lgan sistemaning sifat jihatidan farq qildigan bir qancha qismlarga ajratib ketishi.

ta'lim-tarbiya jarayonida bolaning jamiyat hayotiga kiritishni ta'minlaydigan va ijtimoiylashtirish aspektini tadqiq etadi.¹⁸ Insonni o'rta turgan atrofdagi muhit bilan o'zaro aloqasi va ta'sirlar asosida rivojlanishini uning ijtimoiylashtirish jarayoni sifatida ko'riladi. Zero, ijtimoiy

2-rasm Ijtimoiy pedagogik tizim strukturasini.

norma-ijtimoiy og'ishishlar, ma'naviyat, madaniyat qadr-qimmatlar egallash uchun zid hisoblanadi. Shuningdek, bu jamiyatda insonni o'z qobiliyatlarini realizatsiya qilish, nazorat qilish ijtimoiy tajribani egallash (bilimlar qadr-qimmat xulq-atvor qoidalarini jarayoni ijtimoiy hodisa deb nomlanadi).

Bolani ijtimoiylashtirish murakkab va davomli hodisadir. Bir tomondan har qanday jamiyat o'zining rivojlanish bosqichida ma'lum ijtimoiy, ma'naviy qadrlarini, o'zini tutishini, axloqiy qonun-qoidalarini, normalarni ishlab chiqadi. Jamiyat orasida yagona avlod shu jamiyatdagi qonun-qoidalarini egallab uning teng huquqli a'zosi sifatida yashab, faoliyat ko'rsatishni ko'zda tutadi. Buning uchun jamiyat ta'lim-tarbiya normasi orqali shaxsga ta'sir ko'rsatadi. Ikkinchi tomondan, atrofdagi olamda sodir etilayotgan turli hodisalar uning shakllanishiga ta'sirini ko'rsatmay qolmaydi. Jamiyat o'zaro munosabatda bo'lgan o'zaro harakatlanadigan xilma-

xil ijtimoiy institutlarni o'zida namoyon qiladi. Shular orqali bola tomondan ijtimoiy normalarni egallash jarayoni amalga oshadi. Bulardan ba'zilar bolani rivojlanishi va ijtimoiy shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi, boshqalari esa uning shaxsiy sifatlarini shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday ijtimoiy ob'ektlar qatoriga oila, ta'lim, madaniyat va diniy muassasalar kiritish zarur. Oilada ota-ona va farzandlarni tarbiyalash uchun ulardagi o'zaro izzat-iktromni amalga oshirishda baholalanadi. Ijtimoiy pedagogik faoliyatni asosan otaning mas'uliyatli vazifalarida belgilangan.

O'z qobiliyatini inson jamiyatda ko'plab quyidagi jarayonlarda amalga oshirishini ko'rish mumkin;

A) Kishini jamiyat bilan ¹⁹**stixiyali** o'zaro munosabatlarda va uning hayotiy jabhalariga stixiyali ta'lim jarayonida o'zini tutishi;

V) Inson rivojlanishi, uni tarbiyalash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish;

G) Inson o'zini-o'zi tarbiyalashi va rivojlantirish jarayonida yetuk qobiliyatni ko'ra olish mumkin. Shunday qilib, rivojlanish insonni shakllanish jarayoni, ijtimoiylashtirish konkret ijtimoiy sharoitlar asosida rivojlantirishdir.²⁰ Inson tarbiyasi asosan oilada amalga oshiriladi. Oila muqaddas hisoblanib barcha ijtimoiy tarbiyaga belgilangan istaklar amalga oshirilishi rejalashtirilgan.

Ijtimoiy pedagogika insonlarning butun egalayotgan, davom etayotgan, amalga oshiradigan ijtimoiy tarbiyani tadqiq etish va ta'sir ko'rsatish jarayonida yuzaga keladi. Bu xolatda biz oilaviy pedagogika ob'ekti bo'lgan oilaviy xususiy tarbiyalarida mulohaza yuritamiz. Tarbiyalash diniy idoralar orqali amalga oshadi. Bunda konfessional tarbiyaga duch kelamiz. Tarbiyalash asosan davlat va jamiyat tomondan mutassadi tashkilotlartomonidan olib boriladi. Bu ijtimoiy pedagogikaning ilmiy tadqiqot ob'ekti bo'lgan ijtimoiy tarbiyalash jarayoni xususida fikrlashga keltiradi. **Ijtimoiy tarbiyalash** siyosatshunoslik va sotsiologik qarashlar, ijtimoiy yo'nalishlar, ijtimoiy ongni rivojlanishiga oid jarayonlarning tarkibiy qismi hisoblanadi. Ijtimoiy pedagogika o'z mazmunida ijtimoiylashtirish oldida o'rganadi ya'ni, koinot, mamlakat

¹⁸ **Stixiyaga** - kishilar-ning irodasidan, xohishidan tashqari tabiiy kuchlar ta'siri ostida yuzaga keladigan.

¹⁹ Ushnimgan, to'g'ri tashkili e'timagan, idora qilib bo'lmaydigan.

²⁰ A. Muminov "Ijtimoiy pedagogika" darslik 92b

maktablaridagi inson tarbiyasiga ijtimoiy omillar orqali ta'sir etish, ishlab chiqarish tarbiyasida oila, ommaviy axborot vositalari, atrofda odamlar bilan mulqot o'rini ko'rib chiqadi.

Shu o'rinda quyidagi savolni keltirish tabiiy: Ijtimoiy pedagogikani nima uchun o'rganish lozim?

Ijtimoiy pedagogika-fanning shunday tarkibiy qismi hisoblanadiki uning vositasida:

Birinchidan inson hayotda ma'lum sabablar asos ichida yuzaga kelgan xodisalarini o'rganish;

Ikkinchidan insonning rivojlanishi uchun qillay sharoitlar yaratilishini ko'zda tutish;

Uchinchidan ta'sir etuvchi xodisalarini oldini olish kabilarini keltirib o'tish mumkin. Ijtimoiy pedagogika o'quv predmet sifatida ijtimoiy pedagogik faoliyat tasvirini belgilaydigan vazifasini amalga oshiradi. Bu vazifani amalga oshirish ijtimoiy pedagogikani o'rganish jarayonida talabalar tomonidan bir qator maqsadlarni amalga oshirishni ko'zda tutadi: ma'lum doiradagi nazariy bilimlarni egallash va bularni amalda qo'llash muammoni oldindan ko'rish va yechishga sub'ektiv va ob'ektiv ijtimoiy jarayonga ko'ra ijtimoiy gumanistik munosabatlarni shakllantirish.

Asosan ijtimoiy pedagogika ijtimoiy mustaqil tarbiya muammosini o'rganadi. Bu ijtimoiy pedagogika fani bo'yicha o'quv kursini tuzilishini o'zida aks ettiradi. U ijtimoiylashtirish jarayonini ijtimoiy pedagogik xodisa sifatida o'rganadi. Ijtimoiy pedagogika pedagogikaning bir bo'laki bo'lib u kishilar jamoasi hamda alohida shaxslarga ta'lim tarbiya jarayonidagi ijtimoiy muammolar ularning kelib chiqish sabablari hamda bu muammolarning bartaraf etilishining nazariy va amaliy jihatlarni o'rgatadi. Ijtimoiy pedagogika fani ijtimoiy shaxsning o'ziga xos milliylik tomonlarini tarbiya jarayonida o'rgatib boradi.

Pedagogika va ijtimoiy pedagogika bir-biriga juda bog'liq, lekin ularning farqi shundaki, pedagogika fani ijtimoiy shaxsning faqat ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanadi. Ijtimoiy pedagogika esa bola shaxsini va uning bolaligini himoya qiladi.

Ijtimoiy pedagogika fanining maqsadi va vazifasi. Ijtimoiy pedagogika fanining maqsadi jamiyatdagi har bir shaxsning hayotida uchraydigan ijtimoiy muammolarni bartaraf etish va hal

qilishdan iborat. Ta'lim-tarbiya masalalari bilan shug'ullanish, kelesalar, qariyalar, kasal va boquvchisini yo'qotganlar, mehirbonlik uyida tarbiyalanayotgan bolalar xolidan xabar olish. Shu jumladan to'xtashbozlik, narkomaniya va qonunbuzarlikka qarshi kurashish. Bu illatlardan jamiyatni, ayniqsa kelajak avlodni himoya qilish zarur.

Ijtimoiy pedagogika faning vazifasi quyidagi to'rt bosqichni o'z ichiga oladi.

1. Bolani va o'smorni to'g'ri so'z qilib tarbiyalash va voyaga yetkazish;

2. Shaxsning erkin fikrlashi, muammoga duch kelganida erkin halqila olishi va munosabatini erkin bildirishi;

3. Atrofdagi kishilar bilan erkin va madaniy holda muomalani o'rgatish;

4. Hayotdagi maqsad va vazifalarini ongli ravishda tushunishga o'rgatish;

Respublikamizda ijtimoiy pedagogikani qayta tiklash va uni zamon talabiga mos yangi bosqichga ko'tarish uchun xorij mamlakatlarning tajribasini o'rganish, bu sohadagi ilmiy qarashlarni va milliy tadbirlarni rivojlantirish bu jarayon davomida yuzaga keladigan muammo va qiyinchiliklarni tashkil qilish ham katta rol o'ynaydi. Ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy ishlarining rivojlanish tarixi juda yaqin davrlarga taqaldi. Eng avvalo, ularni odamlarga alohida g'amxo'rlik va e'tibor talab etadigan madaniy-tarixiy an'ana birlashtirib turadi. Ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy ishlarida "raxm-shavqat", "xayriya", "yordam" kabi tushunchalar juda ko'p ishlatiladi. Ammo ularning aniq ifodalangan o'ziga xos jihatlari ham bor, mamlakatimizning dastlabki rivojlanish bosqichida ular rasman tan olingan institut sifatida namayon bo'ldi, masalan, ijtimoiy ishlar aholini ijtimoiy himoyalash sohasida rivoj topdi, ijtimoiy pedagogika esa, yuqorida ta'kidlangandek, ta'lim tizimida va yoshlar ishlari biyicha qo'mita muassasalarida rivojlandi. Ijtimoiy pedagogik va ijtimoiy xodimlar faoliyati asta-sekin kengayib, biri ikkinchisini to'ldira bordi. Ishlarini uzviy ravishda kishi, ya'ni ma'naviy-mafkuraviy faoliyatini pedagogika bilan birga olib borish uchun zarur sharoit yaratish lozim. Bu ijtimoiy pedagogika sohasidagi yangi ijtimoiy buyurtma hisoblanib, tadqiqot ishlarini yo'lga qo'yishda xaqiqiy shijoat talab etadi.

Ko'pgina mustaqil fanlarning birlashishida bir ob'ektni har xil nuqtai nazardan o'rganganda integratsiya muammosi kuzatiladi. Ijtimoiy pedagogika alohida fan va faoliyat sifatida bolaning ijtimoiy muhitida rivojlanish(sotsiialda rivojlanishi) bilan shug'ullanadi. Sobiq sho'rolar davrida ijtimoiy pedagogika tushunchasi deyarli qo'llanilmadi. Ijtimoiy pedagogikani ijtimoiy falsafada inson, muxit va tarbiya, shaxsning shakllanishi, o'qitish, insonning tug'ilganidan to umrining oxirigacha faqat tashqi omillar ta'sirida bo'ladi deb tushintirildi. Ijtimoiy pedagogik tarbiyalash jarayonini, shaxs sotsiologiyasini amaliy va nazariy tomonidan ko'rib chiqadi. U inson xulq-atvorining tashqi muxit ta'sirida o'zgarishini yoki mos kelishini o'rgatadi, bu shaxsni ijtimoiylashtirish deyiladi.

Xozirgi davrda ijtimoiy pedagogika – «bu barcha yoshdagi va ijtimoiy tabaqadagi odamlarni, maxsus ushbu maqsad uchun tashkil qilingan muassasalarda ijtimoiy tarbiyalashni o'rganadigan pedagogikaniing soxasi xisoblanadi» (A.V.Mudrik).

zIV.D. Semyonov ta'kidlashicha, «ijtimoiy pedagogika yoki muxit pedagogikasi yondosh fanlarning ilmiy yutuqlarini o'zaro bog'laydigan va ularni ijtimoiy tarbiya amaliyotida foydalanadigan ilm sohasi xisoblanadi».

Ijtimoiy pedagogika yosh davrlar pedagogikasi, pedagogika tarixi, ijtimoiy falsafa, ijtimoiy psixologiya fanlari bilan chambarchas ravishda rivoj topmoqda. «Ijtimoiy pedagogika» ta'lim-tarbiya sotsiologiyasi va xozirgi davrdagi jamiyatdagi tarbiyaning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishni o'z ichiga oladi. Mustaqillikdan so'ng ijtimoiy pedagogikaniing ijobiy xususiyati shundaki, uning insonparvarlik yo'nalishida bo'lishi, bolalarga bo'lgan xurmatning birligi, ya'ni birga faoliyat yuritish xisoblanadi. Shaxsga ko'mak berish, xar-xil qiynoqlar ko'rsatmaslik ijtimoiy pedagogikaniing insonparvarligi hisoblanadi. Ijtimoiy pedagogikaniing ijtimoiy tarkibining qiyinchiligi tushgan insonlarga yordam berish, oilada bolaga o'z o'rnini (xayotda) topishda o'z ko'nikma va malakalari asosida yordamlashish. Shuningdek, axloqiy munosabatlarning shakllanishiga imkon yaratadi. Demak, ijtimoiy pedagogika–ijtimoiy tarbiya va bilim berish reaksiyasini oshirishga, o'ziga xos aloxida usullarga ega bo'lgan pedagogikaniing bir qismi

hisoblanadi. Ijtimoiy pedagogika usullari shaxsga uning o'z-o'zini shakllantirishga, tarbiyalashga, tashkil qilish va mustaxkamlashga qaratilgan bo'ladi. Xaqiqiy tarbiya bolaning ruhiyatini, bilim, tajriba va qiziqishini teran tushunishni talab qiladi. Muayyan yutuqqa erishish uchun bolani o'rgatish, nazorat qilish xarakterlariga tanqidiy ko'z bilan qarash, uning yashayotgan sharoitini bilish atrof-muxitning unga ta'sirini bilish zarur bo'ladi.²¹ Ijtimoiy tarbiya kishiga, uni shaxs sifatida shakllanishiga muayyan turmush sharoitlarida yutuqqa erishishda, ijtimoiy munosabatlardagi yo'nalishlarini ko'cha-kuyda va maktabdan tashqari maktabdan tashqari muassasalarida faoliyat bajaradi.

"Ijtimoiy ish" atamasi kishilarga, jamoaga, ularning ijtimoiy sharoitlarini yaxshilashga yordam beradigan kasbiy ishchanglikni anglatadi.

Ijtimoiy pedagogika ishchanglik- bola (o'spiringa) o'zining psixik xolatini tashkil qilishni, oylada, maktabda, jamiyatda yaxshi munosabatlarni joriy etishga yordamlashishga yo'naltirilgan.

Xozirgi davrda bolani (o'spirinni) ijtimoiylashtirish amalga oshirilmoqda. Uni jamiyatda azob berishga, xuquq buzishga, yolg'ochilikka alkogolchilikga, narkomaniyaga, ota-onaning qattiq qo'lliliga qarshi turishga yordam berish kerak. Shuningdek, jamiyatda o'zini yaxshi tomonidan ko'rsatishga, o'z-o'zini tarbiyalashga, axloqiy munosabat odobini bilishga o'rgatish kerak.

Shunday qilib, ijtimoiy pedagogika asosida shaxsni tarbiyalash (jamiyatda va jamiyat uchun) bo'lar ekan, ijtimoiy pedagogikaniing vazifasi erkin, ijodkor, isonlar bilan yaxshi munosabada bo'lishga moyil, o'z sog'ligi va vaqti uchun javobgarchilik xissini sezadigan fuqorani shakllantirishdan iboratdir. Ijtimoiy pedagogikaniing ob'ekti davlat, ijtimoiy va shaxsiy ta'lim muassasalaridagi ta'lim va tarbiyadir. Xozirgi sharoitda bu ijtimoiy pedagogikaniing nazariy va amaliy munosabatlari: bolalarni ijtimoiy tomonidanmuxofaza qilish xar xiltarbiya va ta'lim muassasalari, oyla, pedagogik jamoalarning bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy ishchangligining nazariy va metodik masalalari hisoblanadi.

²¹ B.D.Семёнов «К вопросу о сущности педагогического процесса»

²² B. [img] uniboyev, M. To'ldirov, I.Oxunov "Ijtimoiy pedagogika asoslari" o' quv qo'llanma 123b

Ijtimoiy pedagogika tarbiya jarayonida oila tarbiyasining o'ziga xos xususiyatini, milliyligini, diniy qarshilarini va jamoa tarbiyasining o'ziga xosligini xisoblaydi.²³ Ijtimoiy pedagogikaning faoliyatining tuzilishi (funktseysiyasi):

1. Bolaning(o'spirinning) axvolini, oiladagi, maktabdagi, maxalladagi, jamoadagi munosabatini ziddiyatli sharoitlarini o'rganishdan iborat.

2. Qiyin sharoitda yashayotgan bolaga ko'mak berish. Inqirozdan chiqish yo'lini, variantlarini topish, og'ir sharoitlarida uni qo'llab-quvvatlash.

3. Bolani o'rab turgan muhit va unga ta'sir ko'rsatuvchi omillarning axvolini bilish, talqin qilish.

4. Ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy tarbiyani talqin qilish umumiy lashtirish va tashviqot qilishni amalga oshiradi.

5. Ijtimoiy pedagog bolaning muammolari bilan mashxur bo'lgan mutaxassislar tashkilotlarning xarakatlarini yo'naltiradi.

6. Ijtimoiy pedagogika xar xil ijtimoiy tarbiya muammolarini tadqiqot qilishni va xar-xil pedagogik markazlarining ishlarini talqin qiladi va tashkillashtiradi.

Shunday qilib, ijtimoiy pedagogika funksiyalari (faoliyati) quyidagilardan iborat:

-tarbiya asosida;

-ijtimoiy qonunlar asosida;

-ijtimoiy-sog'lomlashtirish asisida;

Tarbiya asosida bolani o'rganan atrof-muxitga kiritish uni ijtimoiylashtirish jarayonidandir. Uning ta'lim-tarbiya jarayonida moslashishidan iborat bo'ladi.

Ijtimoiy qonunlar asosida-davlatning bolalarga gamxo'rligini, ularni qonuniy xaq-xuquqlarini ximoya qilishni anglatadi.

Ijtimoiy - sog'lomlashtirish asosida majruh bolalar, jismoniy yoki psixik jixatdan kamchiligi bor bolalar bilan o'tkaziladigan ta'lim- tarbiyaviy ishlar bo'lib, bunda pedagog asosiy ijtimoiy faoliyatini bajaradi. Ijtimoiy pedagogikaning faoliyat masalalariquyidagilardan iborat:

1. Bola ongida saxovatlilik, adolatlilik yaqinlariga barchaga xurmat-izzatda bo'lish tushunchalarini tarbiyalash;

2. Yosh krizisdan chiqish(mustaqil ravishda), xayotning maqsadi va mazmunini aniqlash;

3. Tevarak-atrof muxitini, odamlarning jismoniy va diniy o'zgachaligini, jamiyatdagi xuquq va vazifani xis qilishni rivojlantirish;

4. O'zining obrusini erkinligini ishonchini rivojlantirish;

5. Bolaga katta kishilar bilan va o'z tengqurlari bilan qanday munosatda bo'lish kunikmasini shakllantirish;

6. Insonlar o'rtasidagi qarama-qarshilikni shaxs va jamiyatdagi ziddiyatlarini yechishda axloqiy va xuquqiy qonuniyatlarga asoslanish kerakligini tushuntirish;

Mazkur amaliy vazifaning mazmuni shundan iborat xar bir narsaga xurmat bilan qarash, o'z xayotini tashkil qilishga o'rgatish, bilish qiziqishlarini rivojlantirish, o'zining shaxsiy imkoniyatlaridan foydalanishga o'rgatish.

MUSTAHKAMLASH UCHUN SAVOLLAR

1. Ijtimoiy pedagogika fanining asosiy tushunchalari nimalardan iborat?

2. Ijtimoiy pedagogika fanining asosiy faoliyati nimadan iborat?

3. Xozirgi davrda ijtimoiy pedagogika fanining mavqeyi xaqida nima bilasiz?

ADABIYOTLAR:

1. Shul'gin V.N. «Osnovnie voprosi sotsial'nogo vospitaniya» M-

1994

2. Shurkova «Novie texnologii vospitatel'nogo protsesssa» M-1994

3. Galaguzova M.A. i dr «Sotsial'naya pedagogika» M-1994

4. M.V. Firsov Antologiya sotsial'noy raboti M-1994

5. Klayberg Yu.A. Sotsial'nie normi i okklyucheniya M-1997

O'ZBEKISTONDA IJTIMOY PEDAGOGIKA VA PEDAGOGIKA SOTSIOLOGIYA FANINING PAYDO BO'LISHINING MADANIY TARIXIY, IJTIMOY-HUQUQIY SHART-SHAROITLARI

Ijtimoiy pedagogika bundan 230 ming yil oldin ham o'z tushunchalarini kishilar orasida amaliy ifodalab kelgan. Faqat unda bu fanning tushunchalari pedagogikaning tushunchalarida ifodalanib kelgan. Asosan Ijtimoiy pedagogikaning ilk kurtaklari Evropa va Osiyoda yozilgan. Mazkur fan asosan 820-829 yillardan boshlab rivojlangan, albatta fan bo'lib emas balki fanni ob'ektiivi sifatida falsafiy qarashlarda asolangan. Birichi qo'llash jarayoni pedagogik sotsiologiya fani sifatida qabul qilingan. Pedagogik sotsiologiya fanning integratsiyon bo'limi sifatida qaraldi. Har bir fan anq bir xaqiqatdanajralib chiqadi, uning negizini asoslaydi.

Ammo unitmasilik kerak hech qachon ilmiy bilimlar amaliy faoliyatidan alohida rivojlanmaydi. Aynan amaliyot istalgan fanning nazariyasida manbaa hisoblanadi. Boshqa tomondan, barcha amaliyotlar ham agar ilm-fan yutuqlariga asoslangan bo'lsa samarali kechadi. Ijtimoiy pedagogikaning mustaqil fan sifatida ham, amaliy faoliyat muhiti sifatida ham ajratadilar, unutmasilk kerak aslida ular bir-biri bilan o'zaro chambarchas bog'liq.

Amaliy faoliyat- bu ijtimoiy pedagogikaning bola yoki bolalar guruhli bilan olib boradigan pedagogik faoliyatidir. Ijtimoiy-pedagogik ishni bugungi kunda Yangi O'zbekiston renessansida davlat va jamoat tashkilotlarini faoliyatini takomillashtirish muhim vazifaga aylannmoqda. Bu o'rinda «Milliy g'oya-bizning g'oya», «Istiqbolimiz-istiqbolimiz», «Tafakkurimizni o'zgartirgan o'n yil» "Yangi O'zbekistonda el aziz, inson aziz", "Yangi O'zbekistonda erkin va farovon yashaylik", mavzularidagi tadbirlar bunga misol bo'la oladi. Jamoat tashkilotlari, madaniyat, maorif, san'at muassasalari faoliyatiga tegishli bo'lgan ma'naviy-ma'rifiy shakldagi vazifalar ham shular jumlasidan hisoblanadi. Ularning faoliyati targ'ibot va tashqilot ishlarining kulamini kengaytiradi, o'sayotgan avlod tarbiyasida yangi imkoniyatlar ochadi. Ma'naviy muassasalar yana bir muhim vazifa bajaradi. O'z navbatida so'zimiz kishilarning jamoa bo'lib ma'naviy yashashlarida tashkil etish lozim bo'lgan

ishlar haqida borayabdi. Aynan bu vazifa kishi va jamiyat bilishi asosidagi exityojinamalgaoashirish, ularning faoliyatida kuzatiladigan xodisalarini, mehnatini, kechinmasini, bo'sh vaqtini taqsimlash bilan bog'liq.

Keyingi navbada ijtimoiy pedagogika fani vazifalari to'rt bosqichni o'z ichiga oladi.

1.O'smir-bolalarni xalol va rostgo'y qilib tarbiyalash;

2. Shaxsning mustaqil o'zini tutishi, muammoga duch kelganida mustaqil yechim topa olishi va o'z munosabatini namoyon etishi;

3.Kishilar bilan o'zaro muamala qila olishi;

4. O'z oldiga qo'yg'an maqsad va vazifalarini ongli ravishda tushunishga

o'rgatish;

Eng oldimizda turgan yagona maqsadlardan biri bu; O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikani tiklash va uni yangi bosqichga ko'tarishdir. Buning uchun xorijiy mamlakatlarning tajribasini o'rganish, bu sohadagi ilmiy bilimlar va milliy tadbirlarni rivojlantirish bu jarayon davomida yuzaga keladigan muammo va qiyinchiliklarni tahlil qilish muhim hisoblanadi.

Lekin ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy ishlarining rivojlanish tarixi o'zaro birikkan. Eng avvalo, ularni odamlarga alohida g'amxurlik va e'tibor talab etadigan madaniy-tarixiy an'ana birlashtirib turadi. Xozirgi kunda esa ijtimoiy xodimlar faoliyati asta-sekin kengayib, biri ikkinchisini to'ldira bordi. Ishlarini uzviy ravishda ko'chishi, ya'ni ma'naviy-ma'rifiy faoliyatini pedagogika bilan birga olib borish uchun zarur sharoit yaratildi. Bu ijtimoiy pedagogika sohasini yangi ijtimoiy buyurtmasiga aylanib, tadqiqot ishlarini yo'lga qo'yishda xaqiqiy shijoat bag'ishlaydi. Ko'pgina mustaqil fanlar birlashib bir ob'ektni har xil nuqtai nazardan o'rgananilishda integratsiya muammosi kuzatiladi. Masalan, pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqasida yana mustaqil fanlar paydo bo'ldi. Lekin unutmasilk lozim falsafa bilan ta'lim falsafasi, sotsiologiya biln esa ta'lim-tarbiya sotsiologiyasi, psixologiya bilan esa pedagogik-psixologiyasi fanlar tarkibidan ajralishi kuzatildi. Ammo ijtimoiy pedagogika fanning asosiy bo'limi sifatida pedagogika fanidan ajralib chiqdi. Uning kuzatuv markazida pedagogika fani o'rganan barcha jarayonlar namoyon bo'ladi.

Ijtimoiy pedagogika alohida fan va amaliy faoliyat sohasi sifatida bolaning ijtimoiy muhitda rivojlanishi (sotsiunda rivojlanishi) bilan shug'ullanadi.

MUSTAHKAMLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. Ijtimoiy pedagogika tushunchalari o'z ichiga asosan nimalarni olgan?
2. Ijtimoiy pedagogika qaysi fanlar bilan aloqada bo'ladi?
3. Xozirgi davrda ijtimoiy pedagogika fanining mavqiyi qanday?
4. Ijtimoiy pedagogning vazifalari nimalardan iborat?

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi "Talm to'g'risidagi qonun". T. 1997 y.
2. I. A. Karimov. O'zbekiston buyuk kelajak sari. T. 1999 y.
3. I. A. Karimov. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. T. 1999 y.
4. A. Munavvarov. Pedagogika. T. 1996 y.

XORIJDA IJTIMOY PEDAGOGIKANING RIVOJLANISH TARIXI

Pedagogika faning o'zini mustaqil fan sifatida XVII asrdan boshlab ilmiy asoslanganini quyida e'tirof etish lozim. Bu esa jaxon tan olgan chech pedagogi (1592-1670) Yan Amos Komenskiy nomi va uning "Buyuk didaktika" asari bilan bog'liq. Bu asrda pedagogikaning tadqiqot predmeti va prinsiplari belgilab berilgan. Shu bilan birga pedagogika tarixining ildizlari juda qadimga borib taqaladi. Ilgari ta'kidlab o'tganimizdek, pedagogika uzok asrlardan buyon falsafa fani doirasida rivojlanib keldi. Shu nuqtai nazardan ijtimoiy pedagogika pedagogika fanidan yosh emas, doimo pedagogikaning ajralmas tarkibiy qismi sifatida pedagogika fani doirasida u bilan rivojlangan. Shu sababli ijtimoiy pedagogika tarixi muammolari bilan shug'ullanuvchi olimlar o'z tadqiqot ishlariini pedagogik tarixi, falsafa va barcha davrlar va shalqlar o'tmish allomalariining pedagogik qarashlari bilan bog'lashlari tasodif emas.

Ijtimoiy pedagogikani zamonaviy tushunchalarini yangilash uchun undan kelib chiquvchi g'oyalar: bu ijtimoiy pedagogika

fanimiga— eng yaqin fanlar psixologiya, falsafa, etika, ekalogiya, fiziologiya va anatomiya kabilarida aks etadi.

Ijtimoiy pedagogikaning qadimgi Yunon antik davridan kelib chiqqan. Aristotel va Platon tafakkurida Platon etikasining asosiy nazariy tayanch nuqtasi — inson ongi chegaralaridan tashqarida bo'lgan va manguilik g'oyalari olamida xudoning doimiy nazorati ostida bo'ladigan yagona o'zgarmas "yaxshilik" g'oyasidir. Uning fikricha, yerdagi yaxshiliklarning hamma turi o'zida me'yor, go'zallik va haqiqatdan iborat uch tushunchani jamlagan oliy "yaxshilik g'oyasi" ning in'ikosi bo'lishi mumkin. Platon fikricha, odamning axloqiy hayoti "yaxshilik g'oyasi"ga intilishga to'la bo'ysongan va xushbaxtlikni tashkil etadigan, faqat oliy darajada "yaxshilik" g'oyasiga intilishdagina namunali xulqini ko'rish mumkin. Shunday qilib, Platon insonning xulqini so'zsiz bo'ysondirishga asoslanishini aniqlagan.

Platon insonga xos kategoriyalar va tushunchalarni sinchiklab ishlab chiqib, ularning bargarortligi va muayanligini isbotlagan holda ularni kishilar joriy qilishini ham e'tirof etmadi. Shu bilan, u axloqiy qonunlar kishilar uchun majburiy yoki nomaqbul bo'lishi mumkinligi haqidagi fikrga o'rin qoldirmadi. U bu o'rinda aristokrat zodagonlarinigina nazarda tutgan xolos. Xalq ommasiga kelganda unga axloqiy hayotda arziimas o'rin berilgan, uning fikricha, xalqqa faqat bo'ysunish, itoatkorlik axloqigina xos. Qullar hech qanday fazilatga ega emaslar, deb hisoblagani sababli Platon axloqiy etikasiga ko'ra, ular umuman chinakam axloq egasi bo'lishi mumkin emas.

Platon axloqiy tushunchalarni o'zgarimas va bargaror deb qarashi hamda ularni mutlaqlashtirishi jamiyat siyosiy tuzilishining o'zgarimasligi g'oyalariini himoya qilishga va quldorlik davlatini ideallashtirishga xizmat qildi. Natijada Platon etikasi aristokratiya nazariida jozibador bo'lib ko'rinadi. Ular uning etikasida o'z hayotlari tarzining in'ikosi va himoyachisini ko'rdilar.

Platonning shogirdi bo'lgan, makedoniyalik Iskandarni tarbiyalagan, qadimgi Gretsiyaning eng yirik idealist-faylasufi va olimi Arastuning ijtimoiy pedagogika nazariyasini yaratishdagi va uni rivojlanishidagi xizmatlari juda ulkan.

Arastu—Aristotel (eramizdan ilgari 384—322 yillar)da yashagan. Platonning shogirdi bo'lgan, makedoniyalik Iskandarni tarbiyalagan. Qadimgi Yunonistonning yirik idealist-faylasufi va olimi edi. Platon olimni g'oyalar dunyosi va hodisalar dunyosi deb ikkiga bo'lgan bo'lsa, uning shogirdi Arastuning aytishicha, g'oyani shaklga o'xshatish mumkin. Har qanday buyumda biz uning moddasini va shaklini ko'rishimiz mumkin. Moddada narsalar bo'lishi uchun imkoniyatlar bor; modda biron shakl olganidan so'nggina narsa bo'lib qoladi. Chunonchi, marmarning o'zi bir moddadir, unga ma'lum shakl berilsa, haykal tusini olishi mumkin.

Butun hayot taraqqiyot jarayonidir, bu jarayon, Arastuning fikricha, tashqi kuchlarning ta'siri ostida sodir bo'lmaydi, balki ichki taraqqiyotning o'zidir. Arastu tashqi olamning mavjudligiga shubha qilmaydi va hissiy tajribani, sezgilarni bilishning asosi deb hisoblaydi. Arastuning ta'kidlashicha bilishdagi xatolar noto'g'ri tafakkurdan, ya'ni hissiy tajribani noto'g'ri talqin qilishdan kelib chiqadi. Eng muhimi shundaki, Arastu shakl bilan mazmunning birligini ko'rsatib o'tdi, taraqqiyot g'oyasini olg'a surdi.

Arastu olamda tana va jon bor, tana bilan jon materiya bilan shakl tariqasida bir-biridan ajralmagan holda mavjuddir, deydi. Uningcha, uch xil jon bor: o'simlikdan tarkib topgan jon oziqlanish va urchib ko'payishda namoyon bo'ladi; hayvonotdan tarkib topgan jon, o'simlik xossalaridan tashqari sezgilarda va istaklarda namoyon bo'ladi; aqlning ifodasi bo'lgan jon, o'simlik va hayvonot xossalaridan tashqari, u tafakkur yoki bilish xislatlariga ham egadir. Insondagi jonning hayvoniy qismi aqlga tobe bo'lganligi sababli, uni iroda deb atash mumkin.

Arastuning fikricha, jonning mana shu uch xilga muvofiq uch xil tarbiya — jismoniy tarbiya, axloqiy tarbiya, aqliy tarbiya bo'lishi kerak. Tarbiyaning maqsadi, uning fikricha jonning olim tomonlarini — aql va irodani kamol toptirishdan iborat edi. Har bir moddada rivojlanish imkoniyati bor bo'lganidek, insonga ham tabiat faqat qobiliyatlarning boshlang'ichinagina beradi, insonda kamol topish imkoniyati tabiatda mavjuddir va bu imkoniyat tarbiya vositasi bilan ro'yobga chiqariladi. Tabiat jonning uch xilini bir-biri bilan chambarchas bog'lab qo'ygan, biz ham tarbiyada tabiat belgilab

bergan yo'ldan borib, jismoniy, axloqiy va aqliy tarbiyani bir-biri bilan chambarchas bog'lab olib borishimiz lozimligini uqtiradi.

Arastuning fikriga ko'ra, davlatning umumiy bitta oxirgi maqsadi bor, u ham bo'lsa, davlat hamma fuqarolarga bir xilda tarbiya berishini ta'minlashi lozim, mana shunday tarbiya berish esa xususiy tashabbusning vazifasi bo'lmасdan, balki davlatning ishi bo'lishi lozim.

Oilaviy tarbiya bilan ijtimoiy tarbiya o'zaro bog'liq bo'lishi lozimligini uqtirib, u hatto oilaviy tarbiyaga doir bir qancha tavsiyalar beradi. Ammo Arastu davlat hamma fuqarolar uchun "bir xilda" tarbiya berishi lozim, deb aytganida qullarni nazarda tutmaydi.

Arastu pedagogika tarixida birinchi bo'lib, yoshni davrlarga bo'lishga urinib ko'radi. U insonning yoshlik yillarini uchga bo'lib o'rganadi: 7 yoshgacha bo'lgan davr; 7 yoshdan 14 yoshgacha bo'lgan davr (jismoniy balog'at davrining boshlanishi) va jinsiy balog'at davrining boshlanishidan 21 yoshgacha bo'lgan davr. Uning fikricha, bunday davrlarga bo'lish tabiatga mos bo'lib tushadi.

Arastu o'g'il bolalar 7 yoshdan boshlab davlat maktabida o'qishi lozim, deb uqtiradi. Bolalarga aqliy tarbiya berilishi kerakligini aytib, u o'g'il bolalar avvalo badantarbiya muallimlarining qo'liga topshirilsin, deb talab qiladi; bunda u bolalarni haddan tashqari charchatib qo'ymaslik kerakligini aytadi va ularni jismi mustahkamlanib o'luncha engil mashqlar bilan shug'ullantrishni tavsiya etadi.

Arastu jismoniy, axloqiy va aqliy tarbiyani bir-biri bilan bog'langan, deb qaraydi. Boshlang'ich ta'lim vaqtida, badantarbiyadan tashqari, yana o'qish, yozish, grammatika, rasm va musiqa o'rgatilishi kerakligini alohida uqtirib o'tadi. O'smirlar maktabda jiddiy ma'lumot olishlari kerak, ular adabiyot, tarix, falsafa, hisob, falakiyot, musiqa o'rganishlari shart. Go'zallikni his qilishni o'strish uchun musiqa o'rganmoq kerak, ammo rasm chizish singari musiqa o'rganish ham oddiy hunarga aylanib ketmasligini kuzatib turish muhim deydi. U xotin-qizlarning tarbiyasi xususida gapirib, bu erkaklarning tarbiyasiga o'xshab ketmasligini, chunki ularning tabiati mutloq erkaklarinkidan farq qilishini aytadi.

Arastu o'z pedagogik qarashlarida iroda, faoliyatni asos qilib olgani holda, aqliy tarbiya sohasida axloqiy ko'nikmalarga katta ahamiyat beradi. Tabiiy iste'dod, shu bilan birga, ko'nikma oltirish (matlub harakatlarni o'rganish, tez-tez takrorlab turish) va aql — bular axloqiy tarbiyaning uch manbaidir, deydi.

Fazilatlar hosil bo'lishi uchun ezu xulq-odatlarini va ko'nikmalarini tarkib toptiradigan, yaxshi o'ylab o'tkaziladigan mashqlar bo'lishi ham zarur, bunga odatlanish, buning uchun doimiy harakat qilish lozim, odatdan, ko'nikishdan esa axloqiy xatti-harakat hosil bo'ladi, deb ta'lim beradi.

Arastuning qayd etishicha, har qanday istak va faoliyatta kamchilik, ortiqchilik va o'rtachilik bo'ladi. Shuning uchun ham hamma narsadan faqat o'rtachilik, faqat muvozanat yaxshi va foydalidir. Demak, hamma narsada ortiqchalikka ham, kamchilikka ham yo'l qo'ymaydigan xatti-harakat yaxshilikning nishonasidir. Mana shunday xatti-harakatni hosil qilmoq uchun ko'proq mashq qilish kerak, degan fikrlarni olg'a surdi.

Arastu Platondan farq qilib, oilani tarbiyadan chetlashtirmaydi, axloqiy tarbiya berish, asosan, oilaning zimmasida bo'lishi kerak, deydi.

Arastuning qarashlari antik pedagogikaning taraqqiyotiga katta ta'sir o'tkazadi. Ayniqsa uning "Nikomah etikasi" va "Siyosat" asarlari axloq masalarini nazariy ishlab chiqishga bag'ishlandi.

Arastu, axloqning jamiyat hayotida muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlab, "Tabiat inson qo'lga qurol — aqliy va axloqiy kuch bergan, ammo u shu qurolni teskari tomonga nisbatan ham ishlatishi mumkin: shu sababli axloqiy tayanchlari bo'lmagan odam eng insofsiz va yovvoyi, o'zining jinsiy va did mayllarida eng tuban mavjudot bo'lib qoladi", — deydi.

Arastu antik davrining boshqa faylasuflariga qaraganda axloqiy munosabatlarning tabiatini teran tadqiq qila oldi. Uning fikriga ko'ra, axloqiy fazilat — faoliyat, xatti-harakat demakdir. Barcha axloqiy fazilatlar adolat, do'stlik, muhabbat, saxiylik, sulhparvarlik, xushf'illik va hokazolar faqat inson faoliyatida namoyon bo'lishini asoslab beradi.

Odam jamiyatda yashagani sababli uning axloqiy fazilatlari hech qachon sof, xolis holda namoyon bo'lmaydi, balki faqat

ijtimoiy faoliyatdagina amalga oshadi. Shuning uchun barcha axloqiy fazilatlar ijtimoiydir, deydi Arastu.

Inson tabiatan fazilatlarga ega bo'lmagani, balki fazilatlarga o'rgangani sababli, tarbiyaning (faqat bolalarinigina emas, shu bilan birga barcha aholini tarbiya qilish) roli katta ahamiyat berib, hususan hissiyotlarni tuyg'ularda idrokli tarbiyalashga ahamiyatni qaratadi. Uning fikricha, bunday tarbiya kishilarning axloqli bo'lib yashashga o'rganishlari uchun zarur bo'lgan mavjud qonun-tartiblar yordamida amalga oshiriladi. Mutafakkirlar tomonidan komil insonga hos fazilat xaqida juda ko'p ko'rsatmalar va ilmiy fikrlar meros qilingan. Aynan ijtimoiy xayot tuzilishi va dialektik qarashlar zamirida inson omiliga nisbatan juda katta e'tibor berildi. Xar qanday inson ijtimoiy faoliyatdan chetlashsa uni tasavvur qilish qiyin. U o'zini butunlay yolg'iz his qilishi va odamovi xatti-harakatlarini bajarishi aniq. Xamisha ota-ona o'rnini bosishi mumkin bo'lgan davlatga xizmat qilishni nazarda tutadi.

Arastu axloqiy fazilatlar bilan bir qatorda inson uchun muhim bo'lgan aqliy fazilatlarga — bilim, donishmandlik, fahmlash va boshqalarga ham katta ahamiyat beradi. Axloqiy fazilatlarni aqliy fazilatlarga bo'ysundirgan holda ifodalaydi.

Arastu faqat aql faoliyatini tan oladi. Shu sababdan u baxt idealini haqiqatan intellektual mushohada etishda biladi.

Umuman antik faylasuflar Sugrot, Platon, Arastular o'zlarining nazariyalarida har bir narsada me'yor bo'lmog'i lozimligini uqitirib o'tganlar. Ular axloqni insonning baxtiga erishish vositasi sifatida qaraganlar.

Zamonaviy davrda, Uyg'onish davrida va keyinchalik ma'rifat davrida Jan Jak Russo va I. G. Pestalotsi ijtimoiy ta'lim, ularning g'oyalari ajratib bergan. Oxirgisi yaxlitlik usulini ishlab chiqishda aql, yurak va qo'l ni bir vaqtning o'zida ta'sirga kelishini aniqladi. Uning bunday ta'lim haqidagi g'oyalari ijtimoiy pedagogikaning mohiyati to'g'risida markaziy nuqtaiy-nazar tushunchalari hisoblanadi. Yaqinda, Hämäläinen (2003) "tarixan, ijtimoiy pedagogika mumkin, deb e'tiqodni asoslangan, deb tushuntiradi. Ta'lim orqali ijtimoiy sharoitlarga qat'iy ta'sir ko'rsatish", pedagogikaning ijtimoiy ish sohasi nafaqat quyidagilarni nazarda tutadi bolalar, lekin kattalar ta'limini ham o'z ichiga oladi. Ijtimoiy

pedagogika sohasida ta'lim doimiy ravishda harakatlanadigan pragmatikada ancha yaxshi ushlangan dunyo hisoblanadi. Ijtimoiy pedagogika sohasiga qiziqish ortib borayotgan bo'lsa-da, uning ta'rifida ma'lum bir noaniqlik konsepsiya davom etmoqda. Boshqa tomondan, nafaqat ijtimoiy pedagogika konsepsiyasi doimiy ravishda qayta tiklanmoqda, ammo hatto uni o'riganish ob'yektining spetsifikatsiyasi va chegaralanishi ham noaniqliklar va qarama-qarshiliklarni keltirib chiqaradi. So'nggi ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, turli mamlakatlarda ijtimoiy pedagogikaga nazariy va amaliy yondashuvlar turli xil va bu sohada professional amaliyotlar ozmi-ko'pmi aniqlangan. Bu ham navbada ijtimoiy pedagogikani fan va ta'lim sifatida rasman tan olish darajasini yuksaltirdi.

Epistemologik nuqtai nazardan qaralganda, ijtimoiy pedagogikaning holati ham shubhali: Ijtimoiy pedagogika faqat fanmi? Ha bo'lsa, bu mustaqil fanmi yoki tabiatan fanlararo bog'liqlikni qachondan boshlagan! Ijtimoiy pedagogika oddiy o'quv intizomini? Ijtimoiy pedagogika usullari bormi?

Bu savollarga javoblar har xil yuzaga kelishi tabiiy albatta. Filklar xilma-xilligiga qaramay, biz maksimal darajada muloxazalarni aniqlashga kirishishda davom etdik. O'z umumiyligiga ta'rif 1. **Hämäläinen tomonidan formuladan (2012-yil): Ijtimoiy pedagogika, nazariya va amaliyot, aratilgan** a'zolarida ijtimoiy integratsiya, ishtirok yetish va farovonlikni keltirib chiqaradigan inson o'sishi jarayonlari jamiyat. Munozaralar va tortishuvlarni keltirib chiqaradigan boshqa muammolar quyidagilardir: ijtimoiy pedagogika faqat bolalar bilan shug'ullanadimi va yoshmi yoki kattalar bilanmi? Bu yoqimsiz, noqulay ijtimoiy toifalar bilan yoki barcha aholi bilan shug'ullanadimi ixtisoslashgan problematika nuqtai nazardan toifalar? So'roq va xavotirlar sikli davom yetayotganligi sababi, biz ingliz tilini yaratish tashabbusini qadrlaymiz uyushtirishni thempra nomidagi (nazariyasi amaliyotini uchrashti) asosiy missiyasi bilan 2008 yilda tashkil yetilgan - targ'ib qilish ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishini tushunish va qo'llab - quvvatlash - Haqiqatan ham, maydonni aniqlashtirish va chegaralash bilan bog'liq jihatlari hali hal qilinmagan bo'lsa-da qator mamlakatlar ijtimoiy pedagogika

bo'yicha mutaxassislarining kasbiy tayyorligi bilan bog'liq jarayon juda yaxshi tartibga solingan, universitet tadqiqotlarini tashkil yetish bilan bog'liq yengil qoidalarga ko'ra, ajoyib va haqiqatan ham paradoksaldir. Iltimos, quyida bir nechta misollarni toping:

Albatta, misollar davom yetishi mumkin. Boshqa tomondan, ayrim mamlakatlarda qiziqish ijtimoiy pedagogika va akademik ushbu sohada tadqiqotlar juda yuqori, ammo universitet darajasida ularning ta'lim taklifi hali bunday taklifi o'z ichiga olmaydi malaka. Angliya bu vaziyatda va aslida bu yo'qligi oqlaydi, deb, bu mamlakatda ijtimoiy ishchi amaliy ijtimoiy pedagogika bilan bog'liq ko'plab rollarni o'zlashtiradi. Shuningdek, Finlandiyada-muhim bo'lgan mamlakat sohada tashvishlar va natijalar-ijtimoiy pedagogika kasb yemas va tegishli mutaxassis yo'q sarlavha (masalan, "ijtimoiy pedagog"), Shuningdek, Ruminiyada ijtimoiy pedagogika sohasida ilmiy an'ana mavjud (Dimitrie Gusti, I. C. Petresku, Stanciu Stoian). Zamonaviy Ruminiya madaniyatida ijtimoiy pedagogika madaniy ozodlik uchun palliativ sifatida targ'ib qilingan millat, ayniqsa kattalar ta'limiga qaratilgan. Bugungi kunda ba'zi ruminiyalik mualliflar bu shaxsni shakllantirish uchun "a" umumiy nazariya, deb hisoblashadi maktabdan tashqarida davlat va jamiyat tomonidan ko'rsatiladigan ta'lim yordamiga ye'tibor qarating" (Stanciu Stoian, 1983; Adrian Neculau, 1994). Boshqa mualliflarning fikriga ko'ra, ijtimoiy pedagogika (re) zamonaviy, pragmatik-amaldagi fanga aylanadi, unume'tirof yetilgan tuzatuvchi va shakllantiruvchi kasb bilan (I. Neacduccu, (2010). Boshqalar uchun uning faoliyat ob'yekti ko'proq cheklangan va aniqroq yo'naltirilgan, chunki bu ijtimoiy ish va kattalar ta'limi bilan bog'liq. (Loredana Drobot, 2008).

Ushbu sohada mutaxassis tomonidan amalga oshirilishi mumkin bo'lgan professional rollarga kelsak, biz bazan juda ko'p narsani ko'ramiz

cheklovchi idrok: "ijtimoiy pedagog-bu shaxslar va guruhlar uchun uzor vaqt davomida ma'lumot beruvchi shaxs qiyinchilik bilan." (Mihayela, 2000, 18-bet).

Ushbu xilma-xil fikrlarga qaramay, biz ijtimoiy pedagogning kasbiy tayyorgarligi nuqtai nazaridan buni ko'rishimiz mumkin, Ruminiyada bir necha muhim qadamlar qo'yildi:

- kasbiy guruhga bo'ysunadigan ijtimoiy pedagogdan ajralib turadigan kasb bor -

- ijtimoiy yordamchi;

- ijtimoiy pedagogning asosiy roli: oila funksiyalarini bajarish yoki qisman almashtirish;

- kimdir ushbu kasb bilan shug'ullanishining asosiy sharti pedagogika bo'yicha universitet ma'lumotiga yega bo'lishdir, ijtimoiy yordam, sotsiologiya, psixologiya yoki falsafa.

Bunday haqiqiy muvaffaqiyatga qaramay, biz ta'kidlashni istagan bir nechta muhim jihatlarni mavjud:

- yuqori malakali kasb uchun kasbiy standart mavjud bo'lsa-da, universitetlar taklif qilmaydi ixtisoslashtirilgan o'quv dasturi (bu holat yuzaklik va improvizatsiyaning namoyon bo'lishiga yordam beradi sohada professional amaliyot);

- bunday pozitsiyani yegallash shartlari faqat yegallanishi mumkin bo'lgan juda keng ko'nikmalarni belgilaydi murakkab va ixtisoslashtirilgan universitet o'quv dasturi doirasida;

- ijtimoiy sohada ushbu potentsial universitet bitiruvchilari uchun haqiqiy professional bozorlar mavjud yemas, ammo hududiy maktab atrofiga universitetgacha ma'lumotga yega bo'lgan ijtimoiy pedagoglarning pozitsiyalari mavjud inspeksiya; bunday ijtimoiy pedagoglarning kasbiy rollari cheklangan va turtli xil qo'llab-quvvatlashga qaratilgan qiyinchilikda yoki alohida yehtiyojli bolalar uchun strategiyalar;

- kasbiy standart 1999 yilda ishlab chiqilgan; o'shandan beri bu jarayonda ko'plab o'zgarishlar yuz berdi Ruminiya universiteti malakasini aniqlash va tavsiflash, bu yesa yangilanish zaruriligiga olib keladi kasbiy standart va kasb-hunar ta'limi konsepsiyasi maydon. Bizning fikrimizcha, ishora qilingan noqulayliklarning aksariyati kasbiy standart tufayli ham bo'lishi mumkin ijtimoiy pedagog o'quv fanlari bo'yicha biron bir mutaxassisni o'z ichiga olmaydigan guruh tomonidan tuziladi - bu ushbu mutaxassis mashq qiladigan ta'lim rollarining yomon ta'rifi olib keladi. Ijtimoiy pedagogning kasbi o'qituvchilar guruhiga yemas, balki ijtimoiy

yordamchi kasbiy guruhga kiritilgan Ijtimoiy pedagogika sohasida milliy va xalqaro tajribaga ega bo'lgan holda, biz quyidagilarni taklif qilmoqchimiz, bizning ish orqali, imkoniyatlari aks yettirish uchun bir necha marta Ruminiyada yangi universitet ishga tushirish uchun Boloniya orqali ilgari surilgan barcha darajalarda rivojlanish imkoniyatlari bilan ushbu sohaga xos malaka strategiya: litsenziya, usta, Phd. Boshlang'ich shart shundan iboratki, Ruminiya jamiyatining hozirgi rivojlanish bosqichida quyidagilar zarur shaxsiy va jamoaviy axloqiy qadriyatlarini himoya qilishga qaratilgan yangi ta'lim aralashuvi mexanizmlarini aniqlang farovonlik. Bunday demogchi, shuningdek, universitetlarning qayta ko'rib chiqish, yangilash uchun ichki manfaatlarga mos keladi ta'lim fanlari sohasiga xos bo'lgan mehnat bozori kam bo'lgan universitet o'quv dasturlari. Albatta, yangi universitet malakasini ishga tushirish oson jarayon yemas. Birinchidan, bu bo'ladi manfaatdor universitetlar akademik jihatdan to'ldirish uchun juda zarur bo'lgan tadqiqotlarni o'tkazishlari kerak yuqori professionalizatsiya darajasi uchun kasbiy tahlil, yangilangan kasbiy standart, professional bozorlar mehnat bozorida yangi haqiqatlarga ko'ra. Xuddi shu ruhda ijtimoiy pedagogikaning ilmiy holatini qayta baholash kerak bo'ladi bu universitet o'quv dasturidagi oddiy ta'lim intzomi pozitsiyasidan litsenziyani o'rganish darajasiga qadar magistr va doktorlik darajasida rivojlanish imkoniyatlari bilan dastur. Ushbu kasbni mehnat bozoriga iloji boricha yaqinroq olib kelish uchun biz quyidagilarni tavsiya qilamiz:

a.ijtimoiy pedagogikani xulq-atvor fani sifatida qayta Konsepsiyalash. Ijtimoiy pedagogika, albatta, xulq - atvor fanlari orasida asosiy pozitsiya-psixologiya, sotsiologiya, antropologiya bilan bir qatorda. Xuddi ular kabi,ijtimoiy pedagogika birinchi navbatda inson harakati bilan shug'ullanadi va ko'pincha inson xatti-harakatlari to'g'risida umumlashtirishga intiladi jamiyat (Merriam-Vebster lug'atiga ko'ra xulq-atvor fanining ta'rifi). Uning orqali missiya, ijtimoiy pedagogika odamlarning xatti-harakatlarini ma'lum bir narsaga qarab o'zgartirishga qaratilgan ijtimoiy institutsional jamoa loyihasi. Bu shuni anglatadiki, ijtimoiy pedagogika mutaxassisi quyidagi malakaga ega bo'lishi kerak dizayn

va ularning har biri va barcha afzaligi odamlar kerak qiziqishlariga o'zgartirishlar olish.

b.ijtimoiy pedagogikani harakat fani sifatida qayta konsepsiyalash. Ijtimoiy pedagogikaning alohida sohasi sifatida pedagogika, shuningdek, aks ettirish bosqichi bilan cheklannasligi bilan ajralib turadi, garchi u ushbu insoniy sifatni qo'llab-quvvatlaydi va hatto uni rivojlantirishga qaratilgan. Uning kuchi taklif qilish qobiliyati bilan beriladi istalgan o'zgarishlar va odamlarni o'zgartirish jarayoniga jalb qilish.

Shu sabablarga ko'ra, birinchi navbatda, ijtimoiy pedagogika hammasidan, harakat haqidagi fan. Ijtimoiy pedagoglar haqiqiy ijtimoiy aktyorlar bo'lishi kerak, ya'ni, ularning professionalligi bo'lishi kerak muayyan xizmatlar doirasida samarali harakat qilish qobiliyati bilan baholanadi. Shuning uchun bu juda muhimdir ushbu amaliy mashg'ulotlar ijtimoiy kasbiy tayyorgarlik bilan bog'liq jarayonda muhim ahamiyatga ega pedagoglar. Malakaning o'ziga xosligi kasbiy missiyaning yaxshi spetsifikatsiyasi va qobiliyati bilan beriladi mutaxassisliklar va kasblar o'rtasidagi chegaralarni aniq belgilash orqali tegishli rollarni chegaralash (Ezechil, L. 2012, p.43). Bizning fikrimizcha, ijtimoiy pedagog ham aniqlanmagan bir qator professional rollarni bajarishi mumkin hozircha, lekin bu jamiyat hayoti va har bir insonning hayot sifati uchun foydali bo'lishi mumkin.

Mutaxassisning mavjudligi bo'lgan bir qator ijtimoiy vaziyatlarni hisobga olgan holda tasavvur mashqlarida ta'lim ko'pincha seziladi, bu yerda ijtimoiy pedagog mashq qilishi mumkin bo'lgan bir nechta kasblar mavjud:

- Davlat xavfsizligi xizmatlari bo'yicha o'qituvchi [EPSS] - asosiy vazifa sifatida barcha imkoniyatlardan foydalanish barcha yosh toifalari uchun sog'liq uchun ta'limga yerishish uchun aloqa kanallari;

- Universitetgacha maktab ta'limi bo'yicha o'qituvchi [Epuse] - kim uchun ta'lim bo'yicha maslahatchi sifatida harakat qilishi mumkin o'qishda qiyinchiliklarga duch kelgan yoki turli xil kamситish yoki suiste'mol qilish shakllarining qurbonlari bo'lgan o'quvchilar maktabda; bunday o'qituvchi o'qituvchilarda

qiyinchiliklarga duch kelganda o'qituvchilarga maslahat berishi mumkin ular o'quvchilar uchun tashkil yetadigan tadbirlar:

- Ota-onalar uchun ta'lim bo'yicha maslahatchi [EAP] - ota-onalarga maslahat va ixtisoslashtirilgan yordam beradi, shunda ular ularning ota-ona rollarini yaxshiroq mashq qiling;

- Ommaviy axborot vositalari uchun maslahatchi/nazoratchi [AMM] kim bir nechta professional rollarni o'ynashi mumkin: tahlil va televizorda yefirga uzatiladigan yoki matbuotda ye'lon qilingan xabarlarini ularning oqibatlari nuqtai nazaridan tasdiqlash salbiy ta'limdan qochish uchun shaxslarning va/yoki jamoaviy vijdonning vijdoni; ijtimoiy ta'lim yoki fuqarolarning xabardorlik darajasini oshirishga qaratilgan teleko'rsatuvlarni tashkil yetish ijtimoiy munosabatlarga nisbatan salbiy ta'sir ko'rsatadigan turli xil ijtimoiy hodisalar va namoyishlar.

Bunday kasblarni amalga oshirish, ijtimoiy pedagoglar ijtimoiy rollarning kengayishiga hissa qo'shishi mumkin aholining vijdoniga katta ta'sir ko'rsatadigan va aholiga xizmat ko'rsatadigan davlat muassasalari kollektiv vijdon. Chunki bunday rollar o'z-o'zidan yoki qarorni qo'llash samarasi sifatida kengayitra olmaydi

harakatlar, ularni professionallik bilan mashq qiladigan maxsus o'qitilgan shaxslar kerak. Bundan tashqari, biz ijtimoiy pedagoglarning kasbiy rollarini taqqoslashni taklif qilamiz - hozirda aniqlanganidek kengaytirilgan professional rollar biz sohaning kelajakdagi rivojlanishi uchun taklif qilamiz: quvvatlash strategiyasini faollashtirish zarurligini qondiradi o'zgarishlarning yuqori soni va ritmi bilan chalkashib ketgan turli yoshdagi odamlar inqilobdan keyingi davrdagi jamiyat. Demokratiyaning xotik mashqlari ko'pincha bir qator yeffektlarni yaratdi siyosiy qarama qarshiliklarda jiddiy ta'sir ko'rsatadigan axloqiy qadriyatlar ro'yxatiga qarshi chiqing. Shaxs his qiladi ishonchsizlik va stress hukmron bo'lgan dunyoda yo'qolgan va ko'pincha muntazam muammolarga boshqa yechim topmaydi.

Biroq, ijtimoiy pedagog ularni qo'llab-quvvatlash tadbirlarini faqat maxsus shaxslar foydasiga cheklannasligi kerak muammolari!

Biz taklif qilayotgan versiya barcha jamoat toifalariga keng tarqalgan: sog'lig'i, ijtimoiy integratsiyasi bo'lgan odamlar muammolar, turli xil suiste'mollik qurbonlari, shuningdek, hech

qanday muammoga duch kelmaydigan va kim bo'lishi kerak bo'lgan odamlar oldini olish uchun turli yo'llar bilan himoyalangan. Shu sababli, ijtimoiy pedagogika mutaxassisi nafaqat maktab muassasalari, shuningdek sog'liqni saqlash xizmatlari, yuridik va politsiya xizmatlari, vizual yoki yozma ommaviy axborot vositalarida, mahalliy yoki Markaziy boshqaruv va boshqalar.

Garchi ijtimoiy pedagogika hali ham o'z shaxsini qidiradigan davrda bo'lsa-da, bizning fikrimizcha, oxirgi 20 yoshdan oshgan yillar davomida ulkan salohiyatni kashf yetish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan taqld holati yaratildi jamiyatni o'zgartirishi va uni yaxshiroq muvozanat holatiga yo'naltirishi kerak bo'lishi mumkin. Ijtimoiy pedagogika Piter Mc Laren bergan ma'noda tanqidiy pedagogika sifatida namoyon bo'lishga intiladi tushuncha. Bu shuni anglatadiki, bu odamlarning ongini ko'tarish va ularni harakat qilish, o'zgartirish va taxmin qilishga o'rgatishni maqsad qilishi mumkin mas'uliyat qismlari.

Ijtimoiy pedagogikaning zamonaviy talqini nima.

Shved kontekstida ijtimoiy pedagogikaning nazariy asoslari turli xil ildlzlarga yega va har doim o'zini boshqa fanlardan va professional sohalardan ajratib olishda qiyinchiliklarga duch kelgan ijtimoiy ish. Shvetsiya oliy ta'lim sohasida, ijtimoiy pedagogika ijtimoiy ish tushunchasiga qo'shildi. Garchi misollar mavjud ijtimoiy pedagogika qanday qilib mustaqil bo'lishga muvaffaq bo'lganligi haqida uch ustundan biri bo'lgan ijtimoiy ish, akademik mavzu sifatida juda yosh shvetsiya o'zini tikladi. Birinchi ijtimoiy ish bo'yicha ta'lim dasturlari uchinchi darajada tashkil etilgan. 1977 yil va shu bilan birga ijtimoiy ish mustaqil tadqiqot sohasiga aylandi. Xalqaro ijtimoiy ish kasb va universitet mavzusiga aylandi 20-asr boshlari. An'anaviy ravishda ijtimoiy ish ikkita asosiy va umuman boshqacha boshlanishga yega ijtimoiy muammolar aniqlanganda va ularni hal qilish uchun aralashuvlar taklif yetilisa. Tengsizlikni keltirib chiqaradigan ijtimoiy mexanizimga yo'naltirilgan bitta yo'nalish mavjud va qashshoqlik. Ijtimoiy ish sohasidagi boshqa kirish ko'proq individual yondashuvga yega tibbiyotdan olingan atamalar bilan. Ikki yo'nalish muhokama qilindi. 20-asr boshlari ish modeli hali ham ijtimoiy ish amaliyotida qo'llaniladi ijtimoiy ishning ijtimoiy yo'nalishi bilan farqlanadi. Birinchi aytib o'tilgan

yondashuvdan foydalaniladi, sotsiologiya ijtimoiy muammolarni tushunish va tuzatishda mos yozuvlar sifatida foydalanadi. Ikkinchisi yesa psixologik va biologik nuqtai nazarlar (Meyeuvisse, Sverper, Sunesson, Knutagcerd) o'rganilib, ijtimoiy ish akademik intizom sifatida juda amaliyotga yo'naltirilgan. Pedagogika ("Payne" - "bola yetaklamog")dan ijtimoiy ish jarayonida o'zini qayta aniqlash, deb ijtimoiy qurilish nuqtasi aniqlanadi. Ko'pchilik ayradi, masalan, Brante (2003) ijtimoiy ishini aniqlash qiyin va turli xil narsalar mavjud ta'riflar bilan ajratib turadi. Xarakteristikalarining umumiyligi shundaki, ijtimoiy ish shaxs va jamiyat o'rtasidagi kesishmalar aniqlanadi. Turli xil ta'riflar ijtimoiy ish agentliklarida boshlang'ich nuqtani o'z ichiga oladi. Guzzettas nuqtai nazaridan ijtimoiy ish o'z munosabatida retrospektivdir (1984). Bronte (2003) yadroni aniqlash uchun to'liq akademik tan olish uchun juda muhim deb da'vo qildi, ijtimoiy ishning periferiyasi va chegaralari aniqlanadi. Biroq, buni aniq ma'noda qilish qiyin ijtimoiy ish agentliklarining dinamik tabiati tufayli faoliyat amalga oshadi. Sunesson (2003) qachon topilgan Shvetsiya professor amalga eng tadqiqot ichiga tadqiqot qanday tahlil qilingan. Shvetsiya ijtimoiy ishi ijtimoiy muammolar va aralashuvlarga qaratilgan g'oyasini bildirgan. Bu shuni anglatadiki, eng muammo ta'riflari nazariy jihatdan emas, balki ijtimoiy ish amaliyotida boshlang'ich nuqtaga ega hisoblanadi.

Agar ijtimoiy pedagogikaning rivojlanish davrlariga va shu nuqtai nazardan qaraydigan bo'lsak, uni bir qator bosqichlarga bo'lish mumkin deb o'ylaymiz:

Ijtimoiy pedagogikani rivojlanishini quyidagi uch bosqichga bo'lish mumkin.

Birinchi bosqich, boshlang'ich davr, qadimgi davrdan XVII asrgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Bu tarbiya amaliyotini tushunib yetish. Pedagogik va ijtimoiy pedagogik tafakkurning shakllanishi bilan bog'liq. Bu davrda tarbiya ijtimoiy voqelik sifatida tiklana boradi, uning shakllanishi stixiyali tarzdan anglangan faoliyatga aylandi, tarbiyaning turli nazariyalari vujudga keldi. Antik davrlardayog ijtimoiy - pedagogik g'oyaning tamal toshi qo'yilgan edi, ya'ni ta'lim va tarbiya «Beshikdan tobutgacha» davom etadi, deyilgandi. Tarbiyani yoshlikdan boshlash, bunda bolaning tabiatini,

atrof – muhit ta'sirini hisobga olish, kattalar, eng avvalo, ota – onalar nufuziga suyanish lozim.

Ikkinchi bosqich, XVII–XIX asrlarni o'z ichiga oladi va bu davrda ijtimoiy pedagogikaning g'oyalari va ilmiy kontseptsiyalarini rivojlantirish, fan sifatida tiklanish davri hisoblandi. G'arbda bu davrni uyg'onish davri sifatida qaralib, bola tarbiyasiga insoniylik g'oyalarini ilgari surish muhim deb qaraldi. Bu davrda italyan pedagogi Vittorino Delftre (1378 – 1446) "Quvunch uyi" deb nomlangan birlinchi maktab-internati tashkil etgan olinning fikrlarini kiritish muhim. 2–7 asrlarda va 19–20 asrlar ijtimoiy pedagogika fanini fan sifatida vujudga kelishi va fan rivojida ilg'or g'oyalar bilan xarakterlanadi. XVIII va XIX-asrlar jahon madaniyati tarixidan burjua demokratik inqilobi bosqichi sifatida joy olgan. Yirik olim (pedagoglar, faylasuflar, psixologlar) ijtimoiy pedagogik kuzatishlar natijasida muammolar yechimini izladilar. Ular jamiyat va davlat bilan hamkorlikda bu muammolar yechilishini izladilar. Tarbiya masalalari jamiyatni qayta tashkil etish g'oyalari bilan kirib chiqildi. Bu davrlar ijtimoiy-pedagogik g'oyalarda barcha insonlar teng xuquqli, erkin, ozod bo'lishlari lozim ekanligi haqidagi fikrlar keltirilgan. Bu bosqichda ijtimoiy pedagogika masalalarini ilmiy-amaliy va ijtimoiy pedagogik o'rganildi. O'sha davr yetuk pedagoglari bolalarni turli muammoga bag'ishlab, yetim, qarovsiz bolalar uchun bolalar uyi, bog'chalar, maktab va boshqa muassasalar tashkil etdilar. Bugun XIX asr davomida pedagogikadan ijtimoiy pedagogikaning ajralib chiqishi jarayoni uzog davom etadi. Shu bilan birga uning rivojlanishiga falsafa va pedagogikadan tashqari psixologiya, sotsiologiya, antropologiya (insonni kelib chiqishi va rivojlanishi xaqida) fan, tibbiyot va boshqa fanlar katta ta'sir ko'rsatdi. Lekin ijtimoiy pedagogikadan ajralib chiqishi jarayoni bilan birga boshqa jarayon ham uning integratsiya jarayoni ya'ni boshqa fanlar bilan birlashtirishda davom etdi. XIX asr oxirida ijtimoiy pedagogika-pedagogika fanining mustaqil sohasi bo'lib ajralib chiqdi. Bu xodisa A.Distervarg, Ravul Notoro va boshqalarning nomlari bilan bog'liq.

Uchinchi bosqich; XX asrning boshida ijtimoiy pedagogikaning mustaqil

fan sifatida rivojlanish davri. Bu davrni tekis yoki oson davr deb aytilib bo'lmaydi.

Hozirgi kungacha turli davr olimlari ijtimoiy pedagogika boshqa pedagogik fikrlar

orasida qanday o'rin tutishi xaqida tortishuvlar mavjud: u fan hisoblanadimi yoki amaliy faoliyatning mustaqil sohasimi; ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy ishlar qanday orasida qanday munosabatlari bor va shu kabi boshqalar aytilib kelinmoqda. Ko'pchilik davlatlarda "pedagogika" va "ijtimoiy pedagogika" umuman ishlatilmaydi. Masalan: AQShdagi o'quv yurtlarida pedagogika o'rniga talabalar "ta'lim falsafasi"ni o'rganadilar, odamlarga amaliy yo'naltirish sohasi ijtimoiy ishga taluqli, biroq, ijtimoiy xizmatlar orasida aynan turli muammolari mavjud boshqalarga yotdam ko'rsatishga xizmat qiladigan mutaxassislar bo'lsa ham u bir xilda ko'riladi.

Belgiyada "ortopedagogika" terminidan foydalaniladi, u "maxsus pedagogika" va ijtimoiy pedagogika tushunchalariga yaqin hisoblanadi. Rossiyada ijtimoiy pedagogika rivojlanishi fan sohasi sifatida ham va professional amaliy faoliyat sohasi sifatida ham va oquv fani sifatida o'z xususiyatlariga ega. Ijtimoiy pedagogikaning mustaqil fanga ajralib chiqishida shart-sharoitlarni XIX asrning K.D.Ushinskiy, L.N.Tolstoy kabi mashhur pedagoglari va boshqalar asarlarida uchratish aniq. 19 asrning 20–30 yillarida A.S.Makarenko, S.T.Shatskiy kabi pedagoglar o'z faoliyatlarida yetuk bo'lib qolgan bolalarga ijtimoiy-pedagogik yordam ko'rsatishga qaratilgan. Lekin 30-yillardan keyin Sotsializm g'alaba qozongan e'lon qilingandan keyin hamma ijtimoiy muammolar ikkinchi darajali bo'lib qoldi. Ularni o'timish qoldiqlari deb atab ular xaqida gapirmaslikka urinildi. 19 asrning 90 yillarida Rossiyada ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishining

yangi davri boshlandi. Ular bu yillarda "Yuqoridan" imperativ (lotincha imperativus) farmon, yani e'tirozlarni qabul qilmaydigan, tanqidga yo'l qo'ylmaydigan qo'yildi. Bu ijtimoiy psixologiyaning ilmiy va amaliy sohalari bilan bir vaqtda bir-biridan ajralgan holda rivojlanishiga olib keldi. Amaliyot fanga tayana olmadi, chunki fan ham amalda yo'q edi, fan haqida hech narsani bilib bo'lmaz

¹⁴ Imperator (lotincha imperatorus — buyruq-uvchi) — talab, buyruq, qonun. Nemis faylasufi Kant "Amaliy aklini tanqid" (1788) asarida fan e'tika tushunchasiga

edi, chunki amaliy faoliyat endigina shakllanar edi. Bu ijtimoiy pedagogikaning oquv fani sifatida tashkil topishida ham tasirini ko'rsatdi, bu ham ijtimoiy pedagogik faoliyat va fan rivojlanishi bilan bir vaqtda sodir bo'ldi.

Fanning va amaliyotning tashkil topganligi "ijtimoiy pedagogika" fanida bugungi kunda ham ko'plab hal qilinmagan, tortishuvli masalalar bor. Bu obektiv holatlarda ijtimoiy pedagogikaning asosan fan sifatida rivojlantirishini sekinlashtiruvchi omillar hisoblanadi. Lekin amaliyot talablari Rossiyada shunchalik jiddiy va dolzarb etdiki, natijada fanning bu sohasi bilan ko'plab ilmiy jamoalar shug'ullana boshladilar. Rossiya ta'lim akademiyasi ijtimoiy pedagogika markazi, ijtimoiy ta'lim Akademiyasi Moskva, Sankt-Peterburg, Tula, Ekaterinaburg va boshqa shaharlar pedagogik Universitetlarda "ijtimoiy pedagogika" fakultetlari tashkil etildi. V.G.Bocharova, M.A.Galagizova, A.V.Mudrik kabi va boshqa olimlar ijtimoiy pedagogika bo'yicha nazariy tadqiqotlar olib boradilar. Ijtimoiy pedagogika bilan bir vaqtda XX asr 90 yillarida Rossiyada ijtimoiy ishlar instituti kiritildi. Ijtimoiy ishlarining vazifasi aholining ijtimoiy himoyalangan qismiga yordam kirsatish bo'ldi. Ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy ishlarining rivojlanish tarixi bir biriga juda yaqin. Birinchi navbatda ularning madaniy tarixiy ananalari, alohida g'amxo'rlik va e'tiborini talab qiluvchi odamlarga munosabatlari ularning birlashtirdi. "Mehribonlik", "Xavriya", "Yordam ko'rsatish" va boshqa tushunchalar ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy ishlarida keng foydalanish bejiz emas. Ammo ular yaqqol ifoda etuvchi o'ziga xosligi va farqlarga ega. Ularning umumiyliklari va o'ziga xosliklari nimalardan iborat. Birinchi navbatda bu ularning ob'ektiv yoki adresatiga taalluqlidir. Ijtimoiy ishchi ko'z oldida inson boladi, lekin har qanday emas faqatgina insonga muvofiqiyatligi bolishi, farovonligi jamiyatning xaqiqiy azosi, tekis hayot kechirishida muammolari bo'lgan inson sifatida qaraldi. Insoning hayoti davomida yuzaga keladigan muammolar har bir odamda uchraydi. Ular psixologik, tibbiy, xuquqiy, moddiy va boshqa xususiyati bo'lishi mumkin. Ular insonga bog'liq bo'lmagan tashqi omillar (ekologik, ijtimoiy texnogen, millatlararo va boshqa katalizatorlar) yoki ichki shaxslararo (jismoniy yoki psixik rivojlanishida sog'ligi yaxshi emasligi) bilan bog'liq bo'lishi

mumkin. Shunday qilib ijtimoiy ishlar ob'ekti ijtimoiy hayot davomida yordamga muxtoj bo'lgan inson hisoblanadi deb aytishimiz mumkin, yani inson yoshidan qat'iy nazar ijtimoiy ob'ektivdir.

Ijtimoiy pedagogika esa uning ijtimoiylashishi – individning ijtimoiy sub'ektiga aylanishi jarayonida yordam ko'rsatilishi kerak bo'lgan bola bilan shug'ullandi, Bola shakllanayotgan, muhit uni shaxs sifatida yosh xususiyatlari birga aqily o'sishini ta'minlaydi. Bu ob'ektlarni taqdoslash ana shu ikki fanni nimalar yaqinlashtirishni (ijtimoiy hayot davomida yordam ko'rsatish) va ob'ektni farq qilishini (katta odam va bola) yaqqol ko'rsatadi. Shunday qilib, turli mamlatlarda tarixiy va madaniy an'analari jamiyatning rivojlanish darajasiga, pedagogika va ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishiga qarab tatamalarida birlashtiruvchi tushunchalar ham mavjud. Umumiyligi shundan iboratki, har qanday jamiyat ham "doimiy muammolarni" bolalarning rivojlanishi, tarbiyasi va ta'limida, ayniqsa ruhiy kamchiliklarida va defekti bo'lgan bolalarning muammolarini har doim yechim qilgan va qilib kelmogda. Ijtimoiy pedagogika 1-navbatda nemis fani pedagogikasi rivojlanishi tarixi katta xissa qo'shgan, shuning uchun Germaniyada ijtimoiy pedagogikaning rivojlanish tarixini ko'rib chiqamiz, uning 100 yildan oshiqroq tarixi bor. Ijtimoiy pedagogika" termini 1844-yili K.Mager tomonidan tarbiya haqidagi ochiq ilmiy munozaraga kiritilgan va keyinchalik A.Disterverg tomonidan targatilgan. Ana shu tushuncha paydo bo'lgan paytdan to hozirgi kungacha nemis adabiyotlarida uni turlicha talqini mavjuddir.

Birinchi talqin (K. Mager) –ijtimoiy pedagogika tarbiyasining ijtimoiy tomoni bilan bir umumiylikka ega. Ikkinchi talqini(A. Disterverg)–ijtimoiy pedagogika ma'lum ijtimoiy sharoitlarda, vaziatlarda pedagogik ko'mak sifatida ishtirok etadi. Birinchi yonalish vaqinlari. K. Mager. XX asrda P. Natorn (20-yillar), E. Horneshann, F. Shlipper (60-yillar), D.Legeler (80-yillar) va boshqalar bo'lgan. Paol Natorn (1854- 1924) ijtimoiy pedagogikani umumiy pedagogikaning bir qismi, aspekti sifatida qaraydi. P.Natorn ijtimoiy pedagogikaning uchta asosiy vazifasini kirsatadi: **Birinchi:** bolaning jinsiy hayoti bilan bog'liq, uning hayotida, davrasida va atrofidagi yaqin odamlari bilan aloqada rivojlanadi. **Ikkinchidan:**

idorasi bilan bog'liq, u maktabda shakllanadi va bilim berishni amalga oshirilishi bilan bog'liq, shu bilan birga bolada emosional ijtimoiy va motorli (harakatanishi) qobiliyatlari rivojlanadi.

Uchinchi dan:- aqil umumiylikda ochib beriladi.

P.Natorn ijtimoiy pedagogikaning hamma yoshdagi odamlar uchun pedagogika deb hisoblasak, uning vazifasi-yoshlarda birdamlik va jamoatchilik asoslari tarbiyalash hisoblanadi. P.Natorn fikrini davom ettirib, bu yinalishning vakillari ijtimoiy pedagogikani integrativ (birlashtiruvchi) fan sifatida qaraydilar. Shu mazmunda E.Borneshanning talqin qilishi etiborga loyiq. U ijtimoiy pedagogikani davomi pedagogikasini iqtisodiy pedagogikani va boshqalarni birlashtiruvchi fan sifatida qaraydi. Uning vazifalari ijtimoiy gurushlar va ijtimoiy jamiyatda indigduel mustaqillikka yordam kirsatish. Jamiyatning madaniyati va insonparvarlik rivojlanishi xaqida qaygurişdan iborat. O'zining qishiluvchanligi sababli ijtimoiy pedagogika tarbiyaning shamma soshalariga kirib boradi, yani u pedagogikaning printsiplaridan biri sifatida ishtirok etadi. Shunday qilib, ana shu talqinga binoan ijtimoiy pedagogika tarbiyaning printsiplari sifatida ishtirok etadi. Ikkinchi yondoshish A.Distervarg (40-50 yillar, XX asr), G.Nol, G.Boymner (XX asr, 20-30 yillar), K.Molengauer (50 yillar) va boshqalar asarlarida aks ettirilgan. A.Distervarg boshlab bu yo'nalish vaqillari ishchi sinfning ijtimoiy himoyalannaganligi, xalq ta'limi kabi oz davrining ijtimoiy masalalariga javob topishga sharakat qildilar. Geman Nol (1879-1960) ijtimoiy pedagogikanin vazifasi agarda oila va maktab biror bir sababga ko'ra o'z vazifalarini bajara olmay qolganda zarur bildigan shoshilinch tez yordam kirsatishdan iborat deb hisoblaydi.

G.Nolning fikricha, P.Natornikidan ancha ishonchli aniq va amliy kurinadi.Uning goyalari 1992 yil qabul qilingan yoshlarning xayriya ko'rsatish faoliyatlari xaqidagi qonunda o'z aksini topdi-bu yoshlarni maktabdan tashqari boshqaradigan Germaniyadagi birinchi davlat xujjati edi. Shu davrdan boshlab ijtimoiy pedagogika amalda «shoshilinch ijtimoiy pedagogikas» bo'lib qoldi, u yoshlarni tarbiyalashda oilada va maktabda mavjud bilgan kamchiliklar urnini tildirishi kerak bolgan. Gertruda Boymer

birinchi yonalish tarafdorlaridan farqli ravishda ijtimoiy pedagogika pedagogikaning printsiplari emas, balki tashkiliy qismi deb hisoblagan.

Oilada va maktabda tarbiyaga taalluqli bilimagan hamma narsa ijtimoiy

pedagogikaning muammosi deb hisoblaydi. U. K. Molengauer boshpanasizlik haqidagi tushunchani rivojlantiradi. Agarda alohida ijtimoiy institutlar bolaning bu muammosi hal etib berolmas ekan, deb hisoblaydi u, unda tarbiyaning yangi yo'nalishini yaratish zarurligi yuzaga keladi-yani davlat yordami deydi u. Shu bilan birga ijtimoiy pedagogika madaniy mazmuni yetkazish bilan emas, balki osib kelayotgan avlodning rivojlanishi va jamiyatga qoshilishi jarayonida yuzaga keladigan muammolarni hal etish bilan shugullanishimiz kerak deb hisoblaydi. Xozirgi vaqtda ijtimoiy pedagogikaning asosiy yo'nalishlari to'la ishab chiqqan bo'lsa ham ammo bu hali hamma muammolar o'rganib bo'lmagan deb hisoblaydilar. Ijtimoiy nazariyasining umumiy ko'rinishi hali ham noaniqcha qolib kelmoqda deb hisoblaydilar hozirga davr nemis olimlari. Ular bundan keyin ham shundayligicha qoladi, chunki aralash fanlarning (psixologiya, Sotsiologiya, ijtimoiy ishlar va boshqalar) ijtimoiy pedagogika nazariyasini tola tasvirlab berish imkonini bermay kelyapti. Bu holat har qanday faning rivojlanish jarayoni uchun tabiiydir. Boshqa tomondan esa u ijtimoiy pedagogika nazariy munozaralar maydonida XXI asrda ancha kengayganini bildiradi. Ijtimoiy pedagogikaning fan sifatida rivojlanishi bilan birga Germaniyada ijtimoiy pedagogika fani sohasida mutaxassislik professional faoliyat sohasi ham faol rivojlandi (yani ijtimoiy pedagogika), 1908 yildan boshlab maxsus pedagoglarni tayyorlash boshlandi, XX asrning 70-yillari boshlariga kelib Germaniya universitetlarida oliy malumoti pedagogikalarni tayyorlash boshlandi.

Shuni aytish kerakki Germaniyada ijtimoiy pedagogika bilan bir qatorida XX asr davomida bilim va amliy faoliyat mustaqil sohasi sifatida ijtimoiy ishlar ham faol rivojlanib keldi. Ammo ijtimoi pedagogikal va ijtimoiy ishlar professional faoliyatda umumiylik mavjud. Shuning uchun Germaniyada ular yagona standart bilan boshqariladi. Bu standartda bu mutaxassislarni nomlari

sinonimlar orqali defis orqali yoziladi: ijtimoiy ishchijitimoiy pedagogik. Inson tarbiyasi asosan oilada amalga oshiriladi. Bu xolatda biz oilaviy pedagogika ob'ekti bolgan oilaviy xususiy tarbiyalarda mulohoza yuritamiz. Tarbiyalash diniy idoralar orqali amalga oshadi. Bunda konfessional pedagogika tadqiq bo'lgan diniy konfessional tarbiyaga duch kelamiz. Tarbiyalash davlat va jamiyat tomonidan shu maqsadida etilgan tashkilotlar orqali yuzaga keladi. Bu ijtimoiy pedagogika tadqiqot ob'ekti bo'lgan ijtimoiy tarbiyalash jarayoni xususida fikrlaymiz. Ijtimoiy tarbiyalash siyosatshunoslik, ijtimoiy jarayonning tarkibiy qismi hisoblanadi. Ijtimoiy pedagogika matnda uni ijtimoiylashtirish bilan birlash: alohida o'rganadi ya'ni, planeta, mamlakat maktablari, inson tarbiyasiga ijtimoiy omillar ta'sir tarbiyasida oila, ommaviy axborot vositalar, atrofda odamlar bilan mulokat o'rnini ko'rib chiqadi. Pedagogika ushbu tarbiya muassasalarida bolalarga ta'lim-tarbiya berish uslubiyati va nazariyasi sifatida yuzaga keladi va rivojlandi. XIII asr oxirlarida o'smir va yigitlarni tarbiyalash ham pedagogika ob'ektiga aylandi. XIX asrning ikkinchi yarmida pedagogika tizimida ijtimoiy tarbiya doirasi kengaya bordi. Birinchidan uning tarkibiga yoshlarning va katta yosh tarkibi guruhlarini tarbiya ko'ra boshlaydi, ikkinchidan tizimga kirmagan yoki normalarini buzib namoyon qiluvtchi yosh kategoriyalari qayta tarbiyalash va addaptatsiya qilish jarayonini o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy pedagogikaga xarakterli bo'lgan muammoga izlanish bizda, xuddi chet el

kabi 70 yillarda yuzaga keldi. Bizda bu qiziqish muammoga bog'liq, metodik tavsiyalarni yuzaga kelishida kuzatildi. Chet elda ijtimoiy pedagogikani nazariy muammolarini ishlab chiqish. 50—60 yillarda Germaniyada yuzaga keldi, lekin Yevropa, Germaniya va AQShda XIX asrdan boshlab Davlat oliygoxlarini tomonidan tashkil etilgan, ijtimoiy faoliyat termini ostidagi faoliyat tarqala bordi. Uning mazmuni oila shaklining tub guruhlarga yordam, maktab o'quv-tarbiya muassasalarining tarbiyaviy kuchi integratsiyasidan iborat. Shuningdek, ijtimoiy tarbiya amalga oshadigan sharoiti, uning mazmuni, metodikasi mohiyati yoritiladi. Bu oquv kursi insonlarni ijtimoiy tarbiyalash ijtimoiylashtirish muammosini tavsifi bilan tugatildi.

MUSTAHHAKMLASH UCHUN SAVOLLAR

1. Ijtimoiy pedagogika fani chet davlatda qanday rivojlandi?
2. Ijtimoiy pedagogika chet elda qachon paydo boldi?
3. Ijtimoiy pedagogika chet elda qachondan rivojlangan?

ADABIYOTLAR:

1. Munavvarov A.K. Pedagogika. – T.: Oqituvchi. 1996.
2. Munavvarov A.K. Oila pedagogikasi. – T.: Oqituvchi. 1994.
3. Yoldoshev J.G. Ta'lim yangilanish yolida. – T.: Oqituvchi. 2000.

O'ZBEKISTONDA IJTIMOIY PEDAGOGIKANING RIVOJLANISH TARIXI

Ijtimoiy pedagogika o'quv fani sifatida ham oldinga chiqishi mumkin. O'quv fani bu umum ta'lim yoki maxsus ta'lim muassasalarida o'rganiladigan predmetdir. O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishi o'ziga xos xususiyatga ega-fan, ilmiy bilimlar sohasida maxsus amaliy faoliyat hamda o'quv fani sifatida. Qadim antik davrlardayiq bolani himoya qilish maqsadida o'z ijtimoiy pedagogik tarbiyaga oid muammolarini oldinga surganlar.

Eramizdan avvalgi 7-6 asrlarda markaziy osiyo xududlari orasida zard'o'shtiylik dini xukumronlik qildi. Bu din insoniyatga katta ta'sir qildi, yani insonni birinchi o'ringa olib chiqdi. Zardushitiylarning muqaddas kitobi "Avesto" (olovga siginish) o'sha davrning o'ziga xos qomusiy asari deb hisoblash mumkin. Zard'o'shtiylik dinida axloqiy meyorlar asosi(axloqiy mezonlar) uchlikka tayangan edi. "Avesto"da-inson yaxshi fikrlarga ega bo'lishi, faqat yaxshi so'zlar va savobli ishlar qilishi lozim deb yozilgan(xulq atvor).

"Avesto"ning katta qismi bo'lgan "Yasna'larda inson kamolini ko'rsatuvchi axloq-odob mezoni ana shu uchlikda xumata (gumata)–yaxshi fikr, xukta (gukta) – yaxshi so'z va xvarsha (gvarshta)–yaxshi amal va ishlarda ifodalanadi.

"Men yaxshi fikr, yaxshi so'z, yaxshi amal va ishga shon-shavkat bag'sh etaman. Men yaxshilikdan iborat qonunga shon-shavkat

baxsh etaman" ("yasna"), deyiladi. "Avesto" tadqiqotchisi A.O.Mayakovskiy inson fikri, so'zlari va ishlariga ikki qaramaqarshi kuch: Voxu Mana ("Ezgu fikr") va Apo Mana ("Yoviz fikr") ta'sir ko'rsatadi deydi. Barcha fikrlar, so'zlar va ishlar ichida aslida ezgulik va yovuzlik yotadi. "Yaxshi fikr" deganda ilohiy-qonun ruxidagi kishisiga mehribon bo'lish, maqsadlarga ko'maklashishga, yovuzlikka qarshi kurashishga tayyor turish, kishilarni baxt-saodat uchun harakat qilish, ahilik va do'stlik, totuvlikda yashashga intilish ruxidagi niyatlar va fikrlar muvofiqligi tushunilgan. Inson o'z fikri xayolida boshqalarga xasad qilmasligi lozim. Yaxshi niyatli kishi dar'azab bo'lmaydi va boshqa jihatlariga berilmaydi. Chunki bunday holatda inson yaxshi niyatni axtaradi, burch va adolat xaqida unitadi va nojo'ya harakatlarni qiladi. Pedagogika tarixi fani qadimgi davrlariga borib taqaladi. Ko'p ming asrlar mobaynida pedagogika falsafaning ichida rivojlandi. Qadimgi zamonlardan buyon olamda insonning o'zni va roli, shaxsning axloqiy shakllanishida madaniyat va dinning ahamiyati barkamol shaxs rivojlanishi masalalari va shu kabilar. Sharq uyg'onish davri (9-12-asrlar) qomusiy olimlari Abu Nasr al Farobiy (873-1037) shunday ijtimoiy pedagogik g'oyalarni aytib o'tganlarki, bolani ayni go'daklik chog'idanog tarbiyalay boshlashning zarurati, shuningdek, bolaning tarbiyasiga tabiat atrof muhitning tasiri va boshqa fikrlar kabi. 14-16-asrlarda Markaziy Osiyoda tabiatshunos faylasufi, tarixchi, shoir va rassom-musavvirlari o'z ijodlarida ijtimoiy fanlarga alohida e'tibor bilan qarab, tabiat sirlarini o'rganishga intilganlar. Bular qatorida Nuriddin Abduraxmon Jomiy (1414-1492), Jaloliddin Davoniy (1427-1502), Alisher Navoiy (1441-1501), Xusayn Voiz Koshifiy (1440-1505) o'z asarlarida inson aqli tafakkuri, uning qobiliyati, insonning alohida axloqiy xislatlari, insoniylik g'oyalari, bolalar tarbiyasida umuminsoniy qadriyat hisoblanadi. Shu jumladan, o'zbek tilini asoschisi buyuk alloma, musiqachi, davlat arbobi, Alisher Navoiyning ijtimoiy pedagogik g'oyalari, yuksak darajada insonparvarligi bilan ajralib turadi. U insonni butun ko'nmida, bu olamda eng oliy mavjud deb hisoblagan. Bolani esa oilaga quvonch ham baxt keltiruvchi muqaddas in'om sifatida uyni yoritib yuboradi deb hisoblaydi. Inson o'z farzandigina emas, balki kelajak avlod bo'lgan barcha bolalarni sevmog'i shart deb yozadi

shoir. Ijtimoiy pedagogikaga oid fikrlarni bizning olim va allomalimiz, marifatparvarlarimiz, jadidchilik harakati yetakchilari, 20-asr boshlarida yashab, ijod qilgan allomalar Maxmudxo'ja Bexbudiy (1874-1919), Munavvar qori Abdurashidxonov (1878-1931), Abdulla Avloniy (1878-1934), Abdugodir Shakuriy (1875-1943), X.X.Niyoziy (1839-1929) va boshqalarning asarlarida ham ko'plab keltirish mumkin. Ijtimoiy pedagogikaning fan sifatida vujudga kelishi XX-asr 20-30-yillari alohida o'rin tutadi. Bu davrda A.Avloniy, A.Shakuriy, M.Q.Abdurashidxonov, X.X.Niyoziy, V.F.Lubensov, N.P.Arxeangel'skiy, O.Sharifiddinov kabi pedagoglarning faoliyati muhim ahamiyatga ega. Ular avvalo ijtimoiy izdan chiqib ketayotgan bolalarga yordam ko'rsatish, Yani bu allomalar ijtimoiy pedagoglar bilib, ular tashkil etgan maktablar shuningdek, boshqa pedagoglar tajribalariga tayanganlar.

A.Avloniy nomidagi X.G.Chernishevskiy nomidagi bolalar tajriba maktablari va boshqa muassasalar ijtimoiy pedagogikaning amaliy manbayi bo'lib hisoblanadi. Biroq O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning rivoji amalga oshmadi. Bunda avvalgi yangi ittifoq sovet pedagogikasi va o'sha davr pedagogikasi o'rtasida ajralish yuzuga keldi. Uzoq yillar mobaynida O'zbek marifatparvarlari-pedagoglari tomonidan to'plangan barcha bilimlar inkor etilgandi. Pedagogikada shunday shior targ'algandi "Olam zo'ravonlikdir, biz uni ildizi bilan qo'poramiz".

O'zbekistonda modernizatsiyaning eng muhim yo'nalishi ta'lim sohasida idoraviy izolyatsiyaning yengish uchun emas, ochiq turti ko'lamli ta'lim muassasalariga aylantirish faoliyati shaharning dolzarb iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy muammolarini hal etishga qaratilgan ijtimoiy-ta'lim tizimlari, mintaqalarda olib boriladi. Ta'limning ochiqligi muassasalarda ijtimoiy sheriklik tizimini, jamiyatning boshqa sohalar bilan kooperatsiya aloqalarini, hokimiyat organlari, biznes, ta'lim, madaniyat va ilm-fan muassasalari qurilishida ifodalangani taklik va strategik rejada o'zaro manfaatli hamkorlik, ta'lim muassasasi va ijtimoiy hamkorlarning birgalikdagi faoliyatidir.

Ijtimoiy hamkorlik tizimi ham ta'minlanadi, ta'lim muassasasining izchil rivojlanishi va uning hamkorlari holatini sifat

jihatidan yaxshilaydi. Shunday qilib, ta'lim muassasasining ijtimoiy hamkorligi sifat jihatidan farq qiladi o'zaro hamkorlikning boshqa shakllari homiylikdir. Uning asosiy g'oyasi-ta'lim muassasasining o'zaro manfaati hamkori sifatida emas, balki to'liq sherikdir. Bu esa resurslarni bevosita va to'g'ridan-to'g'ri almashishi degan ma'noni anglatadi.

Ijtimoiy hamkorlardan ta'lim muassasasi faoliyatining aniq natijalariga asoslanadi.

Ijtimoiy sheriklik bir martalik aksiyalar bilan chegaralanmaydi, balki uzoq muddat asosda quriladi va o'zaro ishonchligi kafolatlanadi. O'quv jarayonini tashkili etishning zamonaviy turlaridan biri ta'lim klasterlari hisoblanadi. Lekin ta'limdagi Klaster nima? U haqida gapirishdan oldin, siz asosiy tushunchani tushunish kerak. Ingliz tilidan tarjima qilingan "Klaster" so'zi "shamlardan", "guruh", "shamlardan o'sadi" degan ma'noni anglatadi». "Konzentratsiya" Qanday qilib birlashtiriladi?

O'qituvchilar, bolalar, ota-onalar, hamkorlarning maqsadi hisoblanib bir xil maqsad va vazifalarda kelishilgan, shaxsiy jihatlar topilgan barcha sub'ektlar uchun jozibali ma'no bog'liq ishlab chiqilgan strategiyaning muvaffaqiyatidir. Shunday qilib, o'quv adabiyotida klaster ostida ilmiy adabiyotlarda esa tizimli javob beradigan xususiyatlarining jamiyati sifatida tushuniladi. Muayyan yechimning samaradorligi va sifati uchun sub'ektlar faoliyatining muayyan bosqichida vazifalar doirasida klasterning bir-biriga bog'langan va umumiy xususiyatga ega bo'lgan narsalar bilan birlashtirilgan guruhlardir.

Ta'limdagi klasterlar avvalo muammosi o'rganildi, Keyingi navbatda ularning shakllanishi jarayoni, rivojlanish bosqichlari, tuzilishlari tahlil qilindi. Bu yuzasidan ko'plab olimlar (V.P. Burdakov, T.I. Shamova, Yu. N. Yurov, V.T. Volov, P. I. Tretyakov, T. M. Daviyenko va boshqalar) ilmiy tadqiqot ishlari olib bordilar. Klaster yondashuvini amalga oshirishda bir nechta asosiy fikrlarni ajratib ko'rsatish mumkin, bu uning mavjudligi, birinchi navbatda umumiy maqsadlari; ikkinchidan, sub'ektlarning birgalikdagi faoliyatining huquqiy asoslari; uchinchidan, klasterga birlashtirilgan sub'ektlar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik mexanizmlari ishlab chiqildi. Yuqoridagi asosiy fikrlarni qabul qilish bilan qishloq maktablarining

ta'lim sohasidagi klasterlarni shakllantirish uchun asos qilib Erdenevskaya tomonidan amaliy sinov o'tkaziladi, umumiy o'rta ta'lim maktabi quyidagi modellarni tatbiq etadi. **Modelning asosiy elementi maktab uslubidir**, ular axloqiy qadriyatlar asosida shakllanadi va oilaviy ta'lim muassasasining namunasidir. Maktabda strategik rejalashtirilgan faoliyat yo'nalishlari, birinchi navbatda, qo'llab-quvvatlashga qaratilgan maktab uslubidir. Shuning uchun o'quv-tarbiyaviy ishlarning mazmuni mahalliy urf-odatlar bilan belgilanadi-o'tmish va hozirgi kelajak uchun ijtimoiy-madaniy tendentsiyalarni mavjud norasmiy hamkorligidir.

Taqdim etilgan modelning umumiy maqsadi (barcha hamkorlar uchun) zamonaviy talabning muvaffaqiyatli shaxsini shakllantirishidir. Huquqiy asosda-sheriklik va ta'lim o'rtasida tuzilgan shartnoma umumiy muammolarni hal qilish uchun rol o'ynaydi. Har bir klasterning muhim yadrosi nima? Savolga birinchi navbatda bugungi kunda o'rta maktabning jamoasining maqsadli va mazmuni loyihalar asosida o'z faoliyatini yo'lga qo'yishidir. Shuning uchun, hamkorlik aniq, qiziqarli, qabul qilingan eng muhimi resurslar. Loyihaning mumkin bo'lgan ishtirokidagi ma'lum bir vaqt hisoblanadi. Bunday loyihalar misolida: "qishloq maktabi tadqiqot laboratoriyasi", "bizning milliy tarbiya maktablarimiz", "tarmoq hamkorlik: bolalar bog'chasi va maktab, "ta'lim turizmi", "xalqaro do'stlik klubi", "Ish ruhi ko'taradi, san'at esa uni jilovlaydi", "Maktab muzeyida ta'lim loyihasi sifatida" va boshqalarini ko'rish mumkin.

Har bir tematik loyiha atrofida uning sherigi bo'lib, unda birlashma uchun o'zaro manfaati aloqalar mavjud faoliyatning mazmuni, resurslari va manfaatlari ko'zlanadi. Har bir inson loyihada hamkorlik asosida tashkil etilgan tashkiliy loyiha guruhiga ega. Tavsiya etilgan **ta'lim klasterining** tuzilishi zamonaviy qishloq maktablarining modellari shundan iboratki, markaziy va muhim sheriklardan biri emas, balki loyihalashtirilgan kontent sifatida ko'rinadi. Shunday qilib, loyihada "Bizni milliy tarbiya maktablarimiz" qishloq aholi punktlarida faoliyat yuritayotgan maktablarning tarixini o'rganishga bag'islangan. O'tgan 2 yil davomida bizning talabalar joylarda ma'rifiy tashkilotlarning esdalik sovg'alari, hamkorlik aloqalarining 25-dan ko'prog'i hamkorlik

alogalearini o'rnatdi. Bitiruvchilar hamkorlikka kiritishlarida turli yillar, o'quvchilarning ota-onalari, davlat organlari, muassasalari madaniyatlari, turli darajadagi arxivlari va idoraviy materiallari, ilmiy tashkilotlar va boshqalar shular jumlasidandir.

"Mehnat qalbni ko'taradi", loyihasining mavzusi zamonaviy qishloq o'quvchilarida mehnat ko'nikmalarini tarbiyalash vazifasi bilan aniqlandi. Biroq, loyihaaning mazmuni hamkorlikni o'rnatish imkonini beradi qishloq xo'jaligi korxonalari, tuman ma'muriyatining qishloq xo'jaligini rivojlantirish bo'limi, turli tumanlar, shuningdek, ijodiy ustaxonalar bilan aloqalarga kiritiradi.

Issiqxonalarda qalampir yetishtirish uchun landshaft dizayni, institutlarni shakllantirish masalalari botanika bog'ida xo'jaliklar va atirgullar, Milliy parki sabzovot ekinlarini yetishtirish bo'yicha tanlangan modelni asoslaydi:

1. Ta'lim, tarbiya va taraqqiyotning madaniy-ma'rifiy makoni kengaymoqda va boyitilmoqda qishloq bolalari Qishloq maktabini o'rab turgan ijtimoiy muhitning pedagogik salohiyati ortib bormoqda.

2. Bolalar bilan ishlaydigan muassasalar va tashkilotlarning faoliyati ko'proq yo'naltirilgan bo'lib, muvofiqlashtirilgan va samaralidir.

3. Mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlarining roli oshirish bilan talabalar va ishlaydigan yoshlarni ishini rejalashtirish, tashkil etadi va muvofiqlashtiradi.

4. Bolalar yoshlararo aloqalarni mustahkamlamoqda va kattalar Qishloq bolasining o'ziga xosligini rivojlantirish uchun qulay muhit sifatida ijtimoiy-madaniy majmua yaratadi.

Ta'lim klasteri a'zolarining o'zaro hamkorligi yangi imkoniyatlar beradi:

- barcha sub'ektlarning manfaatlarini hisobga olgan holda pedagogik ta'lim mazmunini tanlash orqali tizimlashtirish yoki ta'lim klasteri;
- ko'p bosqichli va uzluksiz kasbiy ta'limni tashkil etish;
- bitirgandan so'ng, tanlangan mutaxassislik bo'yicha ishga joylashish kafolati aniq martaba istiqboliga egalik;

- ta'lim muassasalarining moddiy bazasini yaxshilash uchun o'zaro rag'bat;

- savodli shaxsni shakllantirish va takomillashtirish kasbiy savodxonlik;

- o'quvchilarning kasbiy mahoratini rag'batlantirish va ta'lim muassasalarida kasbiy ko'nikmani shakllantirish kabilaridir.

Bargorolik va ijtimoiy sheriklikka bog'liq bo'lgan ijtimoiy hamkorlik tizimining asosiy parametrlari ushbu modelning samaradorligidir:

1. Ta'lim muassasasining erkinligi darajasi unda amalga oshirilayotgan ta'lim taraqqiyotidagi jarayondir. Ko'p jihatdan bu erkinlik ta'lim muassasasining tashkiliy-huquqiy mavqeviga ega. Muhim omil esa ta'lim tizimining boshqaruv qatlamlarining xatti-harakatlarida moslanganlik, Rasmiy ravishda mahalliy tizimda harakat qilish uchun mas'ul darajasi oshiriladi. Agar yetarli erkinlik bo'lmasa, ijtimoiy sheriklarning, masalan, manfaatdor fuqarolik tashkilotlari yoki ish beruvchilar uyushmalarining ishtiroki ta'lim tuzilishi va mazmunini optimallashtirishga olib keladi.

2. Tizim ishtirokchilarining pozitsiyasida tanlash erkinligi, ijtimoiy hamkorlikdir. Shuning uchun sheriklar sektorining kengligi va jami miqdori bu erkinlikka bog'liq hisoblanadi. Ularning potensial resurslari hajmi, shuningdek, muayyan ta'lim muassasasi mahalliy tizimda qabul qilinadigan o'zgarishlar moslashishga rag'batlantirishning kuchi hamkorlikdir.

3. Ta'lim muassasasining o'z siyosiy faoliyatini ishlab chiqish qobiliyati yetarli bo'lishi kerak ular uchun ishlab chiqilgan hamkorlik imkoniyatlaridan foydalanish, tayanch fuqarolik tashkilotlaridir. Agar ta'lim muassasasining boshqaruv xodimlari yetarli bo'lmasa- Umumiy o'rta ta'lim maktabining pedagogikasi hamkorlari bilan birgalikda muhokama qilish va tanlash yaqin va uzoq istiqbollari, qobiliyati bo'lsa o'z siyosatini ishlab chiqishda zaif bo'lib qoladi. Ta'lim muassasasining "ortiqcha yuk" xavfi yetarli darajada tartibli ta'sirlar bilan yuzaga kelishi mumkin. Ta'lim muassasasining analitik va kontseptual bo'lishi muhimdir. Tashqi ta'sirlarni o'z strategik maqsadlariga va o'z resurslari qobiliyatlariga aylantirish uchun salohiyat zarur hisoblanadi.

4. Ta'lim muassasalarini moliyalashtirish imkoniyatiga ega, ular bor ishonchni hosil qilishi kerak qarorlarni esa qabul qiladi va ma'lum bir erkinlikka ega bo'lishi uning siyosat (missiyasi, dasturi va tamoyillari rivojlanishi) va ehtiyojlari ma'lum bo'ladi.

Bugungi kunda, bizning fikrimizcha, ta'lim klasterining universal modeli — Klaster bulutlari soniga va turli muhitlarning elementlariga qarab, mutlaqo boshqacha bo'lishi mumkin. Loyihalar soni ularning shakllanishida hal qiluvchi bunday uyushmaning maqsadi va natijasi bo'ladi.

Modelning markaziy mavzusi talaba va uning manfaatlari, ehtiyojlari, imkoniyatlari. Shunday qilib, modelning muvaffaqiyatli ishlashi Klaster yondashuvi asosida ijtimoiy sheriklik zamonaviy maktabni rivojlantirishning mumkin bo'lgan usullaridan birida ko'rinadi. Tuman maktablari ta'lim klasteriga erishish uchun ijobiy sifati va miqdoriy o'zgarishlarni ko'rsatib, talabalarning ta'lim natijalariga, o'qituvchilarning malaka toifalariga, innovatsion maktablarning maqomiga ega qiladi.

Marksist pedagoglari tomonidan, shu vaqtgacha bo'lgan pedagogika sohasidagi oktyabr to'ntarilishigacha bo'lgan asarlarni o'qitish talab etildi. 30 yillar oxirida sotsializm g'alaba qilganligi e'lon qilindi. Shu vaqtdan boshlab ijtimoiy muammo xaqida sukut saqlash sharti mustashkamlandi. Bu muammolar alohida engil hal etiladigan, "eskilik sargiti" deb baholandi. Bu esa o'z o'rnida ijtimoiy pedagogikani fan sifatida rivojlanishiga yo'l bermadi.

1991-yil O'zbekiston Respublikasi mustaqilligi e'lon qilinishi bilan pedagogikaning ko'pgina sohalari, shu jumladan ijtimoiy pedagogikani ham rivojlantirish vazifasi qo'yildi. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritish to'g'risidagi 2020 yil 23 sentabrdagi qonuniga asosan ma'naviy-axloqiy tarbiyaning samarali yo'llarini topish, ma'naviy madaniyatni rivojlantirish, shaxsni fuqaro sifatida, erkin tafakkurli shaxsni shakllantirishning eng samarali yo'llarini yaratish maqsadida pedagogik fan oldiga ta'lim tizimini demokratalashtirish va insonparvarlashtirish kabi vazifalarni yanada kuchaytirish masalalari muhim belgilandi.

Respublikamizda ijtimoiy pedagogikaning ilmiy va amaliy sohasi yanada o'z imkoniyatlari bilan shakllanmoqda. Mazkur

sohada ilmiy-tadqiqot ishlari shunchalik dolzarbki, bu fan bo'yicha mamlakatimizda: har bir mahallaboy tizim qoshida "Ma'naviyat va marifat markazlari", "Oila rivojlantirish markazlari", "Yoshlar markazlari", faoliyatini yuritish bilan birga nodavlat xukumatga qarashli bo'lmagan xayriya jamg'armasi "Sog'lom avlod uchun" jamoat tashkilotlari o'z faoliyatini samarali olib bormoqdalar. Bu esa ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishiga imkoniyat bo'lmoqda.

O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikani kelgusi hayotimizda rivojlanishi uchun to'la asoslarimiz mavjud. O'timish allomalarimiz, olim-pedagoglarimiz asarlarini yangi nuqtai-nazardan turib o'rganish, chet el tajribalarini o'zlashtirib, Respublikamizga moslashtirilgan holda maqsadga muvofiq qo'llash zarur.

Chet el ijtimoiy pedagogikasi ko'p yillardan buyon rivojlanib kelmogda, hozirgi vaqtda bu sohoda juda ko'p ilmiy salohiyatli bilimlar jamlangan. Shu sababli ham O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning vujudga kelishi va rivojlanishida boshqa mamlakatlarning tajribalari muhim ahamiyat kasb etadi. Bu sohadagi rivojlanish jarayonida vujudga kelgan muammolarni taxlili, ilmiy bilimlar va chet eldagi amaliy faoliyatni o'rganishning o'рни beqiyos.

Fuqarolar o'z konstitutsiyaviy xuquqlariga, konkret tabiiy, iqtisodiy, ijtimoiy-tarixiy, milliy ma'naviy-madaniy sharoitlarga asoslangan axloq normalariga to'la rioya etgan holdagina rivojlanadi. Ijtimoiy ta'lim va tarbiya tizimidan o'tgan har bir odam-shaxs sifatida shakllanadi. Ijtimoiy vazifalarni bajarish layoqatiga ega bo'lgan, o'zining qiziqishi, qobiliyatini ijodiy namoyish eta oladigan, jamiyatning boshqa a'zolari bilan mustaqil munosabatga kirisha oladigan odam shaxs sifatida ijtimoiy mavqega erishadi. Ayni vaqtda ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy ishlar amaliy faoliyati bir-biriga juda yaqin, bu yaqinlik vazifasiga ko'ra, mazmuniga ko'ra va ish metodiga ko'ra yuz beradi, ular hech qachon biri ikkinchisini kesib o'tmaydi. Birinchi prezidentimiz 23-slov Karimov «Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar» kitobining kirish qismida ta'kidlaganidek, milliy davlatlilikka doimo xavf bo'lgan, bor va bo'ladi. Bu xavf-xatarini bartaraf etish uchun ma'naviy-ma'rifiy faoliyatni yangi bosqichga ko'tarish, milliy istiqlol

g'oyasini joriy etish masalasida ijtimoiy pedagogik yondashuvdan keng foydalanish:

Differentsiallashgan psixologik-pedagogik dastirni, yangi darslik va qo'llanmalarni yaratish zarur. Jamiyat dunyo hamjamiyatining dinamik o'zgarishi munosabati bilan o'qitish, tarbiyalash, targ'ibot va tashviqot ishlarini uzviy ravishda qo'shish, ya'ni ma'naviy-mafkuraviy, ma'rifiy faoliyatini pedagogika bilan birga olib borish uchun zarur sharoit yaratish lozim. Bu ijtimoiy pedagogika yangi ijtimoiy buyurtma bo'lib, tadqiqot ishlarini yo'lga qo'yishda xaqiqiy jo'shqinlik bag'ishlaydi. Ijtimoiy pedagogika pedagogika sohasining pedagog faoliyati bilan bogliqdir. Shuning uchun ijtimoiy pedagoglar pedagogika universitetlarida etishib chiqadilar.

Ijtimoiy pedagog pedagoglik sohasida asosiy bogliqliklardan biri-soha ob'ekti bolalardir. Ijtimoiy pedagog faoliyatining markazida esa normal ijtimoiy faoliyatlardan chetlashgan-bolalarni jamiyatdagi tengdoshlari gatoriga qaytarish hisoblanadi. Ijtimoiy pedagogika fanining ob'ekti ijtimoiylashtirishga maqsad bilgan bolalar, ularga aqliy, pedagogik psixologik, sotsial axloqiy normalardan chetlashgan ijtimoiy tarbiya ola olmagan va jismoniy, aqliy, psixik tomondan biz ilishga yo'l qo'yiladigan bolalar ular hammasi jamiyatning alohida yordamiga maqsaddir. Ijtimoiy pedagog o'z faoliyatida -faqat o'qituvchi emas, bola qanday o'qiyotganini va rivojlanayotganini tushunadigan shaxsdir. U bola hayotini, kechinmalarini xuddi ozinikidagidek tushunadigan va uning ma'naviy, madaniy, axloqiy rivojlanishida yullannmalar bera oladigan mutaxassis bo'lmog'i kerak. Shuning uchun xaqiqiy pedagog faqat o'z fanini bilibgina qolmay, ayni vaqtda bolalar va kattalar bilan ijodiy mulokat qila oladigan, o'z ustida ishlaydigan inson bo'lishi muhim ahamiyatga ega.

Shaxs tarbiyasi va rivojlanishi pedagogika fanining muhim muammosi hisoblanadi. O'sib va rivojlanib boruvchi inson tarbiya ob'ekti hisoblanadi. Insonning rivojlanishi butun hayoti davomida davom etadi. Bunda u turli o'zgarishlarni jismoniy, ruhiy, miqdor va sifat o'zgarishlarni o'z boshidan kechiradi. Insonda bo'ladigan jismoniy o'zgarishlarga-bo'yni o'sishi, vaznining og'irlashib borishi, suyak va mushak tizimlarining ichki a'zolari va asab

tizimining o'zgarib borishi kiradi. Ruhiy o'zgarishlari esa uning aqliy rivojiga aloqador bo'ladi va insonda ruhiy sifatlarining shakllanib borishi, unda hayot uchun zarur bo'lgan sotsial sifatlarini tarkib topishi hisoblanadi. Odam bolasining rivojlanishi-bu muhim jarayon hisoblanadi.

Shaxsning kamol topishida va uning xulqiga ijtimoiy va biologik omillarning ta'sir kuchi hamisha bir xil bo'lavermaydi. Shaxsning fazilatlarini to'g'ri aniqlash va bexato baholash uchun uni turli munosabatlarda doirasida, turli vaziyatlarda kuzatib kirish lozim. Pedagogikada "shaxs" tushunchasi "inson" tushunchasidan farqli o'laroq, u insonning ijtimoiy xususiyatlarini anglatadi.

Yangi jamiyat boshqa odamlar bilan muomalada bo'lishi, munosabat o'rnatish natijasida shakllanib boradigan sifatlarini bildiradi. Inson ruhiy xususiyatlarini rivojlanishi (aql, iroda, diqqat, harakat va hokazo), hayotda o'z-o'rnini topa olishi, uning Vatani, xalqning ravnaqi yo'lida og'ishmay, e'tiqod bilan xizmat qilish, imoni bo'lishi, insonni shaxs darajasiga ko'taradi. Bunday sifatlarining ro'yobga chiqishi tarbiyaga bogliq bo'ladi.

Fan faoliyatining bir sohasi u yangi ob'ektiv bilim va ko'nikmalarni yaratadi. Inson rivojlanishi juda qiyin protsess. Rivojlanishi har qanday tirik organizmga shu jumladan insonga ham xosdir. Rivojlanish tashqi va ichki faktorlar ta'siri ostida biladi. Tashqi faktorlar: Insoni o'rab turgan tabiiy va ijtimoiy muhit kiradi. Bolalarda ma'lum shaxsiy jihatlarni shakllashtirishga qaratilgan maqsadli yunaltirilgan faoliyat koradi. Ichki faktorlar:biologik faktorlar kiradi.

Inson rivojlanishga tasir qiladigan faktorlar boshqariladigan va boshqarilmaydigan bo'ladi. Bolaning rivojlanishi protsessida turli faoliyatlarga duch keladi: o'yin o'qish, mehnat, sport va boshqalar, turli kishilar bilan mulqotda bo'ladi ota-onasi, aka ukasi, qarindoshlari do'stlari va boshqalar bilan turli faoliyatlarda turli insonlar bilan mulqotga ko'rishish natijasida turli ijtimoiy koniknalar xosil bula boshlaydi. Bolaning normal rivojlanishi uchun mulokotning ashamiyati juda kattadir. Bolaga global, ekologik faktorlar: suv, xavo ifloslanishi hozirgi kunga kelib ko'r, saqov ya'ni nuqsonli bolalarning ko'payishi kuzatilmogda. Ekologik faktorlar natijasida tayanch apparat buzilishini, shizofreniya qon kasalliklari

kabi kasalliklarga olib kelmogda. Lekin bolani ijtimoiylashtirishda protsessida bularni hammasini hisobga olish kerak ijtimoiy faktorlarga: Mikro faktorlar makro faktorlar, mezon faktorlar kiradi. Bolaning rivojlanishida sotsiuning ahamiyati juda kattadir. Bolaga eng yaqin bolgan sotsiunlar bular-ola turli xil guruhlar turli xil tugaraklardir. Bola bir sotsiundan ikkinchisiga o'tib yurishi mumkin. U faqatgina bu sotsiundan o'ziga mos keladigan qulay sharoitni qidiradi va shu qidirish natijasida o'ziga ijtimoiy malaka etishtirib boradi, bu orttirgan malaka salbiy yoki ijobiy bo'lishi mumkin. Bolaning sotsiunda rivojlanishiga ijtimoiy maqom shaxsning ta'siri juda katta bo'ladi. Ijtimoiy maqom tug'ma, orttirilgan bo'ladi.

Tarbiya tarixiy vujudga kelgan ijtimoiy hodisa bo'lib, keyin xulqni boshqarish va belgilash bir-birini talab etadigan va belgilaydigan tarkibiy qismlar-axloqiy ong axloqiy faoliyat va axloqiy munosabatlarning murakkab yigindisidir. Tarbiya-shaxsni maqsadga muvofiq; takomillastirish uchun uyushtirilgan pedagogik jarayon bo'lib, tarbiyalanuvchilarning shaxsiga muntazam va sistemali ta'sir etish imkoniyatini beradi. Tarbiya kishilik jamiyatning paydo bo'lishi bilan vujudga keldi, taraqqiy etdi, jamiyatning o'zgarishi bilan tarbiya ham o'zgarib bordi.²⁶ A. Avloniy tarbiya xaqida gapirar ekan shunday degan edi: tarbiya al-hosil, yo shayot, yo momot, yo najot, yo halokat, yo sadoqat, yo falokat masalasidir. Rasuli akrom Nabiyi muxtarom salloloxu alayxu vasallam afandimiz: «Insonlarning karami dinidadir, muruvvati aqlidandir, nasabi axloqdandir - demishlar». Ma'lumki inson butun umri mobaynida o'zgarib, rivojlanib boradi. Lekin bolalik, o'smirlilik va o'spirinlik davridagi o'sish nixoyatda ko'chish kechadi. Bola mana shu yillar mobaynida ham jismoniy ham ruhiy jihatdan o'sishi va o'zgarishi tufayli shaxs sifatida kamolga yetadi, bunda ular harakteriga singdirilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq ta'sir etishi natijasida bola jamiyat a'zosi sifatida kamol topib murakkab ijtimoiy munosabatlar jarayonida jamiyatda o'ziga munosib o'rin egallaydi. Shuning uchun ham L.I. Bojovich odam shaxs bo'lishi uchun u psixik jihatdan rivojlanishi, o'zini bir butun inson deb xis qilmo'gi o'z xususiyat va sifatleri bilan boshqalardan farq qilmog'i kerak degan

²⁶ A. Avloniy. Turkiy guliston yohud axloq. T., 1992.

edi. Har bir odam shaxs sifatida turlicha namoyon bo'ladi. Bir odam boshqasidan o'zini mijoz fe'l-atvori, qobiliyati, aqliy rivojlanishga darajasi, ehtiyoj va ko'rsatishlari bilan farq, qiladi. Bular odamning shaxsiy, ruhiy xususiyatlari bo'lib, ana shu xususiyatlarining rivojlanishi ta'lim-tarbiya cho'qqisiga

erishgandan so'ng, inson shaxs sifatida o'zini namoyon qila olishi mumkin. Ayni vaqtda odam atrof-muhitda ro'y berayotgan voqea va xodisalarga nisbatan o'z nuqtai nazarga ham ega bo'lmog'i kerak. Bu ham shaxsni birini ikkinchisidan farqlantiradigan belgilardir. Shaxs ijtimoiy munosabatlarda ham namoyon bo'ladi.

Antqrog'i har bir xodimning mehnatga kishilarga, jamiyatga nisbatan munosabati

ham turlicha ifodalanadi. Shaxsning axloqiy va faollik darajasiga xos sifatleri ham

uni boshqalardan ajratib turadi. Shaxs xaqida gapirilganda tabiiy xolatida shunday savol tug'iladi. Har qanday odam shaxs bula oladimi? Shaxs bo'lishi uchun nimalar qilish kerak. Bu savolga shunday javob berish mumkin. Insonning sotsial mavjudod sifatida shaxsiga aylanishi uchun eng avvalo, ijtimoiy hayot tartiblari va yaxshi tarbiya kerak bo'ladi. Ana shunday omillar ta'siri ostida inson rivojlanadi va shaxsiga aylanadi.

Pedagogika sohasida tadqiqot olib boruvchi olimlarning ko'p yillik izlanish natijalari asosida insonning rivojlanishiga quyidagicha ta'rif berishadi: Oddiydan murakkabga, quyidan-yuqoriga, eski sifatlardan - yaxshi xolatga o'tish, yangilanish yangining paydo bo'lishi va eskining o'lib borishi, miqdor o'zgarishning sifat o'zgarishiga olib keluvchi murakkab harakat jarayoni deb qaraydilar. Zero, hayot qonunlarining ko'rsatishicha ham rivojlanishning asosiy manbai qarama-qarshiliklar o'rtasidagi kurashdan iboratdir.

Insonning munosabatlar doirasiga nafakat o'zga kishilar bilan aloqasi, balki tabiatga, jamiyatga, hayotga, mehnatga bo'lgan munosabatlari ham kiradi. Mana shunday munosabatlar asnosida inson o'zining qobiliyatlarini, aqlini, farosatini namoyon qila boshlaydi. Bu bilan u o'z xaqidagi Vataniga, umuman butun bo'ladagi munosabatini ifodalaydi. Tabiiyki, bu fazilatlar faqat

tarbiyaning maxsuli bo'lib hisoblanadi. Shuning uchun ham inson rivojlanishini unga singdirilgan tarbiyaning natijasi deb qarash mumkin. Shaxsni rivojlantirish vazifasini to'g'ri hal qilish uchun avvalo uning shakliga ta'sir etuvchi omillarning tabiatini, shaxsning shaxsiy xususiyatini yaxshi o'rganmoq lozim. Buning uchun turli munosabatlarda doirasiga kuyib kuzatish darkor. Ana shundaygina shaxsning ijtimoiy xulqi ma'naviy qiyofasi, insoniy fazilatlari ro'yobga chiqadi. «har bir inson, degan edi Farobiy; o'z tabiati bilan shunday tuzilganki. U yashash va yuksak yetuklikka erishmoq, uchun ko'p narsalarga maqsad biladi, u bir o'zi bunday narsalarni qulga kirta olmaydi va ularga ega bulish uchun insonlar jamoasiga ehtiyoj tug'yladi. Shu sababli odam yashash uchun zarur bilgan narsalarni bir-birlariga yetkazib beruvchi va o'zaro yordamlashuvchi ko'p insonlarning birlashuvi orgaligina o'z tabiati bo'yicha intilgan yetuklikka erishuv mumkin.

Tarbiyachining bolaga singdirishi lozim bo'lgan tarbiya samarali ta'sir etishi uchun uning o'sish va rivojlanish qonuniyatlarini yaxshi bilish, shaxsiy xususiyatlarini hisobga olishi muhim shartlardan biridir. Bolalarga shaxsiy farqni ularning ruhiy xolatining turlicha namoyon bulishini, xulqi va qarashlaridagi farqni qaysi omil belgilaydi degan tabiiy savol tug'iladi. Demak, inson rivojlanishda biologik omilni, ijtimoiy omilni yoki tarbiya omilini qaysi, biri yetakchi rol o'ynaydi degan savolga javob berish lozimday ko'rinadi. Bu, savolga turli tarixiy davrlarda turlicha yondoshib, javoblar berilgan. Hozirgi kunda ham bu masalaga turli nuqtai nazarlar bildirilmoqda. Ochiqrog'i, fanda odamning shaxs sifatida rivojlanishiga biologik va sotsial omillarning ta'siri o'rtasidagi munosabatni belgilash borasiga munozara ko'p asrlardan beri davom etib kelmogda. Ko'p asrlik mazkur munozara zamirida ikki bir-biriga qarama qarshi nuqtai nazar vujudga kelgan. Ulardan biri odam bolasi shaxs sifatida rivojlanishda tabiiy-biologik omillar hal qiluvchi rol o'ynaydi desa, ikkinchi toifa olimlar esa ijtimoiy voqealar tarbiyaning muhim omil ekanligini ta'kidlaydilar. Birinchi guruh olimlarining fikricha odam bolasi rivojlanishi tug'ma imkoniyatlarga bog'liq bo'lib, rivojlanish esa o'sish va tabiiy tug'ma xususiyatlarning miqdoriy o'zgarishlaridan iborat ekan. Demak, bolaga ona aslida avlod-ajdodlaridan tug'ma o'tgan xususiyatlarga

rivojlanadi, degan tushuncha kelib chiqadi. Bu nuqtai nazar namoyondalari tarbiyaning rolini cheklab rivojlanishning inkor etadilar. Bunday ilmiy faraz fanda biologik yo'nalish deb atatadi. Bu Gtunalishning dastlabki namoyondalari qadimgi yunon olim va faylasuflari Aristotel, Platon, Sokrot va Demokritlarning pedagogik qarashlarida o'z aksini topib, ular odamlar azaldan biri ikkinchisi ustidan xukmron bo'lishga. Biri kambag'al, biri boy bo'lib yashashga va bunda itoat etib, bu olloxning irodasi deb sabr-toqat qilishga davat etilgan. Taqdir, tole har kimning hayotdagi o'rnini belgilab bergan. Rizq-ro'zini, umrini o'ljahab bergan. Shu jumladan insonning kelajakda qanday inson bo'lishi ham ularning nasliy sifatlariga ko'p jihatdan bog'liq, deb ko'rsatganlar. Aytish joizki, xuddi shunga yaqin nuqtai-nazarni XVI asr falsafasida vujudga kelgan «preforizm» oqimi namoyondalarining fikrlarida xam uchratish mumkin. Ular odam bolasiga ona pushtidan qanday sifatlar o'tgan bo'lsa, faqat shu sifatlarigina shakllanadi deb ijtimoiy muhit va tarbiyaning rolini chegaralab qo'yishadi. Inson shaxsi va uning xulq-atvorining rivojlanishiga naslining rolini yuksak boshlagan yana bir oqim «bixeviorizm» bo'lib, u XX asrning boshlarida keng targaldi. Bu oqimning ko'zga ko'ringan yirik namoyondalari 27Edward Torondayk bixeviorizm ta'limotiga asoslanib, odamning xulq-atvori mexanik stimullari organizmda bevosita tugdiradigan ko'plab qo'llanadigan mexanik mashqlar bilan mustahkamlanadigan sof tashqi reaksiyalardan iboratdir, deydi. Uning fikricha, shaxsning barcha xususiyatlari. Shu jumladan ong va aqliy qobiliyat ham nasldan naslga utadi, go'yo odamning «kuzi, tishlari va barmoqlari kabi aqliy qobiliyati tabiatan berilgandir. Inson «genlar batareyasi» bo'lib, ular nasldan-naslga tug'ma o'tib boradi va shaxsning rivojlanishini ham, uning kelajagini ham shular belgilaydi, deydi. Amerikaning «progmatik» pelagogikasining atogdi vakili D.Dyui va uning nazariyasining davomchisi A.Kombslar ham shaxs rivojlanishini biologik omil deb izohlaydilar. Ular rivojlanishni faqat miqdoriy o'zgarishdan iborat deb kursatadilar. Odam nima bilan tugilgan bo'lsa, tarbiya jarayonida bu sifatlar va xususiyatlar osib boradi. Tarbiya tashqaridan kiritilgan narsa emas, odam bilan dunyoga kelgan

xususiyat va qobiliyatni o'zgartiradi» - deydi D.Dyui. Darhaqiqat, pedagogika fani odam bolasining shaxs sifatida rivojlanib, taraqqiy etib borishini o'ta murakkab va qarama-qarshi jarayon deb bilali. Uning shaxs sifatida shakllanishida nasl ham (biologik omil), ijtimoiy muhit ham (bola yashaydigan sharoit), tarbiya ham o'z xoli va o'z o'ri bilan muhim rol o'ynaydi. Bu har uchala omilning qaysi biri yetakchi ekanligini pedagogika fani asrlar mobaynida avlod-ajdodlarimiz to'plagan tajribalarga suyangan holda ilmiy nuqtai nazardan isbotlab berishga harakat qiladi. Shaxs ma'lum ijtimoiy tuzilma maxsul. Uning mohiyatini ijtimoiy munosabatlarning tashkil etadi u yashayotgan jamiyatdagi konkret tarixiy sharoit belgilaydi, shaxsning hayotiy faoliyatida sodir bo'ladigan ijtimoiy muhit unga ham ijobiy ham salbiy ko'rsatishi mumkin. Zero, odam ota-bobolar tajribasini o'rganadi, shaxs sifatida rivojlanib boradi, o'rganagan tajribalarini takomillashtiradi. Natijada ularni o'z faoliyatida qo'llaydilar. Ana shu yashayotgan sharoit va mehnat qilayotgan sharoit unga bo'layotgan tarbiyaviy ta'sir va faoliyat jarayonidagi aktivlik tufayli shaxsiy xususiyatlar vujudga keladi. Demak, odam shaxsining jamiyatdagi rivojlanishi tabiat, muhit va insonning o'zi o'rtasidagi murakkab aloqa ta'siri ostida ro'y beradi, inson ularga aktiv ta'sir etadi va shu yo'l bilan hayotini o'z tabiatini o'zgartiradi.

Pedagogik va psixologik oqimlar shaxsning rivojlanishida irsiyatning roliga katta ahamiyat berish bilan birga muhit va tarbiyaning roliga ham yuksak baho berishadi. Zotan shaxsning kamolga yetishida irsiyat va biologik omillarning rolini inkor etish aslo mumkin emas, lekin bolalarga o'zgarmas xususiyatlarga o'tadi deb tushunmaslik o'zgaruvchan xususiyatlarni ham unutmastik kerak. Tarixiy taraqqiyot jarayonida odamning anatomik belgilari. O'zgarishlari avlod-dan-avlodga mustashkamlanib borishi nasldan-naslga o'tishi mumkin. Ayni vaqtda, odam bolasiga xos xususiyatlar sham irsiyat bilan o'tadi, ammo bu xususiyatlarning rivojlanishi uchun ular insonlar orasida yashashi, aloqa qilishi muhim rol o'ynashini unutmastik lozim. Agar bolada tug'ma layoqatlar bo'lsayu, lekin, uni o'stirishga yordam beradigan ijtimoiy, oilaviy va tarbiya muhiti bo'lmas ekan inson bo'lib tug'ilishning xojati ham yo'qdir. Madomiki shunday ekan, demak, bola o'z layoqatiga mos sharoitlarda o'sib zarur faoliyat bilan shug'ullanasa, rivojlanishi,

akelncha, zarur sharoit bo'lmasa bor qobiliyat ham yo'q bo'lib ketishi mumkin. Mana shunday nuqtai nazar inson layoqatining namoyon bo'lishi va qobiliyat sifatida rivojlanishi to'la-to'kis hayot sharoitiga bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Odam bolasidagi qobiliyat kurtaklarining rivojlanishi avvalo ijtimoiy muhitga bog'liq ekan. Yana shu narsani ham aytib o'tish kerakki, sharoit qulay va noqulay bo'lishi ham mumkin. Butun jahonga ma'lum va mashhur o'rta Osiyoning buyuk allomalari onalaridan biri tabib, biri shoir, biri xandasa, biri muxandis, biri faylasuf bo'lib tug'ilmagan, balki ularning yashab turgan davri, ijtimoiy muhiti qolaversa oila muhiti ularning mana shunday insonlar bo'lib yetishishlarida asosiy turtki bo'lgan, ular yashab turgan hayotning ma'nosi, ideal va voqealik, axloqiy xaqiqat, burch va borliq, axloqiy hayotda ob'ektivlik va sub'ektivlikning o'zaro munosabatida bo'lish va qadr-qimmat so'ngari axloqiy sifatlarining o'ta shakllanganligi ham bu kabi insonlarni yetishib chiqishida asosiy turtki bo'ladi. O'sha davrda insonparvarlik g'oyalari qadr-qimmat, insoniylik yangi va yuksak bosqichga ko'tarilgan edi. Shuning uchun ham Mirzo Bedil xaqi ravishida tarbiyada inson qadr-qimmatining buyukligi xaqida gapirib shunday deydi: «Xazrati insonning xurmat-extironiga sazovor ekanligini tan olmagan har kim ma'lumdur». Darhaqiqat, bunday insonlar qadriyatlarimiz darsi bo'lishi imom Buxoriy, Farobiy, Axmad Yassaviy, Yusuf Xos Xojib, So'fi Olloyor, Abu Rayxon Beruniy, Abu ali ibn Sino, Umar Xayyom, Sa'diy Sheroziy, Abduraxmon Jomiy, Alisher Navoiy, Zaxiriddin Muhammad Bobur, Mirzo Ulug'bek, Mirzo Bedil, Axmad Donish va boshqa ko'pgina mutafakkirlarning ta'lim-tarbiya va ma'rifat xaqidagi g'oyalaridan keng o'rinda foydalanish va ularning didaktik qarashlaridan pedagogika fanining rivojlanishi uchun metodik asos qilib olish bugungi kun yoshlarni tarbiyalashda muhim omil bo'lib hisoblanadi.

Individding sotsiungga kirishi murakkab jarayon hisoblanadi. Bir tomondan, individa jamiyat a'zosi sifatida faoliyat ko'rsatish imkonini beradigan muayyan qadriyatlar tizimini (normalar, namunalari, bilimlar, tasavvurlarni) o'zlashtirib olishni o'z ichiga oladi. Ikkinchi tomondan, shaxsning o'z ijtimoiy tajribasini o'ttirishi va o'zini faol qaror toptirishini o'z ichiga oladi.

Ijtimoiylashuvning samaradorligini (odamning ijtimoiy jarayonlarga to'la-to'kis qo'shilganligini) bildiruvchi eng muhim ko'rsatkichlar ijtimoiy faollik va harakatchanlikdir. Ijtimoiy faollik-shaxsning ijtimoiy jarayonlarda ongli ravishda qatnashishi, ularga ta'sir ko'rsatish imkoniyatining muvjudligidir. Totalitar tizim sharoitida ijtimoiy tizimning har qanday joyida odam ijtimoiy jarayonlarga ta'sir ko'rsata olmas ekan, ularni o'zgartirish yo'lida ijtimoiy faollik ko'rsata olmas edi. Bu xol odamning jamiyatdagi o'z o'rnini belgilab olish jarayoni ko'pincha uning real istaklari va intellektual qobiliyatlariga bog'liq bo'lmagligiga olib borar edi.

Binobarin, shaxsning sotsial roli uning ijtimoiy jarayonlar hamda ularni o'zgartirish imkoniyatlari xaqidagi tasavvurlariga adekvat emas edi. Individdning sotsiumga kirishishi o'ta murakkab jarayon hisoblanadi. Bir tomondan, individga jamiyat a'zosi sifatida faoliyat korsatish imkonini beradigan muayyan qardiyatlar tizimini (normalar, namunalar, bilimlar, tasavvurlarni) o'zlashtirib olishni o'z ichiga oladi. Ikkinchi tomondan, shaxsning o'z ijtimoiy tajribasini o'rnatishi va o'zini faol qaror toptirishini o'z ichiga oladi.

Ijtimoiylashuvning samaradorligini (odamning ijtimoiy jarayonlarga to'la-to'kis qo'shilganligini) bildiruvchi eng muhim ko'rsatkichlar ijtimoiy faollik va harakatchanlikdir. Ijtimoiy faollik-shaxsning ijtimoiy jarayonlarda ongli ravishda

qatnashishi, ularga ta'sir ko'rsatish imkoniyatining mavjudligidir. Jamiyat hayoti markazlashtirilgan bir sharoitda shaxsning ijtimoiy harakatchanligi ham, ya'ni jamiyatdagi o'z mavqeyini istaklari va qobiliyatlariga muvofiq o'zgartirish imkoniyati juda kam.

Odamning hayotdagi o'z o'rnini xaqidagi tasavvuri bilan real mavqeyi o'rtasida farq bo'lgan bir sharoitda ijtimoiy maqomni shaxsiy talablar, qobiliyatlar va qadriyat yo'nalishtariga muvofiq o'zgartirish mumkin emas edi.

MUSTAHKAMLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. Pedagogikani fan sifatidagi xususiyatlarini kursatib bering?

2. Ijtimoiy pedagogika fanining sharq uyg'onish davrida tutgan o'rnini qanday?

3. Ijtimoiy pedagogika terminiga tavsif bering?

4. Ijtimoiy pedagogika fani tushunchalariga izox bering?

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy dasturi.

T.1997 y. Ta'lim

tigrisida qonun. T.1997y.

21.A.Karimov. O'zbekiston buyuk kelajak sari. T.1999 y.

31.A.Karimov. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. T.1999y.

5. Maktab ta'limining ijtimoiy - pedagogik boshqaruvi.

Sh.Qurbonov.Xalq

Ta'limi 46-50 bet. Xalq ta'limi. №1. 1998y.

O'ZBEK XALQ PEDAGOGIKASI VA ISLom TA'LIMOTIDA IJTIMOIY-PEDAGOGIK G'oyalAR

Pedagogika fanining tarixi qadimgi antik davrlariga borib taqaladi. Ko'p ming asrlar mobaynida pedagogika falsafaning ichida rivojlandi. Qadimgi zamonlardan buyon olamda insonning o'rnini va roli, shaxsning axloqiy shakllanishida madaniyat va dinning ahamiyati barkamol shaxs rivojlanishi masalalari va shu kabilar. Sharq uyg'onish davri(9-12asrlar)da qomusiy olimlari Abu Nasr al-Farobiy (873-1037) shunday ijtimoiy pedagogik g'oyalarni aytib o'tganlarki, bolani ayni go'daklik chog'ida noq tarbiyalay boshlashning zarurati, shuningdek, bolaning tarbiyasiga tabiat atrof mushitiningtasiri va boshqa fikrlar kabitdir. 15-16 asrlarda Markaziy Osiyoda tabiatshunos-faylasuflari, tarixchi, shoir va rassom-musavvirlari iz ijodlarida ijtimoiy fanlarga aloshida etbor bilan qarab, tabiat sirlarini organishga intilganlar. Bular qatorida Nuriddin Abduraxmon Jomiy (1414-1492), Jaloliddin Davoniy(1427-1502), Alisher Navoiy (1441-1501), Xusayn Boiz Koshfiy (1440-1505) o'z asarlarida inson aqli tafakkuri, uning qobiliyati, insonning alohida axloqiy xislatlari, insoniylik goyalari, bolalar tarbiyasida umuminsoniy qadriyat hisoblanadi. Shu jumladan, o'zbek tilini asoschisi buyuk alloma, musiqachi, davlat arbobi, Alisher Navoiyning ijtimoiy pedagogik goyalari, yuksak

darajada insonparvarligi bilan ajralib turadi. U insonni butun koinotda, bu olamda eng oliy mavjudod deb hisoblagan. Bolani esa oliaga quvonch ham baxt keltiruvchi muqaddas inom sifatida uyni yoritib yuboradi deb hisoblaydi. Inson o'z farzandigina emas, balki kelajak avlod bo'lgan barcha bolalarni sevmog'i shart deb yozadi shoir. Ijtimoiy pedagogikaga oid fikrlarni bizning olim va allomalimiz, marifatparvarlarimiz, jadedhilik harakati yetakchilari, XX asr boshlarida yashab, ijod qilgan allomalar Maxmudxiya Bexbudiy (1874–1919), Munavar qori Abdurashidov (1878–1931), Abdulla Avloniy (1878–1934), Abduqodir Shakuriy (1875–1943), X.X.Niyoziy (1839–1929) va boshqalarning asarlarida ham ko'plab keltirish mumkin. Ijtimoiy pedagogikaning fan sifatida vujudga kelishi 20 asr 20-30 yillari alohida o'rin tutadi. Bu davrda A.Avloniy, A.Shakuriy, Munavarqori Abdurashidov, X.X.Niyoziy, V.F.Lubensov, N.P.Arxeangel'skiy, O.Sharofiddinov kabi pedagoglarning faoliyati mushim ashaniyatga molik. Ular avvalo ijtimoiy izdan chiqib ketayotgan bolalarga yordam korsatish, Yani bu allomalar ijtimoiy pedagoglar bilib, ular tashqi etgan maktablar shuningdek, boshqa pedagoglar tajribalariga tayanganlar. A.Avloniy nomidagi X.G.Chernishevskiy nomidagi bolalar tajriba maktablari va boshqa muassasalar ijtimoiy pedagogikaning amaliy manbai bo'lib hisoblanadi. Biroq O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning rivoji amalga oshmadi. Bunda avvalgi yangi ittifoq sovet pedagogikasi va osha davr pedagogikasi irtasida ajralish yuzaga keldi. Uzoq yillar mobaynida O'zbek marifatparvarlari-pedagoglari tomonidan topilgan barcha bilimlar inkor etilgandi. Pedagogikada shunday shior tarqalgandi "Olam zo'ravonlikdir, biz uni ildizi bilan qo'poramiz". Marksist pedagoglar tomonidan, shu vaqtgacha bilgan pedagogika sohasidagi oktyabr tintarilishigacha bilgan asarlarni unitish talab etildi. 1930 yillar oxirida sotsializm g'alaba qilganligi e'lon qilindi. Shu vaqtdan boshlab ijtimoiy muammolar xaqida sukut saqlash sharti mustashkamlandi. Bu muammolar alohida yengil hal etiladigan, "esqilik sargitil"deb basholandi. Bu esa o'z o'rnida ijtimoiy pedagogikani fan sifatida rivojlanishiga yo'l bermadi. 1991-yil O'zbekiston Respublikasi mustaqilligini e'lon qilinishi bilan pedagogikaning kippingina sohalarni, shu jumladan

Ijtimoiy pedagogikani ham rivojlantirish vazifasi qo'yildi. 28.1.1997-yil 29 avgustda "Ta'lim to'g'risida qonun"ning qabul qilinishi va 2020 yil 23 sentabrda kiritilgan o'zgartirishlar asosida ma'naviy-axloqiy tarbiyaning samarali yo'llarini topish, ma'naviy-madaniyatni rivojlantirish, shaxsni fuqaro sifatida, erkin tafakkurli shaxsni shakllantirishning eng samarali yo'llarini yaratish maqsadida pedagogik fan oldiga ta'lim tizimini demokratiyalashtirish va insonparvarlashtirish kabi vazifalarini yanada takomillashtirish maqsadi kuchaytirildi. Shu sababli ham O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning vujudga kelishi va rivojlanishida boshqa mamakatlarining tajribalari muhim ahamiyat kasb etadi. Bu sohada pivojlanish jarayonida vujudga kelgan muammolarni tahlil, ilmiy bilimlar va chet eldagi amaliy faoliyatni o'rganishning ahamiyati beqiyos. Fuqarolar o'z konstitutiaviy xuquqlariga, konkret tabiiy, iqtisodiy, ijtimoiy-tarixiy, milliy ma'naviy-madaniy sharoitlarga asoslangan axloq normalariga to'la rioya etgan holdagina rivojlana oladi. Ijtimoiy ta'lim va tarbiya tizimidan o'lgan har bir odam-shaxs sifatida shakllanadi.

Ijtimoiy vazifalarni bajarish layoqatiga ega bo'lgan, o'zining qiziqishi, qobiliyatini ijodiy namoish eta oladigan, jamiyatning boshqa a'zolari bilan mustaqil munosabatlarga kirisha oladigan odam shaxs sifatida ijtimoiy mavkega erishadi. Shaxs tarbiyasi va rivojlanishi ijtimoiy pedagogika fanining muhim muammosi

Hisoblanib, o'sib va rivojlanib boruvchi inson tarbiya ob'ekti hisoblanadi.

Insonning rivojlanishi butun hayoti davomida davom etadi. Bunda u turli izgarishlarni jismoniy, ruhiy, miqdor va sifat izgarishlarni oz boshidan kechiradi.

Insonda biladigan jismoniy o'zgarishlarga-biyinning o'sishi, vaznining og'irlashib borishi, suyak va mushak tizimlarining ichki a'zolari va asab tizimining o'zgarib borishi kiradi. Ruhiy o'zgarishlari esa uning aqliy rivojiga aloqador bo'ladi va insonda ruhiy sifatlarining shakllanib borishi, unda hayot uchun zarur bo'lgan sotsial sifatlarini tarkib topishi hisoblanadi. Odam bolasi rivojlanishi-bu muhim jarayon hisoblanadi. Shaxsning kamol topishida va uning xulqiga ijtimoiy va biologik omillarining ta'sir

kuchi hamisha bir xil bilavermaydi. Shaxsning fazilatlarini tigrini aniqlash va bexato baholash uchun uni turli munosabatlar doirasida, turli vaziyatlarda kuzatib kirish lozim. Pedagogikada "shaxs" tushunchasi "inson" tushunchasidan farqli ilaroq, u insonning ijtimoiy xususiyatlarini anglatadi.²⁹ Yangi jamiyat boshqa odamlar bilan muomalada bilishi, munosabat irnatish natijasida shakllanib boradigan sifatlarni bildiradi. Inson ruxshiy xususiyatlarini rivojlanishi (aq, iroda, diqqat, harakat va hokazo), hayotda ozi irnini topa olishi, uning Vatan, shalqningt ravnaqiylida ogishmay, e'tiqod bilan xizmat ilish, imonli bilishi, insonni shaxs darajasiga kitaradi. Bunday sifatlarning riyobga chiqishi tarbiyaga bogliq biladi. Fan faoliyatining bir soshasi u yangi ob'ektiv bilim va kinikmalarni yaratadi. Inson rivojlanishi juda qiyin protsess. Rivojlanishi shar qanday tirik organizmga shu jumladan insonga ham xosdir. Rivojlanish tashqi va ichki faktorlar ta'siri ostida biladi. Tashqi faktorlarga: Insoni o'rab turgan tabiiy va ijtimoiy muhit kiradi. Bolalarda ma'lum shaxsiy jihatlarini shakllashtirishga qaratilgan maqsadi yunatirilgan faoliyat kiradi. Ichki faktorlar: biologik faktorlar kiradi. Inson rivojlanishga tasir qiladigan faktorlar boshqariladigan va boshqarilmaydigan biladi. Bolaning rivojlanishi protsessida turli faoliyatlarga duch keladi: uyin ukish, mexnat, sport va boshqalar, turli kishilar bilan mulogotda bo'ladi ota-onasi, aka ukasi, qarindoshlari do'stlari va boshqalar bilan. Turli faoliyatlarda turli insonlar bilan mulogotga ko'rishish natijasida turli ijtimoiy ko'nikmalar xosi bo'la boshlaydi. Bolaning normal rivojlanishi uchun mulogotning ahamiyati juda kattadir. Bolaga global, ekologik faktorlar: suv, xavo ifloslanishi hozirgi kunga kelib kur, saqov ya'ni nuqsonli bolalarning ko'payishi kuzatilmoqda ekologik faktorlar natijasida tayanch apparat buzilishini, shizofreniya qon kasalliklari kabi kasalliklarga olib kelmoqda. Lekin bolani ijtimoiylashtirishda protsessida bularni hammasini hisobga olish kerak ijtimoiy faktorlarga: Mikro faktorlar makro faktorlar, mezo faktorlar kiradi. Bolaning rivojlanishida sotsiurning ahamiyati juda kattadir. Bolaga eng yaqin bo'lgan sotsiurnlar bular-ola turli xil guruhlalar turli xil tugaraklardir. Bola bir sotsiurndan ikkinchisiga utib yurishi

²⁹ N. Eganberdiyeva "Ijtimoiy pedagogika"

mumkin. U faqatgina bu sotsiurndan ozi ga mos keladigan qulay sharoitni qidiradi va shu qidirish natijasida ozi ga ijtimoiy malaka etishtirib boradi, bu orttirgan malaka salbiy yoki ijobiy bulishi mumkin. Bolaning sotsiurnda rivojlanishiga ijtimoiy makom shaxsining ta'siri juda katta biladi. Ijtimoiy makom tugma, orttirilgan biladi. Tarbiya tarixiy vujudga kelgan ijtimoiy xodisa bilib, keyin xulqni boshqarish va belgilash bir-birini talab etadigan va belgilaydigan tarkibiy qismlar-axloqiy ong axloqiy faoliyat va axloqiy munosabatlarning murakkab yigindisidir. Tarbiya-shaxsni maqsadga muvofiq; takomillashtirish uchun uyushtirilgan pedagogik jarayon bolib, tarbiyalanuvchilarning shaxsiga muntazam va sistemali ta'sir etish imkoniyatini beradi. Tarbiya kishilik jamiyatning paydo bulishi bilan vujudga keldi, taraqqiy etdi, jamiyatning ozgarishi bilan tarbiya sham o'zgarib bordi. AAvloniy tarbiya xaqida gapirar ekan shunday degan edi: tarbiya bizlar uchun, yo hayot, yo momot, yo najot, yo halokat, yo sadogat, yo falokat masalasidir.³⁰ Rasuli akrom Nabiy muxtarlam salloxo alayxu vasallam afandimiz: «Insonlarning karami dindadir, muruvati aqildandir, nasabi axloqdandir, demishlar». Ma'lumki, inson butun umri mobaynida ozgarib, rivojlanib boradi. Lekin bolalik, o'simirlilik va o'spirinlik davridagi usish nixoyatda kuchish kechadi. Bola mana shu yillar mobaynida sham jismoniy sham ruxiy jihatdan usishi va ozgarishi tufayli shaxs sifatida kamolga etadi, bunda ular xarakteriga singdirilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq ta'sir etishi natijasida bola jamiyat a'zosi sifatida kamol topib murakkab ijtimoiy munosabatlar jarayonida jamiyatda o'ziga munosib o'rin egallaydi. Shuning uchun ham L.L.Bojovich odam shaxs bo'lishi uchun u psixik jihatdan rivojlanishi, o'zini bir butun inson deb xis qilmog'i o'z xususiyat va sifatlari bilan boshqalardan farq qilmog'i kerak degan edi. Har bir odam shaxs sifatida turlicha namoyon bo'ladi. Bir odam boshqasidan o'zini muljozi fe'l-atvori, qobiliyati, aqliy rivojlanishga darajasi, ehtiyoji va ko'rsatishlari bilan farq qiladi. Bular odamning shaxsiy, ruxiy xususiyatlari bolib, ana shu xususiyatlarining rivojlanishi talim-tarbiya cho'qqisiga erishgandan so'ng, inson shaxs sifatida o'zini namoyon qila olishi mumkin. Ayni vaqtda odam atrof muhitda ro'y

³⁰ Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy "Al-jomi' as-sahih" Toshkent 1991y

berayotgan voqea va xodisalariga nisbatan o'z nuqtai nazarga ham ega bo'lmog'i kerak. Bu ham shaxsni birini ikkinchisidan farqlantiradigan belgidir. Shaxs ijtimoiy munosabatlarda sham namoyon bo'ladi. Aniqrog'i har bir xodamning mexnatga kishilarga, jamiyatga nisbatan munosabati ham turlicha ifodalanadi. Shaxsning axloqiy va faollik darajasiga xos sifatlari ham uni boshqardan ajratib turadi. Shaxs xaqida gapirilganda tabiiy xolatda shunday savol tug'ladi. Har qanday odam shaxs bula oladimi shaxs bo'lishi uchun nimalar qilish kerak. Bu savolga shunday javob berish mumkin. Insonning sotsial mavjudod sifatida shaxsga aylanishi uchun eng avvalo, ijtimoiy hayot tajribalari va yaxshi tarbiya kerak bo'ladi.³¹ Ana shunday omillar ta'siri ostida inson rivojlanadi va shaxsga aylanadi. Pedagogika sohasida tadqiqot olib boruvchi olimlarning kop yillik izlanish natijalari asosida insonning rivojlanishiga quyidagicha ta'rif berishadi: Oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga, eski sifatlardan yaxshi xolatga utish, yangilanish yangining paydo bo'lishi va eskining o'lib borishi, miqdor o'zgarishning sifat o'zgarishga olib keluvchi murakkab harakat jarayoni deb qaraydilar. Zero, hayot konunlarining ko'rsatishicha ham rivojlanishning asosiy manbai qarama-qarshiliklar o'rtasidagi kurashdan iboratdir. Insonning munosabatlar doirasiga nafaqat o'zga kishilar bilan alogasi, balki tabiatga, jamiyatga, hayotga, mexnatga bilgan munosabatlari ham kiradi. Mana shunday munosabatlar asnosida inson o'zining qobiliyatlarini, aqlini, farosatini namoyon qila boshlaydi. Bu bilan u o'z xaqidagi Vataniga, umuman butun borliqdagi munosabatini ifodalaydi. Tabiiyki, bu fazilatlar fakat tarbiyaning maxsuli bo'lib hisoblanadi. Shuning uchun ham inson rivojlanishini unga singdirilgan tarbiyaning natijasi deb qarash mumkin. Shaxsini rivojlantirish vazifasini to'g'ri hal qilish uchun avvalo uning shakliga ta'sir etuvchi omillarning tabiatini, shaxsning shaxsiy xususiyatini yaxshi o'rganmoq lozim. Buning uchun turi munosabatlar doirasiga qo'yib kuzatish darkor. Ana shundagina shaxsning ijtimoiy xulqi ma'naviy qiyofasi, insoniy fazilatlar ro'yobga chiqadi. «har bir inson, degan edi Abu Nasr Farobiy o'z tabiati bilan shunday yozilganki, u yashash va yuksak yetuklikka erishmoq, uchun ko'p narsalarga maqsad bo'ladi, u bir

³¹ A.Mavlonov "Ijtimoiy pedagogika" T.1, 1996y. 47b.

o'zi bunday narsalarni qo'lga kiritmaydi va ularga ega bo'lish uchun insonlar jamoasiga ehtiyoj tug'ladi. Shu sababi odam yashash uchun zarur bo'lgan narsalarni bir-birlariga yetkazib beruvchi va o'zaro yordamlashuvchi ko'p insonlarning birlashuvi orqaligina o'z tabiati biyicha intilgan yetuklikka erishuv mumkin. Tarbiyachining bolaga singdirishi lozim bilgan tarbiya samarali ta'sir etishi uchun uning o'sish va rivojlanish qonuniyatlarini yaxshi bilish, shaxsiy xususiyatlarini shisobga olishi mushim shartlardan biridir. Bolalarga shaxsiy farqni ularning ruhiy xolatining turlicha namoyon bulishini, xulki va qarashlaridagi farqni kaysi omil belgilaydi degan tabiiy savol tutiladi. Demak, inson rivojlanishda biologik omilni, ijtimoiy omilni yoki tarbiya omilini kaysi, biri etakchi rol o'ynaydi degan savolga javob berish lozimday kirinadi. Bu, savolga turli tarixiy lavrlarda turlicha yondoshib, javoblar berilgan. Hozirgi kunda ham bu masalaga turli nuqtai nazarlar bildirilmogda. Ochigro'i, fanda odamning shaxs sifatida rivojlanishiga biologik va sotsial omillarning ta'siri o'rtasidagi munosabatni belgilash borasiga munozara kop asrlardan beri davom etib kelmokda. Ko'p asrlik mazkur munozara zamirida ikki bir-biriga qarama-qarshi nuqtai nazar vujudga kelgan. Ulardan biri odam bolasining shaxs sifatarivojlanishida tabiiy-biologik omillar hal qiluvchi rol o'ynaydi desa, ikkinchi toifa olimlar esa ijtimoiy voqealar tarbiyaning mushim omil ekanligini takidlaydilar. Birinchi guruh olimlarining fikricha odam bolasining rivojlanishi tugma inkoniyatlarga bogliq bo'lib, rivojlanish esa o'sish va tabiiy tugma xususiyatlarning mikedoriy ozgarishlaridan iborat ekan. Demak, bolaga ona aslida ayldod-aidodlaridan tug'ma o'tgan xususiyatlarigina rivojlanadi, degan tushuncha kelib chiqadi. Bu nuqtai nazar namoyondalari tarbiyaning rolini cheklab rivojlanishning inkor etadilar. Bunday ilmiy faraz fanda biologik yo'nalish deb ataladi. Bu Gtunalishning dastlabki namoyondalari qadimgi yunon olim va faylasuflari Aristotsl, Platon, Sukrot va Demokratlarning pedagogik qarashlarida iz aksini topib, ular odamlar azaldan biri ikkinchisi ustidan xukmron bo'lishga, biri kumbag'al, biri boy bo'lib yashashga va bunda itoat etib, bu: olloxning irodasi deb sabr-toqat qilishga da'vat etilgan. Taqdir tole har kimning hayotdagi o'rmini belgilab bergan.

MUSTAHKAMLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. Pedagogikani ijtimoiy pedagogika bilan o'zaro aloqasi izoh bering?
2. Ijtimoiy pedagogikaning ilmiy muammolari nimalardan iborat?

3. Ijtimoiy pedagogika fanida tarbiyaning roli qanday?

4. Ijtimoiy pedagogikani kategoriyalarini sanab bering.

ADABIYOTLAR:

1. Ozbekiston Respublikasi Kadrlar tayarlash milliy dasturi. T.1997 y. Ta'lim tigrisida Qonun. T.1997y.
2. I.A.Karimov. Izbekiston buyuk kelajak sari. T.1999 y.
3. I.A.Karimov. Izbekiston XXI asrga intilmoqda. T.1999y.
4. A.Munavvarov. Pedagogika. T. 1996 y.

IJTIMOY PEDAGOGIKA FAN VA AMALIY FAOLIVAT

SOHASI SIFATIDA.

IJTIMOYLAHUV – IJTIMOY-PEDAGOGIK JARAYON

Ijtimoiy pedagogika predmeti sa'natdan shaxsga ta'sir etadigan g'oyaviy-emotional vositalar kompleksidan keng foydalanish bilan farq qilib turadi.

Ijtimoiy pedagogika O'zbekistonda ham, dunyodagi boshqa mamlakatlarda ham uzoq va chuqur an'analarga ega.³² Shunga qaramay sobiq sovet itfoqi davrida ijtimoiy pedagogika yutuqlari e'tiborga olinmadi. Bunday muammolarni shaxsga, hamkorlik an'analarga, raxm-shavqatga, milliy an'analarga befarq bo'lish xolatlari bilan izoxlash mumkin. Bu ijtimoiy tarbiya sohasi mutaxassislari oldida turgan vazifalarni murakkablashtirib yuboradi. Shuning uchun ham ijtimoiy pedagogikani rivojlantirish va mazkur yo'nalishda mutaxassislar tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. Mana shuning uchun ham ijtimoiy pedagogika yangi soha sifatida faqat ijtimoiy-pedagogik mutaxassislar davlat va jamoat organlari boshqarmalarinigina emas, balki mutaxassislar tayyorlaydigan tizimni, shuningdek ijtimoiy-pedagogik faoliyatining

³² R.Mavlonova "Ijtimoiy pedagogika asoslari". O'qituvchi.2007 y. 57b.

ilmiy-tadqiqot bazasini ham o'z ichiga oladi. Ijtimoiy pedagogika yakun kelajakda oqituvchi yoki tibbiy xodim singari ommaviy kasbga aylanadi, chunki ayrim olamning ijtimoiy kasalligini oldini olish va ma'naviy-axloqiy ogishini davolash «ijtimoiy epidemiyaga qarshi kurashga nisbatan ancha osondir. Ijtimoiy pedagogikani fan sifatidagi xususiyatlarini anglash uchun uning tadqiqot ob'ekti xususiyatlarini o'rganmoq lozim. Shu sabab fanda tadqiqot ob'ekti va predmeti tushunchasi mavjud. Ijtimoiy pedagogikaning tadqiqot ob'ekti va predmetini tahlil qilishdan avval ijtimoiy pedagogika terminining o'ziga ahamiyat bermoq kerak. Bu termin ijtimoiy va pedagogika sozlaridan tashkil topib ularni ma'nosini o'zida jamlayadi. Bu birlik fanda differentsatsiya va integratsiya xodisalari bilan birgalikda namoyon biladi. Yangi bilimlarni osishi ilmiy fikrlarni real hayotga tatbiq etilishi, yangi muallimlarni yuzaga kelishi jamiyatni ilimga ehtiyojini yuzaga keltirish darajasi fanning differentsatsiyasi va maxsuslashtirish tendentsiyasi ko'zatladi. Chinnonchi asosiy fan mustaqil rivojlanuvchi xususiy tarmoqlarga ajratiladi. Shuningdek, bir qator muammolarni hal qilishda tuplam nuqtai nazardan bir ob'ektni urganuvchi mustaqil fan birligini o'zida namoyon qiluvchi integratsiya xodisa ko'zatladi. Masalan: pedagogikani boshqa fanlar bilan alokasida tadqiqotning mustaqil ob'ektlari alohida kuzatiladi: falsafa bilan birgalikda ta'lim falsafa psixologiya bilan o'z aro munosabatda psixolo-pedagogika, siyosatshunoslik bilan birlikda. Bunday misollarni ko'plab keltirish mumkin. Pedagogikada keyingi vaqtda differentsiya xodisasi yetarli darajada kuchaydi. Pedagogikaning mustaqil fan sifatidagi tarmoqlari maktabgacha pedagogika, maxsus pedagogika, professional pedagogika rivojlanib, takomillashib bormoqda. Ijtimoiy pedagogika shular jumlasidandir. Ijtimoiy pedagogikaning tadqiqot ob'ekti pedagogika urganadigan jarayon va voqelik bo'lib, u masalani muayyan, o'ziga xos aspektida ko'radi. Uning o'ziga xosligi esa «ijtimoiy» degan so'zda ifodalangan. Ijtimoiy pedagogikaning ob'ekti insonning ijtimoiylashuv jarayonidir. Xalqning boy merosi, pedagogikasidan, fan, madaniyat, jamiyat yutuqlaridan foydalanib, ijtimoiy pedagogik o'z nazariyasini, metodi va texnologiyasini ishlab chiqadi. ³³Ijtimoiy pedagogiki davlat va jamiyat

³³ R.Mavlonova "Ijtimoiy pedagogika asoslari". O'qituvchi.2007 y. 79b.

instituttarining ma'naviy ma'rifiy markazlari faoliyati sohasidir, bu erda yangi qadriyatlar san'ati shakllantiruvchi va birlashtirib turuvchi faoliyat jamlanadi. «Ijtimoiy» tushunchasida odamlarning birga yashashi bilan bogliq jarayonlar ifodalangan, ammo ularning mulogati va o'zaro aloqalari turli shakllarda bo'ladi. Demak, pedagogika o'sib kelayotgan avlod tarbiyasi va ta'limni to'g'risidagi fan bo'lib, ijtimoiy pedagogika esa jamiyat a'zosini tarbiyalash va unga ta'lim berish tigrisidagi fandir.

Ijtimoiy pedagogika jarayon va xodsalarni ma'lum spetsifik aspektida o'rganadi. Pedagogik bilimlarning bu yangi tarmogi spetsifikasi «ijtimoiy» sozida namoyon bo'ladi. «Umuninsoniy tushuncha insonlar hayotiy faoliyati, ularning o'zaro mulogati» formalari bilgan narsa-xodisalarpiozida jamlaydi. Shunday qilib, pedagogika yosh osib kelayotgan avlodni tarbiyalovchi va ta'lim beruvchi fan asoslari ijtimoiy pedagogika ta'lim-tarbiya jarayonida bolaning jamiyat hayotiga kiritishni ta'minlaydigan aspektni tadqiq etadi. Insonni atrofdagi muhit bilan o'zaro aloqasiga ta'siri asosida rivojlanishni uning ijtimoiylashish jarayoni deb ta'kidlash mumkin. Zero, ijtimoiy norma madaniyat qadr-qimmatlar egallashi lozim shuningdek bu jamiyatda insonni o'z qobiliyatlarini realizatsiya qilinish, nazorat qilish ijtimoiy ijtimoiy tajribani egallash (bilimlar qadr-qimmat xulq-atvor qoidalari jarayoni ijtimoiy xodisa deb nomlanadi. Bolani ijtimoiylashtirish murakkab va davomli xodisadir. Bir tomondan har qanday jamiyat o'zining rivojlanish etapidagi ma'lum ijtimoiy, ma'naviy qadr-qimmat, o'zini tutishi, axloqiy qonun-qoidalar, normalar ishlab chiqadi. Jamiyat bir avlod shu jamiyatdagi qonun-qoidalarini egallab uning teng xuquqli a'zosi sifatida yashab, faoliyat kirsatishni ko'zda tutadi. Buning uchun jamiyat ta'lim-tarbiya normasi orqali shaxsga ta'sir ko'rsatadi Ikkinchi tomondan, atrofdagi olamda sodir etilayotgan turli xodisalar uning shakllanishiga ta'sirini kursatmay qolmaydi. Jamiyat ozaro munosabatlarda bilgan izaro sharakatlanadigan xilma-xil ijtimoiy institutlarni izida namoyon qiladi. Shular orqali bola tomondan ijtimoiy normalarni egallash jarayoni amalga oshadi. Bulardan ba'zilari bolani rivojlanishi va ijtimoiy shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi, boshqalari esa uning shaxsiy sifatlarini

shakllanishiga ijobiy ta'sir kursatadi. Bunday ijtimoiy institutlar qatoriga

oilal, ta'lim, madaniyat va din kiradi. O'z qobiliyatini inson tomondan jamiyatda koplab kuydagi jarayonlarda amalga oshadi,

A) Insonni jamiyat bilan stixiyali o'zaro munosabatda va uning hayotiy jabshalariga stixiyali ta'lim jarayonida.

B) Insonlarni uyoki bu kategoriyasiga davlat tomondan pedagogika nimani urgatadi Ijtimoiy pedagogika insonlarning butun egalayotganayotgan davom etayotgan amalga oshiradigan ijtimoiy tarbiyani tadbik ta'sir kirsatish jarayonida.

V) Inson rivojlanishi, uni tarbiyalash uchun qulay shart—sharoitlar yaratish.

G) Inson oz ini tarbiyalashi va rivojlantirish jarayonida.

Shunda qilib, rivojlanish insonni shakllanish jarayoni, ijtimoiylashtirish konkret ijtimoiy sharoitlar asosida rivojlantirishdir. Inson tarbiyasi asosan oilada amalga oshiriladi. Bu xolatda biz oilaviy pedagogika ob'ekti bo'lgan oilaviy xususiy tarbiyalarda muloxoza yuritamiz.

Tarbiyalash diniy idoralar orkali amalga oshadi. Bunda konfessional tarbiyaga duch kelamiz. Tarbiyalash davlat va jamiyat tomondan shu maqsadida tashqilotlar orqali yuzaga keladi. Bu ijtimoiy pedagogika tadqiqot ob'ekti bilgan ijtimoiy tarbiyalash jarayoni xususida fikrlaymiz. Ijtimoiy tarbiyalash siyosatshunoslik, ijtimoiy: jarayonining tarkibiy kismi hisoblanadi. Ijtimoiy pedagogika matnda uni ijtimoiylashtirish bilan borish oldida urganadi ya'ni, planeta, mamlakat maktablardagi inson tarbiyasiga ijtimoiy omillar ta'sir etish ishlab chiqarish tarbiyasida oila, omnaviy axborotvositalar, atrofdagi odamlar bilan mulokot ornini kurib chiqadi.

Ijtimoiy pedagogikani nima uchun urganish lozim:

Ijtimoiy pedagogika-fanning shunday tarkibiki uning vositasida:

Birinchidan inson hayotda ma'lum sabablar asos ichida yuzaga kelgan xodisalar

urغانiladi. **Ikkinchidan** insonning rivojlanishi uchun qillay sharoitlar yaratishni ko'zda tutadi. **Uchinchidan** ta'sir etuvchi kodisalarini oldini oladi. Ijtimoiy pedagogika oquv predmeti

sifatida ijtimoiy pedagogik faoliyat tasvirini xarakterlaydigan vazifasini amalga oshiradi. Bu vazifani amalga oshirish ijtimoiy pedagogikani o'rganish jarayonida talabalar tomonidan bir qator maqsadlarni amalga oshirishni ko'zda tutadi: ma'lum doiradagi nazariy bilimlarni egallash va ularni amalda qullash muammoni oldindan kurlish va echishga sub'ekt va ijtimoiy jarayonga kura ijtimoiy gumanitk munosabatlarni shakllantirish. Ijtimoiy pedagogik ijtimoiy tarbiya muammosini urganadi. Bu ijtimoiy peagogika ukuv kursini tuzilishini o'zida aks ettiradi. U ijtimoiylashtirish jarayonini ijtimoiy pedagogik xodisa sifatida urganadi. Ijtimoiy pedagogika pedagogikaning mustaqil bir bulagi bolib u kishilar jamoasi shanda alohida shaxslarga ta'lim tarbiya jarayonidagi ijtimoiy muammolar ularning kelib chiqish sabablari handa bu muammolarning bartaraf etilishining nazariy va amaliy jihlatlarini o'rgatadi. Ijtimoiy pedagogika fani ijtimoiy shaxsning o'ziga xos milliylik tomonlarini tarbiya jarayonida o'rgatib boradi. Pedagogika va sotsial pedagogika bir-biriga juda bogliq, lekin ularning farqi shundaki, Pedagogika fani ijtimoiy shaxsning faqat ta'lim va tarbiyasi bilan shugullanadi. Ijtimoiy pedagogika esa bola shaxsini va uning bolaligini himoya qiladi. Ijtimoiy pedagogika fanining maqsadi va vazifasi. Pedagogik sotsiologiya faning maqsadi jamiyatdagi har bir shaxsning shayotida uchraydigan ijtimoiy muammolarni bartaraf etish va shal qilishdan iborat. Ta'lim va tarbiya masalalari bilan shugullanish, keksalar, qariyalar, kasal va boquvchisini yuqotganlar, meshribonlik uyida tarbiyalanayotgan bolalar holidan xabar olish. Shu jumladan foxishabozlik, narkomaniya va qonunbizartlikka qarshi kurashish. Bu illatlardan jamiyatni, ayniqsa kelajak avlodni himoya qilish zarur.

Ijtimoiy pedagogika faning vazifasi quyidagi 4 bosqichni o'z ichiga oladi.

1. Bolani va usmirni xaqikatguy qilib tarbiyalash va voyaga yetkazish;
2. Shaxsning mustaqil fikrlay olishi, muammoga duch kelganida uni mustaqil ravishda shal qila olishi va o'z munosabatini bildirishi;
3. Atrofdagi kishilar bilan erkin va madaniy holda muomala qilishni o'rgatish;

4. Hayotdagi o'z oldiga qo'ygan maqsad va vazifalarini ongli ravishda tushunishga o'rgatish;

MUSTAXKAMLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. Ijtimoiy pedagogikaning vositalari qaysilar?
2. Ijtimoiy pedagogikaning tushunchalaarida mily g'oya qanday rolga ega?
3. Ijtimoiy pedagogikaning ob'ekti nimadan iborat?
4. Ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy ish deganimiz nima?
5. Ijtimoiylashuv-ijtimoiy-pedagogik jarayon deganda nimani tushunasiz?

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Kadrlar tayertlash milliy dasturi. T.1997 y. Ta'lim tigrisida qonun. T.1997y.
2. I.A.Karimov. Izbekiston buyuk kelajak sari. T.1999 y.
3. I.A.Karimov. Izbekiston XXI asrga intilmoqda. T.1999y.
4. A.Munavvarov. Pedagogika. T.1996 y.

IJTIMOIY PEDAGOGIKA VA PEDAGOGIK SOTSIOLOGIYADA "MEYOR" VA "MEYORDAN OG'ISH" TUSHUNCHASI. MEYORDAN OG'ISHISH TIPLARI

Xulq-atvor muayyan berilgan vaqt bo'lib o'tgan xatti-xarakatlarining yig'indisi

xisoblanadi. Bu adaptivlik deyiladi, agar uning yordamida maqsadga yo'naltirilgan foydali natija olingan bo'lsa. Teskari (qing'ir «otklonyayushimsya») xulq-atvor jamiyatda qobul qilingan mos kelmaydigan ijtimoiy xulq-atvorga aytiladi. (I.A.Nevskiy). Teskari xulq-atvor kata ikki kategoriyaga bo'linadi.

1. Psixik salomatlik namoyon yoki yashirin psixopotologiya, normalardan uzoglashadigan xulq-atvorga aytiladi.
2. Qandayda bir ijtimoiy, madaniy va asosan xulq normalarini buzadigan antisotsial xulq-atvorga aytiladi. Agar bunaga xulq-

atvorlar xuquq buzarlari ko'proq bo'lsa, jinoyat xisoblanadi, xuquqiy tartibga jazolanadi.

Jitimoiy burilishlar.

- o'z manfaati yo'nalishida xuquq buzish iqtisodiy: (pul bilan mulkka ega bo'lishga bog'liq xatti-xarakatlar) o'g'rilik, chayqovchilik.

- agressiya yo'nalishidagi: inson shaxsiga qarshi xarakatlar (kamistit, xuliganlik, kaltaklash, o'ltirish, zorlash).

2. Jitimoiy-passiv turdagi: tezda turmush tarzidan chiqib ketishga xarakat qilish, fuqoralik vazifalarni bajarishdan bosh tortish (ishlashdan, uqishdan bosh tortish, alkogolizm, narkomaniya, toksomaniya).

Bolalar va o'spirinlar xulq-atvordagi chetlash deganda faqat o'ziga e'tiborni tartadigan shuningdek tarbiyachilarni (ota-ona, o'qituvchi, jamoatchilik)ni g'avg'o soladiganlarni xam tushuniladi. Bu o'zgarishlar umuman qabul qilingan norma talablaridan cheklash bo'libgina qolmasdan, shuningdek kelajak jinoyatlar, axloqiy, xuquqiy normalarni buzishni o'z ichiga olib xulq-atvor sub'ektiga xavf soladi, butun jamiyatga xavf soladi. Bola (o'spirin)ning xulq-atvoridagi chetlash:

Birinchidan simptom shaxsning o'ziga xosligining paydo bo'lishi va rivojlanishiga signal sifatida;

Ikkinchidan shaxsning rivojlanishiga tarbiyaviy ta'sirini amalga oshiruvchi, shakllantiruvchi qurol sifatida qabul qilinadi. Shaxs va bolalarning chetlashning oldini olish psixik immunizatsiyani ya'ni xulq-atvor psixik malakalarini o'rganishni talab qiladi. Bu vazifalarni yechish uchun jitimoiy inqirozning salbiy oqibatlarini neytrillovchi va korreksiyalovchi jitimoiy pedagogik sharoitlarini tashkil qilishga qaratilgan maktab siyosatini ishlab chiqarish zarur buldi.³⁴

1. Bolalarning xulq-atvordagi chetlashlarining barcha turlarining targ'alishiga yul kuymaslik.

³⁴ R. Mavlonova "Jitimoiy pedagogika asoslari", O'qituvchi, 2007 y. 93b

2. O'quvchilar, ota-onalarning fikrlarini urganish, talqin qilish ular asosida o'quvchilarning chetanlashining oldini olish va korreksiyalash dasturini ishlab chiqarish.

3. O'quvchilarning xulq-atvordagi chetlashlarning oldini olish usullarini egallagan, bolalar bilan samarali munosabada bulib konfliktlar uchish, stresslardan chiqib ketish, salomat turmush tarzini tashkil qilish usullarini biladigan pedagogik kadrlarni tayyorlash.

4. Tashqi tavaqqalchilik omillaridan ozod bo'lgan psixik-pedagogik sharoitni maktabda yaratish, ota-ona, jamoatchilik bilan birga ishlashning samaradorligini oshirish. O'spirinlarga o'tish davridan qanday chiqish yo'llarini o'rgatish zarur...

Chetlashlarga ega bolalar bilan ishlashning samaradorligi quyidagi asoslarga bog'liq.

1. O'quv ishtangligining yutuqlariga bog'liq.

2. O'quvchilarning emosional ijodiy, qoniqarli darajadagi munosabat tizimiga (tengqurlar, o'quvchilar, ota-onalar).

3. Psixik ximoya qilish. Jitimoiy ximoya qilish uchun;

1. O'quvchilar o'zlarining xuquq va vazifalarini bilishi

2. O'quv va tarbiya jarayonida sub'ektlar va o'quvchilarning xurmatini saqlash;

3. O'quvchilarning muayyan bir belgi buyicha differentsiatsiyaga yo'l qo'yadigan psixik va jitimoiy tengligi;

4. O'quvchilar xuquqlarining mustaqilligidan va o'z-o'zini anglashdan saqlash.

11-12, 15-16 yoshdagi o'spirinlar jismoniy, jinsiy va axloqiy tomondan rivojlanish davrida bo'ladi, o'quvning ishonchi shakllanadi. Teskari xulq-atvor o'spirinning bu pedagogik diqqatdan tashqarida qolgan, tarbiya ko'rmagan va o'qimagan bolalardir. Ular o'z tengqurlaridan orqada qolgan, chunki ularning ongli fikrlashi va tasavvuri rivojlanmagan. Ular mexnatdan qochadi, maktabda tartibni buzadi, ota-ona, o'quvchilarning ayrganini tinglamaydi, maktabni tashlab ketadi. O'spirin xulq-atvordagi chetlash pedagogik nazardan chetlab qolish salbiy muxitning natijasi xisoblanadi. Natijada kelishmovchilik, o'zini aybsiz xisoblash uyidan chiqib ketish kabi xodisalar ro'y beradi. Keyin o'spirinlar yovuz, o'g'rilikka, alkogolga tez o'rganib ketadi.

N. Vayzman qiyin bolalarni uch guruhga buladi:

1. Psixik jixatdan, jismoniy va jinsiy tomonidan rivojlanmagan. Ular maktabda O'ynab yuradi, xech kimni tinglamaydi, qiziqishi yo'q.
2. Tez jinsiy rivojlanishiga va effektivlikka ega tezkor yovuz bo'ladi. Ular ota-ona va o'qituvchilarning tanbexiga qarshilik ko'rsatadi.
3. Qiyin oliadan chiqqan bolalar.

Ijtimoiy pedagogning qiyin bolalar bilan ishlashdagi maqsadi ularga paydo

Bo'lgan inqirozdan «sakrab» o'tishga «mustaqil» xayotini o'zgarishga yordam berishdir. Bunda tarbiyalonuvchining o'zi xulq-atvorini baxolashi, ularning ijodiy va salbiy tomonlarini bilishi va o'zgartirishiga xarakat qilishi ahamiyatidir.

MUSTAHHAKMLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. Norma tushunchasini qanday tushinasiz?
2. Normadan orgada qolish xaqida nima bilasiz?
3. Ijtimoiy burishlar nima?
4. Qaysi davrda o'spirinning axloqiy rivojlanishi shakllanadi?

ADABIYOTLAR:

1. Shul'gin V.N. «Osnovnie voprosi sotsial'nogo vospitaniya» M-1994
2. Shurkova «Novie tehnologii vospitatel'nogo protsesssa» M-1994
3. Galaguzova M.A. «Sotsial'naya pedagogika» M-1994
4. M.V. Firsov Antologiya sotsial'noy raboti M-1994

IJTIMOIY PEDAGOGNING KASBIY FAOLIVATI

Ijtimoiy pedagoglarni kasbiy tayyorlash uzluksuz ta'lim tizimida amalga oshiriladi. Ijtimoiy pedagoglarni kasbiy tayyorlashdagi turdagi o'quv yurtlarida olib boriladi: O'rta kasbiy ta'lim muassasalari (litsey va kollejlari) va oliy ta'lim maktablari (Institut va universitetlar). O'rta kasbiy ta'lim muassasalarida kichik sinflar va maktabgacha tarbiya muassasalarida tarbiyalanuvchi bolalar bilan ishlovchi pedagoglar tayyorlanadi.

O'rta ma'lumoti pedagoglarning asosiy vazifasi bolalarga qiyin vaziyatlarni yengib o'tishda yordam beradi, bolalarning ishonishiga ko'maklashuvchi faoliyat turlarini tashkillashtirish. Bolalarning rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, ularning ota-onalari bilan hamkorlik qilish, o'z malakasini oshirish maqsadida mustaqil ravishda o'qib borishdan iboratdir. O'rta kasbiy ta'lim bilim yurtini tugatgach ular oliy ta'lim muassasida o'z o'qishini davom ettirishi mumkin. Ijtimoiy pedagog faqat o'qituvchi emas, bola qanday o'qiyotganini va rivojlanayotganini tushunadigan va xis etadigan shaxsdir. U bola hayotini, kechimalarini xuddi o'zinkidek tushunadigan va uning ma'naviy, madaniy, axloqiy rivojlanishida yo'llanmalar bera oladigan mutaxassis bo'lmog'i kerak. Shuning uchun xaqiqiy pedagog faqat o'z fanini bilibgina qolmay, ayni vaqtda bolalar va kattalar bilan ijodiy mulokat qila oladigan, o'z ustida ishlaydigan inson bo'lishi muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim jarayonini ijtimoiylashtirish natijasida o'quvchi inson mohiyatini anglaydi. O'z hayoti davomida inson to'g'risida xosil qilingan tushunchalar asosida, shaxs xaqiqiy fuqaro bilib etishadi. Insonparvarlikka asoslangan ta'lim-ijtimoiy fanlar va yondosh fanlarning funksiyalarini kengaytiradi, ta'lim jarayonini, mutaxassis shaxs va uning dunyog'arashi yaxlitligini ta'minlaydi.

Ta'limni insonparvarlashtirishdan ko'zlangan asosiy maqsad yoshlarga tegishli bilim, kinikma, malaka, malaka berish, ularning insoniy dunyog'arashini shakllantirishdan iborat. U bo'lajak fuqarolar tomonidan insonlar faoliyatining turli sohalarida insonparvarlik g'oyasi va qadriyatlarini amalga oshirishning asosi bo'lib xizmat qiladi. Ta'limda metodologik xayot tajribasiga ziddiyatli xolatlarda ijtimoiy moslashuv modelini ishlab chiqishni taqozo etadi:

- ijtimoiy-shaxsiy xayot tajribasiga asoslangan muntazam davom etadigan

jarayon hisoblanadi;

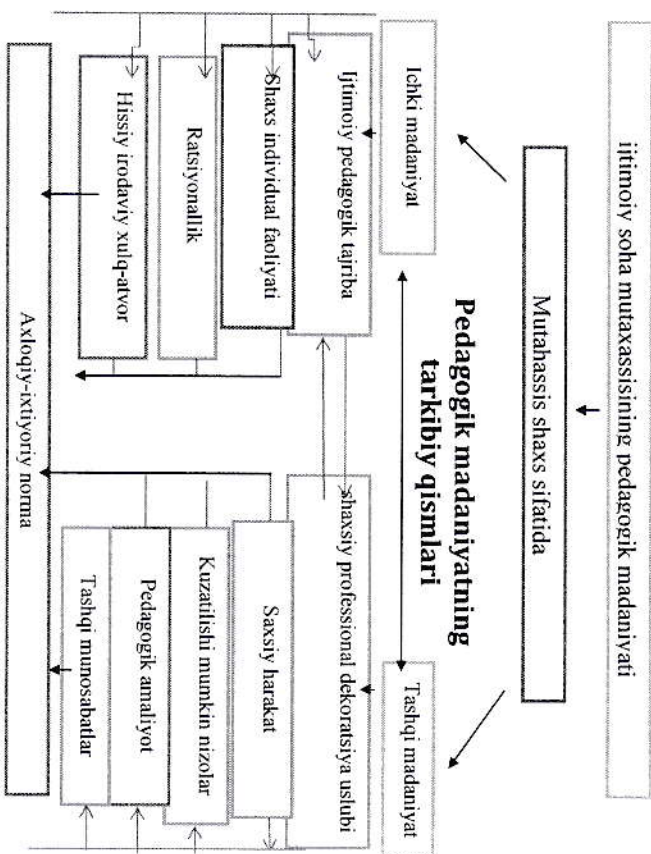
- real vaziyatdan kelib chiqib, ziddiyatli xolatlarda ijtimoiy moslashuv modelini ishlab chiqishni taqozo etadi;

- mavjud amaldagi xolatga doim moslashish jarayoni shisoblanadi;

- shaxslararo aloqalarni kamrab oladi;

- shaxsning shakllanish jarayonini yunalitradi.

Ijtimoiy pedagog kasbiy faoliyatining xususiyatlari — "Ijtimoiy pedagog" mutaxassisni "pedagog" so'zidan olingan bo'lib, avvalo o'qituvchi ma'nosini anglatadi. Shu bois mazkur lavozimning joriy etilganidan so'ng aylan iqtuvchilarning birinchi ijtimoiy psdagoglar bilgani ajablanarli emas. Ijtimoiy pedagoglarni qayta tayorlash biyicha kurslar tinglovchilarining aksariyat k'simini dam iqtuvchilar tatqil etadi. Yana shuni ta'kidlamq joizki, ijtimoiy pedagoglarning kasbiytayorgariligi qam pedagogik oliy o'quv yurtlarida amalga oshiriladi. Darxaqiqat, pedagog va o'qituvchining kasbiy faoliyatida ko'pgina umumiyliklar mavjud. Bu ikkala kasbning ham ob'ektiv bola, uning rivojlanishi va ijtimoiy shakllanishidir. Bu narsa ularning yaqinligini yana bir bor tasdiqlaydi. 3-rasm

O'z navbatida mazkur mutaxasssliklarning kasbiy faoliyati ularning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashga imkon beruvchi bir qator tafovutlarga ham ega. O'qituvchi o'zining asosiy ta'lim berish vazifasini bajarar ekan, yosh avlodga bilim va jamiyat tomonidan orttirilgan ijtimoiy madaniyat tajribasini o'rgatadi.

Ijtimoiy pedagogik madaniyat.

Ushbu jarayonda bola tarbiyalanadi va shakllantiriladi. Ijtimoiy pedagogning diqqat markazida esa bolani jamiyatga moslashtirib ketishga yordam berishdir.

Ijtimoiy pedagogik faoliyat pedagogik faoliyat-ta'lim va tarbiya orqali ijtimoiy-madaniy tajribani berishga yunaltilgan kaspiy faoliyat turidir. Bu faoliyat ta'lim standartlari O'quv rejalari, dasturlari bilan belgilanadi. Ijtimoiy pedagogik faoliyat-bolaga ijtimoiydashuvi jarayonida (bolaning jamiyatga kirishi) yordam ko'rsatishga qaratilgan kasbiy faoliyat turidir. Bola bilan bulishi mumkin turli xil ta'lim muassasalari, tashqilotlari, birlashmadari ijtimoiy pedagoglar bilan amalga oshiriladi. Ijtimoiy pedagogik faoliyat har doim, yani aniq. Bir bola va jitmollashuv, jamiyatga integratsiya jarayonida yuzaga keladigan muamolarini hal etishga yunaltililgan biladi. Kasbiy faoliyat tuzilmasi har qanday faoliyat o'z tuzilmasiga egadir. Ular faoliyat elementlarining o'zaro bog'liqligini va o'zaro shartlarini aniqlaydi. Ijtimoiy pedagog faoliyati tuzilmasi quyidagi komponentlardan iborat: sub'ekt (faoliyatni amalga oshiruvchi tomon), ob'ekt (faoliyat yunaltilgan tomon), maqsad (faoliyat orkali nimaga intilinadi), vazifa (faoliyat orqali nimalar amalga oshiriladi), vositalar(faoliyat kaysi usul yoki texnika yordamida amalga oshiriladi). Ijtimoiy pedagog faoliyatining ob'ekti jamiyatga moslashish jaraynidagi yordamga maqsad bolalar va eshlardir. Bu toifaga intellektual, ruhiy, ijtimoiy nuqsoni bor bolalar, shuningdek, jismoniy, ruhiy yoki aqliy shakllanishi buzilgan bolalarning katta kismi (ko'zi ojiz, kar—sogov, aqli ojiz va bolalar stersbral falajligiga chalingaplar) kiritiladi. Ular jamiyatning alohida meshriga maqsaddir. Agar bolapipg jamiyatdagi shakllanishi normal kechsa unda ijtimoiy pedagog yordami zarur bo'lmaydi. Bortdiyu, ota-onalar va maktab uning shakllanishi, tarbiyalash ishi va ta'lim olishini ta'minlay olmasa u holda ijtimoiy pedagog xizmati kerrak bo'ladi. Ijtimoiy pedagog faoliyatining maqsadi bolaning

ruxiy sog'ligi va xavfsizligi uchun sharoit yaratish, uning oilasi, maktabi va atrofidagi unga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillardan oqoxlantiruvchi va ularni yengib o'tuvchi ijtimoiy, xuquqiy, ruxiy, tibbiy va pedagogik muammolarini kompleks ravishda hal etish maqsadida turi mutaxassislar (ruxiyatshunoslar, tibbiy xodimlar, ijtimoiy xodimlar va yuristlar) shanda ma'muriy organlar va idoralarning (ta'lim, sog'likni saqlash, ijtimoiy himoya sohasidagi) mazkur masalaga yo'natirilgan sayyi-harakatlarini muvofiqlashtirib turishda vositachi bo'la olishi kerak. Ijtimoiy pedagog faoliyatidagi muhim yunalish bu BMT konventsiyasida e'lon qilingan bolaning yashashga, sog'lom shakllanishga, ta'lim olishga, o'z qarashlarini erkin ifoda etishga, kamitishning har qanday turidan himoyalashga qaratilgan xuquqlarini himoya qilishdir. Ijtimoiy pedagog faoliyatidagi yana bir yo'nalish bu bolani shakllanishiga ko'maklashuvchi ijtimoiy loyishalar va dasturlar, xususiy tashabbuslarni ishlab chiqishda ishtirok etishdir. Shunday qilib, ijtimoiy pedagog faoliyatiga quyidagi vazifalarni birkiritish mumkin:.

- tashxis qo'yish;
- bashoratchilik;
- vositachilik;
- to'g'irlash va qayta tiklash;
- himoyalash;
- oqoxlantirish va profilaktika;
- evristika (ijodiy fikrlash);

Pedagogning barcha faoliyati vositalar yordamida amalga oshiriladi. Bular

safiga maqsadga erishishda zarur bo'ladigan barcha harakatlar, predmetlar,

qurollar, usullar va texnologiyalarni kiritish mumkin. Ijtimoiy pedagog kasbiy

faoliyat sub'ekti sifatida: shaxsiy tavsif va kasbiy omilkorlik. Ijtimoiy pedagogning shaxsiy tavsifnomasi ko'rib chiqiladigan bo'lsa, avvalo mazkur faoliyat sub'ekti—o'z sohasini mukammal biluvchi mutaxassisini belgilab olishimiz zarur bo'ladi. U bola xayotidagi ijtimoiy va boshqa qiyinchiliklarni chuqur farqlay bo'ladi va unga yordamga kela oladi. U umunazariv va maxsus bilimlarga

malaka va ko'nikmalarga, ma'lum darajadagi qobiliyatga ega bo'ladi. Xo'sh ijtimoiy pedagog kim? Uning ruxiy surati va shaxsiy tavsifnomasi qanday sohalar uning faoliyati doirasiga tegishli. U boshqa kasb egalariidan nimasi bilan fark qiladi. Kundalik xastda biz kasb inson ongida, uning xati-harakatlarida va dunyog'arashda o'ziga xos iz qoldirishiga guvox bo'lamiz. Psixologiyada bu holat ko'pincha "kasbiy mentallik" deb ataladi. Mentallik—bu insonning olamga munosabati va uning kundalik xatti-harakatlarini aks ettiruvchi ma'lum ijtimoiy—ruhiy qarashlar va kadriyatlar majmuidir. Mentallik o'zida individning ijtimoiy va madaniy tajribasini mujassamlashtirgan bo'lib, insonning qaysi ijtimoiy qatlamga, ega, jinsga, millatga va kasbga mansubligi bilan aniqdanadi. Psixologik tadqiqotlarda kasbiy mentallik ma'lum bir kasb egalariiga xos bilgan xususiyat sifatida e'tirof qilinadi. Xozirgi pedagogning muhim vazifalaridan biri milliy istiqol g'oyasini bolalar va o'quvchilar ongida shakllantirish tadbirlari va mexanizmlarini ishlab chiqib, uni amalga oshirishdan iboratdir. Davlatimizning birinchi prezidenti I.A.Karimov shunday degan edi: "Endigi vazifamiz shundan iboratki, milliy istiqol goyasi tushunchalari asosida keng jamoatchilik, ziyoliylar, ilm-fan va madaniyat namoyandalari, avvalo, ma'naviy—ma'rifiy sosha xodimlari milliy mafkurani takomillashtirish, uning asosiy tamoyillarini odamlar kalbiga va ongiga singdirishga karatilgan ishlarni yangi boskichga zarur". Mana shuning uchun ham yaratiladigan qo'llanmalar mazmunida milliy istiqol g'oyasi asosiy o'rinni olishi lozim. Oliy ta'lim muassasalarida pedagoglar ikki bosqichda iqtidadi. Birinchi bosqichda ya'ni bakalavriatda mutaxassis o'zi tanlagan sosha biyicha 4 yil davomida ta'lim oladi. Ikkinchi bosqich magistraturada davom ettiriladi. "Ijtimoiy pedagog" sohasiga tegishli barcha mutaxassislarining shunam umumiy o'ziga xos xususiyatlari mavjud bo'ladi. Bir qator tadqiqotchilar ularning shaxsiy tavsifnomasi sifatida individual—ruxiy xususiyatlar va maxsus qobiliyatlarini ko'rsatmoqda. Kuzatuvchanlik, vaziyatga tez yo'lga tusha bilish, faxm—farsosat bilan seza olish, o'zini boshqa odam o'rniga qo'ya olish va uning xususiyatlarini tushuna bilish, o'zini boshqara olish va refleksiya (fikir

10. H. G. Ibratov "Psixologiya darslik. T. 2005y. "kasbiy mentallik" insonning kasbiy faoliyatida tugagan o'rni haqidagi fikrlar haqida".

yuritib uni tashli qilish) maxsus qobiliyatlar jumlasidandir. Shuningdek ijtimoiy pedagog dlkashlik, odamlar bilan ishlay olish, qiziqonlik, o'z fikrini o'tqaza olish, baxshi vaziyatlarda yo'l topa bilish, tirishqoqlik kabi ijtimoiy sohaning barcha xodimlariga xos xususiyatlarga ham ega bo'lmog'i dardor. Xorijiy tadqiqotchilar ham pedagogning individual-ruxiy xususiyatlari tigrisida o'z fikrlarini bildiradi. Masalan, Buyuk Britaniyalik olimlar bunday xususiyatlar qatoriga yuqori darajadagi aqliy salohiyatga egalik, tartibli va o'z-o'zini boshqara bilish, jismonan kuchlilik, odamlarga qiyin vaziyatlarda yordam bera olish, chidamlilik, sezgirlik kabilarini kiritadi. AQSHning mashhur psixologlaridan sanalgan J.Xoland o'zining "o'ziga yonaltirilgan qidiruv" metodikasida ijtimoiy soha kasbi egasiga xos xususiyatni ko'rsatgan. Bular realistik (xaqoniylik), tadqiqotchilik, artistik, ijtimoiy, tadbirkorlik, konvetsional xususiyatlardir. U ijtimoiy pedagogga xos insonparovarlik, ideallik, mas'uliyatlilik, axloqlilik, xushmuomalalik, ilqlilik, odoblilik, o'zgalarni do'st tuta olish kabi xususiyatlarni ham ko'rsatadi. Ijtimoiy pedagog kasbi insonlar o'rtasidagi munosabatlar tizimida faoliyat yurituvchi ko'p qirrali soha bo'lib, pedagogning qaysi ishda ishlashidan qat'iy nazar odamlar bilan va avvalo bolalar bilan ishlashga yo'naltirilgan. Muloqot jarayonida pedagog turli ruxiy og'irlikni va charchoqni o'zida sinashiga to'g'ri keladi. Shu bois uning asab tizimi ham mustahkam bo'lishi dardor. Bu narsa unga ijtimoiy-pedagoglik, ruxiy—terapevtik jarayonlarda emotsional qiyinchiliklar bilan to'qnashuvda yordam beradi. Ijtimoiy pedagogga xos yana bir xarakter bu "Men-obrazidir" Bu narsa pedagogning o'ziga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lishini hamda boshqalar tomonidan o'ziga yuqori baho berilishini ifodalaydi. Mazkur xarakter pedagogga boshqa odamlar bilan erkin muloqot qilish va ularni oson qabul qilish imkonini beradi. Ijtimoiy pedagogning quyidagi shaxsiy fazilatlarini alohida ajratishimiz mumkin:

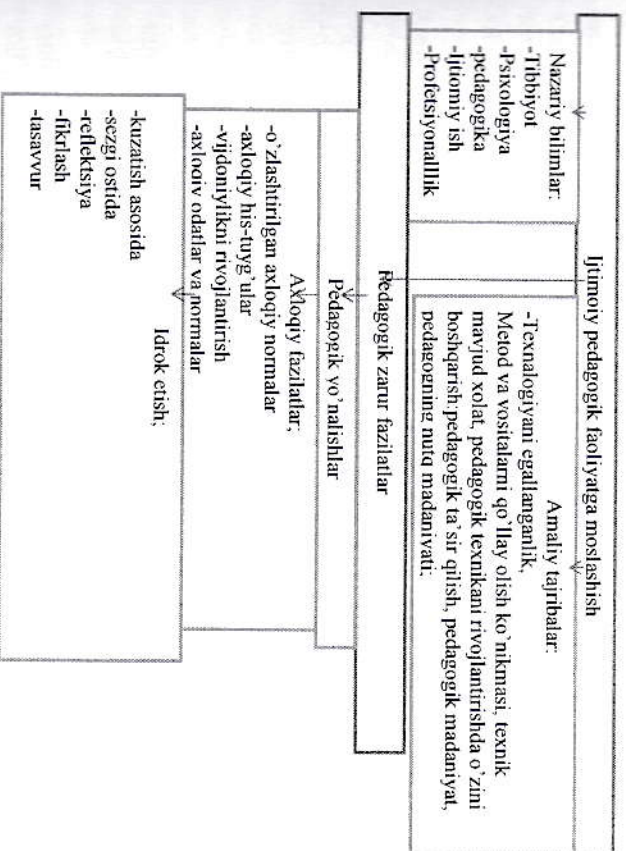
- Insoniylik xususiyatlari (mehribonlik, boshqalar manfaatini ustun qo'yish, o'z shaxsiy qadri-qimmatini xisli) xususiyatlar (ruxiy bargarorlik, yuqori darajadagi xisli va irodaviy xususiyatlar);
- ruxiy taxlilchilik xususiyatlar (o'zini idora qila olish, o'ziga tanqidiy qarash, o'zini baholay olish);

-ruxiy-pedagoglik xususiyatlar (kiritishuvchanlik, gapga chechanlik);

Yuqorida keltirilgan xususiyatlar bilan tanishar ekanmiz, har qanday odam ham ijtimoiy-pedagoglik faoliyatini olib borish qobiliyatiga ega bo'laermasligiga ishonch xosil qilamiz. Har bir pedagogning kasbi omilkorligi, ya'ni uning o'z faoliyatini olib borishga amaliy va nazariy tomondan tayyorligi me'yoriy-xuquqiy xujjatlar

yordamida tartibga olinadi. Mazkur xujjatlar o'z ichiga mutaxassis pedagogning kasbiy majburiyatini, mexnat tavsifnomasini, bilim va malakasini oladi.

Rezyume(qisqacha xulosa) ijtimoiy ish-aholining ijtimoiy himoyalalmagan qatlamlariga yordam ko'rsatish hisoblanadi. Ijtimoiy ishlarning ob'ekti inson hisoblanadi, lekin hamma emas, balki faqatgina muammolari bilganlari (ekalogik, ijtimoiy, texnogen, millatlararo keskin o'zgarishlar, buzilishlar natijasida) yoki sog'lom bo'lmagan, jismoniy yoki psixik nuqsonlari bo'lganlar hisoblanadi.

4-rasm

Itimoiy pedagogik moslashish tuzilmasi.

Madaniyat-jamiyatning tarixiy malum bir rivojlanish darajasi, ijtimoiy kuch, inson qobiliyati, odamlar hayotiy faoliyati shaklini tashqi etish usuli, asosan ular tomonidan yaratilajak moddiy va ma'naviy qadriyatlar bilan belgilanadi.

MURUVVAT KO'RSATISH—maqsadlarga yordam, xayriya-sahovat alohida shaxslar yoki tashkilotlar tomonidan maqsadlarga, yoki asholi guruslariga beminat yordam berish. Raxm-shavqat, marshamat, raxmdillik, barchaga yordam berish, yoki izgalarni kechirish, g'amxo'rlik qilish, insonparvarlik.

XAYRIYA—(maqsadlarga yordam, xayr-saxovat)—maqsad odamlarga yoki asholiining ijtimoiy guruhlari xususiy shaxslar, yoki tashkilotlar tomonidan bepul yordam ko'rsatish.

MEHRIBONLIK (MILOSERDIYE)—(mexr-saxovat) (raxim, shavqat, marhamat, raximdillik)—raximdillik, odamiylik, insonparvarlik yuzasidan kingadir yordam kirsatish, yoki kimdirkechirish avf etish.

Ijtimoiy pedagogning kasbiy ma'buryatlari;

-Bolalarni ijtimoiy himoya, qillab-quvvatlash, shanda bu borada xizmat ko'rsatuvchi muassasalar to'grisida zarur axborotlar bilan ta'minlanadi.

-Inson va bola xuquqini shimoya qilishga karatilgan, turli toifadagi bolalarning

xaq-xuquqlarini ta'minlashga, bolalarni xuquqiy jihatdan tarbiyalashga yo'naltirilgan ijtimoiy-xuquqiy yordamni ko'rsatish.

-Ruxiy va emotsional yordamga maqsad bolalarga ijtimoiy-reabilitatsion yordam ko'rsatish;

-Kam ta'minlangan oilalarda yashovchi bolalarning maishiy hayotini yaxlitlash

maqsadida ularga ijtimoiy yordam ko'rsatish.

-Bemor bolalarga zarur tibbiy—ijtimoiy yordamni kirsatish.

Alkogolizm, giyoxvandlik bilan shug'ullanuvchi voyaga etmaganlarni davolash. Ijtimoiy pedagogdan kuyidigicha kasbiy bilimlar talab etiladi:

-O'z faoliyatining me'yoriy—xuquqiy asosini (qonunlar, farmonlar, qarorlar va yo'riqnomalari), ijtimoiy pedagogika nazariyasi va tarixini, turli muhitlarda turli toifa bolalari bilan

ishlashning metodikasini va texnologiyasini, bola shaxsini, uning jismoniy, ma'naviy va ijtimoiy shakllanishni urganuvchi psixologiyani odamlarning uyushma va guruhlari (Oila, maktab va mxnat kollektivi)ni o'rganuvchi sotsiologiyani; o'z kasbiy tadqiqot faoliyatini ijtimoiy boshqarsa va rejallashtirish metodini bilish va quyidagi kasbiy malakalar talab etiladi: Taxdid qila olish qobiliyati. Bolaning shakllanishida unga muhtinng salbiy va ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi harakatlarni aniqlab taxil qila bilish;

Bashoratichilik qobiliyati: faoliyat olib borish usullarini bslgilab olib uni aniq maqsad tomon yunaltirish, duch kslishi mkin bilgan muammolarni oldindan ko'ra bilish va shisobga olib, vaqtni tigri taksimlash; Loyihalashtira bilish—faoliyatni aniq bir loyixa asosida, tarbiyalanuvchining shart—sharoitlari va mavjud muhit talablarni hisobga olib, aniq bir tartibda olib boring o'z faoliyatining har bir bosqichida ijobiy va salbiy natijalarini to'g'ri tahlil qila olish; kiritshuvchanlik—ya'ni bolani eshitish va tinglay olish, bola bilan muloqot rayonini osonlashtirish, bola muammosini to'g'ri tushunish uchun zarur axborot va ma'lumotlarni to'plash. Ijtimoiy pedagog faoliyati sohalari Ijtimoiy pedagog lavozimi bugungi kunda iktita idorada — talim muassalarida va yoshlar ishi bo'yicha muassalarda joriy etilgan. Yoshlar ittifoqi ishi bo'yicha idoralarda mazkur lavozim 8 xil muassasada ro'yxatga kiritilgan. Bular: bolalar klublari, bolalar ijodi markazlari, yoshlar yotoqxonasi, o'smirlar dam olish maskanlari, yoshlar talim markazlari, kasbiy yo'naltirish markazlari, bandlik markazlari, bolalar va yoshlar mexnat birjalaridir. Talim sohasida esa pedagog 6 xil muassasa ro'yxatiga kiritilgan.

Bular: maktabgacha tarbiya tashkilotlari, umumiy talim muassasalari, umumta'lim internatlari, boquvchisini yo'qotgan bolalar uchun umumta'lim idoralari, maxsus talim muassalari, boshlang'ich kasbiy talim muassalaridir. Ijtimoiy pedagog lavozimi mazkur ikti idorada joriy etilgan bo'lsada, aslida ularga bo'lgan talab yana ham kengroq. Bunday lavozim deyarli barcha ijtimoiy sohalarda joriy etilgan. Ular sog'likni saqlash muassalarida (ruxiy nosog'lom, giyoxvand bolalar uchun), aholini ijtimoiy himoyalash muassasalarida (imkoniyati cheklangan o'smirlar reabilitatsiya markazlarida, voyaga etmaganlar reabilitatsiya markazlarida), ichki

ishlar organlari tarmog'idagi muassalarda (maxsus yopiq, davomi yo'q ekan.) ijtimoiy pedagogik ishlar faol g'oyaviy-axloqiy imkoniyatlarga, u shaxs xulqida paydo bilgan salbiy elementlarga qarshi kurashda muhim omilga aylanadi. U ijtimoiy fikrni shakllantirish yo'li bilan jamoada sog'lom ma'naviy - axloqiy muhit xosil qilishga ta'sir ko'rsatadi, ilg'or ijtimoiy qadriyatlarni mustahkamlaydi, shaxs qadr-qimmatini ta'minlaydi, qonuni xurmat qilishga o'rgatadi. Bu ayniqsa bugungi kunda, jamiyat ma'naviy yangilanish jarayonini boshidan kechirayotgan bir davrda muhim ahamiyatga ega. Tarbiyaviy faoliyatning muhim rezervlaridan yana biri - ommaviy targ'ibot bilan bog'liq bo'lib, g'oyaviy - tarbiyaviy ishlarining barcha shakllarida g'ayrat va tashabbus talab etildi. Bunda davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan ommaviy - tashkiliy tadbirlar o'tkazish, kechalar, bayramlar, rasmlar, ufr - odatlar, jumladan «Navro'z», «Xotira va qadrlash kuni» va boshqa tadbirlar muhim ahamiyatga ega. Ommaviy ishlarida ijtimoiy - tarbiyaviy muvaffaqiyatlarga ommaning ijtimoiy - madaniy faoliyat yo'nalishini chuqur angalgan holdagina erishish mumkin. Bu, birinchi navbatda. Pedagogik tamoyillar asosida ma'rifiy muassasa ishlarini tashkil etishda va metodikasida o'z ifodasini topadi. Tadbirlarni faqat g'oyaviy yo'nalishini emas, ayni chog'da ijtimoiy - pedagogik, ijtimoiy - psixologik mohiyatini anglash, tashqiliy ishlarida uning mexanizmlarga tayanish zarur. Ijtimoiy pedagogik va ijtimoiy xodimlar faoliyati astasekin kengayib, biri ikkinchisini tuldira bordi. Ijtimoiy - pedagogik boshqaruv va ijtimoiy jarayonlarni nazorat qilish ob'ekti sifatida yoshlar jinoyatchiligining oldini olish maktab, ichki ishlar birlimi, voyaga etmaganlar jinoyatchiligiga qarshi kurash organlarining birligidagi tadbirlari tizimi doirasida amalga oshirilishi kerak. Shundan kelib chikib dastlabki talablar olga suriladi: mazkur faoliyat samaradorligi uchun xizmat qiladigan ob'ektiv jarayonlar va xodimalarni shisobga olib borish; tarbiyaning nokulay sharoitiga va shaxsni notigri yulga kirishning boshlanishiga iz vaqtida e'tibor berish maqsadida ijtimoiy - pedagogik istikbol metodlaridan foydalanish; usmirl shaxsning individual-psixologik va ijtimoiy sifatlarini shisobga olish.³⁷ O'zbekiston Respublikasi

³⁷ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 21.07.2022 yildagi 396-son qonunchilik bazasini yomada
94

ichki ishlar vazirligining 1994 yil 29 dekabrda 332-sonli buyrug'ining ilovasida keltirilgan metodik tavsiyalar mazkur ishlarini amalga oshirishda muayyan yordam beradi. Tarbiyaviy faoliyatning mushim rezervlaridan yana biri - ommaviy targ'ibot bilan bog'liq bilib, goyaviy - tarbiyaviy ishlarining barcha shakllarida g'ayrat va tashabbus talab etildi. Bunda davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan ommaviy - tashqiliy tadbirlar utkazish, kechalar, bayramlar, rasmlar - rusmlar, ufr - odatlar, jumladan «Navruz», «Xotira va qadrlash kuni» va boshqa tadbirlar muhim ahamiyatga ega. Ommaviy ishlarida ijtimoiy - tarbiyaviy muvaffakiyatlariga ommaning ijtimoiy - madaniy faoliyat yunalishini chuqur angalgan sholdagina erishish mumkin. Bu, birinchi navbatda. Pedagogik tamoyillar asosida ma'rifiy muassasa ishlarini tashqil etishda va metodikasida iz ifodasini topadi. Tadbirlarni fakat goyaviy yo'nalishini emas, ayni chog'da ijtimoiy - pedagogik, ijtimoiy - psixologik mohiyatini anglash, tashqiliy ishlarida uning mexanizmlarga tayanish zarur. Milliy ongini uygotish va shakllantirish o'zini anglashdan boshlanadi. Milliy gurrur - bu o'z yurtining tarixini bilish, xalqning madaniy merosini himoya qilish, milliy qadriyatlarini tiklash, o'zligini anglash va namoyon etish kabilarni bildiradi. 1910 - 1920 yillarda halqning eng faol vaqillari - jiddilar ma'rifatparvarlik vositasida xalqning qaddini ko'tarish va jaxon hamjamiyatining munosib ishtirokchilari qilish goyasini olga surdilar. Buni o'rganish shunisi bilan muhimki, ularning yetuk avlodini tarbiyalash, mustaqillikni muxofaza qilishda ma'naviy meros vazifasini utaydi. Ozbek ziyolilari Vatan ozodligi uchun qaxramon kurashini XX asr boshlarida boshladilar, mustaqillikka erishishda ularning roli shundaki, avvalo barcha millatarni tinchlikda, totuvlikda yashashga chorladilar. Ma'naviy - ma'rifatchilik ishlarini yangi boskichga kutarish uchun barcha ta'lim muassasalarida targ'ibot va tashviqot ishlarini amalga oshirish zarur. Afsuski, bugungi kunda hamma o'quvchi davlat ramzlari ularning ma'nosi biladi, deb bo'lmaydi.³⁸ Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, «Milliy ramzlarni bizning milliy fururimizni ko'tarishga xizmat qiladi. Ularning har biri ulkan

hamdlatlarni choratadilar to'g'risida
Sh.M. Mirziyoyev "Yangi O'zbekistonda erkin va farovon yashaylik" TOSHIKENT-2021 y. 245b
95

darslik, tarbiyaning kuchli vositasidir». Mana shuning uchun ham joylarda davlat ramzlari asosida ko'rik - tanlovlar, munozaralar o'tkazish maqsadga muvofiq. Har bir odam davlat ramzlariini butunlay yoki qisman bilmay turib, o'ylab ko'rsin, shu davlatning munosib fuqarosiman, shu xalqning o'g'liman yoki ko'ziman deya oladimi. Milliy ongni shakllantirishda davlat ramzlariining buyuk ahamiyati borligini tushuna oladi. Biz ulug' Amir Temur vasiyatini bajarishimiz kerak: «Sizning vazifangiz ulug' obro' - xurnatimizni, millatning baxti va farovonligini himoya qilish, ularning dardiga malham bo'lishdan iboratdir». Bizning eng katta yutug'imiz o'z boyligimizga o'zimiz ega bo'lganimizdadir. Binobarin, ularda minnatdorchilik, g'urur va ishonch tuyg'ularini tarbiyalashimiz kerak. Ma'naviy, axloqiy mukammallik, vijdonlilik, or-nomusilik, yaqinlarga g'amxo'r bo'ling va boshqa insoniy tuyg'ular o'z-o'zidan paydo bo'lib qolmaydi, ularning asosida tarbiya yotadi. Tarbiya jarayoni - uni tiklash, rivojlantirish va hayotda joriy qilish, ta'lim, milliy, ma'naviy - axloqiy qadriyat va normalar bilan bevosita bog'liq. Ular xalq pedagogikasi, urf - odalari, bayramlari, o'yinlari va boshqalarda o'z ifodasini topadi». Ma'naviyat va ma'rifa» markazi, «Ma'rifatparvarlar», «Oltin meros», «Tarixchilar», «Faylasuflar» va boshqa jamoat tashkilotlari, jamg'armalari yuqorida qo'yilgan vazifalarni hal etishga katta imkoniyatlariga egadir. Tarbiyasi «qiyin» o'smirlar anomalligi o'qishda (o'qishi qiyin, yomon hулqli, dangasa) va xulqida (intizom va tarbiyaga rioya qilmaydi) namoyon bo'ladi. «Tarbiyasi qiyin bolalar» - jamiyatga zid yo'nalishdagi, beqaror axloqli, irodasi bo'sh, pedagogik ta'siriga doim qarshilik ko'rsatib keluvchi yoshlardir. Maktab miqyosida ular qip uchramaydi (bir sinfda ikki-uchtadan). Ammo sinf, maktab hayotiga, uning axloqiy muhitiga jiddiy ta'sir kursatadi. «Tarbiyasi qiyin» bolalar o'quvchilarning kam qismini tashkil etsa ham ular o'quv-tarbiyaviy ishlarda bargorolikka jiddiy to'siq bo'ladi. Ular maktabda va undan tashqarida (oilada, ko'chada, dam olish joylarida va x.k. tartibsizlikni vujudga keltiruvchilar shisoblanadi. Shuning uchun sham «kiyin» bolalar maktabda sham, undan tashqarida ham iqtuvchi va barcha jamoat e'tiborida turishi kerak. Tarbiyasi qiyin bo'lganlarning kelib chiqishining ijtimoiy -

psixologik va psixologik - pedagogik sabab va omillarni besh guruhga ajratish mumkin:

1. Noqulay oilaviy muhit, ota-onalari o'rtasidagi ziddiyatli vaziyatlar.
2. O'qishga bo'lgan qiziqishning pasayib ketishi va shu munosabat bilan o'qishdan soviib ketishi (60-70 % voyaga yetmagan jinoyatchilar bir sinfda ikki yil o'qigan).
3. Ijtimoiy faolligi past va maktab jamoasida noqulay xolat mavjud.
4. Mikromuhitning salbiy ta'siri, salbiy referent guruh ta'siri.
5. Biror faoliyat yuzasidan o'z moyilligini, qiziqishini namoyon qilish imkoniyati bo'lmastligi.

Psixolog - pedagogik nuqtai nazaridan usmirlar bilan ishlaydigan katta yoshdagilar quyidagi qoidaga rioya qilishlari lozim:

- Ko'p nasixat qilavermang; o'smir xis - tuyg'ularini xurnmat qiling; shayotda mustaqil bulishga urgating;
- Kip dakti beravermang; do'q - pupisa qilmang. Psixolog - pedagogik nuqtai nazaridan o'smirlar bilan ishlaydigan katta yoshdagilar kuyidagi qoidaga rioya qilishlari lozim: Ko'p nasixat qilavermang; o'smir xis - tuyg'ularini xurnmat qiling; hayotraqil bo'lishga o'rgating; Ko'p dakti beravermang; do'q - pupisa qilmang.

Ijtimoiy-pedagogik boshqaruv va ijtimoiy jarayonlarni nazorat qilish ob'ekti sifatida yoshlar jinoyatchiligining oldini olish maktab, ichki ishlar bo'limi, voyaga yetmaganlar jinoyatchiligiga qarshi kurash organlarining birgalikdagi tadbirlari tizimi doirasida amalga oshirilishi kerak. Shundan kelib chiqib dastlabki talablar olg'a suriladi: mazkur faoliyat samaradorligi uchun xizmat qiladigan ob'ektiv jarayonlar va xodisalarni hisobga olib borish; tarbiyaning noqulay sharoitiga va shaxsni noto'g'ri yo'lga kirishning boshlanishiga o'z vaqtda e'tibor berish maqsadida ijtimoiy-pedagogik istikbol metodlaridan foydalanish; o'smir shaxsning individual - psixologik va ijtimoiy sifatlarini hisobga olish. O'zbekiston Respublikasi ichki ishlar vazirligining 1994 yil 29 dekabrda 332 - sonli buyrugining ilovasida keltirilgan metodik

tavsiyalar mazkur ishlarni amalga oshirishda muayyan yordam beradi.

Deviant xulq -atvorli bolalarni reabilitatsiya qilish yillari Tarbiyalovchi funktsiya bolani atrof mushitga kirishishi ta'lim tarbiya jarayonida addaptatsiya, ijtimoiylashtirish jarayonini amalga oshirishni kiz da tutudi. Ijtimoiy reabilitatsiya bolalar uchun davlatni bolalarga ramxo'rligi Ijtimoiy-reabilitatsion funktsiya. Ruxiy jismoniy nuqsonga ega bolalar ta'lim-tarbiya bolalarni tarbiyalash funktsiyasi pedagog tomonidan amalga oshiriladi.

1. Bola ongida barcha jonli mavjudotga muxabbat ijodiy tushunish, vijdoniylik tuygusipi tarbiyalash lozim;
2. Atrofdaagi odamlar bilan muloqotga kirishishga o'rganish hayot maqsadida va mazmunini anglatadi.
3. Atrofdaagi olamni tushunish uning ruxida ma'naviy xususiyatlarni, jamiyatdagi xuquqiy normalarni rivojlantirish.
4. O'z-o'ziga xurmat, mustaqillik xis-tuyg'usini shakllantirish.
5. Bola orasida, mexnatda va maktabda mu ni otlada tengdoshlari, katta yoshdagi odamlar lokotga kirishish malakasini shakllantirish. Odamlar orasida shaxs va jamiyat irtasida kelishmovchiliklarni bolaatrofdaagi mushitdagi ijtimoiy munosabatar, xususiy normalarga tayanib farqlashga o'z hayotini tashkil qilishni o'zini individualligi, vazifalari xususiyatlarining rivojlantirishni tarbiyalashga karatilgan deb e'tirof etishi joizdir.

MUSTAHKAMLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. Ijtimoiy pedagogning kasbiy faoliyati nimadan iborat?
2. Normal rivojlanish nima?
3. Ijtimoiy burishlar nima?
4. Qaysi davrda ijtimoiy pedagogika shakllandi?

ADABIYOTLAR:

- 1 Shul'gin V.N. «Osnovnie voprosi sotsial'nogo vospitaniya» M-1994
- 3 Shurkova «Novie tekhnologii vospitatel'nogo protsesssa» M-1994
- q Galaguzova M.A. i dr «Sotsial'naya pedagogika» M-1994

- 4 M.V. Firsov Antologiya sotsial'noy raboti M-1994
5. Klayberg Yu.A. Sotsial'nie normi i otkryucheniya M-1997

IJTIMOIY PEDAGOGIKANING TAMOYILLARI

Fan b'limlar tizimi uning tushunchalari va mezonlarida aks etadi. Tushunchalar-mavjud dunyoni idrok etish jarayonidagi aks etilishi haqidagi tushunchalaridan biri. Har qanday fan rivojlanish jarayonida tushunchalar fan mezoniga birlashadi, kengayadi va qayta xosil qilinadi. Mezonlar yanada umumiy, fanda dektad «asly» deb atalmish tushunchalarni birlashtiradi. Bu tushunchalar dan mazkur fanda ishlatiladigan qaratilgan tushunchalar xosil bo'ladi. Oxirgi yillarda pedagogikada

farqlanish jarayoni kuchaydi. Ko'pgina yangi ilmiy sohadar yuzaga keldi, bular soniga ijtimoiy pedagogika ham kirdi. Pedagogikaning har bir yangi ilmiy sohasi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bu xususiyatlar uning mezon va tushunchalari tizimida o'z aksini topali. Ijtimoiy pedagogika mezonlarini ko'rib chiqishda avvallambor biz pedagogika mezonlarini ajratamiz. U (pedagogika) boshqa fanlardan nimani o'zlashtirganini, qaysi mezonlar asil o'zinki ekanligini ko'rib chiqamiz. Sung u boshqa fanlardan nimani o'zlashtirganini qaysi tushunchalar o'zinkiligi bilish uchun pedagogika mezonlarini ijtimoiy pedagogikaga loyihalashtiramiz. Malunki, pedagogika boshqa fanlar tushunchalarini o'zlashtiradi va ulardan keng foydalaniladi, masalan «shaxs», «rivojlanish», «faoliyat»,

«sattsiolizatsiya» (ijtimoiylashuv), «jamiyat». Uning asil mezonlari «ta'lim», «tarbiya» va «o'qitish» hisoblanadi. Hozirgi kunda shuningdek umum qabul

qilingan «pedagogik faoliyat» mezonni ham kiradi. Ijtimoiy pedagogika asl mezonlariga «ijtimoiy pedagogik faoliyat», «ijtimoiy ta'lim» va «ijtimoiy tarbiya» kiradi.

Ijtimoiy pedagogika printsplari. "Printsip" so'zi lotincha "priqlirgt" so'zidan xosil bo'lgan "asos", "boshlanish"ni bildiradi. Har qanday fan uchun ishlatilgan muayyan qoidalar dan kelib chiqadigan o'z printsplari mavjud. Fanlar printsipi va qoidalar bizga

bog'liq bo'lmagan holda mavjud. Ulardan chetga chiqish mumkin emas, aks holda pedagogik faoliyat bu fanda balki ham zararli bo'ladi. Ijtimoiy pedagogika pedagogikadan ajirilib chiqdi, tabiiyki o'z asosida shu fan Printsipilariga tayanadi. Pedagogikadagi printsiplar shaxs ta'lim-tarbiyasining umumiy yo'nalishini beradi va aniq pedagogik vazifalarni hal etish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Biroq, shu fan rivojlanishining har bir davri uchun pedagogika printsipilari xaqidagi masala munozaralidir. Zamonaviy davr ham bundan mustasno emas. Har kim olimlar u yoki bu Printsipilarni olg'a suradi yoki yangicha ma'lumotlarni izoxlaydi. Bu borada ijtimoiy pedagogikada yanada ko'p qiyinchiliklar yuzaga kelmoqda, ammo uning dunyoviy balog'at yoshiga (100 yildan ortiq) qaramay o'zbekistonda bu fan endi o'zining birinchi qadamlarini qo'ymoqda. Biz uchta printsipni ko'rib chiqamiz: tarbiyaning tabiiyatga uyg'un bo'lishi to'g'risidagi printsip, tarbiyaning madaniy uyg'un bo'lishi printsipi va gumanizim printsipi. Shu printsiplardan har biri ijtimoiy pedagogikada o'zining talqiniga va o'ziga xos xususiyatiga ega.

A) Tarbiyaning tabiatga uyg'un bo'lishi printsipi. Tarbiyaning tabiatga uyg'un bo'lishi-ijtimoiy pedagogika printsipi, shunga ko'ra ijtimoiy pedagog o'z amaliy faoliyatida bolaning tabiiy holda rivojlanish omillariga tayanadi. Tarbiyaning tarbiyaga uyg'un bo'lish printsipi ilk bor slavyan pedagogi ³⁹Yan Amos Kamenskiy (1592-1670) bilan uning «Buyuk didaktika» (1632) degan eng asosiy ishida tarifiangan. Ya.A.Komenskiy, inson tabiiyatining bir qismi va u tabiiyaning bir qismi sifatida uning eng asosiy, umumiy qonunlariga bo'y so'nadi, deb hisoblanadi. Ya.A. Kamenskiyning fikricha, tabiatning bu qonunlari o'simliklar va xayvonlar olamida ham shuningdek, insonga nisbatan ham o'z tasirini o'tqazib turadi. Ya.A.Komenskiy nafaqat tabiiyatning uslubiy qonunlariga. Bola shaxsi psixologiyasiga ham tayanadi. U bolalar o'spirinlar va yosh yigitlarning yoshiga oid tafsifga tayanagan holda o'z bolalar ta'lim-tarbiyasi tizimini ilgari suradi, asoslaydi va quradi. Ya.A.Komenskiydan ancha ilgari shartiy uyg'unlash davri buyuk olimi ensiklopediyachisi va mutafakkiri Abu Ali ibn Sino (980-1037) o'z asarlarida tarbiyaning tabiiyatga uyg'un bo'lishi xaqida gapirgan

³⁹ Ya.A.Komenskiy "Buyuk didaktika" 1632 y 120b

edi. Masalan «uy ro'zg'or tutish» xaqidagi asarida ibn Sino yozgan ediki, inson aqilli mavjudod shuning uchun tabiatda alohida o'rin tutadi va uning qonunlariga ko'ra rivojlanadi. «Yolg'on xislatlarni qayta tarbiyalash» asarida esa ibn Sino yozadiki, kimki axloqsiz insonni tarbiya omog'chi bo'lsa unda u uni har tamonlana o'rganishi insonning tabiiyati qoidalarini bilishi kerak. Natijada tarbiyaning tabiiyat bilan uyg'un bo'lishi printsipi ko'pgina buyuk pedagoglar tomonidan o'z pedagogik va ijtimoiy pedagogik nazariyalari ko'rish asosi sifatida olingan edi. Masalan, Fransiya falsafachisi Jan Jak Russo xisoblagan ediki, bola tarbiyasi tabiiyat bilan uyg'un ravishda amalga oshirishi kerak. U yozadiki, «bolalar kata bo'lishidan ilgari bola bo'lishi kerak». Sxetsar pedagogi Iyagon Genrix Pestalotsi yetim va qarovsiz bolalar uchun muassasalar va bolalar o'yini yaratgan, u hisobladiki, tabiiyat maqsadi-inson tabiiy kuchlari va qobiliyatlarini rivojlantirishdir, bunda rivojlanish shart tomonlana va uyg'un bulishi lozim. Nemis olimi pedagogi A.Distervich ham I.G.Pestalotsi ketidan buning o'rnini eng muhim tarbiya printsipi deb hisoblagan. O'z ishlari yozgan ediki, talim-tarbiya jarayonida yosh va individual xususiyatlarini etiborga olishi lozim. Tarbiya bilan uyg'un bo'lishi Rus klassik pedagogiklari ishlarida ham o'z aksini topgan. Ushinskiy o'zining asosiy «inson tarbiyastshing mavzusi sifatida» degan psixalogik pedagogik asarida yozgan ediki, bola tarbiyasi va ta'limi uchun tarbiy Printsipilari va kryidalarini bilish, balki inson tabiiyati asosiy konunlarini bilishi ularni shart bir aniq bola uchunshar bir aniq. sholda tadbik qila olishi lozim. Ushinskiy fizyologiya gigiena va psigalogiya(didqat, xotira, tasavvur, iroda) asoslarini urganish zaruriyatini asoslab berdi, uning asosi siz lash qobiliyatini axloqiy estetik va diniy xislati, didaktikani o'rganishga gish mumkin. Shartiy, uygonish davri mutafakkir-entsiklapetchisi Abu Nasir Farobiy(873-950);

1) pedagogikaning mustaqil fap sifatida ajiraltib chiqishiga qadar o'z asarida tagaxlagan ediki. inson tabiiyatning eng oliy atrof mushitning shar tamonlama idrok qilishish mumkin. Abdulla Avloniy (1878-1934) «Turkiy Guliston yoxud axlog» degan asarida turli shaxs axloqiy xislatlarini tarbiyalashga kata etbor beradi.

Uning asarini o'zbek tilida ezilgan pedagogika biyicha birinchi darslik deb shisoblash mumkin.

1) Pedagogika mustaqil fan sifatida Ya.A.Kamenskynshg «Buyuk dedaktika»(XVII asr) degan asaridan so'ng ajralib chikili, unda didaktika Printsipilari va pedagogik jarayon konuniyatlari aniq tariflangan. Farobiy pedagogikani mustaqil fanga ajratgan siyosiy (fugaro) fan tarkibiga kiritgan. Uning fikricha, bolalarda ijobiy axloqiy xislatlarini tarbiyalashda atrof muhit katta o'rin tutadi. U bola shaxsining tabiiy kamolatiga ishonardi, bola tabiyatdan go'zallik va mexr oqibat bilan qo'yg'an ravishda tug'iladi. Ijtimoiy pedagogikada tarbiyaning tabiiyat bilan uyg'un bo'lishi Printsipiga amal qilib, quyidagi qoidalariga tayanishi lozim:

- bolalar yoshi xususiyatlarini etiborga olish;
- bolalar xususiyatlarini etiborga olish;
- meyoridan chetga chiqish bilan bog'liq bo'lgan bolalarning individual xususiyatini e'tiborga olish;

- bola shaxsidagi ijobiy, kuchli tomonlari tayanish;
- bola tashabbuskorligini va mustaqilligini rivojlantirish.

B) Madaniyat bilan uyg'un bo'lish printsipi. Bu printsip tarbiyaning tabiiyat bilan uyg'un bo'lishi printsipining davomidir. Uning zaruriyati inson tabiiyati bilan shartlangan. Inson bialogik mavjudod sifatida tug'iladi, shaxs bo'lib esa bir avloddan ikkinchi avlodga shaxs tarbiyasi va rivojlanishi jarayonida o'tadigan o'z ini tutish ijtimoiy tajribani o'zlashtirib yetishadi. Antik jamiyatdagi falsafachilar va pedagoglar shaxs shakllanishi va madaniyat o'rtasidagi chuqur bog'liqlikni tahlil qilganlar. Shu narsaga Sharq Uyg'onish davri mutafakirlari va entsiklopedchilari bo'lgan Farobiy, Beruniy, Ibn Sino, Navoiy ham madaniyati orqali shakllanadi, har qanday madaniyat, asosan bo'yilgi esa insondir. O'lmishi falsafachi va pedagoglarni hisoblardiki, madaniyat yuqguri axloqiy inson shakllantirishning zaruriy va eng muhim omilidir. Madaniyat bilan uyg'un bo'lish Printsipi pedagogikada A.Distervik (XIX asir) bilan ilgari surilgan. U hisoblardiki, tarbiya qilishda joy va vaqt shart sharoitlarini yani inson tug'ilgan vaqt va joyini bir so'z bilan aytganda butun zamonaviy madaniyatni etiborga olish zarur. Butun insoniyat har bir xalq va har bir avlod madaniyat rivojlanishining ma'lum bir diqqatida turadi.

- Ijtimoiy tarbiyani tashkil qiluvchining tamoyllari;
- Shaxsning ijtimoiy o'zaro ta'sirida uning xayotiy munosabatlarining baxoli shakllanishida konfliktli va krizisli sharoitlarini bartaraf qilishga individual yordamlashish;
- Insonning o'zini va uning yaqin mikromuxitini jismoniy, psixik va ijtimoiy tomonidan shaxsning individual yaratuvchangligining shakllanishini guruxli (jamoa) qo'llash;

Xar bir bola va katta odamning jamiyatda loyiq turmush kechirish xuquqini uning jismoniy va aqliy rivojlanishidan, ijtimoiy statusidan (maqomidan) mustaqil jamiyat muxofaza qilish (qurgash):

- Berilgan mikromuxitni saqlash xaqida amaliy g'amxo'rlik;
- Xar tomonlama ijtimoiy tomonidan mumkin faoliyatini bo'lgan guruxli va bo'sh vaqt (ishchangligini) jismoniy, bo'llish, individual-yaratuvchanlik tashkil qilish;

- O'sib kelayotgan insonning muvaqqiyatlar sub'ektiv o'zaro ta'sirini qurshagan ijtimoiy madaniy kenglikda (doirada) ta'minlash va qo'llab-quvvatlash;

- Shaxsning o'ziga mustaqil faoliyatining ijtimoiy tajribasini va kontakt guruxdagi va o'ziga mos munosabatini tashkil qilish orqali javobgarlik o'zini-o'zi tashkil qilishga shaxsiy xayotini o'zini odob-axloqlikka o'zi qurishga tayyorligini ta'minlash. Jismoniy tuzalish, jonning sig'ilishi, shaxsiy xayotdagi yo'qatish va krizislarga qaramasdan shaxsiy obro'ni, sezgisini va o'ziga, atrofidagi odamlarga xurmatini saqlagan xolda insonning yashashi mumkin bo'lgan turmush sharoitlarini mikromuxitda tuzishga yordamlashishi.

- Ijtimoiy pedagogikaning mexnati psixologiyaning uch bazali kategoriya - faoliyat, munosabat(ijtimoiy pedagogikaning o'zaro ta'siri) va insondan kelib chiqishi kerak.

Ijtimoiy pedagogika kompleks ishlari quyidagi misollar asosida quriladi:

- Maktabni ma'naviyati bosim bo'lgan maktabdan ruxiy madaniyat maktabiga, o'qitish maktabidan tarbiya maktabiga aylantirish.

- Insonga yo'naltirilgan maktabni bolaga gumanistiklik shaxsiy munosabatni, ota-onalar bilan munosabatlarni tuzish.

- Bolalar bog'chalari oila va maktablarning umumlashganligi ularning o'zaro ta'siri va birga ishlashini ta'minlash.

«Jitimoiy pedagogikaning» faoliyatini boshqarishda yoshiga qarab munosabatda bo'lish, xar bir guruhning xususiyatini va mumkinligini, guruh va jamoalarning jitimoiy psixologik imkoniyatlarini xisobga olib shaxsning maqsadga yo'nalgan rivojlanishini ta'minlaydi. Shaxsiy tamoyil raxbari pedagog va tarbiyalanuvchining jitimoiy birga ishlashini borishida tarbiyalanuvchiga munosabatda shaxs, o'zi rivojlanadigan talabini va motivlarini psixikasi va xulqatvorining rivojlanishidagi irkilishlar va deformatsiyalarni psixologik diagnostika qilishga asoslangan paytida tarbiyalash tarmoqlari.

-Tartibsizlik qilgan o'spirimlarni jazolash tarmog'i. Bu tarbiyalikning oldini olish amaliyoti kriminal tarmoqqa emas, balki bolalar va o'spirimlarning kundalik turmush tarmog'iga umumiy yo'naltirish tamoyilining amalga oshirishini, ya'ni asosiy kuch solishlarini oyla, o'quv urinlari, uspirimlarning kichik guruhdagi tarbiya ishiga utqazishni anglatadi. Yordam kursatish turlari yoshi yetmaganlar va ota-onalarning nomusini, obro'yini, o'zini baxolashini va o'zaro xurmatini kamsitmashligi va ota-onalarni noqulay sharoitga tushurmashligi kerak.

Jitimoiy, xuquqiy pedagogik-psixologik tibiy yordamni bolalar va o'spirimlarga ko'rsatishni tashkil qilishda va ish olib borishda quyidagi tamoyillardan kelib chiqadi. Bilim berish faoliyatining tabiyatga yaqinlik (iroda) tamoyili tabiyi va jitimoiy protsesslarni ilmiy asosda tushinishga tabiyat jamitchi va shaxsning rivojlanishining umumiy qonunlari bilan mosga asoslangan bulishini anglatadi. Madaniyatga yaqinlik tamoyili bilim faoliyatining madaniyatning umumiy insoniylik baxoliligiga asoslanishini konkret miliy va diniy madaniyat qadriyatiga va normalariga muofiq tuzilishini, umuminsoniylikka qarshi kelmaslikka asoslanganini anglatadi. Mikromarkaz faoliyatining tamoyillari:

-bola va uning oilasi bilan ish olib borishda shaxsiy yo'naltirish usulini qo'llanishi;

- bola va uning oylasining rivojlanishi;

- tarbiya tuzumining aniqligi;

-jitimoiy pedagogik kengash sub'ektlarining birga ishlashi;
-jitimoiy pedagogning boshqa «yordamchi» mutaxassislarining vakillari bilan kasbiy birga ishlashishi;

Jamiyatning bolalar va uspirimlarga umumiy munosabatini gumanizatsiyalash, yoshi etmaganlarning xulqlardagi xar xil ehtiashlarga kechigib jazolash bilan javob berishdan bolalar va o'spirimlarga xar tomonlama va o'z vaqtida yordam ko'rsatishga o'tish, ya'ni tarbiyaning jazolashdan ustun bo'lishini ta'minlash buladi. Gumanizatsiya kuyidagilarni uz ichiga kamrab olishi shart.

- Nizomlilik soxasini (tarmog'ini).

- Tarbiyalash (oyla maktabgacha, maktab, maktabdan tashqari) bolalar va o'spirimlar qiziqishiga bog'lik faoliyatga (qatnashishi) munosabatiga tegishi o'qish va attestatsiyadan o'tish keyin va talab qilingan javobgarchilik chegarasida faoliyatining asosiy sub'ektlariga yordam kursatishi mumkin bo'ladi.

Faoliyatning barcha asosiy sub'ektlarining bir maqsadligiga va qiziqishlarining yuqori darajada mos kelishi ikki vazifani ochishni talab qiladi. Bir tomondan bolalar va o'spirimlarni sotsializatsiya, reabilitatsiya, adaptatsiya buyicha maxaliy masalalarini kompleksli ochish uchunb muassasalarining manfaatlari integratsiyasi, ikkinchi tomondan muassasalik tegishligini xokinmchilik buyisnuvchiligning vertikal bog'ligligini (buzmagan) yo'qotmagan xolda saqlab qolish. Bu pedagogik faoliyatning boshlang'ich bo'g'larining xalq uchun qo'l faoliyatini xam yaqin bo'lishini ta'minlaydi.

MUSTAHHKAMLASH UCHUN SAVOLLAR:

1.Jitimoiy pedagogning pedagogik faoliyatga moslashishi qanday amalga oshadi?

2.Jitimoiy pedagog o'quvchilar bilan qanday ishlarni tashkil etadi?

3.Jitimoiy pedagog tarbiyasi og'ir bollar bilan qanday faoliyat olib boradi?

4Jitimoiy ish nima?

ADABIYOTLAR:

1 Shul'gin V.N. «Osnovnie voprosi sotsial'nogo vospitaniya» M-1994

2 Shurkova «Novie tekhnologii vospitatel'nogo protsesssa» M-1994

q Galaguzova M.A. i dr «Sotsial'naya pedagogika» M-1994

4 M.V. Firsov Antologiya sotsial'noy raboti M-1994

IJTIMOIY PEDAGOGIKANING KATEGORIYALARI VA MEXANIZMLARI

Ta'lim tizimi fanda tushuncha va kategoriyalarda o'z ifodasini topadi Tushuncha- bu ifodasining bir formasi bo'lib xaqiqiy borligini tushinib bilish jarayonida amalga oshadi. Tushuncha ilmda birdaniga belgilanmaydi. Xar qanday ilmda rivojlanish jarayonida tushuncha ilm kategoriyalarda birlashadi, mustaxkamlanadi, o'zgaradi

va keng ma'nodagi fundamental tushuncha sifatida hozirgi davrda fanda qo'llaniladi. Fanda tushinarti kategoriya tizim undagi tushunchalarga kiruvchi o'zaro bog'liqlikni va o'zaro ta'sir qiluvchilikni tasvirlash natijasida shakllanadi.

Ijtimoiy pedagogikada uchta kategoriya bor.

1. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat;

2. Ijtimoiy ta'lim;

3. Ijtimoiy tarbiya;

Ijtimoiy-pedagogik faoliyat - bu bolani ijtimoiylashtirish jarayoniga yordam berishga qaratilgan, ijtimoiy madaniy tajribalarni xanda jamiyatdagi o'z ishlarni amalga oshirish sharoitlarni yaratish yo'llarini o'zlashtirishga qaratilgan xar xil professional faoliyat xisoblanadi. Ijtimoiy pedagogik faoliyatning asosiy yunalishlari;

- Bolalarda ijtimoiy kunikmalarining yuqori darajasiga yetish uchun ularning shaxsiy rivojlanishiga bog'liq bulgan faoliyat.
- rivojlanishda u yoki bu turdagi normadan orqada qoluvchilikka ega bo'lgan bolalarni ijtimoiy qayta tiklash bilan bog'liq bo'lgan faoliyat. Mazmuniga ko'ra ijtimoiy pedashgogik faoliyat xar xil kasbga bog'liq xilma xildir. Nazariy qarashlar bo'yicha ko'pchilik guruh bolalar bilan ishlashdagi profilaktik

faoliyat muassasa va tashkilotlarda amalga oshirish kerak bo'lar quyidagilar:

- O'quv yurtlaridagi ijtimoiy pedagogik faoliyat;

- Bolalar jamoasi va tashkilotlardagi ijtimoiy pedagogik faoliyat;

- Ijodkorlik to'garaklari va bolalarning bo'sh vaqtlariga ijtimoiy pedagogik foliyat;

- bolalarning yozgi ta'tildagi ijtimoiy pedagogik faoliyat rivojlanishida nuqsoni bor bolalar olib boriladiganishlar qannaga nuqsoni bor ekanligiga qarab ijtimoiy pedagogik foaliyat turlariga ajratish va maxsus metodika va texnologik yondoshishni talab qiladi.

- aqliy rivojlanishida nuqsonli bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat;

- pedagogik nuqsonlari bor bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat;

- ota-ona tomonidan nazoratsiz qolgan bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat;

- tarbiyasi og'ir(deviant) bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat;

Ijtimoiy pedagogning oila bilan birga olib boradigan ijtimoiy pedagogik faoliyati aloxida axamiyatga egadir, sababi oilada bolaga boshqa ijimoiy omillarining ta'sirining qanday bo'lishini Aniqdashga imkon beradi. Shuning uchun ham ijtimoiy pedagogning oila bilan xamkorlikdagi ischchangligi ijtimoiy pedagogik faolitning barcha kategoriyalari ya'ni bolalar muammolari ba'zi xollardagi profilaktika ishlarni olib borishdagi zarur komponentlardan xisoblanadi.

Ijtimoiy ta'lim. Umumiy o'rta maktablarda ya'ni boshqa bir o'quv yurtlarida bola ta'lim jarayonlarida akademik bilimlariga va ularni egallash uchun eng zarur bo'lgan kunikmani egallash va qo'llashni o'rgatadi. Shuningdek ular aloxida tizimlashtirilgan ijtimoiy bilim kunikma va tajribalarni xam egallaydi. Ular bola tomonidan o'rganilgan malaka va ijtimoiy talablarini yutuqlarini egallashni ta'minlaydi. qachon bolaga va uning ijtimoiylashuvda maxsus yordam zarur bulgandagina bu bilim ko'nikma va malakalar

as qotadi. Maqsadga qaratilgan ijtimoiy bilim berish kunikma va makalarning yigindisi ijtimoiy ta'lim delinadi.

Ijtimoiy ta'lim termini ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy ishchanglik institutlarining ochilishi bilan paydo bo'ldi, lekin hozirgi kunda bu tushunchalarning ma'nosi to'la ochilmadi. Bu suzlarni qo'llashda asosan ikki xil xollatlarda ajratiladi.

1. Ijtimoiy ta'lim deganda ijtimoiy soxada ishlash uchun maxsus kadrlarni tayyorlash bunda barcha mutaxassislik bo'yicha ta'lim turlarini kiritgan xolda boshlang'ich, o'rta va yuqori o'quv yurtlarida shuningdek kurslar tayorlash kadrlarni qayta tayyorlashlar kiritilgan.

2. Bu termin ya'ni insonning jamiyatdagi xayotiy ishchangligining asosiy qoidalar, ijtimoiy madaniyatni egallash, ijtimoiy tafakkur va xarakat, ijtimoiy xissiyot madaniyati va ijtimoiy masalalar madaniyati tushiniladi. Bu xolda "ijtimoiy ta'lim" tushunchasi «ijtimoiy o'qitish» tushunchasiga yaqindir.

Ijtimoiy tarbiya-bu ijtimoiy pedagogikada "tarbiya" kategoriyasiga kiruvchi shakl b'lib pedagogika, sotsiologiya, psixologiya va boshqa fanlarda urganiladi. Inson shaxsining sifati uning xatti xarakatlarida kurinadi, shuning natijasida insonning xulq-atvori shakllanadi, agar qandayda bir sabab bilan ijtimoiy bilim shakllanmagan bo'lsa, demak munosabatlar shaxsning ijtimoiylashuv sifati xam shakllanmaydi. Shu sababli ijtimoiy pedagogik faoliyat jaraqnida shunday zaruriy sifatar bolalarda shakllantirish talab qilinadi, bu ijtimoiy tarbiyaning asosiy vazifasidir. Demak ijtimoiy tarbiya deganda bir maqsadga qaratilgan bolalar shaxsiyatidagi ijtimoiy zaruriy sifatar va uning muvaffaqiyati ijtimoiylashuvini shakllantirish tushiniladi. Tarbiya aspektlarining biri ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishiga bog'liq amaliy yo'nalgan pedagogik bilim soxalarida va professional amaliy faoliyat soxasida javob beruvchi tarbiya ijtimoiy tarbiya xisoblanadi.

MUSTAHKAMLASH UCHUN SAVOLLAR

1. Ijtimoiy pedagogikaning qanday kategoriyalari bor?
2. Ijtimoiy tarbiya nima?
3. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat nima?
4. Ijtimoiy ta'limning o'ziga xosligi haqida nima bilasiz?

ADABIYOTLAR:

1. Shul'gin V.N. «Osnovnie voprosi sotsial'nogo vospitaniya» M-1994
2. Shurkova «Novie texnologii vospitatef'nogo protsesssa» M-1994
3. Galaguzova M.A. i dr «Sotsial'naya pedagogika» M-1994
- M.V. Firsov Antologiya sotsial'noy raboti M-1994
4. Klayberg Yu.A. Sotsial'nie normi i otkryucheniya M-1997

IJTIMOIYLASHUV OMILLARI VA VOSITALARI

Jamiyat tomonidan qabul qilingan xatti - harakatlar, qoidalar va me'yorlardan chekingan ismirlarni og'ir yoki tarbiyasi qiyin yoki tarbiyasi og'ir o'smirlar deb atashadi. Tarbiyasi qiyin o'smirlar deganda turli xil sabablarga ko'ra pedagogik ta'sirlarga qarshi chiquvchi bolalar tushuniladi. Jamiyatda o'rnatilgan me'yor va qoidalariga rioya qilmaydigan shunday tarbiyasi og'ir o'smirlarni ilmda deviatiya deb atashadi. Deviant xatti — harakat; bu psixik sog'lom shaxslar tomonidan me'yoriy qoidalarni buzish xollaridir. Deviatiya — bu ijtimoiy pedagogik muammo bilib, inson ruhiy olamidagi, uning atrofidagi muhitning o'zgarish xollari bilan bog'liq. Bu xol, aynika, o'smir yoshdagi bolalarga xosdir. Chunki bu yosh eng qiyin va murakkab davr bo'lib, bu yoshdagi bolalarning anatomik — fiziologik, intellektual, axloqiy va boshqa jixatlarida o'zgarishlar ro'y beradi. Bu o'zgarishlar o'z navbatida ularning psixikasida izgarishlar ro'y berishiga zamin yaratadi. Ularning ijtimoiy statusida, jamoada o'zini titishda o'zgarishlar ro'y berib, ularni ko'proq: «Men kimman?» - degan savol qiyinaydi. Deviatiya o'z ichiga deviant, delinkvent va kriminal xatgi — sharakatlarni birlashtiradi. (deviant xatti — harakat — bu kichik ijtimoiy munosabatlar (sila, maktab) hamda harakter, jinsiy va yosh xususiyatlari jihatidan yaqin kichik ijtimoiy guruhlarga xos ijtimoiy me'yorlardan, xatti — xarakatlar va qoidalardan og'ish, chekinishning bir turidir! Ya'ni bu turdagi harakatni intizomsizlik deb ham atash mumkin. Agressiya, chaqirig, ishda va mexnat faoliyatida o'zboshimchalikka yo'l qo'yish, bolalar va o'smirlarning ixtilalka berilishi, daydib yurishlari, oltiftagarchilik qilishlari,

assotsial harakatlarga berilish kabilar deviant harakatlarning asosiy ko'rinishlaridir. Ma'lum vaziyatlarda bolalar va o'smirlarning shu kabi xatti — harakatlarni namoyon etishi deviant harakatlarning tipik xususiyatidir. Delinkvent xatti - harakat - deviant harakatlardan farqli o'laroq, ular vaziyat ta'sirida emas, balki yuqoridagi kabi assotsial harakatlarning doimiy harakterga ega bo'lishidir. Delinkvent harakatlarning quyidagi turlari mavjud:

- xaqoratlash, xo'r lash, azoblash va undan xuzurlanish kabi agresiv bosqinchilik harakatlari;

- kichik o'g'irliklar, ta'magirlik, avtotransport va boshqada kerakli buyum va anjomlarni qo'riqlash kabi moddiy fondni qo'riqlashga qaratilgan o'z shaxsiy manfaati yo'lidagi harakatlari;

- narkotiklar sotish va tarqatish.

Kriminal xatti — harakat; bu jinoiy javobgarlikka tortilishda yoshi o'tgan shaxslarning xuquqlarga zid harakatlari bo'lib, ular ustidan jinoiy ish qo'zg'atilish jarayonidir. Kriminal harakatlarga deviant va delinkvent harakatlari

asos yaratadi. **Deviant harakterlarning** asosiy sabablari bolalar, o'smirlar va umuman ba'zi jamiyat a'zolarining jamiyat tan olgan me'yorlarga zid keluvchi xatti — harakatlarni namoyon etishi — bu birdaniga, o'z — o'zidan biladigan xodisa emas. Ya'ni o'sha insonlarning shunday yo'l titishiga nimadir sabab bo'ladi. Ya'ni har bir fazilat o'z tarixiga ega. Insonning rivojlanishi bir — biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan turli xil faktorlarga bog'liq: irsiy, muhit, tarbiya, insonning shaxsiy amaliy faoliyati va x.k. Voyaga yetmagan yoshlar orasida deviant harakatlarni vujudga keltiruvchi qator faktorlar mavjud.

Jumladan:

1. Biologik faktorlar, ya'ni bolalarning ijtimoiy hayotga moslashuv murakkab noxush fiziologik va anatomik xolatlar:

- genetik (o'ta aqli zayflar, korishida nuqsoni borlar, eshitishda nuqsoni borlar va x.k.
- psixofiziologik (ya'ni inson organizmiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi, somatik harakatlarni, allergiyalar va toksik kasalliklarni vujudga keltiruvchi turli xil ziddiyatlar, kimyoviy moddalar, energiyalar va x.k.),

- fiziologik (atrofdagilarda noxush kayfiyat uyg'otuvchi tashki qiyofa, tilning duduqligi va x.k.)

2. Psixologik faktorlar, ya'ni insondagi psixopotologik yoki aksentuant (xaddan tashqari) xolatlar. Bu faktorlar asab kasalliklari (psixopatiya, nevrasteniya kabi kasalliklaridir)

3. Ijtimoiy — pedagogik faktorlar, ya'ni bolalik davridan boshlab maktab, oila va jamoatchilik tarbiyasidagi nuksonlar.

4. Ijtimoiy — iktisodiy faktorlar, ya'ni bu jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlikdir: jamiyatning boylar va kambag'allar deb ajratilishi, xalqning ma'lum qismining qashshoqlanib qolishi, oylik maoshining kamligi, ishsizlik, inflyatsiya va x.k.

5. Ma'naviy — axloqiy faktorlar. Ularga birinchidan, jamiyatdagi ma'naviy qadriyatlarining qadrsizlanishi, insonlarning ma'naviy qashshoqlanishi tursa, ikkinchidan, muayan jamiyatning undagi ro'y berayotgan deviant harakatlarga befarqlik, loqaydlik kiradi deviasiya kontseptsiyasida reabilitatsiya, profilaktika va korreksiya masalalari deviant xatti — harakatdagi bolalar va o'smirlarga nisbatan profilaktika, reabilitatsiya va korreksiya ishlari amalga oshiriladi. Reabilitatsiya — bu bola shaxsining xuquqi, xuquqiy statiya, sogligi, ishga layoqatsizligini tiklashga qaratilgan kompleks, ko'p darajali, bosqichli va dinamik tizimdir. U profilaktika va korreksiya singari aspektlarni o'z ichiga oladi. Profilaktika — bu reabilitatsiya tizimidagi shaxsning rivojlanishidagi u yoki bu chekinishlarni yo'qotishga shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan tadbirlardir. U ko'proq ijtimoiy muhit bilan bogliqdir. Korreksiya — bu hayotiy chekinishlarga uchragan bolalar va o'smirlar bilan olib boriladigan aniq faoliyat hisoblanadi.

MUSTAHHKAMLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. Ijtimoiy pedagogikaning maxsus imkoniyatlari nimalardan iborat?
2. Ijtimoiy tarbiyani amalga oshirish asosan qanday kechadi?
3. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat nima?
4. Ijtimoiy ta'limning o'ziga xosligi?

ADABIYOTLAR:

1. Shul'gin V.N. «Osnovnie voprosi sotsial'nogo vospitaniya» M-1994

2Shurkova «Novie texnologii vospitatel'nogo protsesssa» M-1994

q.Galaguzova M.A. i dr «Sotsial'naya pedagogika» M-1994

4.M.V. Firsov Antologiya sotsial'noy raboti M-1994

7. www. pedagog. Uz.

BOLANING SOTSIALDA RIVOJLANISHI

Ijtimoiy ta'lim (shamjamiyat orqali ta'lim berish) - tashabbuskor guruhlar, hamjamiyatlar, jamoalar, odamlarning o'zini o'zi boshqaradigan uyushmalari hayoti va ixtiyoriy faoliyatining bir qismi sifatida muntazam, uzluksiz ta'limni tashkil etish konseptiyasi va amaliyoti. Ijtimoiy ta'lim konseptiyasi quyidagi g'oyat muhim prinsiplarini o'z ichiga oladi:

- u ayrim odamlarda ham, guruhda sham o'z kuchlariga ishonishni va ularga tayanishni rivojlantirishga qaratilgan;

- u jamiyat bilan birgalikda va shamjamiyat uchun ta'limning variyantligi prinsiplari asosida (ya'ni uning ob'ktiv xilma - xilligini e'tirof etish va ushbu xilma - xillikni ta'lim amaliyotida ruyobga chiqarish asosida) amalga oshirilgan uzluksiz ta'limni qo'llab - quvvatlaydi;

- u hamjamiyatdagi odamlarning muammolari va ehtiyojlariga ta'lim jarayonining boshlang'ich nuqtasi deb munosabarda bo'ladi, shu sababli tug'ilayotgan ijtimoiy - iktisodiy muammolarni mustaqil hal qilish maqsadida samarali o'qitish va konkret professional trening shakllarini ahamiyati deb beriladi;

- u ochiqdir va mushkul axvolda tushib qolgan odamlar ehtiyojiga hamda bolalarning muammolariga ayniqsa hamdardlik bilan qaraydi, ularni pedagogika va psixologiya nuqtaiy nazaridan qo'llab - quvvatlashga qaratilgan muxsus maqsadlarni qo'yadi;

- u mavjud maorif tizimining xilma - xil ta'lim xizmatlarini ta'minlash borasidagi ishini to'ldiradi va har bir odamning aynan o'ziga kerakli va ta'lim standartlari hamda tasdiqlangan o'quv rejalari bilan belgilab qo'yilganiga qaraganda ancha keng ma'lumot olishga imkon beradi.

Ijtimoiy ta'lim, birinchidan, o'qish va o'zini rivojlantirish turli shakllarda (faqat maktab yoki professional ta'lim shaklida emas)

amalga oshirilishni va odamlar butun umr buyi mustaqil ukishni davom ettirishlarini, ikkinchidan, ta'lim berish - davlatning mutloq vazifasi emas, balki butun jamiyat bu xaqda g'amxurlik qilish va faoliyat ko'rsatishini tan olishga asoslangan. Shu sababli har qanday hamjamiyat o'z muammo shanda vazifalarini o'zini-o'zi tashkil etish va o'zini-o'zi boshqarish asosida hal qilish uchun turli (muqobil variantli) ta'lim tizimlarini tashkil etish mumkin. Mamlakatimizning o'tgan yillaridagi mentalitetda ijtimoiy ta'limni tushinish mafkuraviylashtirilgan tarbiyadan, ta'limni ijtimoiy - siyosiy maqsadlar bilan chegaralab kuyilgan tizim deb tasavvur qilishdan iborat edi. Jamiyatdagi o'zgarishdan ta'limga ham, jamiyatga ham, ularning o'zaro aloqasiga ham qarashlarni ancha kengaytirdi. Ta'lim va jamiyatlarga mul'timadaniy tizimlar deb qaraladigan bo'ldi, bu tizimlarda jamiyat individdan yuqori turib, uning rivojlanishini belgilamaydi, balki turli individlar birgalikda hayot kechiradigan, turli odamlarning birgalikdagi sharakatlari amalga oshadigan jonli makon deb hisoblanadi. Bunga guruhlar: ota - onalar (bolalar bilan birga); ta'limning konkret shakllaridan manfaatdor bilgan ishbilarmon odamlar va tadbirkorlar; o'z ta'limini takomillashtirishdan va o'z bilimlarini rivojlantirishdan manfaatdor bo'lgan hamma odamlar (ya'ni, mutaxassislar va mutaxassis bulmaganlar) kiritilishi mumkin. Jamiyatda, jamiyat orqali va jamiyat uchun shunday tushiniadigan ta'lim-ta'lim jarayonlariga kiritilgan (shu jumladan majburiy o'rta ta'lim doirasida ham) odamlar aloqalari va birgalikdagi harakatlarning bevosita amal qiluvchi, dinamik ijtimoiy-madaniy va ijtimoiy ta'lim tizimidir. Bu, shuningdek, "quyidan" chiqadigan shaxsiy ta'lim ehtiyojlarining, qiziqishlarining va tashabbuslarining (xolbuki davlatga qarashli ta'lim tizimlari "yuqoridan" chiqadigan sotsial - ta'lim manfaatlari va maqsadlaridir) namayon bo'lish va o'zini o'zi to'yobga chiqarish sohasi hamdir. Ijtimoiylashtirilgan ta'lim ikki inson o'rtasidagi muomala madaniyatini shakllantiradi, shayotning ma'nosini va yunalishlarini aniqlashga, jamiyatda o'z o'rnini topishga, o'z imkoniyatlarini chamalab kurishga imkon beradi. Tabiiy-ilmiy ta'lim inson bilan tabiat o'rtasidagi munosabatni, uning tabiiy rivojlanish tamoyillari va konuniyatlarini shanda o'zlashtirishning maqsadga muvofiq usullarini o'tqazadi. Texnologik

ta'limda inson ilmiy-texnika yutuqlari, uning tamoyillari, metodlari, hozirgi zamon texnologiyasini iz lashtradi. Bu faqat ishda emas, balki turmushda, kommunikatsiya sohasida, madaniy hayotda ham kerak. Ta'lim to'g'risidagi qonun va milliy dasturlarning insonparvona moshiyati shundaki, bunda ta'lim-shaxsni shakllantirish va rivojlantirish shakli va usullari sifatida qabul qilinadi. Bu o'qitish va tarbiyalash maqsadi, mazmuni, metodi va vositalarini aniqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. U o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasida ta'lim jarayonidagi o'zaro munosabatlarda o'zgarish yasaydi, o'quvchilar faolligi va mustaqilligini oshirish o'zini o'zi kashf etishining sub'ekti bo'lib qoladi. Ta'limni ijtimoiylashtirish o'qitish sub'ekti - o'quvchiga o'z qobiliyati va ichki imkoniyatlarini ochishga yordam beradi. Milliy dastirning ijtimoiy mazmuni tufayli ta'limda yangi qadriyat o'z ifodasini topadi. O'quvchining shaxsiy qiziqishlari va intilishlari birinchi o'ringa chiqadi, bunda ta'lim oluvchi o'z imkoniyatlarini to'la ochishga muvassar bo'ladi. Mazkur, muammada insonparvarlik ta'limi bilan ijtimoiylashtirish o'rtasidagi munosabat muhim ahamiyatga ega. Bu faqat masalaning mohiyatini belgilash uchun emas, balki ayni vaqtda ta'limda boshlangan ijtimoiy o'zgarishlarni amalga oshirishda va hayotga joriy etish yo'llari va vositalarini aniqlashga ham muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy ta'lim. Ijtimoiy ta'lim (jamiyat orqali ta'lim berish) - tashabbuskor guruhlari, jamiyatarlar, jamoalar, odamlarning o'zini-o'zi boshqaradigan uyushmalari shayoti va ixtiyoriy faoliyatining bir qismi sifatida muntazam, uzluksiz ta'limni tashqil etish konstepstiyasi va amaliyoti. Ijtimoiy ta'lim konstepstiyasi quyidagi g'oyat muhim prinsiplarini o'z ichiga oladi:

- u ayrim odamlarda ham, guruhda ham o'z kuchlariga ishonishni va ularga tayanishni rivojlantirishga qaratilgan;
- u hamjamiyatda birgalikda va hamjamiyat uchun ta'limning variyantiiligi prinsiplari asosida (ya'ni uning ob'ktiv xilma - xilligini e'tirof etish va ushbu xilma - xillikni ta'lim amaliyotida ro'yobga chiqarish asosida) amalga oshirilgan uzluksiz ta'limni qo'llab-quvvatlaydi;
- u hamjamiyatdagi odamlarning muammolari va ehtiyojlariga ta'lim jarayonining boshlang'ich nuqtasi deb munosabatda bo'ladi, shu sababli tug'ilayotgan ijtimoiy - iqtisodiy

muammolarni mustaqil hal qilish maqsadida samarali o'qitish va konkret professional trening shakllarini ahamiyatli deb beriladi;

- u ochiqdir va mushkul axvolda tushib qolgan odamlar ehtiyojiga hamda bolalarni muammolariga ayniqsa hamdardlik bilan qaraydi, ularni pedagogika va psixologiya nuqtai nazaridan qo'llab - quvvatlashga qaratilgan muxsus maqsadlarni qo'yiladi;

- u mavjud maorif tizimining xilma-xil ta'lim xizmatlarini ta'minlash borasidagi ishini to'ldiradi va har bir odamning aynan iziga kerakli va ta'lim standartlari hamda tasdiqlangan o'quv rejalari bilan belgilab qo'yilganiga qaraganda ancha keng ma'lumot olishga imkon beradi. Mamlakatimizning o'tgan yillardagi mentalitetda ijtimoiy ta'limni tushinish mafkuraviy tarbiyadan, ta'limni ijtimoiy-siyosiy maqsadlar bilan chegaralab qo'yilgan tizim deb tasavvur qilishdan iborat edi. Jamiyatdagi o'zgarishlar ta'limga ham, jamiyatga ham, ularning o'zaro aloqasiga ham qarashlarni ancha kengaytirtdi. Ta'lim va hamjamiyatlarga multimedaniy tizimlar deb qaraladigan bo'ldi, bu tizimlarda jamiyat individdan yuqori turib, uning rivojlanishini belgilamaydi, balki turli individlar birgalikda hayot kechiradigan, turli odamlarning birgalikdagi sharakatlari amalga oshadigan jonli makon deb hisoblanadi. Bunga guruhlari: ota - onalar (bolalar bilan birga); ta'limning konkret shakllaridan manfaatdor bilgan ishblarmon odamlar va tadbirkorlar; o'z ta'limini takomillashtirishdan va o'z bilimlarini rivojlantirishdan manfaatdor bo'lgan hamma odamlar (ya'ni, mutaxassislar va mutaxassis bo'lmaganlar) kiritilishi mumkin jamiyatda, jamiyat orqali va jamiyat uchun shunday tushiniladigan ta'lim - jarayonlariga kiritilgan (shu jumladan majburiy o'rta ta'lim doirasida ham) odamlar aloqalari va birgalikdagi harakatlarning bevosita amal qiluvchi, dinamik ijtimoiy-madaniy va ijtimoiy ta'lim tizimidir. Bu, shuningdek, "quyidan" chiqadigan shaxsiy ta'lim ehtiyojlarining, qiziqishlarining va tashabbuslarining (xolbuki davlatga qarashli ta'lim tuzilmalari "yuqoridan" chiqadigan sotsial - ta'lim manfaatlari va maqsadlaridir) namayon bo'lish va o'zini-o'z i ro'yobga chiqarish sohasi hamdir. Ijtimoiy pedagogik ishlar faol if'ovaviy-axloqiy imkoniyatlarga ega, u shaxs xulqida paydo bo'lgan sabiy elementlarga qarshi kurashda muhim omilga

aylanadi. U ijtimoiy fikrni shakllantirish yo'li bilan jamoada sog'lom ma'naviy -axloqiy muhit xosil qilishga ta'sir ko'rsatadi, ilg'or ijtimoiy kqadriyatlarni mustahkamlaydi, shaxs qadr- qimmatini ta'minlaydi, qonuni xurmat qilishga o'rgatadi. Bu ayniqsa bugungi kunda, jamiyat ma'naviy yangilanish jarayonini boshidan kechirayotgan bir davrda muhim ahamiyatga ega. Tarbiyaviy faoliyatning muhim rezervlaridan yana biri - ommaviy targ'ibot bilan bog'liq bilib, g'oyaviy-tarbiyaviy ishlarning barcha shakllarida g'ayrat va tashabbus talab etildi. Bunda davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan ommaviy - tashqiliy tadbirlar o'tkazish, kechalar, bayramlar, rasm - rusmlar, urf - odatlar, jumladan «Navro'z», «Xotira va qadrlash kuni» va boshqa tadbirlar muhim ahamiyatga ega. Ommaviy ishlarda ijtimoiy-tarbiyaviy muvaffaqiyatlarga ommaning ijtimoiy - madaniy faoliyat yo'nalishini chuqur anglagan holdagina erishish mumkin. Bu, birinchi navbatda. Pedagogik tamoyillar asosida ma'rifiy muassasa ishlari tashkil etishda va metodikasida o'z ifodasini topadi. Tadbirlarni faqat g'oyaviy yo'nalishini emas, ayni chog'da ijtimoiy-pedagogik, ijtimoiy - psixologik mohiyatini anglash, tashkiliy ishlarda uning mexanizmlarga tayanish zarur. Ijtimoiylashtirish insonparvarlikning mohiyatini tushunib etishga ko'maklashadi, insonni totalitarizm asoratlardan halos etadi, o'zligini anglatadi. Bu maqsadga bilimsiz erishib bo'lmasiligi ma'lum narsa.Ta'limni ijtimoiylashtirish insonni bu dunyoda borligini anglashga imkon beradi.U faoliyat usullarini anglash va samarali izlash, o'z iga, boshqalarga, tabiatga nisbatan uyg'un munosabarda bo'lish imkoniyatini beradi.

Pedagogikaning asosiy mezonlari tarbiya. Tarbiya-ijtimoiy hayotning abadiy va umumiy mezonlari. Pedagogika bolalar tarbiyasini shaxs axloqiy xislatlarini shakllantirishning maqsadga qaratilgan jarayoni sifatida ko'rib chiqadi. Biroq, bu tarbiya jarayoni har doim ham yetarli darajada samarali bo'lmaydi. Yuqorida ijtimoiy ta'lim vazifasini ko'rib-chiqib, ko'rsadiki, bolada muayan bir ijtimoiy bilim, malaka va ko'nikmalar shakllanishi kerak ularning shakllanish jarayoni masalan. Ota-onaga bo'lgan g'amur, etiborli, mehribon, rahimli munosabatlarning shakllanishi bilan bog'liq. Agar qandaydir sababga ko'ra bolada ijtimoiy bilimlar

shakllanmagan bo'lsa, demak munasabatlar shakllanmagan, ya'ni unga zarur bo'lgan ijtimoiylashuvda qandaydir mos xislatlari ham shakllanmagan. Shuning uchun ijtimoiy pedagogik faoliyat jarayonida boladagi shunday ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan xislatlar shakllangan bo'lishi kerak-shuni o'zi ijtimoiy tarbiyani vazifasidir. Yani ijtimoiy tarbiya deganda muvaffaqiyatli ijtimoiylashuv uchun zarur bilgan ijtimoiy ahamiyatli bola shaxsi xislatlarining shakllanishi maqsadga qaratilgan jarayoni tushiniadi.

Tarbiya jarayoni - uni tiklash, rivojlantirish va hayotda joriy qilish, ta'lim, miliy, ma'naviy-axloqiy qadriyat va normalar bilan bevosita bog'liq. Ular xalq pedagogikasi, urf-odatlar, bayramlari, o'yinlari va boshqalarda o'z ifodasini topadi». Ma'naviyat va ma'rifa» markazi, «Ma'rifatparvarlar», «Oltin meros», «Tarixchilar», «Faylasuflar» va boshqa jamoat tashkilotlari, jamgarmalari yuqorida qo'yilgan vazifalarni hal etishga katta imkoniyatlariga egadir. Tarbiyasi «qiyin» o'smirlar anomaligi o'qishda (o'qishi qiyin, yomon, dangasa) va xulqida (intizom va tarbiyaga rioya qilmaydi) namoyon bo'ladi. «Tarbiyasi qiyin bolalar»- jamiyatga zid yo'nalishdagi, beqaror axloqli, irodasi bo'sh, pedagogik ta'siriga doim qarshilik ko'rsatib keluvchi yoshlardir. Maktab miqyosida ular ko'p uchramaydi (bir sinfda ikki-uchtadan). Ammo sinf, maktab hayotiga, uning axloqiy muhitiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. "Tarbiyasi qiyin» bolalar o'quvchilarning kam qismini tashkil etsa ham ular o'quv-tarbiyaviy ishlarda barqarorlikka jiddiy to'siq bo'ladi. Ular maktabda va undan tashqarida (oilada, ko'chada, dam olish joylarida va x.k.) tartibsizlikni vujudga keltiruvchilar hisoblanadi. Shuning uchun ham 'qiyin' bolalar maktabda ham, undan tashqarida ham o'qituvchi va barcha jamoat e'tiborida turishi kerak. Tarbiyasi qiyin bo'lganlarning kelib chiqishining ijtimoiy-psixologik va psixologik-pedagogik sabab va omillarni besh guruhga ajratish mumkin:

1. Noqulay oilaviy muhit, ota-onalari o'rtasidagi ziddiyatli vaziyatlar.
2. O'qishga bo'lgan qiziqishning pasayib ketishi va shu munosabat bilan o'qishdan so'rov ketishi(60-70 % voyaga yetmagan jinoyatchilar bir sinfda ikki yil o'qigan).

3. Ijtimoiy faolligi past va maktab jamoasida noqulay holat mavjud.

4. Mikromuhitning salbiy ta'siri, salbiy referent guruh ta'siri.

5. Biror faoliyat yuzasidan o'z moyilligini, qiziqishini namoyon qilish imkoniyati bo'lmastligi.

Psixologik-pedagogik nuqtai nazaridan o'smirlar bilan ishlaydigan katta yoshdagilar quyidagi qoidaga rioya qilishlari lozim: ko'p nasixat qilavermang; o'smir xis - tuyg'ularini xurmat qiling; hayotda mustaqil bo'lishga o'rgating; ko'p dakti beravermang; do'q-pupisa qilmang.

MUOMMOLI SAVOLLAR

1. Ijtimoiy pedagogikaning asosiy mezonlarigaysilar?
2. Ijtimoiy ta'limni amalga oshirish jarayoni qanday kechadi?
3. Ijtimoiy-pedagogning mahorati haqida nima bilasiz?
4. Ijtimoiy ta'limning olib borilishida pedagogik tajriba qanday rol o'ynaydi?
5. Sotsium tushunchasi nima?

ADABIYOTLAR:

1. Shul'gin V.N. «Osnovnie voprosi sotsial'nogo vospitaniya» M-1994
2. Shurkova «Novie tekhnologii vospitatel'nogo protsesssa» M-1994
3. Galaguzova M.A. i dr «Sotsial'naya pedagogika» M-1994

MAHALLALAR-IJTIMOY O'Z-O'ZINI BOSHQARISH ORGANI

Oila ko'z ochib ko'rgan dargoh bo'lsa, mahalla vatan ichidagi vatandir. Zotan mahalla oilalardan tashkil topadi. Farzandlar oila bag'rida kamol topganlari kabi oila ham mahalla ichidagi ravnaq topadi, nuri kelajak sari intiladi. Shunday

mahalla oilaning eng yaqin maslahatchisi, tog'day tayanichidir. Mahalla shunday bir dargohki, unda insonlar bir biri bilan opasingil, aka-uka, quda-anda, do'st birodar farzand tarbiyasida ahli

ma'uldir. Jamiyatimizning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini jadallashtirish sharoitida inson omilini vujudga keltirish davr talabiga aylandi. Barkamol inson xaqida, uning mexnati va turmushi, ma'naviy taraqqiyoti haqida g'amxo'rlik jamiyatimizning asosiy maqsadidir. Kishi xislatlari uning mehnatiga, ma'naviy, g'oyaviy va madaniy boyliklarga munosabatining asoslari oilada shakllanadi. Jamiyat mustahkam, ma'naviy va axloqiy jixatdan sog'lom oila bo'lishidan manfaaddordir. Shu sababli davlatimiz oilani mustahkamlashni, bolalar tarbiyasi, shuningdek, ijtimoiy turmush sharoitlarini yaxshilashda yordam berishni davlat ahamiyatiga molik ish deb biladi. Keyingi yillarda Respublikamiz tomonidan qabul qilingan bir qator qaror va Yo'l-yo'riqlarda xalqimizning ijtimoiy-madaniy yuksalishini ta'minlovchi fikrlar, tavsiyalar berildiki, bular Respublikamizning asosi-oilalarning ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy kamolotida muhim rol o'ynamoqda. Chunki oilalarning har tomonlama yuksalishi, ta'bir joiz bo'lsa, jamiyatning yuksalishi demakdir. Xuddi shu ma'noda kelajagimiz bo'lmish yosh avlod tarbiyasi va uning taraqqiyoti davlat ahamiyatiga molik masala hamdir. Ikkinchi tomondan, jamiyatning oila va oilaviy tarbiyaga bo'lgan talabi ham kun sayin ortib bormoqda. Zotan, ot-onalarning bolalar tarbiyasi yuzasidan mas'uliyatini kuchaytirish, tarbiyalashga oid laeqatini oshirish, oilaviy va ijtimoiy tarbiya birligini ta'minlash hozirgi kunning dolzarb masalasidir.

Oila o'zining tarixiy taraqqiyoti davrida uzoq va murakkab yo'lni bosib o'tdi. Bu yo'lning o'ziga xos xususiyatlaridan biri jamiyatning o'zaro aloqalari va ijtimoiy vazifalarining tubdan o'zgarganligidir.

Jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy tuzilishining o'zgarishi oilaning shakllanishiga, uning o'zaro aloqa shakllariga ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, jamiyatning moddiy texnika va ma'naviy yonilishidagi o'zgarishlari oila faoliyatining o'zgarishiga sabab bo'lmog'da. Bunday o'zgarishlar oila qurish, mehr-muhabbat, o'zaro do'stlik va farzand ko'rishni rejalashtirishda o'z ifodasini topmoqda. Davlatimiz oilalarni o'zining olib boradigan siyosati markazida olib qaraydi. Shu sababli imkoniyat doirasida moddiy va ma'naviy yordam berishga majbur. Oilaviy tarbiyani maktab, jamoatchilik bilan uyg'unligini ta'minlashdan manfaaddordir.

Oilaning eng muhim xususiyatlaridan biri insonlar avlodini ko'paytirishdir. Bolalarni ijtimoiy hayotga tayorlash borasida oila ma'lum darajada ijtimoiy tashkilotlar bilan jamiyat taraqqiyotiga hamohang holda faoliyatda bo'lmogda. Oilaviy tarbiya muammolarini tadqiq etish, asosan ikki yonalishda olib borilmoqda. Bir tomonda oilaviy tarbiya pedagogikaning an'anaviy qismi sifatida o'rganilmoqda. Ikkinchi tomondan esa oila sosiologiya va filologiya yo'nalishida ham tadqiq etilmoqda. Matbuotda e'lon qilingan maqolalarda mazkur sohaga qiziqqan olimlarning oilaviy tarbiya xususiyatlariga ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan yondashayotganliklari ma'lum bo'lmogda.

Bolalarning yashi va bog'chasida uzoq muddat bo'lishlari ularning kamolotiga, ehtiyoj, qiziqish va muomala xarakteriga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Baxtga qarshi hozirgi vaqtda ota-onalarning ishlab chiqarishda ko'plab mashg'ul bo'lishlari

sababli o'zlarining to'laqonli tarbiyaviy vazifalarini bajara olmasliklarini tasdiqlamoqda. Oilaviy tarbiya ijtimoiy tarbiya bilan uzviy aloqada bo'lsagina o'sib kelayotgan yosh avlod farovonligini ta'minlash mumkin. U yoki buning yo'qligi tarbiyaviy jarayonga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Respublikamizda ayni hozirgi kunda oilalarning ijtimoiy ahamiyati ortib bormogda. Oilalarning moddiy ehtiyojlarini to'laroq qondirish asosida bolalar tarbiyasi uchun javobgarlikni kuchaytirish jarayoni tezlashmogda. Biz uchun oila mustaxkamligini ta'minlovchi axloqiy ruhiy aloqalar juda muhimdir. Xuddi ana shu aloqadorlik oilaviy munosabatlar, to'laqonli hissiy-emotsional, otalik yoki onalik, oilaviy baxtni berish, oilaviy tarbiya bo'yicha tajriba almashishi, ota va onalarni tarbiya ishlari qizg'in jalb qilish uchun ularni maktabga, mahalla gomitalariga taklif etish maqsadga muvofiqdir. Ota-onalarning bu boradagi eng muhim vazifalari bolalari kamolotini oldindan tasavvur eta olishlari, tarbiya maqsadini aniqlashlaridir. Qo'yilgan maqsadni amalga oshirish faoliyatini mohirlik bilan tashkil etishga bog'liq. Buning uchun;

a) Bolalarning haeti va mashg'ulotini to'g'ri tashkil etish (rejim, o'yin, mehnat, uydagi o'quv ishlari, sport va shunga o'xshash);

b) O'zining shaxsiy faoliyati va dam olishini tashkil etish (ishda, uy xojaligida, bolalarni parvarishlashda, o'qishda, dam olishda, yosh avlod tarbiyasi yuzasidan jamoat ishlarida va hokazo). Biroq, bu yo'lda bir qancha qiyinchiliklar mavjud. Birinchi qiyinchilik shundan iboratki, ilg'or oilalar ham tarbiyaning maqsadini va o'z mas'uliyatlarini yaxshi bilсалar ham tarbiya usullari, usul va vositalarini aniq qo'llay olmaydilar.

Ma'lumki, oilada biron-bir uslub alohida qo'llanilmaydi, balki barcha uslublar uyg'unlashuvda qollaniladi. Bizning hozirgi sharoitimizda ko'proq ishontrish va unga hamohang uslublar ko'proq tatbiq etiladi (masalan, ma'qullash, rag'batlashtirish). Majbur etish esa boshqalarga nisbatan yordamchi usul sifatida qollaniladi. Demak, tarbiya usullari va uslublarini tanlash, ularni takomillashtirish va tatbiq etish oila hayotining muhim formasidir. Yosh avlod tarbiyasining muvaffaqiyati biron-bir alohida olingan usullarga emas, balki o'ylab va yaxshi tashkil etilgan uslublar tizimiga bog'liqdir. Oilada qollanilgan u yoki bu usullar haqida gap ketganda, shuni esda saqlash lozimki, agar oilaning hayot tarzi, turmushi va axloqiga monand usullar tanlansa, tarbiyaviy samaradorlik oshishi yoki mos kelmasa, aksincha bo'lishi hayotda koplab kuzatilgan.

Oilada bolalarni tarbiyalash o'zining bir qancha milliy xususiyatlariga ega. Ular xalqning shakllangan oilaviy an'analari, urf-odatlari, xalqning ruhiyati, hayoti va turmush tarzidir. Respublikamiz bolalarga ko'rsatadigan amaliy ta'sirini oila orqali amalga oshiradi. Oilaning bolalarga ko'rsatadigan ta'sir doirasi shunchalik kattaki, u jamiyat ta'siri bilan uyg'unlashib ketadi. Shu bilan birga, biz uning o'ziga xos imkoniyatlari mavjudligini inkor eta olmaymiz.

Barkamol inson tarbiyasida oila jamiyat bilan yaxlit bir birlikni tashkil etadi, bu esa hozirgi kunimiz uchun xos xususiyatlardan biridir. Ayniqsa, ota-onalar va jamiyat a'zolarining mehnat faoliyatlari xarakteri, yer va ayolning teng huquqligi, o'zaro hurmat, farzandlarni e'zozlash, hurmatlash, ijtimoiy va fuqarolik e'tiqodi, oilaviy madaniy hayotning mavjudligi va osayotganligi oilalarga xos fazilat sifatida qadrlanmogda. Bolalar tarbiyasiga birinchi gavatda ota va onaning o'zaro munosabatlari katta ta'sir

ko'rsatadi. Bizning jamiyatimizda yer va ayollarning teng huquqligi ta'minlangan bo'lsada, lekin biologik tenglik yo'qligini inkor eta olmaymiz. Shu sababli onalar bolalari tarbiyasi uchun ko'proq mehnat qilishlarini taqozo etadi. Bundan tashqari, ayollar oilada erkaklarga nisbatan ko'proq vaqtini uy ishlariga sarflaydi. Sotsiologik tadqiqotlarning ko'rsatishicha, hatto dam olish kunlari ham ayollar uy ishlari uchun to'g'ri soatdan o'n bir soatgacha vaqt ajratishadi. Ishlovchi ayol bolalar tarbiyasi uchun juda o'z vaqt ajratishga majbur bo'ladi. Ertalab, ishga jonashdan oldin bolalarini ovqatlantiradi, kiyintiradi, yasi yoki bog'chaga olib boradi, maktabga jonatadi. Katta yoshdagi farzandlari o'zlarini eplaydi. Kunning ikkinchi yarmida ishdan qaytgach, ayolning ikkinchi-uy uchun bo'lgan ish faoliyati boshlanadi, ya'ni bolalarining uy vazifalarini bajarishlarini nazorat qilish, kechki ovqat tayyorlash va hokazo.

MUSTAHKAMLASH UCHUN SAVOLLAR

1. Mahalla deganda nimani tushunasiz?
2. O'z-o'zini boshqarish deganimiz nima?
3. Bola tarbiyasida mahallaning roli qanday?

ADABIYOTLAR

1. Shulgin V.N. «Osnovnie voprosi sotsial'nogo vospitaniya» M-1994
2. Shurkova «Novie tehnologii vospitatel'nogo protsesssa» M-1994
3. Galaguzova M.A. «Sotsial'naya pedagogika» M-1994
4. M.V. Firsov Antologiya sotsial'noy raboti M-1994
5. Klayberg Yu.A. Sotsial'nie normi otkryucheniya M-1997

IJTIMOIY-PEDAGOGIK TADQIQOTLAR

Ijtimoiy ta'lim (jamiyat orqali ta'lim berish) – tashabbuskor guruhlari, jamoalar, odamlarning o'zini-o'zi boshqaradigan uyushmalari hayoti va ixtiyoriy faoliyatining bir qismi sifatida muntazam, uzluksiz ta'limni tashkil etish konseptiyasi va

amaliyoti. Ijtimoiy ta'lim konseptiyasi quyidagi g'oyat muhim printsiplarini o'z ichiga oladi:

- u ayrim odamlarda ham, guruhda ham o'z kuchlariga ishonishni va ularga tayanishni rivojlantirishga qaratilgan;
- u hamjamiyatda, ta'limning variantligi printsiplari asosida (ya'ni uning ob'ktiv xilma – xilligini e'tirof etish va ushbu xilma-xillikni ta'lim amaliyotida ro'yobga chiqarish asosida) amalga oshirilgan uzluksiz ta'limni qo'llab-quvvatlaydi;
- u hamjamiyatdagi odamlarning muammolari va ehtiyojlariga ta'lim jarayonining boshlang'ich nuqtasi deb munosabatda bo'ladi, shu sababli tug'ilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni mustaqil hal qilish maqsadida samarali uqitish va konkret professional trening shakllarini ahamiyati deb beriladi;
- u ochiqdir va mushkul axvolda tushib qolgan odamlar ehtiyojiga hamda bolalarning muammolariga ayniqsa hammadlik bilan qaraydi, ularni pedagogika va psixologiya nuqtai nazaridan qullab – quvvatlashga qaratilgan muxsus maqsadlarni qo'yadi;
- u mavjud maorif tizimining xilma-xil ta'lim xizmatlarini ta'minlash borasidagi ishini to'ldiradi va har bir odamning aynan o'ziga kerakli va talim standartlari hamda tasdiqlangan uquv rejalari bilan belgilab qo'yilganiga qaraganda ancha keng ma'lumot olishga imkon beradi.

Ijtimoiy ta'lim, birinchidan, uqish va o'zini rivojlantirish turli shakllarda (faqat maktab yoki professional ta'lim shaklida emas) amalga oshirilishni va odamlar butun umr bo'yi mustaqil o'qishni davom ettirishlarini, ikkinchidan, ta'lim berish – davlatning mutlaq vazifasi emas, balki butun jamiyat bu xaqda g'amxo'rlik qilish va faoliyat ko'rsatishini tan olishga asoslangan. Shu sababli har qanday jamiyat o'z muammo hamda vazifalarini o'zini o'zi tashkil etish va o'zini o'zi boshqarish asosida hal qilish uchun turli (muqobil va variantli) ta'lim tizimlarini tashkil etish mumkin. Mamlakatimizning o'lgan yillaridagi mentalitetda ijtimoiy ta'limni tushinish mafkuraviylashtirilgan tarbiyadan, ta'limni ijtimoiy – siyosiy maqsadlar bilan chegaralab qo'yilgan tizim deb tasavvur qilishdan iborat edi.

Jamiyatdagi o'zgarishlar ta'limga ham, hamjamiyatga ham, ularning o'zaro aloqasiga ham qarashlarni ancha kengaytirdi.

Ta'lim va jamiyatlarga multimedaniy tizimlar deb qaraladigan bo'ldi, bu tizimlarda jamiyat individdan yuqori turib, uning rivojlanishini belgilamaydi, balki turli individlar birgalikda hayot kechiradigan, turli odamlarning birgalikdagi harakatlari amalga oshadigan jonli makon deb hisoblanadi. Bunga guruhlar: otalar (bolalar bilan birga); ta'limning konkret shakllardan manfaatdor bo'lgan ishbilarmon odamlar va tadbirkorlar; o'z ta'limini takomillashtirishdan va o'z bilimlarini rivojlantirishdan manfaatdor bo'lgan hamma odamlar (ya'ni, mutaxassislar va mutaxassis bo'lmaganlar) kiritilishi mumkin hamjamiyatda, jamiyat organi va jamiyat uchun shunday tushiniладigan ta'lim-ta'lim jarayonlariga kiritilgan (shu jumladan majburiy o'rta ta'lim doirasida ham) odamlar aloqalari va birgalikdagi harakatlarning bevosita amal qiluvchi dinamik ijtimoiy-madaniy va ijtimoiy ta'lim tizimidir. Bu, shuningdek, "quyidan" chiqadigan shaxsiy ta'lim ehtiyojlarining, qiziqishlarining va tashabbuslarining (xolbuki davlatga qarashli ta'lim tizimlari "yuqoridan" chiqadigan sotsial-ta'lim manfaatlari va maqsadlaridir) namayon bo'lish va o'zini o'zi ro'yobga chiqarish sohasi hamdir. Ijtimoiylashtirilgan ta'lim ikki inson o'rtasidagi muomala madaniyatini shakllantiradi, hayotning ma'nosini va yo'nalishlarini aniqlashga, jamiyatda o'z o'rnini topishga, o'z imkoniyatlarini chamalab ko'rishga imkon beradi. Tabiiy-ilmiy ta'lim inson bilan tabiat iritasidagi munosabatlari, uning tabiiy rivojlanish tamoyillari va qonuniyatlarini hamda o'zlashtirishning maqsadga muvofiq usullarini o'tqazadi. Texnologik ta'limda inson ilmiy-texnika yutuqlari, uning tamoyillari, metodlari, hozirgi zamon texnologiyasini o'zlashtiradi. Bu faqat ishda emas, balki turmushda, kommunikatsiya sohasida, madaniy hayotda ham kerak. Bu o'qitish va tarbiyalash maqsadi, mazmuni, metodi va vositalarini aniqlashda hal qiluvchi rol oynaydi. U oqituvchi bilan oquvchi o'rtasida ta'lim jarayonidagi o'zaro munosabatlarda o'zgarish yasaydi, oquvchilar faolligi va mustaqilligini oshirish o'zini o'zi kashf etishining sub'ekti bilib qoladi. Ta'limni ijtimoiylashtirish o'qitish sub'ekti-o'quvchig o'z qobiliyati va ichki imkoniyatlarini ochishga yordam beradi. Milliy dastirning ijtimoiy mazmuni tufayli ta'limda yangi qadriyat o'z ifodasini topadi. Oquvchining shaxsiy qiziqishlari va intilishlari

birinchi o'ringa chiqadi, bunda ta'lim oluvchi o'z imkoniyatlarini to'la ochishga muvassar bo'ladi. Ijtimoiy ta'lim, birinchidan, uqish va o'zini rivojlantirish turli shakllarda (faqat maktab yoki professional ta'lim shaklida emas) amalga oshirilishni va odamlar butun umr buyi mustaqil uqishni davom ettirishlarini, ikkinchidan, ta'lim berish-davlatning mutloq vazifasi emas, balki butun jamiyat bu xaqda g'amxo'rlik qilish va faoliyat ko'rsatishini tan olishga asoslangan. Shu sababli har qanday hamjamiyat o'z muammo hamda vazifalarini o'zini o'zi tashkil etish va o'zini-o'zi boshqarish asosida hal qilish uchun turli (muqobil va variantli) ta'lim tizimlarini tashkil etish mumkin. Ijtimoiylashtirilgan ta'lim ikki inson o'rtasidagi muomala madaniyatini shakllantiradi, hayotning manosini va yo'nalishlarini aniqlashga, jamiyatda o'z o'rnini topishga, o'z imkoniyatlarini chamalab ko'rishga imkon beradi. Tabiiy-ilmiy ta'lim inson bilan tabiat o'rtasidagi munosabatlari, uning tabiiy rivojlanish tamoyillari va qonuniyatlarini shunda o'zlashtirishning maqsadga muvofiq usullarini o'tqazadi.

Texnologik ta'limda inson ilmiy-texnika yutuqlari, uning tamoyillari, metodlari, hozirgi zamon texnologiyasini o'z lashtiradi. Bu faqat ishda emas, balki turmushda, kommunikatsiya sohasida, madaniy hayotda ham kerak. Yetuk kadrlar tayyorlashda insonparvarona harakatlari shundaki, bunda ta'lim-shaxsni shakllantirish va rivojlantirish shakli va usullari sifatida qabul qilinadi. Bu o'qitish va tarbiyalash maqsadi, mazmuni, metodi va vositalarini aniqlashda hal qiluvchi rol oynaydi. U o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasida ta'lim jarayonidagi o'zaro munosabatlarda o'zgarish yasaydi, o'quvchilar faolligi va mustaqilligini oshirish o'zini o'zi kashf etishining sub'ekti bo'lib qoladi. Ta'limning ijtimoiylashtirish o'qitish sub'ekti-o'quvchiga o'z qobiliyati va ichki imkoniyatlarini ochishga yordam beradi. Milliy dastirning ijtimoiy mazmuni tufayli ta'limda yangi qadriyat o'z ifodasini topadi. O'quvchining shaxsiy qiziqishlari va intilishlari birinchi iringa chikadi, bunda ta'lim oluvchi o'z imkoniyatlarini to'la ochishga muvassar bo'ladi. Mazkur muammoda insonparvarlik ta'limi bilan ijtimoiylashtirish o'rtasidagi munosabat muhim ahamiyatga ega. Bu faqat masalaning mohiyatini belgilash uchun emas, balki ayni vaqtda ta'limda boshlangan ijtimoiy o'zgarishlarni amalga

oshirishda va hayotga joriy etish yo'llari va vositalarini aniqlashga ham muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiylashtirish insonparvarlikning mohiyatini tushunib yetishga kumaklashadi, insonni totalitarizm asoratlaridan halos etadi, o'z ligini anglatadi. Bunga bilimsiz erishib bo'lmastligi aniq haqiqat. Ta'lim sohasidagi ijtimoiy faollik kishilarni hayotni yanada mukammal tushunishga yordam beradi. Ijtimoiy pedagogik faoliyatni olib borish, uslublarni qo'llash, jamiyatga va atrof boriqqa ijobiy munosabatlarni shakllantiradi. Ta'lim jarayonini ijtimoiylashtirish natijasida o'quvchi inson mohiyatini anglaydi. O'z hayoti dovomida inson to'g'risida hosil qilingan tushunchalar asosida, shaxs xaqiqiy fuqaro bo'lib yetishadi. Insonparvarlikka asoslangan ta'lim-ijtimoiy fanlar va yondosh fanlarning funkstiyalarini kengaytiradi, ta'lim jarayonini, mutaxassis shaxsi va uning dunyog'arashi yaxitligini ta'minlaydi. Ta'limni insonparvarlashtirishdan ko'zlangan asosiy maqsad yoshlarga tegisli bilim, ko'nikma, malaka hosil qilish, ularning insoniy dunyog'arashini shakllantirishdan iborat. U butaljak fuqarolar tomonidan insonlar faoliyatining turli sohalarida insonparvarlik g'oyasi va qadriyatlarini amalga oshirishning asosi bo'lib xizmat qiladi. Ta'limda metodologig hayot tajribasiga ziddiyati xolatlarda ijtimoiy moslashuv modelini ishlab chiqishni taqozo etadi:

- ijtimoiy – shaxsiy xayot tajribasiga asoslangan muntazam davom etadigan jarayon shisoblanadi;
- real vaziyatdan kelib chiqib, ziddiyatli xolatlarida ijtimoiy moslashuv modelini ishlab chiqishni taqozo etadi;
- mavjud amaldagi xolatga doim moslashish jarayoni hisoblanadi;

- shaxslararo aloqalarni qamrab oladi;
- shaxsning shakllanish jarayonini yo'naltiradi.

Ijtimoiy ta'lim;

Ijtimoiy ta'lim (hamjamiyat orqali ta'lim berish)-tashabbuskor guruhlar, hamjamiyatlar, jamoalar, odamlarning o'zini o'zi boshqaradigan uyushmalari hayoti va ixtiyoriy faoliyatining bir qismi sifatida muntazam, uzluksiz ta'limni tashkil etish konstepstiyasi va amaliyoti. Ijtimoiy ta'lim konstepstiyasi quyidagi g'oyat muhim prinstiplarini o'z ichiga oladi:

- u ayrim odamlarda ham, guruhda ham o'z kuchlariga ishonishni va ularga tayanishni rivojlantirishga qaratilgan;

- u hamjamiyatda, hamjamiyat bilan birgalikda va shanjamiyat uchun

Ta'limning variantligi prinstiplari asosida (ya'ni uning ob'ktiv xilma – xilligini

E'tirof etish va ushbu xilma – xillikni ta'lim amaliyotida to'yobga chiqarish asosida) amalga oshirilgan uzluksiz ta'limni q'ullab – quvvatlaydi;

- u jamiyatdagi odamlarning muammolari va ehtiyojlariga ta'lim jarayonining boshlang'ich nuqtasi deb munosabarda bo'ladi, shu sababli tug'ilyotgan ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni mustaqil hal qilish maqsadida samarali uqitish va konkret professional trening shakllarini ahamiyati deb beriladi;

- u ochiqdir va mushkul axvolda tushib qolgan odamlar ehtiyojiga hamda bolalarning muammolariga ayniqsa hammadlik bilan qaraydi, ularni pedagogika va psixologiya nuqtai nazaridan qo'llab – quvvatlashga qaratilgan muxsus maqsadlarni qo'yadi;

- u mavjud maorif tizimining xilma – xil ta'lim xizmatlarini ta'minlash borasidagi ishini to'ldiradi va har bir odamning aynan o'ziga kerakli va ta'lim standartlari hamda tasdiqlangan o'quv rejalari bilan belgilab qo'yilganiga qaraganda ancha keng ma'lumot olishga imkon beradi.

Ijtimoiy ta'lim, har qanday jamiyat o'z muammo hamda vazifalarini o'zini o'zi tashkil etish va o'zini o'zi boshqarish asosida hal qilish uchun turli (muqobli va variantli) ta'lim tizimlarini tashkil etish mumkin. Mamlakatimizning o'tgan yillaridagi mentalitetida ijtimoiy ta'limni tushinish mafkuraviylashtirilgan tarbiyadan, ta'limni ijtimoiy-siyosiy maqsadlar bilan chegaralab quyilgan tizim deb tasavvur qilishdan iborat edi. Jamiyatdagi o'zgarishlan ta'limga ham, jamiyatga ham, ularning o'z aro aloqasiga ham qarashlarni ancha kengaytirdi.

Har bir ijtimoiy faoliyatni uyushtirishdagi tizimining markazida turli odamlarning birgalikdagi harakatlarni amalga oshishi turadi. Bu esa jamoalarni o'zaro kichik ijtimoiy tuzilmalarida aks etadi, ya'ni; ota-onalar (bolalar bilan birga); shxsnig kasbga extiyoji asosida bilim olishidagi maqsad va vazifalarida; avval olingan

bilimlarni mustahkamlash va zamonaviy bilimlar asosida malakalarni shakllantirish faoliyati hisoblanadi. Bu, shuningdek, "quyidan" chiqadigan shaxsi ta'lim ehtiyojlarining, qiziqishlarining va tashabbuslarining (xolbuki davlatga qarashli ta'lim tuzilmalari "yuqoridan" chiqadigan sotsial - ta'lim manfaatlar va maqsadlaridir) namayon bo'lish va o'zini o'zi ruyobga chiqarish sohasi hamdir. Ijtimoiy pedagogikaning asosiy maqsadida tarbiya ham muhim rol o'ynaydi.

Tarbiya-ijtimoiy hayotning axloqiy va umumiy qonuni hisoblanadi. Bola tarbiyasini shakllantirish vazifalarini pedagogika o'z faoliyatida maqsadli ko'ri chiqadi. Ammo tarbiya jarayonini samarali kechishi uchun o'z navbatida ijtimoiy vazifalarni olib borishda bollarini bilim ko'nikma va malakalarini o'rganish zarur. Bu esa bollarda ota-onaga bo'lgan g'amxo'rlik, e'tiborlilik, mehribonlik, rahmdillik kabi sifatarni tarkib toptirishdir. Shuning uchun ijtimoiy pedagogik faoliyat jarayonida boladagi shunday ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan xislatlar shakllangan bo'lishi kerak. Ya'ni ijtimoiy tarbiya deganda muvaffaqiyati ijtimoiylashuv uchun zarur bo'lgan ijtimoiy ahamiyati bola shaxsi xislatlarining shakllanishi maqsadga qaratilgan jarayoni tushiniladi.

Tarbiya jarayoni - uni tiklash, rivojlantirish va shayotda joriy qilish, ta'lim, milliy, ma'naviy-axloqiy qadriyat va normalar bilan bevosita bog'liq. Ular xalq pedagogikasi, urf - odatlari, bayramlari, o'yinlari va boshqalarda o'z ifodasini

topadi». Ma'naviyat va ma'rifat» markazi, "Ma'rifatparvarlar", "Oltin meros", "Tarixchilar", "Faylasuflar" va boshqa jamoat tashkilotlari, jamg'armalari yuqorida

Qo'yilgan vazifalarni hal etishga katta imkoniyatlariga egadir. Tarbiyasi "qiyin" o'smirlar anomaligi o'qishda (o'qishi qiyin, yomon, dangasa) va xulqida(intizom va tarbiyaga rioya qilmaydi) namoyon bo'ladi. "Tarbiyasi qiyin bolalar" - jamiyatga zid yo'nalishdagi, beqaror axloqli, irodasi bo'sh, pedagogik ta'sirga doim qarshilik ko'rsatib keluvchi yoshlardir. Maktab miqyosida ular ko'p uchramaydi (bir sinfda ikki-uchtadan). Ammo sinf, maktab hayotiga, uning axloqiy muhitiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. "Tarbiyasi qiyin" bolalar o'quvchilarning kam qismini tashkil etsa ham ular o'quv-tarbiyaviy ishlarda barqarorlikka jiddiy to'siq

biladilar. Ular maktabda va undan tashqarida (oilada, ko'chada, dam olish joylarida va x.k.) tartibsizlikni vujudga keltiruvchilar hisoblanadi. Shuning uchun ham "qiyin" bolalar maktabda ham, undan tashqarida ham o'qituvchi va barcha jamoat e'tiborida turishi kerak. Tarbiyasi qiyin bolalarning kelib chikishining ijtimoiy - psixologik va psixologik - pedagogik sabab va omillarini besh guruhga ajratish mumkin:

1. Noqulay oilaviy muhit, ota-onalari o'rtasidagi ziddiyatli vaziyatlar.

3. O'qishga bo'lgan qiziqishning pasayib ketishi va shu munosabat bilan o'qishdan so'rov ketishi (60-70 % voyaga yetmagan jinoyatchilar bir sinfda ikki yil o'qigan).

3. Ijtimoiy faolligi past va maktab jamoasida noqulay xolati mavjud.

4. Mikromuhtning salbiy ta'siri, salbiy referent guruh ta'siri.

5. Biror faoliyat yuzasidan o'z moyilligini, qiziqishini namoyon qilish imkoniyati bo'lmasiligi.

Psixolog - pedagogik nuqtai nazaridan o'smirlar bilan ishlaydigan katta yoshdagilar quyidagi qoidaga rioya qilishlari lozim: Ko'p nasixat qilavermang; o'smir xis - tuyg'ularini xurnat qiling; hayotda mustaqil bo'lishga o'rgating; Ko'p dakti beravermang; do'q - po'pisa qilmang.

MUSTAHKAMLASH UCHUN SAVOLLAR

1. Ijtimoiy pedagogikaning ilmiy tadqiqotlari nimalarda aks etadi?

2. Ijtimoiy pedagogik izlanishlar kimlar tomonidan amalga oshgan?

3. Ijtimoiy-pedagogik farzlar qanday amalga oshadi?

4. Ijtimoiy ta'limning o'quvchilarga imkoniyatlari qanday?

5. Sotsial ijtimoiy pedagogikada qanday rolga ega?

ADABIYOTLAR

1. Shul'gin V.N. «Osnovnie voprosi sotsial'nogo vospitaniya» M-1994

2. Shurkova «Novie tekhnologii vospitatel'nogo protsessa» M-1994

3. Galaguzova M.A. i dr «Sotsial`naya pedagogika» M.-1994
4. M.V. Firsov Antologiya sotsial`noy raboti M.-1994
7. www. pedagog. Uz

DEVIAINT XULQ-ITIMOIY PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

O'smir yoshda bolalarda o'zini anglashga bo'lgan xarakati kuchayadi «Men

kimman?» savoliga javob topishda vaqt–vaqt biln giynaladi. U o'ziga qiziqishi uyg'onadi, unda shaxsiy dunyoqarash va muloxaza shakllanadi, xar xil xodisa va faktlarga shaxsiy baxo bera boshlaydi, u o'z imkoniyati va xatti–xarakatlariga baxo berishga xarakat qila boshlaydi, o'z tengqurlarining xarakatlari bilan o'z xarakatlarini taqqostlaydi. Bu yoshda o'smirlarda o'yla va maktabdan vaqtincha psixologik ajralish kuzatiladi. O'smir o'ziga qulay joy qidirga boshlaydi, masalan, bular sport seksiyasi, texnika to'garagi, bo'lmasa, ularning podvallarida bolalar yig'iladigan gaplashib, sigaret chekib, ichkilik va boshqa narsalar bo'lishi mumkin. Odatda o'smirlar yoshda bolalarda kattalar bilan, ayniqsa, ota – onalar bilan muammolar kelib chiqadi. Ota – onalar bolalariga xali kichkina bolaga qaraganday muomlada bo'lishi bolaga yoqmaydi, ular o'zini katta deb xisoblaydi. Shu bilan bir qatorida o'z tengdoshlari bilan xam munosabatlari o'zgaradi, o'zini namoyon qilish maqsadida munosabati talab ko'rinishlari paydo bo'ladi. O'smirlarda kattalik xis-tuyg'usi shakllanadi, bu esa uning mustaqil va beg'araz bo'lishiga intilishida ko'rinadi. Bu yoshda ko'pincha bolalar o'zlariga odamlar orasidan ideal topishga xarakat qiladi. O'smirlar uchun tashqi ko'rinishi katta axamiyatga egadir. Masalan, g'ayri oddiy soch turmamlari, sirg'alar ikkita, uchta bo'lishi xam mumkin. Lab bo'yoqlari va boshqada shu kabi narsalar o'smirlarni boshqalardan ajratib turishga sharoit yaratadi. Buning xammasi emotsional iroda doirasining o'zgarishi natijasida vujudga keladi. O'smirlarda asosan o'zlikni anglash va kuzatish,mustaqil fikrga ega bo'lish va irodaviy sifatarni shakllantirishga jiddiy yondashiladi. O'smirlarning qiziqishlari kichik yoshdagilarga qaraganda bir qancha o'zgaradi. Ular qiziqish

va badiiy faoliyatga intilishlarida kichik yoshda tarqoqlik va qat'iyatsizligi bilan ajralib turadi. Shu tariqa o'smirlar yoshning xarakterli xususiyatlarini ajratib ko'rsatadigan bo'lsak, ular irodaviy xulq-atvorini boshqarishda o'zini nazorat qilishda maxoratini yetarlicha rivojlanmaganligi xoxishiga qarab ish tutmoq va o'zining talablarini qondirish imkoniyatlarining yetishmasligi, yuqori darajadagi ishonuvchanlik, o'zining o'rnini topish va katta bo'lishga xarkat qilish. Xulq-atvorida jamiyatda qabul qilingan norma va qoidalardan ortda qolish qiyin yoki tarbiya qilishi qiyin o'smir deb atashadi. Tarbiyalashda murakkab muammolarni kuzatilishida pedagogik yo'riqnomalarni ishlab chiqish, yaxit dastur va qo'llanmalar tayyorlash nazarda tutiladi. O'smirlarda tarbiyasi qiyinchilik, yashab turgan jamiyatdagi belgilangan norma va qoidalarga amal qilmaslik ilmda deviatiya ko'rinishida ko'rib chiqiladi. Deviatiya-so'zi og'ishi, bo'lishi ma'nosini anglatadi. Insonga va yashab turgan atrof–muxitga xos bo'lgan o'zgarishning bir ko'rinishi deviatiya (ortda qolishi, og'ishi, chetga chiqish, burilish) xisoblanadi.

O'zgaruvchanlik ijtimoiy soxada xar doim birgalikda, inson xulq – atvorida o'z aksini topadi va uning atrof bilan o'zaro ta'sirini ko'rsatib beradi. O'smirlarning ichki va tashqi faoliyatida ko'rinadi. Xulq-atvor normada va normadan ortda qolgan bo'lishi mumkin. Normadagi xulq-atvor deganda o'smirlarning rivojlanishi va ijtimoiylashuvda uning talab va imkoniyatlariga mos keluvchi mikro-sotsium bilan o'zaro munosabatlari tushiniladi. Agarda bolani qurshab turgan atrof – muxit o'smirlarning u yoki bu xususiyatlarini xisobga olgan xolda erkin o'z vaqtida mos ta'sir ko'rsatgandagina uning xulq-atvori xamisha normada bo'ladi. Buzilgan xulq-atvor ijtimoiy dezadaptatsiyaning bir ko'rinishi xisoblanadi. Bolalik-o'smirlarlik dezadaptatsiya xaqida gapirganda albatta bolalar kategoriyalarini quyidagilardan;

-O'qishga qatnashmaydigan maktab nazoratidagi bolalar va qaramog'isiz bolalar;

-ijtimoiy qarovsiz bolalar;

-norkotik va zararli odatlarga berilgan bolalar;

-faxshiy buzuq, axloqsiz bolalar;

-jinoyatchilik sodir etgan bolalar;

Devlatsiya; devmont, delinkvent va kriminal xulq-atvorni o'z ichiga oladi.

Deviant xulq-atvor ; ijtimoiy normalardan xulq-atvorda og'ishish xolatini bilib olish mumkin.

Deviant xulq-atvorning ko'rinishlari deb vaziyati o'zaro bog'langan bolalar va o'smirlar xulq-atvoridagi reaktivliklari aytiladi. Ular namoyish, tajovuzkorlik, bosqinchilik, chaqiriq, mustaqil va tizimli ravishda o'qishdan yoki mexnat faoliyatidan uzilish, tizimli uydin chiqib ketishi va daydilik, bolalar va o'smirlar ichkilikbozlik va aroqxo'rlik vaqti, giyoxvandlikka berilishi jinsiy xarakatlardagi jamiyatga qarshi xarakatlar va boshqalarni kiritishimiz mumkin. Jamiyat tomonidan qabul qilingan qonun-qoidalar, norma va me'yorlardan cheklangan o'smirlarni tarbiyasi qiyin, yoki tarbiyasi og'ir o'smirlar deb atashadi. Tarbiyasi qiyin o'smirlar deganda turli xil sabablarga ko'ra pedagogik ta'sirlarga qarshi chiquvchi bolalar tushuniladi. Odatda jinoiy ishlarni tartibga solish bo'yicha qanunbuzarlik xolatlarni keltirib chiqarish asosan normadan og'ishish sifatida ijtimoiy pedagogikada devlatsiya deyiladi.

Deviant- bu jismonan yetuk kishilarni xulq-atvoridagi buzilish xolati hisoblanib turli qonunga hilot xolatlarda kuzatilishidir.

Devlatsiya- bu ijtimoiy pedagogik muammo bo'lib, inson ruxiy olami va uning atrofidagi muhitning o'zgarishi bilan bog'liq. Ayniqsa xulq-atvorning buzilishi o'smir yoshdagi bolalarga xosdir. Chunki bu yoshda eng qiyin va murakkab davr hisoblanib, bu yoshdagi bolalarning anatomik—fizilogik, intellektual axloqiy ixtatlarida o'zgarishlar kuzatiladi. O'z navbatida ularning psixikasida o'zgarishlarni ro'y berishiga zamin yaratadi. Ijtimoiy rivojlanish statusida va jamoada o'zini titishida o'zgarishlar paydo qilib, ko'proq: "Men kimman?" savolini o'z oldiga qo'ya boshlaydi. Devlatsiya asosan o'z ichiga deviant, delinkvent va kriminal xulq-atvorlarni birlashtiradi.

Deviant xulq-atvor; bu kichik ijtimoiy munosabatlar hamda harakterlarni namayon etish birga jinsiy va yosh xususiyatlar jihatidan kichik ijtimoiy guruxlarga xos ijtimoiy me'yorlardan o'tish, chekinishning bir turi sifatida ko'riladi. Ya'ni bu turdagi harakterni intizomsizlik deb ham ataladi. Ko'p xolatlarda intizomsizlikni

psixologik yuzaga kelishi agressiya (lot-agressio - hujum qilish) va dipressiyani (lot dipressiya-qo'rquv, kayfiyat) kuzatishida sodir bo'ladi.

Shaxslarni xaddan ziyod baland chaqiriq muamalada kuzatilishi, ishda va mexnat faoliyatida o'zboshimchalikka yo'l qo'yishlari kuzatiladi.

Bolalar va o'smirlarning ichkilikka berilishi, daydib yurishlari, oltfagarchilik qilishlari, assotsial (yunoncha - inkor va socialis - ijtimoiy) harakatlarga berilish kabilar deviant harakatlarning ko'rinishlarida namayon bo'ladi.

Bu vaziyatlarda bolalar va o'smirlarning aksincha qo'pol xatti—harakatlarni namayon etishi deviant harakatlarning tipik xususiyatidir.

Delinkvent xulq-atvor; deviant xarakterdan farqli tomoni, ular vaziyat ta'sirida emas, balki yuqoridagi kabi assotsial harakatlarning doimiy xolatiga ega bo'lishidir.

Delinkvent; tuzilish va mazmuni jixatidan quyidagi turlarni o'z ichiga oladi:

- xaqoratlash, xo'rlash, azoblashdan xuzurlanish kabi agressiv bosqinchilik harakatlari;

- kichik o'g'riliklar, ta'magirlik, talantarojlik, avtotransport va boshqa kerakli buyum va anjomlarni o'g'irlash kabi moddiy tovar fondiga zarar yetqazishga qaratilgan o'z shaxsiy manfaati uchun harakatlari;

- narkotiklar sotish va targatishlar.

Kriminal xulq-atvor; bu jinoiy javobgarlikka tortilishda yoshi yetgan shaxslarning xuquqlarga zid harakatlari bo'lib, ular ustidan jinoiy ish qo'zg'atish jarayonidir. Kriminal harakatlari deviant va delinkvent harakatlari asosini yaratadi.

Deviant harakterlarning asosiy sabablari; Bolalar, o'smirlar va umuman ba'zi jamiyat a'zolarining jamiyat tan olgan me'yorlarga zid keluvchi xatti—harakatlarni namayon etishi - bu birlaniga, o'z -o'zidan bo'ladigan xodisa emas. Ya'ni o'sha insonlarning shunday yo'l tutishiga nimadir sabab bo'ladi. Ya'ni har bir fazilat o'z tarixiga ega. Insonning rivojlanishi bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan turli xil faktorlarga bog'liq; irsiy, muhit, tarbiya, insonning shaxsiy amaliy faoliyati va x.k. voyaga yetmagan yoshlar

o'rasida deviant harakatlarni vujudga keltiruvchi qator faktorlar mavjud. Jumladan:

1. **Biologik faktorlar**, ya'ni bolalarning ijtimoiy hayotga moslashuvini murakkab ko'rinishdagi noxush fiziologik va anatomik xolatlari: Ular:

- genetik (o'ta aqli zayiflar, ko'zi ojizlar, eshitishda nuqsoni borlar va x.k.);

- psixofiziologik (ya'ni inson organizmiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi, somatik harakatlarni, allergiyalar va toksik kasalliklarni vujudga keltiruvchi turli xil ziddiyatlar, kimyoviy moddalar, energiyalar va x.k.);

- fiziologik (atrofdagilarda noxush kayfiyat uyg'otuvchi tashqi qiyofa, tilidagi tutilib gapirish va x.k.);

2. **Psixologik faktorlar**, ya'ni insondagi psixopotologik yoki aksentuant (xaddan tashqari baland tovush) xolatlari. Bu faktorlar asab kasalliklari (psixopatiya, nevasteniya kabi kasalliklardir);

3. **Ijtimoiy—pedagogik faktorlar**, ya'ni bolalik davridan boshlab maktab, oila va jamoatchilik tarbiyasidagi nuqsonlar.

4. **Ijtimoiy-iqtisodiy faktorlar**, ya'ni bu jamiyadagi ijtimoiy tengsizlikdir: jamiyatning boylar va kambag'allar deb tabaqaga ajratilishi, xalqning ma'lum qismining qashshoqlanib qolishi, oylik maoshining kamligi, inflyatsiya va x.k.

6. **Ma'naviy-axloqiy faktorlar**. Ularga birinchidan, jamiyadagi ma'naviy qadriyatlarining qadrsizlanishi, insonlarning ma'naviy qashshoqlanishi kirsa, ikkinchidan, muvzan jamiyatning undagi ro'y berayotgan deviant harakatlarga befarqlik, loqaydlik kiradi.

Devatsiya kontsepsiyasida reabilitatsiya, profilaktika va korreksiya masalalari Deviant xulq-atvori bolalar va o'smirlarga nisbatan profilaktika, reabilitatsiya va korreksiya ishlari amalga oshiriladi.

Reabilitatsiya: bu bola shaxsining xuquqi, xuquqiy statusi, sog'lig'i, ishga layoqatini tiklashga qaratilgan kompleks, ko'p darajali, bosqichli va dinamik tizimdir. U profilaktika va korreksiya singari aspektlarni o'z ichiga oladi.

Profilaktika: bu reabilitatsiya tizimidagi shaxsning rivojlanishidagi u yoki bu chekinishlarni yo'qotishga shart-

sharoitlar yaratishga qaratilgan tadbirlardir. U ko'proq ijtimoiy muht bilan bog'liqdir.

Korreksiya: bu hayotiy chekinishlarga uchragan bolalar va o'smirlar bilan olib boriladigan aniq faoliyat hisoblanadi.

MUSTAXKAMLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. Ijtimoiy pedagogikaning tushunchalarida deviant xulqni ifodalang?

2. Ijtimoiy pedagogikada deviant va tolerantlik tushunchalari nima?

3. Ijtimoiy pedagogikaning devatsiya tushunchasi qanday?

5. Ijtimoiylashuv—ijtimoiy-pedagogik jarayon deganda nimani tushunasiz?

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida qonun". T.1997y.

2. I.A.Karimov. "O'zbekiston buyuk kelajak sari". T.1999 y.

3. I.A.Karimov. "O'zbekiston XXI asrga intilmoqda". T.1999y.

4. A.Munavvarov. "Pedagogika". T. 1996 y.

IJTIMOIY-PEDAGOGIK FAOLİYAT METODIKASI VA TEKNOLOGIYASI

Ijtimoiy pedagog, avallam bor qo'yidagilarni bilishi lozim: Ijtimoiy tarbiya, oila pedagogikasi, o'quvchi shaxsi deganda nimani tushinish kerak, bolaga ta'sir ko'rsatishning (o'tkazishning) va muamala metodlarining qanday turrlari bor, tarbiyasi og'ir bolalar bilan ish olib borishning o'ziga xos xususiyatlari va xakozo.

Ijtimoiy pedagog faqatgina aloxida shaxs bilan bolalar bilan, o'smirlar bilan, agarda guruh bo'lib ishlashi kerak bo'lsa faqatgina kichkina guruh bilan, agar oyla bilan esa faqat kichik oylalar bilan, lekin har biri bilan aloxida ish olib boradi.

Ijtimoiy pedagogning vazifasi bu bolalarni, o'smirlarni ijtimoiy muxafaaza qilish, ularga ijtimoiy yoki tibbiy yordam ko'rsatish, uning o'qishini tashkillashtira olish, shuningdek, ularning obro' e'tiborini tiklash va jamiyatga moslashtira olish o'quviga ega

bo'lishi lozim. Bu vazifalarni amalga oshirish uchun bolani xat tomonlarni o'rganish, inqiroz darajasini va uni bartaraf etish yillarini rejalashtira olishi kerak. Buning uchun esa pedagog ijtimoiy xizmat faoliyati bilan shuningdek, ijtimoiy, muxofaza qilish ishlari bilan yaqindan-tanish bo'lishi kerak. Bu esa ijtimoiy pedagogning kasbiy tayyor-bulishini va yuqori darajadagi pedagogik maxoratga ega bo'lishini talab qiladi.

Ijtimoiy pedagog qo'yidagi fanlar bo'yicha kasbiy bilimlarga ega bo'lishlari lozim: Pedagogika va psixologiya, bolaning rivojlanish, fiziologiyasini, tarbiya ishlari metodikasini va xakozo va bolalar bilan xamkorlik o'rnatish olish va tashkillashtira olishi lozim. Shuningdek ijtimoiy pedagog pedagogik texnologiyani ham bilishi kerak bo'ladi. Demak, tarbiyalanuvchilarga ta'sir o'tkazish yo'llari, malaka va maxoratga ega bo'lishi kerak. Bolarga quyidagilar kiradi: artist bo'la olish, chiroyli nutq, ritm, temp, tembr, mimika va imo-ishoralar, alkogolik va narkoman, foxshatr bilan shaplashish tonini va tilini topa olish. Nafaqat gaplashish xattoki ularga ta'sir o'tkazish va ishonitra olishlari kerak bo'ladi.

Ijtimoiy pedagog muamala madaniyati va gaplashish texnikasiga e'tibor

qaratishi lizim bo'ladi. Xozirgi kunda ijtimoiy pedagog:

- maktabta sinfda nosog'lom oylalar bolalari bilan ishlashida;
- maktab-internatlarda, mexribonlik uylarda, bolalar o'ylarida;
- ijtimoiy-ta'limiy markazlarda, ijtimoiy-psixologik xizmat markazlarida;

-reabilitatsion-korreksion markazlarda;

-madaniyat markazlari, yoshlar klublari;

-yozgi dam olish va mexnat lagerlarida ish olib boradilar.

Asosan bu maxkamalarda ijtimoiy pedagoglar bolalar va uylalar bilan ish olib boradi va ular quyidagilardan iborat:

Faqatgina bolalarning (o'smirlarning) bilimlariga ijtimoiy pedagogning ularga yordam berishi yoki qayta tarbiyalashda to'shri yo'l tanlashida yordam bera oladi.

Ularning sog'lig'ini, oylasidagi o'zaro munosabatlarni, maktabga o'z teng qo'r'lari bilan munosabatlarni, munosabatlari qanday ekanligini bilishi zarur.

Pedagog suxbat, anketa javoblari, tengdoshlari bilan bo'lgan munosabatlardagi xulq-atvoridan, bolalar bilim saviyasidan bilib oladi. Ijtimoiy pedagogning olib boradigan ishlarning keyingi bosqichi bu bola (o'smir) bilan birgalikda uning xolatini, u tushib qolgan vaziyatni, «atrofdagilarning xammasi ayibdor» deb qaramasidan bolaning o'zining xatti-xarakatiga e'tibor qaratishi orqali tushinib olish. Vaziyatni aniqlashtirib va unda ishtirok etish bilan inqirozdan chiqib ketish yo'lini topishi mumkin. Bolalar bilan munosabatda bo'lishi uchun ijtimoiy pedagogika pedagogik nazorat va maxorat kerak bo'ladi bu esa ularga bolalar bilan tarbiyaviy ish olib borish normasini belgilab beradi: agar me'yorida oshib ketsa yomon ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ijtimoiy pedagogning tashkilotchilik qobiliyati bolalarni (o'smirlarni) faqat o'ziga o'z xayotini o'zgartira olishi va qiyin vaziyatdan chiqib keta olishini ishtirokida ko'rinadi.

Ijtimoiy pedagogning tashkilotchilik faoliyati bolalar bilan jam'iyat o'rtasidagi davlatchilik maxkamalari o'rtasidagi aloqasi, eng asosiysi esa bolaga yangi xayot talablariga moslashishga yordam beradi.

Ijtimoiy pedagogning ishlash metodlari.

Eng keng tarqalgan va tabiiy metodlardan biri bu kuzatish metodi. Pedagog bolaning muamalasini uning oyladagi, maktabdagi, dars jarayonidagi tengdoshlari bilan uning mexnat faoliyatini, xulq-atvorini kuzatadi.

Suxbat metodi-suxbat o'tkazishga tayorlanish uchun oldin anketa olinadi, oldidan savollar tuziladi komissiya natijalari bilan tanishadi.

Sotsiometrik metod: Pedagogikadagi metodlar yana takror aytiladi.

Ijtimoiy yo'nalishda o'zlaringiz to'ldirib olasizlar.

Metodlar-o'rganilayotgan ob'ektning mohiyati va qonuniyatlaridan kelib chiqib, borliqni amaliy va nazariy o'zlashtirish usullaridir ijtimoiy pedagogika esa pedagogikaning bir sohasi bilib, uning metodlari ni pedagogikada qillanadigan tarbiyalash va iqtisodning an'anaviy metodlariga tayanamiz, boshqa tomondan ijtimoiy ta'lim va ijtimoiy tarbiyaning ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy faoliyat bilan o'zgarib bormoqda. Yana

shuni yodda tutish kerakki, buning diqqat markazimizda bola va uni o'rab turgan ijtimoiy mushit turadi ijtimoiy pedagog esa bolaga muammolarni uni ijtimoiylashtirish jarayon shal qilishga yordam beradi. Ijtimoiy pedagogika bola bilan bevosisa yoki bilvosita-ola, dislar, bolalar jamoasi orqali ta'sir etkazadi. U qandaydir qisqa muddatli vazifalarni bajarilishi yoki, bola bilan uzoq vaqt davomida ishlashi mumkin. Ijtimoiy pedagog metodlar orqali bolaning ongi, xulqi xis-tuyg'ulariga maqsadga muvofiq ta'sir o'tkazilish hamda uni o'rab turgan ijtimoiy muhitga ta'sir o'tkazilishi mumkin.

Metodlar, bolaning ijtimoiylashuvi va tiklashda hamkorlik qiluvchi, pozitiv ijtimoiy tajriba to'plashida yordam beruvchi ijtimoiy pedagog va bolaning o'zaro bog'liq xatti-harakatlari usullaridir. Ijtimoiy pedagogika ham pedagogikaning eng yangi sohalaridan biri bo'lib, ijtimoiy-pedagogik faoliyat yangi shakllanayotgani uchun uning metodlar tizimi xaqida gapirish juda erta. Shuning uchun ijtimoiy pedagog o'z amaliy faoliyatida pedagogika, psixologiya va ijtimoiy ishdagi metodlardan keng foydalanadi. U shakllanishi bosqichida o'z kasbiy faoliyatni bajarish uchun ijtimoiy pedagog alohida usullardan tashkil topgan metodlarni egallashi kerak. Metodlar, usullar va vositalar shu tariqa bir-birlari bilan bog'liqlik, metodlar va usullar xolatida vositalar rolini bajarishi mumkin. Ijtimoiy pedagogik faoliyatda ishonitirish va mashq qilishi metodlari keng qillaniladi. Bu metodni qo'llashning xususiyati shundan iboratki, ijtimoiy pedagog qaysidir sabablarga ko'ra odob-axloqning umumiy qabul qilingan me'yorlari shakllanmagan, yoki noto'g'ri shakllangan bola bilan ish olib boradi. Shu jamiyatga qabul qilingan hayot me'yorlari, ular to'g'risidagi to'g'ri va aniq tasavvurning yuzaga kelishi, oxir-oqibatda shaxsning ishonchi uning hayotdagi o'rnini shakllantiradi, bilim va ular xaqidagi tasavvur bilan bog'liq. Ishontirish metodi jamiyatda qabul qilingan me'yorlarni bola xulq-atvoriga motivlarni ko'chirishga yordam berib, e'tiqodni shakllantiradi.

E'tiqod bu bolaning ma'naviy bilimlarining xaqiqiyiligi va adolatililiga qat'iy ishonch bo'lib, u shaxsning axloqiy faoliyatiga va harakatiga ichki xoxishdir. E'tiqod bu, muayyan harakatlarning zarurligi va to'g'riligini tushuntirish va isbotlashdir. Ishontirish jarayonida ijtimoiy pedagog, bolaning ongli, xis-tuyg'ulari va

irodasiga ta'sir o'tkazadi. Ishontirish metodi orqali maqsadga erishish uchun, bolalarning psixologik xususiyatlari, ularning xulqi, qiziqishlari, shaxsiy tojribasini hisobga olish zarur. Ishontirishning asosiy qismi talabchanlik hisoblanadi. Uning asosiy vazifasi shundan iboratki, bolalar oldiga burch qo'yilib, axloq-odob qoidalarining mazmunini ularning ongiga yetkazishi va kelgusi faoliyat mazmunini aniqlashdan iborat. Ishontirish asosan pedagogikaga ma'lum bo'lgan xikoya, leksiya, suxbat, disput metodlar orqali amalga oshiriladi. Xikoya va leksiya bir kishi ijtimoiy pedagog tomonidan olib boriladigan metodning monologik formasi sifatida kuzatiladi. Xikoya kichik yoshdagi bolalar bilan ishlashda qo'llaniladi, uzoq vaqt chizilmaydi, aniq va ravshan faktlarga asoslanadi.

Leksiya katta yoshdagi bolalarga qo'llaniladi, vaqti uzoqroq bo'lib, murakkab axloqiy tushunchalar (gumanizm, do'stlik, yaxshilik)ni ochib beradi. Suxbat va disput («**disput**» so'zining lug'aviy ma'nosi - «fikrlayapman») dialogik shakldagi usul, bunda bolalarning ishlash muhim.

Suxbat bu: savol-javob metodi ijtimoiy pedagog suxbatni shunday olib borishi kerakki, savollarni nafaqat u, balki bolalar ham bersin. O'smirlar uchun "disput metodi" qo'llanadi, bu metod fikrlarini shakllantiradi. Shunday qilib ishonitirish, bu, ma'lum axloqning to'g'riligi va zarurligini tushuntirish va isbotlash. Agar ishonitirish bola ongini "programmalashtirsa, mashq qilish bilim-ko'nikma va malakalarini shakllantiradi. Mashq qilish-oqibatda bolalarda odob-axloqni shakllantirishi uchun zarur. Axloqiy mashqlar deganda, bolalar faoliyati va harakatlarning zarur bo'lgan ko'nikma va odat xosil qilib, mustahkamlanishga qadar bo'lgan ko'p marta takrorlanuvchi harakatga aytiladi. Ko'nikma va odatlarning shakllanishi quyidagi usullardan iborat: vazifani qo'yish, uning bajarilishi qoidalarini tushuntirish va talab qo'yish, amalda qilib ko'rsatish, amaliy mashqni tashkil qilishi, talab qo'yishi, talabni bajarishni e'latish va uning bajarilishini kuzatib borish. Malaka va odat o'rtasida ma'lum distantsiya bor. Bu malakani shakllantiramiz, keyin ma'lum vaqt muntazam mustahkamlab borib, uni odatga aylantiramiz. Mashq qilishi metodining unumilligi ijtimoiy pedagogning mashq qilishini o'yin shaklida tashkil qilishi

o'qali oshadi. Mashq qilishi va ishonitirish metodlari o'zaro chambarchas bog'liq. Ijtimoiy pedagogik metodlar orasida muhim guruhni korreksiya metodlari tashkil qiladi, unga rag'batlantirish va jazolash metodlari kiradi. Ijtimoiy pedagogika fan sifatida ajralib chiqishida tarix guvohlik beradiki, rag'bat va jazolash bola shaxsiga ta'sir qilishining murakkab usullaridir. Rag'batlantirish va jazolash bir maqsadga yo'naltirilgan, ya'ni ma'lum axloqiy sifatlarni bola harakterida shakllantiradi. Lekin bu maqsad turli yo'llar bilan amalga oshiriladi: rag'batlantirish harakati va xolatni ma'qullaydi. Jazolash esa noto'g'ri harakat va faoliyatni qoralaydi.

Ijtimoiy pedagogning amaliy faoliyatida bu metodlarning turli xil turlari qo'llanilishi mumkin. Modomiki bolalarda adashish va xato qilish xos ekan, qayta ishonitirish, ogoxlantirish, qiziqishlarini o'zgartirish va jazolash metodlarni qo'llash mumkin. Qayta ishonitirish bola ongidan noto'g'ri tasavvurlar, xatto hayotiy rejalarini aqliy tasavvurlar va qarashlar o'qali surib chiqarish. Bu ishonitirish metodining bir turidir. Ogoxlantirish ijtimoiy pedagog va pedagog faoliyatiga keng qo'llaniladi va u bola noto'g'ri harakatni oldini oladi va noto'g'ri faoliyatga yo'l qo'ymaydi. Yuqorida ko'rib chiqilgan metodlar ijtimoiy pedagogikada alohida emas balki bir-biri bilan bog'liq holda qo'llaniladi.

MUSTAXKAMLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. Ijtimoiy pedagogikaning metodlari qaysilar?
2. Ijtimoiy pedagogika fanida suxbat metodi qanday tushunchaga ega?
3. Ijtimoiy pedagogikada sotsiyometrik metod nima?
4. Ijtimoiy pedagogik metodologiya qaysilar?

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi ta'lim to'g'risidagi qonuni va milliy dasturlari. T.1997 y. Ta'lim to'g'risida qonunga qo'shimcha va o'zgarishlar. 2020 y 23 sentabr T.
2. I.A.Karimov. O'zbekiston buyuk kelajak sari. T.1999 y.
3. I.A.Karimov. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. T.1999y.
4. A.Munavvarov. Pedagogika. T. 1996 y.

5. Maktab ta'limining ijtimoiy - pedagogik boshqaruvi. Sh.Qurbonov.Xalq ta'limi 46-50bet. Xalq ta'limi.No1.98y.

O'ZBEKISTONDA FAOLIVAT OLIB BORUVCHI IJTIMOIV REABILITATSION MUASSASALAR

Maxsus statistika va sotsiologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'plab mamlakatlarda bolalar va o'smirlar nochor axvolda yashamoqdalar. Bu nochorlik ularning:

- psixologik va fiziologik sog'lig'ining susayishida;
- xaq—xuquqlarining buzilishida;
- ularga nisbatan kuch ishlatilishda;
- alohida pedagogik faoliyat talab etiladigan hamda ijtimoiy kelib chiqish past oila farzandlarining maktablardan siqib chiqarilishida;
- ishga joylashtirishda umumdavlat tizimining ish olib bormasligida;

• defektor, aqliy yoki jismonan zaif yoshlarni ish bilan ta'minlash muammolarning nazardan chetda qolganligida namoyon bo'lmoqda.

Bu masalalar balog'atga yetmagan bolalar orasidagi jinoyatchilik sonining ortib borishiga sabab bo'lmoqda. Shuning uchun ham:

1. Bolalar va yoshlarning ijtimoiy hayotini sog'lomlashtirishga;
2. Ularning ichki ma'naviy dunyosini sog'lomlashtirishga doir chora-tadbirlar kerak bo'ladi. Buning uchun:

- bolalar va o'smirlar rivojlanishining buzilish sabablarini aniqlash, ularni hal etish usul va vositalarini aniqlash;
- normal shaxsni rivojlanitirishga qaratilgan tarbiya jarayonini adekvat tahlil etish.

Voyaga yetmagan yoshlarning psixologik inqirozini bartaraf etish faqatgina jamiyatni (iqtisodiy, ma'naviy va siyosiy) sog'lomlashtirish va umuminsoniy qadriyatlar asosida shaxsni rivojlanitirishni ta'minlaydigan tarbiya tizimini yaratish asosida amalga oshiriladi. Bunda eng asosiy vazifalardan biri bolalar va o'smirlarga yordam ko'rsatish tizimini tubdan islox qilishdir. Bu

tizim bolalar va o'smirlarning ma'naviy—axloqiy sog'lig'ini, konstitutsion xaq—xuquqlarini himoya qilishga qaratiladi. Bulardan biri bolalar xuquqini himoya qilish xaqidagi konventsiyadir.

Bolalar va o'smirlarga yordam ko'rsatish xizmati strukturasi va tuzilish tamoyillari

Yordam ko'rsatishning reabilitatsion xizmati bolalar va o'smirlarga ijtimoiy—

xuquqiy, psixologik, tibbiy va pedagogik jixatdan qo'llab quvvatlashni ta'minlashga qaratilgandir. Bu xizmat ularning:

- turmush sharoiti va tarbiyasini jadallashtrishga ko'mak berish orqali;

- shaxsiy mol-mulka egalik xuquqlarini himoya qilish orqali;

- voyaga yetmagan yoki ekstremal(masalan halokatga uchragan) xolatlarga tushgan, sharoiti og'ir oila farzandlariga turli xil yordam berish orqali;

- qaltis guruxdagi oilalar va voyaga yetmaganlarga yordam berish orqali;

- kashandachilikka ruju qo'ygan oilalarning, ekstremal xolatlarning qurbon bo'lgan, yoki ota—onasiz qolgan voyaga yetmagan bolalarga turli xil yordam berish orqali amalga oshiriladi. Ijtimoiy xuquqiy, psixologik—tibbiy va pedagogik yordamlar quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- qonunga muvofiqlik;

- insonparvarlik;

- adolatparvarlik;

- demokratiya;

- tashkilotchilik va nazorat;

- differentsial va individual yondashish;

- o'z vaqtida yordam berish;

- yordamning yetarli va kompleksli bo'lishi;

ilmiy asoslanganlik va xizmat ko'rsatishda xududni hisobga olish. Xududiy tamoyildan kelib chiqqan holda xizmat ko'rsatish ma'lum davlat organlari tomonidan amalga oshiriladi. Xizmat tajribalarini umumlashtirish, ilmiy metodik tavsiyalar berish, xizmat ko'rsatish xodimlarining malakasini oshirish uchun shahar, viloyat, tuman va Respublika ilmiy metodik markazlarini tashkil

etiladi. Ularning eng asosiysi tuman ijtimoiy xizmat ko'rsatish tashkilotidir. Bolalar va o'smirlarga yordam ko'rsatishning tuman xizmat bilimlari quyidagi strukturadan tashkil topgan:

1. Psixologik-tibbiy, pedagogik yordam ko'rsatish;

2. Kasb tanlash biyicha maslaxat berish bo'limi;

3. Tashkiliy axborot bo'limi;

4. Metodik ishlar bo'limi;

5. Oilaviy hayotning uyg'unligini ta'minlash va jinsiy tarbiya bo'limi;

6. O'qituvchi va tarbiyachilar bilan maslaxat berish ishlarini olib borish bo'limi;

Ta'lim tizimidagi xududiy reabilitatsiya xizmati bir xudda bolalar va o'smirlarga ijtimoiy yordam ko'rsatish xizmati ma'lum kontingent asosida xududni inobatga olish tamoyilidan kelib chiqib amalga oshiriladi. Ta'lim tizimining reabilitatsiya xizmati—bu har bir bolaning yaxshi rivojlanishini va ijtimoiylashuvini ta'minlovchi, ularni kompleks holda reabilitatsiya qilishda qaratilgan elitar, adaptiv tashkilotlar (maktablar), profilni (kesim) tashkilotlarning umumiy xizmatidir. Reabilitatsiya qilish xizmatining asosiy maqsadi bolalarning rivojlanishidagi, xulq — atvoridagi, faoliyatidagi kamchiliklarni oldini olib profilaktika qilish va qayta tiklashdan iboratdir.

Reabilitatsiya qilish xizmatining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- bolalar va o'smirlarning rivojlanishidagi o'zgarishlarning (deformatsiyalanish) sabablarini aniqlash;

- ularni bartaraf etishning vosita va usullarini topish;

- ta'lim—tarbiya va yashash sharoitini jadallashtrish;

- normal shaxsning shakllanishiga qaratilgan adekvat(bir xil) pedagogik jarayonni vujudga keltirish;

- maxsus reabilitatsiya xizmatga maqsad bolalarga korreksiya rivojlantiruvchi maxsus dasturlar asosida har tomonlama yordam berish va x.k.

Reabilitatsiya qilish tamoyillari:

- xuddagi iktisodiy, ijtimoiy, xududiy uziga xosliklarni inobatga olish;

- reabilitatsiyey tadbirlarning xilma — xilligi;

- pedagogik, ijtimoiy pedagogik va biologik metodlarning birligi;

- bosqichlilik, individuallik, gumanistik yondoshish.

Reabilitatsion xizmat ko'rsatishning ahamiyati:

- bolaning sog'ligini, qiziqishi va xuquqlarini himoyalashdan;
- deviatziya xolatidagi rivojlanishni oldindan profilaktika qilishdan;

- pedagogik jarayonni insonparvarlashtirishni tashkil etishdan iboratdir.

Reabilitatsiya qilish ob'ektlari va sub'ektlari:

1. Ijtimoiy-pedagogik jihatdan qarovsiz qolgan bolalar;

2. Voyaga yetmagan xuquqbuzarlar, deviant, dezadaptatsiya qilingan bolalar va yetimlar.

3. Psixosomatik va asabiy-ruxiy kasallangan bolalar;

Reabilitatsion xizmatni boshqarish modeli va uni amalga oshirish mexanizm» xuddagi ijtimoiy madaniy vaziyatlarning o'ziga xosligi reabilitatsion xizmatning ma'lum modelini yaratish imkonini beradi. Bu model bola va o'simirlarning:

1. Umumorganizmini reabilitatsiya qilish (tibbiy);

2. Shaxs sifatida reabilitatsiya qilish (psixologik);

3. Ijtimoiy sub'ekt sifatida reabilitatsiya qilish (ijtimoiy);

4. Faoliyat sub'ekti darajasiga ko'tarishga qaratilgan reabilitatsion xizmati bo'lishi kerak. Bu quyidagi shakldagi ko'rinishga ega bo'ladi:

Bolalar va o'simirlarni kompleks reabilitatsiya qilish modeli tibbiy reabilitatsiya, pedagogik reabilitatsiya, sub'ektiv t'lim faoliyati, sub'ektiv tarbiyasi og'ir bola. Ijtimoiy sub'ekt reabilitatsiya psixolog xuddiy reabilitatsion xizmati xodimlarining faoliyati samarali kechadi, agarda ular quyidagi mexanizm asosida faoliyat yuritarsalar:

- reabilitatsion xizmat kirsatishda muassasalararo umumshamkorlik;

- reabilitatsion xizmat ko'rsatishni ilmiy metodik tao'minlash reabilitatsiya xizmatda kadrlar masalasi;

- reabilitatsiya qilish ob'ektlarini tanlash va diagnostika qilish reabilitatsiya sub'ektlarining kelishuvi asosida faoliyat;

MUSTAXKAMLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. Ijtimoiy pedagogika fanida reabilitatsiya nima?

2. Ijtimoiy pedagogianning xulq atvordagi muammolarni o'rganish qaysilar?

3. Ijtimoiy pedagogik reabilitatsiyani amalga oshirish qaysilar?

4. Ijtimoiy pedagogik reabilitatsiyaga olish shartlari qaysilar?

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi. Ta'lim to'g'risida qonun. T.1997y.

2. I.A.Karimov. O'zbekiston buyuk kelajak sari. T.1999 y.

3. I.A.Karimov. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. T.1999y.

4. A.Munavarov. Pedagogika. T.1996 y.

5. Maktab ta'limining ijtimoiy – pedagogik boshqaruvi. Sh.Qurbonov.Xalq

Ta'limi 46-50bet. Xalq ta'limi.№1.98y.

OHILADA OLIB BORILADIGAN IJTIMOIY-PEDAGOGIK FAOLIYAT

Oltinint tipalogiyalari mavjud bo'ladi: psihalogik, pedagogik sotsialogik. Ijtimoiy pedagogning faoliyati vazifalariga kompleks tipalogiyasi javob beradi, u jamiyatda ijtimoiy moslashuv darajasi bo'yicha farq qo'yiladigan oltinint to'rt kategoriyadagi tiplarini ajratishni ko'zda tutadi:

1. Yuqori darajasi-mustahkam oilalar;

2. O'rta darajasi-xafi bor oilalar guruhi;

3. Past darajasi-notinch (baxtsiz) oila;

4. Juda past darajasi-asotsional oilalar;

Tinch baxti oilalar o'z vazifalarini bajara oladilar.

Ijtimoiy pedagog yordamga deyarli muxtoj emas. Bunday oilalar moslashish qobiliyatlari xisobiga, yani moddiy, psixologik va boshqa ichki imkoniyatlarga asoslangan qobiliyati hisobiga o'z bolalarining talab-extiyojlariga tez moslasha oladi va uni tarbiyalaydi. Rivojlantirish masalalarini muvaffaqiyatli hal etadi. Ma'nolar paydo

bo'lgan xollarda ularga ijtimoiy pedagogikaning bir martalik yordami (maslaxati) yetari bo'ladi.

Xavfi bor guruxli oilalar qoidalaridan bir muddat chetanishi bilan ifodalanadi (to'liq bo'lmagan oila, kam taminlangan oila va shu kabilar). Bular oilaning moslashish qobiliyatini pasaytiradi, bolalarni tarbiyalash vazifalarini o'zlarining ko'p kuchlarini ishlatib bajaradilar, shuning uchun ijtimoiy pedagog oila xolatini kuzatib borishi kerak va kerak bo'lganda o'z vaqtida yordamini taklif etishi zarur.

Notinch oilalar. Bu hayot faoliyatining biror bir sohasida yoki bir vaqtda bir nechtasidan past ijtimoiy mavqeyiga ega bo'lgan oilalar masalan oila daromadi past darajada, yomon psixologik muhit, madaniyat darajasi passiv xolatlarda kuzatiladi. Bunday oilalar ularga yuklatilgan vazifalarni bajara olmaydilar, ularning moslashish qobiliyatlari past, bolani oilada tarbiyalash jarayoni katta qiyinchiliklar bilan o'tadi. Natijasi kam bo'ladi. Bunday turdagi oila uchun ijtimoiy pedagog tomondan faol davomiy yordam kerak bo'ladi.

Assatsional oilalar. Ota-onalar xulqi yomon, qonunga xilof ravishda xayot kechirayotgan oilalar va bu oilalarda yashash-turmush sharoitlarni eng oddiy sanitariya-gigienik talablarga javob bermaydi. Bunday oilalarda odatda bolalar tarbiyasi bilan xech kim shug'ullanmaydi, bolalar qarovsiz qoladilar, yarim och bo'lib rivojlanishda ortda qoladilar, ota-onalar, boshqalar tomonidan ham jabritlanadilar, ijtimoiy pedagoglarning bunday oilalar bilan ishlashlari, xuquqni himoya qilgan organlari bilan birgalikda hamda vasiylik qilish organlari bilan hamkorlikda olib borilishi kerak.

Oilaga ijtimoiy-pedagogik yordam shakillari. Chet el amaliyot maqsadlarida uzoq, vaqti va xorijiy vakil ish shakllardan foydalanib ijtimoiy pedagogik yordam ko'rsatish boy tajribalar to'plangan qisqa vaqti shakllari orasida olimlar krizisintervent va muoammoli yo'naltirilgan modelni o'zaro aloqalarini kursatadilar. Krizisintervent modeli oila bilan ishlashda bevosita krizisi va ziyatlarda yordam ko'rsatishning ko'zda tutadi. Bunda vaziyatlar oilaning kundalik hayoti davomida yuzaga kelishi mumkin yoki tasodifiy zarar etkazuvchi xolat bulishi mumkin. Bunday nokulay davrlar bolaning yoshi krizisi bilan bog'liq. Bunda oilada

psixologik-pedagogik muammolar kuchayadi. Uch yoshi davr krizisi shaxsning asosiy individual-psixologik sifatlari shakllanishi jarayoni bilan va ijtimoiy manaviy jixatlarining rivojlanishi uchun shart-sharoitlari yaratish bilan bog'liq; bo'ladi. 7-8 yoshi davr krezisi maktab o'quvchisi yani ijtimoiy mavqeyiga mosligini, hayotning yangi rejimini o'z lashtirilishi, o'qituvchi bilan, bolalar jamoasi bilan munosabatlar o'rnatilishi bilan bog'liqdir.

Rezyume(qisqa xulosa) kategoriyalar: Ijtimoiy pedagogik faoliyat-bolaning ijtimoidashuvi jarayonida unga yordam ko'rsatishga va uning o'zini jamiyatda amalga oshirishi uchun sharoitlar yaratishga qaratilgan profensional faoliyat. Ijtimoiy o'qitish-bolalarda jismoniy mahorat va ko'nikmalar shakllantirish va ijtimoiy bilimlar berish uchun maqsadga muvofik, jarayon va natija. Ijtimoiy tarbiya-bolaning muvafaqiyatli ijtimoiylashishi uchun zarur bo'lgan unda shaxsiy sifatlarni shaqllantirish uchun maqsadga muvofik jarayon. Printsipilar: bolani tarbiyalash, o'qitish va ijtimoiylashtirish bolaning jismoniy psixik rivojlanishi qonuniyatlari asosida sodir bo'lishi va tashkil etilishi kerak.

To'g'arak raxbari-bolani tarbiyalash ijtimoiylashtirish jarayoni ushbu jamiyatning va tabiyatning ma'naviy va moddiy madaniyati asosida amalga oshirishi kerak. Insonparvarlik-bolani shaxs sifatida ximat tan oluvchi uning qadri va erkinihgini himoya etish bilan ifodlangan, insonning baxtini ijtimoiy institutlar ijtimoiy bahosi asosiy mezonlari deb hisoblovchi, tenglik va adolatlikni esa insonlar o'rtasidagi munosabatlar kiradi deb hisoblovchi dunyo qarashlar sistemasi. «Sen yetim emassan» oddiy filimining asosiy qaxramonlari qilib olinganlar.

Toshkent ko'chalaridan biri Shomaxmudovlar nomi bilan aytiladi, xalqlar do'stligi maydonida «Do'stlik» manomenti munosabat bilan o'rnatilgan. Ulardan tashqari yana minglab o'zbek oilalari urish yillarida evakuatsiya qilingan bolalarni asrab, farzandlikka olganlar.

Xalq shoiri G.G'ulom «Sen yetim emassan» she'rida o'z ota-onalarini va uylarini yo'qotgan bolalarga qarata qalb so'zlarini yozgan. Yetimlikning hama sabablarini aytib o'ting kiyin, chunki bu turli xil fan sohalari olimlari (mediklar, psigologlar, satssiologlar, pedagoglar va boshqalar) shug'ulanadigan ko'p qirali muammo va u

hali oxirigacha o'rganib chiqishmagan. Ammo xech bo'lmaganda yetimlikning uchta sabablarini aytish mumkin:

1. Ota-ona(ko'pincha onalar) o'zining balog'atga yetmagan bolasidan o'z ixtiyori bilan vos kechadi. Bu ko'pincha chaqaloqli davrida kuzatiladi. Tug'ilgan chaqaloqdan voz kechish, uni tashlab ketish bilan barobaridir.

2. Bolaning qiziqishlarini himoya qilish maqsadida ota-onalik xuquqidan maxrum etilganda, bolani oiladan majburlab tortib olish. U xolat asosan ichkilikbozga berilgan, jamoatchilik, jamiyat qoidalariga zid ravishda xayot kechirayotgan nosog'lom muhitdagi ota-onalari bo'lgan bolalarni, notinch oilalarda yuz beradi.

3. Ota-onalari vafot etganda bunga aholini shoshilinch ko'chishga majbur etuvchi qandaydir tabiiy yoki ijtimoiy katalizmlar(urush, yer qimlashlar, tabiiy ofat va boshqalar) oqibatida yo'qolib qolgan bolalarni ham kiritish mumkin. Har qanday jamiyatning va davlatning asosiy vazifasi bolaning oilada tarbiyalanish xuquqini amalga oshirishdir. Bolaning bu xuquqlari xalqaro xujatlarda qayt etilishi kabi (BMTning bolaning xuquqi xaqidagi konventsiyasi va boshqalar). O'zbekiston Respublikasi qonun hujatlarida ham qayt etilgan. Masalan O'zbekiston Respublikasi oila kodeksida ota-ona yoki yaqinlarning g'amho'rlik va mexribonliklari quyidagi bolaning xuquqlarida ko'rsatiladi: oilada yashash va tarbiyalanish xuquqi, ota-onalari va boshqa qarindoshlari bilan aloqa qilish xuquqi, o'zini himoya qilish xuquqi, ismi familiyasi, otasining nomiga o'tish xuquqi kabilar. Davlat birinchi navbatda bolani oilada saqlab qolishga va uni davlat muassasalarida tarbiyalashga bor kuchi bilan intiladi. Agarda bolaning oilada saqlab qolish mumkin bo'lmasa uning uchun yangi oila izlash avval deb hisoblaydi. O'zbekiston ota-onalarisiz qolgan yetim bolalarga yordam ko'rsatish uchun «Sen yolg'iz emassan» Respublika ijtimoiy fondi tashkil etilgan. Har bir mamlakatda bola tarbiyasi va rivojlanishiga tegishli ijtimoiy-alternativ masalalar faoliyatini yuritish sharoiti yaratilmoqda, rivojlantirilmoqda va mustahkamlanmoqda.

Ularga quyidagi usullarini kiritish mumkin:

- oilaga qaytarish, mamlakat ichida asrab qolish, tarbiyalash uchun oilaga berish, maxsus tarbiya muassasalariga berish. Yetim

bolalarga vasiylik qilish ikki yo'l bilan amalga oshirish mumkin: asrab olinishi yoki davlat qaramog'ga olinishi bilan.

Asrab olish quyidagi yo'llar bilan amalga oshiriladi: asrab olingan oila vasiylik qiluvchi oila bolalikka olgan oila. Bola qilib olish-bu bolani himoya qilish maxsus normasi, bunda bola xaqiqiy ota-onasi bo'lmagan odam yoki er-xotin o'rtasida qarindoshlik yuridik o'rnatiladi. Bolaning tarbiyalanishi va rivojlanishi uchun bolani farzand qilib olinganda u aynan oilaga ega bo'lishi, unga biror bir o'rin bosuvchi emas oilaga ega bo'lish muhim hisoblanadi. Buning davrimizda ko'plab hamyurtarimiz mexribonlik ko'rsatib ota-onasiz qolgan bolalarni oilalariga oladilar masalan: Eshmat Sammedov, Rovshan Juraevich yetim qolgan koreys bolani asrab oldi (2003). Ularning 4 ta farzandi bor.

Davlat vasiyligi asrab olingan bolaga uning tarbiyasi va rivojlanishi uchun zarur sharoitlar yaratib uni bu maqsadida maxsus tashkil etilgan tashkilotga joylashtirish yo'li bilan amalga oshiriladi. Bola bolalar uyiga vaqtinchalik asrab olinadigan oilaga, mexribonlik uyiga, maktab internatga joylashtirish mumkin.

Asrab olingan oila bilan ijtimoiy-pedagogik faoliyat. Asrab olingan bola har-xil turdagi qabul qiluvchi oilaga tushishi mumkin: bu vasiylik qiladigan oila yoki bola qilib olgan oila bulishi mumkin. Bular orasidagi farq birinchi xolatda bola uchun unga qarindosh bo'lgan odamlar to'pladi. Ikkinchi xolatda bola bilan qarindoshlik aloqasi bo'lmagan odamlar oila vazifasidagi bajarishlaridan iborat biladi. Vasiylik vazifasi bolani tarbiyasi va rivojlantirish, uning xuquqlarini shimoya qilish shisoblanadi. Vasiy voyaga yetmagan bolada mavjud bilgan mol-mulki va kuchmas mulkni saklash va foydalanishini nazorat qilishini amalga oshiradi, lekin o'zi bu mulkdan foydalanish xuquqiga ega emas. Bola qilib olgan oila umuman olganda bolaning yani yuridik va xaqoniy oilasi hisoblanadi, bu yerda u o'z bolasi xuquqiga ega bo'ladi. Bola uni oilasiga olgan ota-onalarining familiyasini olishi mumkin va xatto yangi ism ham bola qilib olgan bolaning hamma xuquq va majburiyatlari xaqiqiy o'z farzandlari xuquq va majburiyatlariga tenglashtiriladi. Asrab oluvchi yana bir turi-vaqtinchalik asrab olish oilasi. Vaqtinchalik asrab oladigan oila bolalarni himoya qilish usuli sifatida bir qator rivojlangan mamlakatlarda juda ham keng

targalgan hisoblanadi. Vaqtinchalik asrab olish oilasini vasiylik oilasi yoki bola qilib oluvchi oiladan birinchi navbatda professional mutaxassislar oilasi bo'lishi zarurligi talab etiladi. Agarda chet el tajribalariga murojaat etsak unda Vaqtinchalik asrab oluvchi oilaning bir necha belgilarini ko'rsatib berish mumkin:

1. Ota-onalar ma'lum professional malakalari bo'lishi kerak;
2. Oila kerakli professional-pedagogik tayyorgarlikka ega bo'lishi kerak.
3. Bunday oilaning xizmatlariga xizmat xaqi to'lanadi.
4. Bolaning oilada bo'lishlari asrab olingan ota-onalarning ish sharoitlari sifatida hisobga olinadi.
5. Asrab olgan ota-onalarni ish vaqtlari o'z shaxsiy uylarida o'rati.

Vaqtinchalik asrab olish oilasining faoliyati bolaning keyingi taqdiri hal etilgunga qadar bolaning oilada bo'lishini ko'zda tutadi. O'z oilasiga qaytishi, bolalar uyiga joylashishi internat yoki boshqa muassasalarga yuborilishi kabilardir.

Asrab olgan oila bilan ijtimoiy pedagogik faoliyatni olib borish.

Ijtimoiy-pedagogik faoliyat bosqichlari. Ijtimoiy-pedagoging faoliyat vazifalari

Ijtimoiy-pedagogik faoliyat metodlari;

1. Asrab oladigan oilani o'zlash axborot-ma'lumotlari anketa tuzish, suxbat, intervyu, ma'lumotlarni o'rganish;
2. Bo'lajak asrab oladigan ota-onalarni o'rganish Diagnostik(boshlang'ich diagnostika) Anketa tuzish, suxbat;
3. Bola joylashtirilgan muassasalar va oilalarni borib ko'rish (krisis oila, bolalar uyi va boshqalar) vositachilik kuzatish suxbat;
4. Bo'lajak oilani va uning yaqinlarini o'rganish diagnostik (chuqur diagnostika) anketa tuzish, test sinovlari, suxbat, ishonitirish,xujatlarni o'rganib chiqish;
5. Ko'rish, oqitish, leksiya, xikoya, suxbat, videofilmlar o'qitish.(boshlang'ich dastlabki o'qitish).
6. Bolani asrab oluvchi oilaga joylashtirish: asrab oluvchi ota-onalarni chuqur o'qitish kursi.

Patronaj qiluvchi patronat (lotincha patronatus-xomiylik qilish) ota-onalarsiz qolgan bolalarni davlat organlari va patronat qiluvchi bolani qabul qilib oluvchi shaxslar o'rtasidagi shartnoma biyicha bolani tarbiyalashga berish.

MUSTAHKAMLASH UCHUN SAVOLLAR

1. Ijtimoiy pedagogik nuqtai nazardan oila turlari nima?
2. Oilaning ijtimoiy vazifalari nimadan iborat?
3. Ijtimoiy pedagogning oilasi bilan olib boradigan ishlar shakli, metod va vositalarini aytib bering?

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida qonun". T.1997 y.
2. I.A.Karimov. "O'zbekiston buyuk kelajak sari". T.1999 y.
3. I.A.Karimov. "O'zbekiston XXI asrga intilmoqda". T.1999y.
4. A.Munavvarov. "Pedagogika". T.1996 y.

VASIYLIK VA HOMIYLIK

Vasiylik va qaramog'iga olish, yetim bolalarni va ota-onalar qarovisiz qolgan

bolalarni boqish, tarbiyalash, ta'lim berish va ularning xuquq va qiziqishlarini

himoya qilish uchun joylashtirish shaklidir.

Vasiylik14 yoshga yetmagan bolalar ustidan o'rnatiladi, qaramog'iga olish 14 yoshdan 18 yoshgacha bolalar ustidan o'rnatiladi. Yetimlik-jamiyat oldida turgan juda jiddiy muammolaridan biridir. Ota-onasini yo'qotgan bola, bu alohida, juda ham fojiali dunyodir, ota-onalik bo'lish ehtiyoji bolaning eng kuchli talablaridan biridir. Ijtimoiy yetimlik bugungi kunda ko'plab rivojlangan va rivojlanayotgan

davlatlar uchun xosdir. Masalan: Amerikalik tadqiqodchilar butun dunyo bo'yicha

kasalxonalar, tug'uruqxonalar, ijtimoiy muassasalarga tashlab ketilgan chaqaloqlar

bilan to'lib ketganligini aytadilar. Ularni turlicha "Voz kechilgan bolalar", "Davlat bolalari", "Tashlab ketish uchun tug'ilganlar" ham deb ataydilar.

BMT xalqaro ekspertlarining ma'lumotlari bo'yicha harbiy va sharqiy yevropa mamlakatlarida tashlab ketilgan bolalar soni keskin oshgani ko'rsatiladi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda ham bunday bolalar soni ortib bormoqda. Bolalarga muhabbat ularga e'tibori bo'lish O'zbekiston xalqiga qadimdan odatiy bo'lib kelgan. O'zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti I.A.Karimov bu xususida shunday deydi: "Insonparvarlik, bu o'zbek xalqining milliy ruhi, ajralmas belgisidir. Bag'ritoshlik va zulm unga yotdir. Bugungi kunda ham o'zbek oilasi ezgulik va hayoli bolalarga muhabbat, kattalarni xurmat qilish, yaqinlariga nisbatan va bironlarning dardiga ham-tashvishiga g'amxo'r, mexribonlik timsolidir" o'zbek xalqi eng yaxshi shargona an'nalarga amal qilib har doim mehmond'ost va do'stona munosabatda bo'lgan, urush qurbonlarini asrab boshpana berganlar va ularga g'amxo'rlik qilganlar, farzandlarini o'zlarining tarbiyasiga olganlar(1941-1945 yil) 14 ta yetim qolgan bolani asrab olgan Shomaxmudovlar oilasini eslash kifoya. Urush boshlanganiga Shomaxmudov Shoaxmad va uning rafiqasi Baxri Akromova arteida terimchi bo'lib islaganlar.

1966 yili zilzila oqibatida boshpanasiz qolganlarni bolalarni ham o'z oilasiga qabul qildilar. Shomaxmudov "hurmat belgisi" ordeni, Baxri Akromova "qag'ramon ona" ordeni bilan mukofotlanganlar". Ular Raxmat Fayziyevning "Ulug inson" romanida aytib o'tilganlar.

Mustaxkamlash uchun savollar:

1. Vasiylik tushunchasi nima?
2. Xoniylik tushunchasi nima?
3. Ijtimoiylashuv-ijtimoiy-pedagogik jarayon deganda nimani tushunasiz?
4. Bollarni vasiylikka olish qanday tartibda olib boriladi?

Adabiyotlar

1. Ozbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. T.1997 y. Ta'lim tigrisida qonun. T.1997y.
2. I.A.Karimov. Izbekiston buyuk kelajak sari. T.1999 y.
3. I.A.Karimov. Izbekiston XXI asrga intilmoqda.T.1999y.
4. A.Munavarov. Pedagogika. T. 1996 y.

YETIM BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN FAOLIVAT

Jamiyatda oilaning roli o'zining kuchi bo'yicha boshqa hech bir ijtimoiy institutlar bilan tenglashtirib bo'lmaydi. Aynan oilada insonning shaxsi shakllanadi va rivojlanadi; bola jamiyatda qiyinchiliksiz moslashib ketishi uchun u ijtimoiy vazifalarni egallaydi. Oila birinchi tarbiyaviy institut sifatida ishtirok etadi, u bilan bog'liqlikni inson o'zining butun hayoti davomida his etadi. Oila insonning ma'naviyatiga asos solinadi, xulqiy qoidalari yuzaga keltiriladi, shaxsning ichki dunyosi va individual sifatlari ochib beriladi. Statistika ko'rsatishicha xo'jalik yurtish bozor siyosatiga o'tish ijtimoiy institut sifatida oila qolatiga ancha salbiy ta'sir ko'rsatdi. Demograflar tug'ilish kamayganini qayd etadilar. Sotsiologlar asotsial oilalar sonini o'sib borishini qayd etadilar va turmush darajasining pasayishini taxmin qiladilar.

Hamma davrlarda ham oila o'zining bolalarni tarbiyalashda yordam olishga talabni his etgan. Tarixning ko'rsatishicha odamlar katta oilalar bilan yashaganlarida oilaviy hayotning zarur bo'lgan bilim va kinikmalari avlodidan avlodga tabiiy ravishda va oddiy kundalik o'tib ketgan. Zamonaviy rivojlangan jamiyatda avlodlar o'rtasidagi oilaviy aloqalar buzilmoqda. Shuning uchun jamiyat oila tashkil etish va

bolalarni tarbiyalash haqidagi zarur bilimlarni yetkazish bo'yicha ishlarini o'z zimmasiga oladi. Xozirgi paytda ota-onalarga mutaxassis psixologlar, ijtimoiy ishlar xodimlari, ijtimoiy pedagoglar va bolalarni tarbiyalash bo'yicha boshqa mutaxassislarining yordamlari zarur. Ana shu mutaxassislarining yordamiga faqat notinch, yomon sharoitdagi oilalar emas, bugungi kunda tinch, yaxshi oilalar ham muqtojlar. Oila xaqidagi bir necha xil tushunchalar mavjud: birinchidan oila bu Nikoh va (yoki) qon

qarindoshlikni asoslangan kichik ijtimoiy guruh, uning a'zolari birgalikda yashaydilar va uy ishlarini bajaradilar, bir birlariga nisbatan o'zaro majburiyatlar bilan birlashganlar. Ikkinchidan, oila bu ijtimoiy institut bo'lib unda odamlar o'rtasida o'zaro munosabatlar barqaror mustahkam shaklda bo'ladi. Ana shu o'zaro munosabatlar doirasida odamlarning kundalik hayoti asosiy qismini amalga oshiriladi: intim munosabatlari, farzand kirish va bolalarning boshlang'ich ijtimoiylashishi, tarbiyalash, tibbiy xizmat ko'rsatish va boshqalar. Oila nikoh munosabatlari insoniyatga qadim davrlardan o'tib kelgan.

Neolit davridayoq (1520 ming yil ilgari) ongli nikoh paydo bo'lganda, kishilik jamiyatini paydo bo'lganidayoq ularning birgalikda xo'jalik yuritishdagi va birgalikdagi bola tarbiyalashdagi vazifalari tabiiy kuzatildi. Jinsiyligi, yoshiga qarab (erkak, ayol) ajratishiga asoslangan. O'tgan tarixiy davrda qayd etilgan oilaviy munosabatlarda farqlar bo'lishiga qaramay hamma oilalarni birlashtiradigan gandaydir umumiylik bor. Bu oilaviy tarzda hayot kechirishdir, bunda insoniyat yashashning yagona imkoniyatini topgan. Olimlar oilaning turli vazifalarini ko'rsatadilar. Biz birinchi navbatda bolani tarbiyalash va rivojlantirishga taluqlilarigagina to'xtalib o'tamiz. Oilaning reproduktiv vazifasi ("productio" lotincha – "qayta ishlab chiqarish, ko'payish"). Oilaning muhim bo'lgan vazifalaridan reproduktiv(jamiyatning biologik uzluksizligini ta'minlash, bolalarni dunyoga keltirish) funktsiyasidir. Reprodukativ vazifani inson zotini davom ettirish zaruriyati sababini asoslaydi. Hozirgi kunda 23ta odamdan tashkil topgan oilalar soni ortib bormoqda. Bunday odamlarning aytishlaricha bolalar ota-onalarning erkinliklarini cheklaydilar: ta'lim olishda, ishda, malakasini oshirishda, o'zining qobiliyatini amalga oshirishda. Afsuski, bolaga ega bo'lmasilik faqat mavjud bo'lmay, ba'zilar farzand ko'rishga layoqati bo'lganlarda, farzand ortirmay shunday o'tadiganlar soni yevropa mamlakatlari oilalarida ortib bormoqda. Buning sabablarini quyidagicha izoxlash mumkin: tug'ilishning kamayishi, yosh oilalarning ota-onalaridan alohida yashashlari, ajralishlari o'sib borishi sababi bir ota yoki onalik oilalar soni ortib bormoqda. Aholining sog'lig'i sifati va mamlakatda sog'liqni saqlash rivojlanishi darajasi. Ekspertlarning baholashlari biyicha yomon,

noqulay ekologik sharoit, axloqsiz hayot kechirish, yomon ovqatlanish, kasalligi va boshqa turli xil sababi, yoshi katta axolining 10-15% sog'lig'i xolati sababi bolaga ega bo'lishi mumkin emas. Iqtisodiy va xo'jalik turmush vazifalari qadimdan oila har doim jamiyatning boshlang'ich xo'jalik tashkiloti bo'lib kelgan.

Ov qilish va don yetishtirish, hunarmandchilik va savdo-sotiq ishlari oilada har doim vazifalar sifatida taqsimlangan.

Qadimdan ayollar butun uy ishlari bilan mashg'ul bo'lganlar, erkaklar kasb-hunar bilan shug'ullanganlar. Ilmiy texnik revolyutsiya asriga kelib odamlar hayoti yumushlarining ko'plari(ovqat tayyorlash, kir yuvish, uy tozalash, kiym tikish va boshqalar) qisman maishiy xizmat sohasiga yuklatildi.

Iqtisodiy vazifasi oila a'zolari uchun boylik to'plash bilan bog'liq bo'lgan: kelin uchun sovg'alar, kuyov uchun qalinik, avlodlarga qoldiriladigan buyumlar, to'yga xarajat, voyaga yetish yoshiga sug'urta qilish, pul mablag'lari to'plash kabildir.

Bizning jamiyatimizda sodir bo'layotgan ijtimoiy iqtisodiy o'zgarishlar oilaning mol-mulk to'plashi, xususiy mulkka ega bo'lishi, turar joyini xususiyishtirish, meros qilib qoldirish va shu kabilar masalalaridagi iqtisodiy vazifasi yanada faollashib bormoqda.

Boshlang'ich ijtimoiylashtirish vazifasi. Oila-jamiyatning birlamchi bugini sifatida Ko'p asrlik an'analar, urf-odatlariga tayanib yashaydi. Oila xalqning tayanchi, ma'naviy va axloqiy meros makonidir. Oila tajribasini an'ana, urf-odatlar, marosimlar zamirida ijtimoiy hayot tushunchasi va qoidalarini avlodidan – avlodga o'tkazib keladi. Milliy istiqlol g'oyasining kurtaklari, eng avvalo, oilada unib – o'sadi. Bu jarayonga ota-onalar va bolalarning hamkorligi, qarindoshlarning o'zaro yordami, katalarga izzatlikrom ko'rsatish, bolalar xaqida g'amxo'rlik qilish kabi insoniy mexr-oqibat rishtalari ta'sir ko'rsatadi.

Oiladagi sog'lom muhit-yuksak ma'naviy-axloqiy hislatlarni shakllantirish kafolatidir. Oila, maktab va voyaga yetmaganlar bilan ishlash inspeksiyasining ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlari, ularning qonunga bo'yusuvchi fuqarolarni tarbiyalash yuzasidan birgalikda olib borgan ishlari voyaga yetmaganlar o'rtasida xuquqbuzarlikning oldini olishni ta'minlaydi. Oila bola shaxsining

shakllanishiga faol ta'sir ko'rsatadigan birinchi va asosiy ijtimoiy guruhdir. Oila ijtimoiy mikroмуhitdir va ijtimoiy ta'sir ko'rsatish omillaridan biridir. U bolaning jismoniy, psixik va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Oilaning vazifasi bolani u dunyoga kelgan mamakat madaniyatiga va bola tabiatiga mos ravishda rivojlanib borishi uchun uni asta-sekin jamiyatga kirib borishidan iboratdir. Insoniyat to'plagan ijtimoiy tajribalariga, u tug'ilib o'syotgan mamakat madaniyatiga, uning ma'naviy ahloqiy qoidalariga, xalq an'analarga bolani o'rgatish ota-onalarining majburiy vazifasidir.

Tarbiyaviy vazifasi. Boshlang'ich ijtimoiylashtirish jarayonida bolani oilada tarbiyalash muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Ota-onalar bolaning birinchi tarbiyachilari bo'lganlar va shunday bo'lib qoladilar. Bolani oilada tarbiyalash murakkab ijtimoiy pedagogik jarayondir. Oiladagi sharoit va muqit bola shaxsi shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Ota-ona o'z bolasini ardoqlaydi, erkalaydi, tashvishini qiladi, hayot tashvish va qiyinchiliklaridan asraydi. Ota-onalarning shaxsiy ibratlari bola tarbiyasiga ta'sir ko'rsatishning muhim vositasidir. Uning tarbiyaviy ahamiyati bolaning taqlid etishga qiziqishi, havas qilishga asoslangan.

Bo'lim va tajribalarga ega bo'lmay bola kattalarning qilganlarini takrorlaydi, ularning harakatlari taqlid qiladilar. Ba'zan bolaning oilada olgan tajribasi bolaning atrof-dunyoga, odamlarga nisbatan yagona o'lchov belgisi bo'lib qoladi. To'g'ri, ba'zan oilalarda ota-onalari bemor bo'lganda, buzuv hayot kechirganlarida, pedagogik madaniyatga ega bo'lmaganlarida va shu kabilarida tarbiya buzilishi mumkin. Albatta bola shaxsi tarbiyasiga shunchaki o'zining borligi bilan ta'sir ko'rsatmaydi, balki qulay ma'naviy-psixologik muhiti, uning a'zolari o'rtasidagi sog'lom munosabatlar bilan ta'sir ko'rsatadi.

Rekreativ va psixoterepevtik vazifasi. Rekreativ funksiyasi o'zaro jismoniy, moddiy, ma'naviy va psixologik yordam ko'rsatish, bir-birining salomatligini mustaxkamlash, oila a'zolarining dam olishini tashkil etishdir. Buning mazmuni oilada inson o'zini to'la himoyalangan deb his etadiki, to'la qabul qilingan uning mavqeyi, tashqi ko'rinishi, hayotdagi muvaffaqiyatlaridan, moddiy axvolidan qat'iyy nazar, oila uni qabul qiladigan boshpana bo'lishidan iborat.

"Mening uyim-mening vatanim" iborasi sog'lom, tinch oila-dunyodagi hamma notinchiliklardan vaqtinchalik bo'lsa ham yashirinishga, dam olib o'z kuchlarni to'plab olishga eng ishonchli va eng yaxshi boshpana degan ma'noni yaxshi ifoda etib beradi. Xotini o'z uyida o'zining xokimining hamma kamsitishlar va taxqirlilgga indamay chidab kelgan an'anaviy model endi o'tmishda qolib ketmogda. Ko'pchilik ayollar ham endi ishga boradilar va uyga charchab, toliqib qaytadilar. Oilaviy sharoiti yaqinlari bilan munosabatlarda, bolalari bilan bo'lganda kuchlari ancha yaxshi tiklanadi. Oilaning ijtimoiy maqomi va uning turlari. Oila yaxlit sistemali tashkilotdir. Hozirgi zamonda oila oldida turgan muammolardan biri-bu oilaning jamiyatda moslashishidir (adaptatsiyasi-moslashish) ya'ni oilaning zamonaviy muhitda (jamiyatda) hayot sharoitlariga moslashishi hisoblanadi. Moslashish jarayonining asosiy xarakteristikasi bo'lib ijtimoiy maqomi ishtirok etadi, ya'ni oilaning jamiyatda moslashish jarayonidagi holati. Oilaning ijtimoiy maqomini aniqlash uchun uning bir qator tuzilishi funksional xarakteristikalarini hamda oila a'zolarining individual xususiyatlarini bilish kerak.

Oilaning tuzilishi va umumiy xarakteristikasi. Nikohli sheriklarning mavjudligi (to'la, rasman to'la, to'la emas) Oilaning hayotiy sikli bosqichi (yosh, yetuk, qari) nikoh tuzish tartibi (birinchi, takroriy) Oiladagi avlodlar soni (bitta yoki bir necha avlodlar) Bolalar soni (ko'p bolali va kam bolali...) jixatdan oila a'zolarining individual xususiyatlari hisoblanadi. Bularga ijtimoiy-demografik, fiziologik, psixologik, oilani katta a'zolarining patologik odatlari kiradi, hamda bolaning xarakteristikalari kiradi. Yoshi, bolaning yoshiga munosib nutqi rivojlanganligi, jismoniy psixologik rivojlanish darajasi uning qiziqishlari va qobiliyatlari, u boradigan talim tashqilotlari, munosabat va o'qitish muvaffaqiyatlari bilan belgilanadi. O'zini tutishdagi chetlashishlar, patologik odatlari, nutqiy va psixik buzilishlar mavjudligi.

Oila a'zolarining individual xususiyatlari, uning tuzilishi va funksional ko'rsatkichlari bilan birgalikda kompleks xarakteristikalarini tashkil etadi-oila statusi (lotinchanadan status-holati va vaziyati) Oilaning ijtimoiy moslashishi birligi tashqil etuvchisi-oilaning moddiy aqvoli. Oilaning moddiy farovonligi,

uning ta'minlanganligi bir necha miqdori va sifati kirsatkichlar bilan baqolanadi. Bular oilaning daromad darajasi, uning shayotiy sharoitlari, buyumlari mavjudligi (ya'ni oila ega bilgan buyumlar) qamda uning a'zolarining ijtimoiy-demografik xususiyatlaridan iborat, bu oilaning ijtimoiy-iqtisodiy mavqeiini tashkil etadi. Oilaning daromadlari darajasi, turar joyi sharoitlari belgilangan normadan past bo'lsa (tirikchilik minimumi va boshqalar) buning oqibatida oila eng kerakli hisoblangan yegulik, kiyim, turar joyi uchun haq to'lash talablarini qondira olmaydi bunda oila kambag'al hisoblanadi va uning ijtimoiy-iqtisodiy statusi (maqomi) past hisoblanadi. Agar oilaning moddiy ta'minlanishi ijtimoiy normalar minimumiga mos kelsa, ya'ni agarda ongli hayot kechirish uchun asosiy tartiblarni qondira olsa lekin moddiy mablag'i dam olish, ta'lim va boshqa talablarni qondirishga etmasa unda bunday oila kam ta'minlangan hisoblanadi.

Daromadi darajasi va yashash yuqori bo'lib (ijtimoiy normadan ikki barobar ko'p va undan ortiq) faqatgina yashash asosiy talablarini qondirib qolmay yana turli xil xizmatlardan foydalanish imkoniyati bo'lsa bu oila moddiy ta'minlangan hisoblanadi, yuqori ijtimoiy-iqtisodiy mavqega ega bo'ladi. Oilaning ijtimoiy moslashishi ikkinchi tashqil etuvchisi uning psixologik muhiti oila a'zolari kayfiyati ularning shayotiy kechimalari, bir-biriga munosabati, boshqa odamlarga ishg, atrofdagi xodimlarga qarashlari natijasi sifatida yuzaga keladigan barqaror, mustaqkam emosional kayfiyatdir. Oilaning psixologik kayfiyati holatini baholash uchun er-xotinlar o'rtasidagi, bolalar va ota-onalar va yaqin qarindoshlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni hisobga olish kerak bo'ladi. Oilaning psixologik

kayfiyati holati ko'rsatkichlari quyidagilar hisoblanadi: emosional erkinligi darajasi, xavotirlanish darajasi, bir-birini tushunish, hurmat qilish. Xozirgi kunda kundalik nutqda va nazariy tadqiqotlarda ikki tushunchadan keng qo'llaniladi. Yetim(hech kimi yo'qlik) va ijtimoiy yetim (ijtimoiy hech kimi yo'qlik) qarovsizlik. Yetim bolalar -bu 18 yoshgacha bo'lgan ota-onalari yoki biron-tasi vafot etgan shaxslardir.

Ijtimoiy yetim bu biologik ota-onalari bor bola, lekin ular qandaydir sababga ko'ra bola tarbiyasi bilan shug'ullanmaydilar va unga qarshilik ko'rsatmaydilar. Bunday qo'llarda bu bolalarga e'lonbo'rtlik qilish vazifasini jamiyat va davlat o'z zimmasiga oladi. Shunday qilib ota-onalari garovsiz qolgan bolalar kategoriyalariga quyidagilar kiradilar:

- Ota-onalari vafot etgan;
- Ota-onalik huquqidan mahrum etilgan;
- Ota-onalik huquqlari chegaralangan;
- Noma'lum, daraksiz yo'q hisoblangan;
- Ishga (mehnatga) jyarogsiz (nosog'lom, ish qobiliyati cheklangan);
- Jazoni jiro etish koloniyalarida jazo o'tayotgan;
- Jinoyat qilganlikda ayblanish va javobgarlikka tortilgan;
- Bolalarni tarbiyalashdan bosh tortgan;
- Bolalarni vaqtincha joylashtirilgan davolash ijtimoiy tashkilotlaridan bolani olib ketishdan bosh tortganlar.

MUSTAXKAMLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. Oilaning turli deganda nimani tushunasiz?
2. Oiladagi tarbiya xaqida nima bilasiz?
3. Oilalarga ijtimoiy yordan ko'rsatish qanday olib boriladi?
4. Ijtimoiy pedagogika oilani muammolarini qanday tartibda o'rganadi?

ADABIYOTLAR

1. Ozbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risida qonun. T.1997y.
2. I.A.Karimov. O'zbekiston buyuk kelajak sari. T.1999y.
5. I.A.Karimov. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. T.1999y.

MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN IJTIMOIY-PEDAGOGIK FAOLIVAT

Bolalikni hozirgi zamon sharoitida bolalarni himoya qilish asosiy vazifaga aylandi. Bolalik, Yetimlik, jamiyat yetimligi, qochiq bolalar, Ota-ona zulmidan azob chekuvchi bolalar, nogiron bolalar

kabilar. Bolalikni qanday o'rganib va ko'rib chiqishi kerak. **Birinchi**dan, alohida bolaning rivojlanish jarayoni, uning jamiyatdagi o'рни, aniqrog'i jamiyatning bolalar haqidagi g'amhórligi. Bolalik, katta odamning hayotidan muhim o'rin egallab, rivojlanish jarayonida asosiy bosqich bo'lib o'rin tutadi. Bolaning o'sishi shu bilan harakterlanadiki, har bir etapda boshqa fizik yetishish bo'lib o'tadi, aniq bilish, sezish, rivojlanish, jamiyat hayotining tajribasi. O'sish bilan birgalikda bolaning jamiyatdagi o'рни aniqlanib boradi, qaysiki avvaliga oltidan belgilanadi. Shuning uchun oilaning jamiyat oldidagi javobgarligi katta ahamiyatga ega. Bolalar o'limining keyingi paytlarda oshishi, tug'ilishning qisqarishi, nogiron bolalarning o'sishi buning hammasi hozirgi zamon ekonomikasining va mamlakatdagi siyosiy krizisning yakunidir. Aholining hayot tarzining pasayishi bolalarning ma'naviy, fizik, ruhiy sog'ligiga aytiladi. Bolalar va o'smirlar mamlakat aholi orasida himoyasiz qolishdir. Davlat bolalarni va o'smirlarni himoya qilish usullarining yo'qligi ularning hулqida, faoliyatida, muomalasida, jamiyat hулqiga qarshi harakatlarni olib keladi. Har xil yo'llar bilan pul topish yo'lliga tushadi. Ilmning krizisga uchrashi, moliyaviy yetishmovchilik pedagog kadrlarning yetishmovchiligiga kelib taqaladi, maktabning jamiyat taraqqiyotidan uzilishi. Bu o'sib kelayotgan avlodni o'qitishi va tarbiyasida ko'rinadi. Eng avvalo hozirgi zamon sharoitida bolalarni himoya qilish tajribasini ko'rib chiqishdan oldin "bolalik" tushunchasida bir oz to'xtalmoqchiman.

"Bolalik" tushunchasi ko'rib chiqishini talab etadi.

Ajoyib zamonaviy pedagog Sxaivi Aleksandroviichning kitobiga uning nomi hammaga tanish, har bir o'qituvchiga tanish, uning tajribasi, uning o'qitish va tarbiyalash usuli, o'rganish va andoza olish predmeti bo'ldi. Bolalikning asosining analizi tarbiyada qarama-qarshilik, jamiyat uchun pedagogika zaruriyat hisoblanadi. Maktabga-olti yoshdan qabul qilish (barcha) "Bolalik-nima" Bolalik tushunchasi -davriy va rusiy lug'atda o'zining aniqilgini topmaydi.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida, maktab va oilada bolalarning og'uvchi hулqini erta profilaktika qilish,uni mazmunini ratsionallastirish;

Shaxsni shakllantirish jarayoni ayniqsa erta yoshlikda faol kechadi, bolaning hулqida, o'yin, o'quv va boshqa faoliyati turlarida

maktabgacha yoshida kuzatish mumkin bo'lgan turli og'ishlar voyaga yetmaganlar tomonidan turli xil qilmishlarni va huquqbuzarliklarni sodir etishning ibtidosi bo'ladi, va, noqulay shart-sharoitlar yuzaga kelganda, o'spirinlik yoshida mustahkam shakllanib bo'lgan intizomsizlikka, xatolarga va turli xil jamiyatga xilof hулq shakllariga olib keladi. Mavjud muhit (masalan, o'yin yoki b. vaziyatlar) talablarga bo'ysinish ko'nikma va malakalari shakllantirilmagan bola, vaqti kelib huquqiy davlatda yashash qoidalari bilan hisoblashmaydigan, intizomsiz inson bo'lib o'sib-ulg'ayadi. Shu sababli, "tarbiyasi qiyin" bolalarning pedagogik qarovsizligini oldini olishdan boshlanishi zarur bo'lgan, jamiyatga xilof hулq-odatlarini erta profilaktika qilish muammosi yuzaga keladi. L.M.Zyubinaning faraziga ko'ra, pedagogik qarovsizlik hatto sezilarli darajada namoyon bo'lsa ham, huquqbuzarliklar sari yo'lining boshlanishi bo'lishi mumkin. Shu sababli, ta'limning dastlabki davrlardan insonning pedagogik qarovsiz qolganligini erta aniqlash va bartaraf etish muhim ahamiyatga ega. Aynan shu davrda voyaga yetmaganlarni huquqbuzarliklarining pedagogik profilaktikasi amalga oshishi mumkin. Faoliyatning sifati va noqulay ta'sirning darajasiga bog'liq holda bolalarning hулqidagi salbiy ustanovkalar yuzaki, yengil bartaraf etiladigan xarakterga ega bo'lishi yoki chuqurlashib ketishi va uzoq muddat va sabot talab qiladigan qayta tarbiyalash jarayoniga aylanishi ham mumkin. Bolalarning pedagogik "qiyinligini" bartaraf etishning eng yaxshi usuli - bu maktabgacha tarbiya muassasalarida va maktablarda o'quv-tarbiyaviy ishlarini ratsionallastirish, va bolaning oilada tarbiya sharoitlarini o'zgartirishdan iboratdir.

Bolalik davrida pedagogik qarovsizlik qolish o'zining belgilari va ko'rinishlariga ega. Ularga, bolaning dunyo haqida tasavvur doirasining yosh talablarga muvofiq kelmasligida, o'qishga qiziqishi yo'qligi yoki bo'shligida, o'yin, mehnat va bilish faoliyatida o'quv mashg'ulotlarini ajrata olmasligida oshkor bo'ladigan: roli o'yinlardagi muvaffaqiyatsizligi, bolaning buyumlar bilan o'ynashni afzal ko'rish, oldindagi maktab ta'limiga tayyor emasligi kiradi.

Ma'lum-ki, hулq-odatlardagi og'ishlarning oldini olish va bartaraf etish - tizimli yondashuv doirasida amalga oshirish mumkin bo'lgan yaxlit jarayon, va quyidagilarni nazarda tutadi:

a) pedagogik tashhisi;
b) tarbiyalanuvchini ijtimoiy va jamoadagi ichki munosabatlarga, jamiyat va jamoa bilan jamoatchilik aloqalar tizimiga jalb etishni;

v) tarbiyasi qiyin bolani, unda mavjud ijobiy sifatlar, kuch va iqtidorni hisobga olgan holda, ijtimoiy-qadriyatga ega faoliyatga tez-tez jalb qilishni;

g) tarbiyachi va tarbiyalanuvchi orasida munosabatlarning me'yorga va tartibga solinishini;

d) bolaning biron-bir sohada yetarli tarbiyalanmaganligini boshqa sohalarida talab darajasida rivojlantirish hisobiga kompensatsiya qilishni;

e) bolalar bog'chasi, oila va jamoatchilikning barcha ijobiy imkoniyatlaridan foydalanishni, "tarbiyasi qiyin" bolalarga nisbatan yagona pedagogik pozitsiyalarining yaratilishi;

j) ta'limni ob'yektiv baholash ko'nikmalarini shakllantirish, ijobiy huq-odatlarni rag'batlantirish (o'ziga-o'zi ta'sir qilishi, o'zining ruhini ko'tarishi, o'z aybiga hukm chiqarishi). Bola o'zida mavjud yomon xislatlarni bartaraf etish zarurligiga qat'iy ishonishi va ulardan qutulishga intilishi zarur.

Pedagogik qarovsizlikni oldini olishning ikkita aspekti bor. Birinchidan tomondan, bunday qarovsizlikning paydo bo'lishini oldini olish, ya'ni bolani bunday ahvolda olib kelishi mumkin bo'lgan tashqi sabablarni yo'qotish, shaxsda ijobiy fazilat, xususiyat va taffarlarni shakllantirish hamda salbiylarini sekinlashtirish.

Ikkinchi tomondan, bu bolalarning rivojlanishida paydo bo'ladigan bo'shliq va kamchiliklarni bartaraf etish, ularning huq-odatlari, faoliyat va munosabatlarni tuzatish, bolaning salbiy ruhiy holatini olib tashlashdan iborat.

Bolalarning pedagogik qarovsizlik sabablari oilaning, bolalar bog'chasining va maktabning tarbiya-ta'lim ishlaridagi kamchiliklar bilan belgilanishi sababli, uning oldini olish ham ularning yaqindan hamkorlik qilishiga bog'liq. Bolalarning pedagogik qarovsizligi oldini olishda maktab, oila, bolalar bog'chasining asosiy hamkorlik yo'llari quyidagilardan iborat:

a) ko'rib chiqilayotgan muammo yuzasidan ota-onalarning pedagogik madaniyatini, pedagoglarning ilmiy-metodik darajasini oshirish bo'yicha birgalikda ishlash;

b) pedagogik qarovsizlikning oldini olish va bartaraf etish yuzasidan ishlab chiqilgan dasturni amalga oshirish bo'yicha birgalikda amaliy faoliyat ko'rsatish;

v) uning natijalarini birgalikda tahlil qilish.

Umumiy uslublar (oilada, bog'chada, maktabda qulay ruhiy mikro-muhitning yaratilishi, boladagi ortiqcha ruhiy-hissiy zo'rliqlarni bartaraf etish), rolli o'yinlarda, o'quv jarayonida uning muvaffaqiyati ishtirok etishini maxsus tashkil qilish, hatti-harakatlariga ijobiy sifatlarga suyanish orqali rahbarlik qilish, ularning tengdoshlari bilan o'zaro munosabatlarni jamoada yashash va faoliyat ko'rsatish ko'nikmalariga odatlantirish orqali shakllantirish, pedagogik qarovsiz bolalarning aqliy, man'aviy va hissiy-irodaviy rivojlanishida mavjud kamchiliklar, bo'shliq va nomuvofiqliklarni bartaraf etish ham profilaktika faoliyatining vazifalarini muvaffaqiyatli amalga oshirishga ko'maklashadi. Ko'rib chiqilayotgan ta'sir ko'rsatishning samaradorligini oshirishga ko'maklashadigan ob'yektiv shart-sharoitlar quyidagilardan iborat:

1. Bolalar bog'chalari, maktablarning malakali pedagogik kadrlar bilan ta'minlanganligi;

2. Bolalar bilan har tomonlama tarbiyaviy ishlashni rivojlantirish uchun moddiy bazaning mavjudligi;

3. Bolalarni maktabgacha jamoachilik tarbiyasi va kuni uzaytirilgan guruhlar bilan qamrab olish;

4. Tarbiyaviy institutlarning o'zaro hamkorligining boshqaruvi takomillashtirish;

5. Oila tarbiyasi tashkil etishda ijobiy o'zgarishlar;

6. Bolalar bog'chalarida va maktablarda ta'lim va tarbiya jarayonini tashkil etishdagi rasmiyatchilikni bartaraf etish;

7. Muammo yuzasidan ilmiy asoslangan dasturlarning va tavsiyalarining mavjudligi;

Muvaffaqiyatli hamkorlikning sub'yektiv omillaridan quyidagilarni aytib o'tish zarur:

1. Uning ishtirokchilari tomonidan bolalikdan pedagogik qarovsizlik paydo bo'lishi sabablari, belgilari va ko'rinishlari haqidagi bilimlar tizimini egallanishi;

2. Uzviylik va o'zaro hamkorlik asosida tashhis qo'yish va profilaktika qilish metodikasining ishlab chiqilganligi;

3. Pedagoglar va ota-onalar orasida do'stona, o'zaro hurmat va o'zaro talabchanlik muhitining, pedagogik qarovsiz qolgan bolalarning oilalarida, maktabgacha muassasalar va maktablarning o'zaro munosabatlarning umumiy ko'rinishining yaratilishi;

4. Tarbiyaviy-profilaktik faoliyat jarayonida tarbiyalanuvchi bilan tarbiyachi ning yagona maqsadga yo'naltirilganligi.

Tarbiyaviy-profilaktik ishlarni optimal tashkil etish uchun "o'qituvchi-o'quvchi", "tarbiyachi - tarbiyalanuvchi" tizimida mavjud munosabatlarni ahamiyatining tahlili, bunda, ayniqsa pedagogik qarovsiz qolgan va voyaga yetmagan huquqbuzarlar uchun, o'qituvchi, tarbiyachi shaxsi naqadar yuksak ekanligini ko'rsatib turibdi. O'quvchilarning ushbu kategoriyasi bilan tarbiyaviy ishlarning kuchaytirilishi tarbiyaviy jarayon ishtirokchilarining o'z tarbiyalanuvchilari bilan o'zaro munosabatlarni qura bilish malakalari bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqada ekan.

Tarbiya jarayoni ob'yektining, va demak uning sub'yektining ham (pozitsiyalarining faolligi sababli) tarbiyalashga va qayta tarbiyalashga intilishi muvaffaqiyatga kafolat bermaydi. Buning uchun, quyida berilgan, ma'lum qo'shimcha shart-sharoitlar talab etiladi:

1. Tarbiyalanuvchilarning o'z tarbiyasiga va qayta tarbiyalanishiga nisbatan faol munosabati, hayot tarzini tuzatish va o'zgartirish zarurligini tarbiyalash doimo tarbiyalanuvchi bilan tarbiyachi o'rtasida aloqalarning o'rnatilishi uchun dastlabki shart-sharoitdir;

2. Tarbiya uchun tarbiyalanuvchining o'zgarishga ega bo'lgan imkoniyatlari o'lchovini aniqlash juda muhim;

3. Jitimoijiy ijobiy shaxsiy ahamiyatga ega hayot istiqbollari va maqsadlarning mavjudligi, o'spirinning ularga erishish uchun intilishi, o'z ustida ishlashi - shunday element-ki, usiz tarbiya va qayta tarbiyalash jarayoni o'zining to'g'ridan-to'g'ri mazmunini, jamoat va shaxsiy ahamiyatini yo'qotadi. Ahloqsiz hujudatlarining

oldingi maqsadlaridan farqli o'laroq, endi bu maqsadlar shaxsiy va jamoatidir.

Pedagog bir qator xususiyatlarga ega bo'lishi lozim-ki, ularsiz tarbiyasi qiyin bolalar va voyaga yetmagan huquqbuzarlar bilan olib borilayotgan ishda muvaffaqiyatga erishish mumkin emas. Ularga quyidagilar kiradi:

1. Pedagog harakatlarning ta'sirchanligi va ishonchligi, ularga tarbiyalanuvchining ishonishi;

2. Tarbiyalanuvchining o'zini, uning haqiqiy va oshkor imkoniyatlarini har tomonlama bilishga, o'z bilim, harakatlari va natijalarga ishonishga asoslangan aniq va chuqur hisob-kitob.

3. Tarbiyalanuvchilar tomonidan yuqori baholalanadigan, ularda yaxshi his-tuyg'ularni o'yg'otadigan, pedagogning oldindan ko'ra bilish layoqqati.

4. Boshqa pedagoglar orasidan ajratib turuvchi va uning barcha hatti-harakatlariga kuch va obro' bag'ishlaydigan pedagogning shaxsiy ustunligi.

Tarbiyalanuvchiga nisbatan mehribon munosabat va pedagog, tarbiyachi va ota-onalarda yuksak kasb mahorati mavjud bo'lganidagina, yuqorida keltirilgan xususiyatlaridan har biri, pedagoglarning shaxsiyatiga va faoliyatiga samarali tarbiyaviy xususiyat bag'ishlab, to'liq kuchga kiradi.

Man'aviy tarbiya bo'yicha maktab oldida turgan vazifalarning orasida o'quvchilarning hatti-harakatlarida og'ishlar paydo bo'lishining oldini olish eng muhimlaridan biridir.

Jamiyatning jitimoijiy rivojlanish amaliyoti salbiy holatlar, hayot tarzi me'yortardan salbiy og'ishlar ushbu uchta jitimoijiy institutlarning maqsadga yo'naltirilgan o'zaro hamkorligida bartaraf etish mumkinligini ko'rsatmoqda. Tarbiyaviy ishlarni tashkil etishdagi amaliy tajribani o'rganish, o'qishga va jamoatchilik - jitimoijiy foydali faoliyatga nisbatan ma'suliyatsiz munosabat, intizomni buzish, shavqatsizlik ko'rinishlari, o'g'irlik, tartibbuzarlik kabi holatlarning o'quvchi yoshlar orasida paydo bo'lishi maktabda o'quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil etishdagi kamchiliklar, oilaviy tarbiyaning xatolari, yashash joyida tarbiyaviy ishlarning tartibga solinmaganligi, jamoatchilik va mehnat jamoalarining imkoniyatlaridan bo'sh foydalanilayotganligi, maktabdan tashqari

muassasalardan, sport inshootlaridan va boshqarmaviy madaniyat muassasalaridan to'liq foydalanilmayotganligi bilan bog'liq ekanligini tasdiqlaydi.

O'z yechimini kutayotgan, eng dolzarb muammolardan biri – bolalar bog'chasi, maktab, oila va jamoatchilikning voyaga yetmaganlarni huquqbuzarliklarining oldini olish bo'yicha o'zaro hamkorlik tizimini ishlab chiqishdan iborat.

O'quvchilarning pedagogik qarovsiz qolishini oldini olish va bartaraf etish bo'yicha maktablarning ish tizimiga pedagogik qarovsiz qolgan o'quvchilarni o'rganish, notinch oilalarga pedagogik yordam ko'rsatish, bo'sh vaqtlarini tashkil etish, yashash joylarida bolalar va o'spirinlar hatti-harakatlari ortidan ota-onalar jamoatchiligi tomonidan nazorat o'rnatish, o'spirinlar bilan ishlarni tashkil etishda JEKning pedagog-tarbiyachisiga metodik yordam ko'rsatish va homiy korxonalariga ko'mak ko'rsatish kabi asosiy bo'g'inlar kiritilgan edi. Voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklarini oldini olish muammosini o'rganish yuzasidan olib borilgan psixologo-pedagogik tadqiqotlar, oiladagi man'aviy – notinch muhit va ota-onalarning pedagogik savodsizligi, maktabgacha tarbiya muassasalari va maktablarning o'quv-tarbiyaviy ishlardagi xato va kamchiliklar, maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarning va yashash joylaridagi mikroayonlarda bo'sh vaqtlarning maqsadga muvofiq tashkil etilmasligi, mikroayonda, hovlida yoki ko'chalarda o'spirinlarning salbiy guruhlari ta'siri, bolalar, o'spirinlar va b. psixologik xususiyatlarining yetarli darajada hisobga olinmasligi kabi va b. omillarning uzoq vaqt ta'sir ko'rsatishi natijasida bolalar va o'spirinlarning tarbiyalanishi murakkablashadi.

Mana shu holat kriminogen omillar ta'siriga qulay, o'spirinlarning jamiyatga xilof kayfiyat va hatti-harakat usullari shakllanishiga ko'maklashadigan va ularni huquqbuzarlikka boshlaydigan psixologik zamin bo'lib xizmat qiladi. Bundan muhim xulosa kelib chiqadi: voyaga yetmaganlar orasida huquqbuzarliklar profilaktikasini "qiyin tarbiyalanuvchi" bolalar hamda pedagogik qarovsiz o'spirinlarning paydo bo'lish holatlarini erta bosqichlarida oliada, maktabgacha tarbiya muassasalarida, maktab tashqari muassasalar va yashash joylarida maqsadga muvofiq keluvchi o'quv-tarbiyaviy ishlarni tashkil etish orqali boshlash zarur. Bunda,

tarbiyaviy tizim barcha bolalarni va o'spirinlarni gamrab olishi lozim, "qiyin tarbiyalanuvchi" bolalarni hamda pedagogik qarovsiz o'spirinlarni tarbiyaviy tadbirlarning barcha sohalariga jalb etish esa muqarrar talab etiladi.

Maktab, oila va jamoatchilikning o'zaro hamkorligida maktab yetakchi hisoblanadi. Maktab mikroayonning metodik, pedagogik markazi bo'lib qolishi lozim. O'quvchilar yashaydigan mikroayon maktabning pedagogik nazorati ostiga olinishi zarur. Pedagogik jamoalarning, pedagog-tarbiyachilarning, jamoatchilik va homiyarning faoliyatini muvofiqlashtirish o'quvchilar va pedagogik qarovsiz bolalar bilan tarbiyaviy ishlarni yashash joyida tashkil etishga imkon beradi. Istiqbolda o'quvchilarning yashash joylarida barcha ijtimoiy institutlar va mehnat jamoalarining tarbiya ishlarni olib borish borasidagi sa'y-harakatlarini birlashtirish uchun tarbiyaviy kuchlarning maxsus hamkorlik organlari tuzilishi zarur. Bu organlar har bir maktab o'quvchisiga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishi uchun shahar, tuman, mikroayon miqyosida bo'lishi lozim.

Ushbu institutlarning birgalikdagi faoliyat tizimi maktabda, oilada o'spirinlar shaxsining shakllanishi va rivojlanishi uchun qulay sharoitlarning yaratilishiga, ijobiy sifatlarning mustahkamlanishiga, tarbiya jarayonida yo'l qo'yilgan xato-kamchiliklarni tuzatishga, mikroayonning salbiy ta'sir ko'rsatishini oldini olishga ko'maklashadi.

Ushbu institutlarning o'zaro hamkorlik jarayoni samaradorligi ko'pincha tashkiliy-boshqaruv masalalarining qay darajada hal qilinishiga va jamoatchilikning o'z tarbiyaviy funksiyalarini bajarishga pedagogik tayyorgarlik darajasiga (saviyasiga) bog'liqdir. O'zaro hamkorlik jarayonida turli jamoatchilik institutlarining tashkil etilishi va ularni boshqarish, birgalikda ishlarni rejalashtirish va nazoratini amalga oshirish, maktabda hamda yashash joylarida voyaga yetmaganlarning turli yosh guruhlariga va notinch oilalarga nisbatan differensiyalashgan yondashuv asosida barcha harakatlarni tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirishga yo'naltirish, maktabda, oilada, mikroayonda tarbiya ishlarni pedagogik boshqarish malakalari tizimini takomillashib boradi.

Jamoatchilikni tarbiyaviy vazifalarni bajarishga psixologik-pedagogik tayyorlash tizimining yaratilishi, ularni profilaktik ishlarida pedagogik bilim, malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirish – jamoatchilik institutlarining hamkorlik jarayonini takomillashtirishni amalga oshirish yo'llaridan biri.

Maktab, voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklari erta profilaktika qilish ishlar markazi sifatida, boshqa ijtimoiy institutlarga nisbatan boshqaruv funksiyasini amalga oshiradi. Maktabning ushbu funksiyani amalga oshirishi profilaktika ishlarida maktab, oila va jamoatchilik hamkorligini optimallashtirishning asosiy prinsipi. Boshqaruvga: tashhis qo'yish, rejalashtirish, tashkil etish va nazorat kabi kiradi.

Tashhis qo'yish – tayyorlash bosqichi bo'lib, uning vazifasi – ishlarining hozirgi vaqtda qanday ahvolda ekanligini, xususan, profilaktika ishlarida – "tarbiyasi qiyin" bolalarni (voyaga yetmagan huquqbuzarlar rezervi), "notinch oilalarni" va bolalar tarbiyasida ba'zi kamchiliklar kamchiliklar mavjud bo'lgan oilalarni aniqlashdan, oilalar, jamoatchilik, ayrim hollarda – miltisiya bilan aloqalar o'rnatishdan iborat.

Rejalashtirish – o'tgan davrning ma'lumotlarini hisobga olgan holda ma'lum vaqt oralig'iga maktab ish rejasini tuzish. Tashkil etish – intizomsizlikka, tartibsizlikka qarshi qo'yiladigan faoliyatning tartibga solinganligi. Koordinatsiya o'zi bilan hamkorlik harakatlarning kelishilganligini va boshqa institutlarning ishidagi turli kamchiliklar korreksiyasini namoyon etadi. Nazorat-boshqaruvning maqsad va vazifalarida biron-bir og'ishlarni aniqlashdan va ularni bartaraf etishdan iborat.

Voyaga yetmaganlar orasida huquqbuzarliklar sodir etilishini oldini olish bo'yicha profilaktik ishlar umumiy (ijtimoiy-iqtisodiy va h.k.) va maxsus (aniq) chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi, demak, voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklarini erta profilaktika qilish bo'yicha maktab, oila va jamoatchilik hamkorligining optimallashtirilishi ham umumiy va maxsus chora – tadbirlardan iborat.

Umumiy tadbirlarga quyidagilarni kiritish mumkin:

1. O'quv-tarbiyaviy jarayonning umumiy takomillashtirilishi.

2. Bolaga, o'spiringa butun ijtimoiy muhit ijobiy ta'sir qiladigan sharoitlarning yaratilishi.

3. Maktab va maktabdan tashqari muassasalarning ilg'or ish tajribasini o'rganishni, ommalashtirishni va tajriba almashishni tashkil etish.

Maktab, oila va jamoatchilik hamkorligini optimallashtirish bo'yicha maxsus chora-tadbirlarga quyidagilar kiradi:

1. Maktabdan tashqari muloqot guruhlarini xususiyatlarini hisobga olib, o'quvchilarning dam olishini to'g'ri tashkil etish.

2. Maktab o'quvchilarning jamoatchilik yuklamalarini yanada ratsionalroq taqsimlash, bu pedagoglarning ish tartibi yanada aniqroq bo'lishiga ko'maklashadi.

3. Tashkilotchi-pedagoglar faoliyatini tartibga solish.

4. Maktab va boshqa ijtimoiy institutlarning hamkorlik tizimi, bu ishda rejalashtirilganlik.

5. O'z mavqeiini mustahkamlashning ijtimoiy qadri va ijtimoiy ma'qul usullari uchun sharoitlarning yaratilishi.

Shaxsni shakllantirish jarayonining zarur tarkibiy qismi, shuningdek salbiy sifatlarni bartaraf etish aspekti sifatida ham o'z-o'zini tarbiyalash oldinga chiqadi.

Bo'lka tumani maktablarida bizning bevosita rahbarligimiz va ishtirokimizda olib borilgan eksperimental (tajriba) – pedagogik ishlar quyidagi ilmiy faktarlarni olishga imkon berdi:

1. Pedagogik ta'sir ko'rsatish o'lchami buzilganda, maktabda hamda oilada o'spirinlarga nisbatan munosabatlarning yakka hokimlik uslubi ustunlik qilganda, shaxsning irodaviy sohasida buzilishlar paydo bo'ladi, ular keyinchalik o'spirinning ahloqiy rivojlanishini ham buzishi aniqlandi.

2. Ushbu salbiy ko'rinishlar, bulg'odatlarda mustahkamlanib borib, oqibatda shaxsning o'ziga yo'naltirilganligini belgilashi, o'spirinlarning ongi va hatti-harakatlari orasida uzilishlarga olib kelishi aniqlandi.

3. Salbiy sifatlarga shaxs rivojlanishi natijasida yuzaga kelgan yangiliklar (mustaqillik, o'z mavqeiini mustahkamlash) va ularni amalda namoyon etish imkoniyatlari yo'qligi orasidagi ziddiyatlar natijasida paydo bo'ladi. Salbiy ta'sir va pedagogik xato-

kamchiliklar bilan to'ldirilib, ular shaxsning bargaror hosilalariga aylanishi mumkin.

Olingan ma'lumotlarning tahlili, o'spirinlarning salbiy sifatлари orasida eng yaqqol namoyon bo'ladiganlari – bu xudbinlik, bo'shanglik va jizzaklilik (affektivlik) ekanligini ta'kidlashga imkon beradi. Masalan, xudbinlik birovlarda bevosita faqat o'z-o'ziga nisbatan, o'zining qulayliklarga, o'z foydasiga qiziqishida namoyon bo'ladi. Boshqalarda esa hech narsa bilan chegaralannagan mustaqillikka intilish tug'iladi.

O'spirinlarning bo'shangligi, ba'zi birovlarda har qanday ishini bajarish vaqtida, boshqa birovlarda esa faqat o'qish jarayonida kuzatiladigan dangasalikda namoyon bo'ladi. Bo'shanglik o'spirinlarda faollik va mustaqillikning bostirilishi, ba'zilarida esa kasallik oqibatida kelib chiqishi mumkin.

Maktabda o'quv-tarbiyaviy jarayonning kuchayishi bilan bog'liq muammolar orasida, tarbiyasi qiyin, ya'ni bir qator ob'yektiv va sub'yektiv sabablarga ko'ra (notinch oiladagi tarbiya, rasmiy guruhlarda mavqening pastligi, o'qish mehnatiga nisbatan ma'suliyaning tarbiyalannaganligi, shakllangan g'ayritijimoiy odatlar) o'z tengdoshlari bilan munosabat va aloqalarni uzgan, shundan kelib chiqqan holda maktabga nisbatan qiziqishini yo'qotgan bolalarning o'qishga nisbatan qiziqishini tiklash masalasi alohida o'ringa ega.

Tarbiyasi qiyin bolalarni klinik o'rganish – ayrim o'spirinlar ortidan o'quv-tarbiyaviy ish jarayonida ko'p yillik kuzatuvlar olib borish (sinf jamoalari doirasida) – bizlarni: "tarbiyasi qiyin" o'quvchilarning ko'pchiligi uchun o'qish – hayotiy zarurat sifatida o'z ahamiyatini yo'qotgan, degan xulosaga olib keldi, shu sababli ham o'quv faoliyati davomida ularga pedagogik ta'sir ko'rsatish natijalarga bermaydi.

Demak, pedagogik ta'sir o'spirin uchun hayotiy manfaatga ega sohada o'z ifodasini topishi zarur. Bizning fikrimizcha, sinfdan va maktabdan tashqari ishda o'quvchilar tashkilotini qamrab oladigan o'qishdan tashqari faoliyat – shunday soha. O'qishdan tashqari faoliyat o'z shakllari (individual, guruh bo'lib, ommaviy) va turlari (fanlar bo'yicha o'qituvchi rahbarligida tajribalar va eksperimentlarning o'tkazilishi, olimlar topshirig'ini bajarish bo'icha

ish olib borish, maktab o'quvchilarining ekskursovod, lektor, trener, sayohatlar, musobaqalar, turli maktab kechalari, bayramlar tashkilotchilari, ularning sport seksiyalarida, maktabdan tashqari muassasalaridagi to'garaklarda ishtirok etishi va h.k.) bo'yicha xilmaxil.

O'qishdan tashqari faoliyat bir qator afzalliklarga ega. Birinchidan, u o'spirinni bilishga qiziqishlari rivojlanishiga va jamoa bilan yangi munosabatlarning shakllanishiga ko'maklashuvchi yangi muhitga kirishga, uning uchun "mikroiqlim" yaratishga imkon beradi.

Ikkinchidan, o'tkazilayotgan mashg'ulotlarga nisbatan qiziqishlarni qo'llab-quvvatlaydigan hissiy fon uchun shart-sharoitlar (yaxshi jihozlangan auditoriya, mashg'ulotlarning moddiy-ko'rgazmali jihozlanishi) yaratadi. "Tarbiyasi qiyin" o'spirinlarni ijtimoiy ahamiyatga ega ishlarga jalb etish bilan birgalikda ushbu afzalliklar, ayrim topshiriqlarni bajarishda o'z vaqtida yordam ko'rsatish hamda omma oldida baholash ularning tarbiyasining muvaffaqiyatga erishishga ko'maklashadi. Lekin, o'qishga nisbatan qiziqishni rivojlantirmasdan turib, maktabga bo'lgan qiziqishni qaytarishning iloji yo'q. O'qishga nisbatan paydo bo'lgan qiziqishning asosiy ko'rsatkichlari, fikrimizcha, quyidagilardan iborat:

- uzrli sabablersiz darslarning qoldirilmasiligi;
- o'zlashtirish sifatining yaxshilanishi (yoshi katta o'rtoqlari yordamining qabul qilinishi);
- o'qituvchilarga, sinfdoshlariga nisbatan "ma'no to'sig'i"ning olib tashlanishi;

- hulq-odatlarning o'zgarishi.

"Tarbiyasi qiyin" bolalarning o'qishdan tashqari faoliyati yanada boshqariluvchan bo'lishi hamda o'qishga nisbatan qiziqishi rivojlanishiga ko'maklashishi uchun navbatdagi talablarga amal qilish zarur bo'ladi:

- vazifa va topshiriqlarni o'spirinlarning imkoniyatlari bilan o'lchab ko'rish;

- tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish usullarini tanlashda o'spirinlarning shaxsiy-psixologik xususiyatlariga tayanish;

-o'qishga nisbatan qiziqishni qaytarish va rivojlantirib borish (qiziqishning yo'qolganlik darajasidan kelib chiqib), "tarbiyasi qiyin" o'spirinlarning bolalar jamoasi bilan munosabatlarini mulohazalar orqali normallashtirib borish.

O'qituvchining yuqoridagilarga amal qilishi, o'qishdan boshqa faoliyatga bo'lgan qiziqishni o'qishga ko'chirishda foydalanish, va bu hodisani nafaqat o'qishga nisbatan qiziqishni qaytarishning samarali vositalaridan biri sifatida, balki maktabda o'qish mehnatiga qiziqishni yo'qotib qo'yganlarning o'qishga munosabatini tuzatishga yo'naltirilgan samarali profilaktik vosita sifatida ko'rib chiqish imkonini beradi.

Bolalarning maktabgacha va kichik maktab yoshida pedagogik qarovsiz qolish hodisalarini o'rganar ekanmiz, biz unga I.A.Nevskiy tomonidan berilgan ta'rifdan kelib chiqamiz. Biz, pedagogik qarovsiz bolalar - bular, ongida hamda hujuda, pedagogik sabablar bilan belgilangan, me'yordan og'ishlari bo'lgan bolalar, deb hisoblaymiz.

Bunga qanday og'ishlar kiradi?

1. O'yin, o'quv, mehnat faoliyatida muvaffaqiyatsizlik, tarbiyalanmaganlik.

2. Xotiraning rivojlanishida orqada qolish, maktab ta'limiga tayyor emaslik.

3. O'z tengdoshlari, ota-onalari, tarbiyachilari, atrofidagilari bilan noto'g'ri munosabatda bo'lish, janjalkashlik, odamlarga qo'shimaslik (pismqlik), tajovuzkorlik.

Maktabgacha yoshdagi bolalar orasida kelgusida o'qishga nisbatan salbiy munosabatda bo'lganlar yo'q qariyb yo'q. Ularning 30% o'qishga nisbatan befarq munosabatda.

Ular uchun xos salbiy ko'rinishlar: 1) o'jarlik va injilik; 2) nokamtarlik; 3) parishonxotirlik; 4) qo'rqoqlik va qo'pollik; 5) yolg'onchilik va dangasalik; 6) tajovuzkorlik.

Maktabga kelgach, pedagogik qarovsiz bola darhol o'z tengdoshlari bilan teng bo'lmagan sharoitlarga tushib qoladi.

O'qituvchilarning qayd etishicha, pedagogik qarovsiz bolalarning 70% maktabga yomon tayyorgarlik bilan kelgan.

Kichik yoshdagi pedagogik qarovsiz o'quvchilar uchun eng tipik sifatlar: 1) o'jarlik; 2) dangasalik va nokamtarlik; 3)

172

bo'shanglik; 4) qo'pollik, sir boy bermaslik (ichimdagini top), 5) qo'rqoqlik, yolg'onchilik; 6) noinsonlik, vijdensizlik; 7) shavqatsizlik; 8) tajovuzkorlik.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga nisbatan tipik salbiy ko'rinishlar soni ko'paydi. Bunday bolalarning yarmiga yaqini sinf bilan ziddiyatli munosabatlarda, jamoatchilik topshiriqlari berilmagan.

Pedagogik qarovsiz kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining orasida faqat 1/3 mehnat qilish ko'nikma va malakalariga ega emas, qariyb yarmini mehnatga nisbatan salbiy munosabatda.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari bolalarni yetarli bilmaydilar, ularning maktabgacha rivojlanish davri, hujjatlaridagi og'ishlar haqida tasavvurga ega emaslar, ularning oilasi haqida hech narsa deya olmaydilar. Bolalar bog'chalari bilan aloqalarning yo'qligi sababli, pedagogik qarovsiz bolalarning birinchi sinfga taqsimlanishi tartibsiz (stixiyali) amalga oshiriladi.

Ko'pchilik ota-onalar bolalarini maktabga tayyorlamaydilar, uning bilishga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirmaydilar, pedagogik savodsizliklari sababli, uyda o'quv mashg'ulotlari va mehnatni tashkil etishga rahbarlik qilmaydilar. Bolalarning pedagogik madaniyatini o'stirishda bolalar bog'chasi bilan maktab hamkorlikdagi birlamchi ishlari katta ahamiyatga ega bo'lar edi. Bolalarning pedagogik qarovsiz qolishining oldini olish bo'yicha bolalar bog'chasi, oila va maktabning yaqin hamkorligini quyidagi yo'nalishlar bo'yicha yo'lga qo'yish mumkin:

1. O'qituvchi va tarbiyachilarning faol ota-onalar bilan pedagogik qarovsizlik muammolari bo'yicha hamkorlikdagi metodik ishlari.

2. Bo'lg'usi birinchi sinf o'quvchilari ota-onalarining pedagogik madaniyatini oshirish, maktab va bog'cha hamkorligi doirasida notinch oilalar bilan individual ish olib borish.

3. Maktabgacha yoshdagi bolalar va boshlang'ich sinf pedagogik qarovsiz o'quvchilari bilan yakka tartibda ish olib borishni tashkil etishda uzviy aloqalarni amalga oshirish.

Huquqbuzarliklarni erta profilaktika qilishni genetik va funksional darajada ko'rib chiqish mumkin. Birinchi holatda, bolalarning ijtimoiy patogenezining oldini olish bilan bog'liq bo'lgan

173

profilaktik ishlarining yosh aspekti haqida soʻz ketayotgan boʻlsa, ikkinchisida esa, turi darajada kriminogen zaharlangan shaxs – huquqbuzarliklar profilaktikasining shaxsiyatga oid aspekti diqqat markaziga chiqadi. Keyingi vaziyatda nafaqat qonunga zid harakatlar takrorlanishining oldini olish, balki qayta tartiblash, shaxsni qayta qurish muhim ahamiyatga ega. Ushbu yoʻnalish profilaktik ishlarining psixologik oʻzgartirilishini kuchaytirishni talab etadi.

Bunday ishning varianti sifatida maktabdagi psixologik xizmatni alohida koʻrsatib oʻtish mumkin.

Maktab psixologining bosh vazifalaridan biri – psixologik tashhis qoʻyishdir. Uning vazifasi – oʻspirin shaxsiyatidagi har xil ogʻishlar va buzilishlarni ularning turi koʻrinishlari bosqichlarida tashhislashdan iborat – alohida jarayon va xususiyatlar darajasida (xotira, diqqat, tafakkur va h.k.), yanada murakkabroq funksional tizimlar bosqichida (mantiqiy xotira, nutq tafakkuri va h.k.), va shuningdek integral psixologik oʻzgarishlar darajasida (feʼl-atvor, oʻz-oʻzini anglash i h.k.).

Psixologning psixodiagnostika faoliyati davomida, doimo diqqat markazida hatto-harakatlarida salbiy hamda tajovuzkor belgi va koʻrinishlar namoyon boʻlayotgan ruhiy noturgʻun, affektga moyil, past ijtimoiy moslashuvchan, feʼl – atvorida psixopatik belgilari bor, yolgʻonchi va iktiyuzlamachi, va shuningdek, isiga toʻsqinlik qilib, tartibni buzishga chaqiruvchi, jinoiy romantika “anʼanalarni” oʻrnatuvchi va h.k. oʻspirinlar turishi zarur.

Psixologning toʻplagan psixodiagnostik maʼlumotlari maktabning qolgan vazifalarini yechish bilan birga pedagog va tarbiyachilar uchun oʻspirinlar haqida muhim bilimlar manbai boʻlib, ularning taʼlim va tarbiyasini individuallashtirishga xizmat qiladi, pedagog xodimlarning psixologik bilimdonlik darajasi ortadi, maktabda oʻspirinlarni bu kontingentining jamiyatga qarshiligini bartaraf etish va huquqbuzarliklarning oldini olish boʻyicha profilaktik ishlarining darajasi oʻrtishga olib keladi.

Keyingi yillarda ota-onasi yoʻq oʻspirinlarning, yaʼni bolalar uylari va maktab-internatlarda tarbiyalanayotganlarning soni sezilarli darajada oshdi. Bolalarni qabul qilish-taqsimlash boʻlimlalariga ota-onasini yoʻqotib qoʻygan, ota-onasi tashlab

kelgan, va shuningdek, bolalar uyidan, maktab – internatdan qochgani uchun miltisiya tomonidan ushlab keltirilgan voyaga yetmaganlarning soni yildan-yilga ortib bormoqda. Respublikaning ayrim regionallarida qabul qilish-taqsimlash boʻlimiga tushgan har 4-5chi voyaga yetmagan bola bolalar uyining yoki internat muassasasining tarbiyalanuvchisidir.

Yuzaga kelgan ahvol, koʻp tomondan bu bolalar va oʻspirinlarni joylashtirish bilan shugʻullanayotgan davlat organlari va mansabdor shaxslar jiddiy qiyinchiliklarga duch kelishayotgani bilan izohlanadi, respublikada voyaga yetmaganlarning bu kontingentiga moʻljallangan internat tipidagi muassasalarda joylar yetarli emas. Ota-onalari homiyligidan judo boʻlgan voyaga yetmaganlarning, aqliy, tafakkur, psixik rivojlanishida, odatda, jiddiy ogʻishlar uchraydi. Ular nafaqat tegishli tarbiya sharoitlariga, balki koʻpincha qayta tarbiyalashga ham muhtojlar.

Pedagogik qarovsiz oʻspirinlarning huquqbuzarliklari profilaktikasining samaradorligi maktab tashqari muloqat jarayonida pedagogik qarovsizlik sabablarini oʻrganishning chuqurligi, pedagogik qarovsiz bolalarning maktabdan tashqari muloqotlari xususiyatlarining aniqlanishi, maktabdan tashqari muloqotga tarbiyaviy taʼsir koʻrsatish yoʻllari va vositalarining maqsadga muvofiq tanlanishi bilan taʼminlanadi.

Pedagogik qarovsiz oʻquvchilar bilan munosabatlar tizimini tahlil qilish, diqqatni oʻquvchilarning oʻquv faoliyatini tashkil etish masalalariga toʻplash imkonini berdi, chunki oʻquvchilarda oʻqishdagi past muvaffaqiyatlari fonida shakllanadigan oʻqishga nisbatan munosabatlarning buzilishi pedagogik qarovsizlik rivojlanishining boshlangʻich bosqichi boʻladi. Oʻquv faoliyati maktab oʻquvchisining asosiy faoliyati boʻlib, undagi muvaffaqiyatsizliklar oʻquvchining jamoa, oʻqituvchilar va oʻrtoqlari bilan munosabatlarining barcha spektrida salbiy aks etadi, uning oʻziga-oʻzi baho berish darajasiga, jamoadagi mavqega taʼsir qiladi. Oʻtkazilgan tadqiqotlarimiz, oʻquvchilarning oʻquv faoliyati xususiyatlariga binoan ularni farqlash oʻquvchilarning oʻquv jarayonida faol ishtirok etishlarini taʼminlashini, ularning oʻquv faoliyatlari asosida tuziladigan, pedagogik maqsadga muvofiq

munosabatlarning shakllanishiga yordam berishini aniqlash imkonini berdi.

Ilova №1

Namunaviy dastur tarbiyasi og'ir va qoloq o'quvchilar bilan maktabda ishlash.

1. Tarbiyasi og'ir va "qoloq" o'quvchilarni o'rganish.
2. Pedagogik yordam tashkiloti.
3. Tibbiy yordam tashkiloti.
4. Tarbiyasi og'ir va "qoloq" o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini rejalashtirish.

Bo'lim I. Tarbiyasi og'ir va "qoloq" o'quvchilarni o'rganish.

1. 1-sinfdan boshlab tarbiyasi og'ir va "qoloq" o'quvchilarni aniqlash, ular uchun mana bu shakldagi qayd dafdarini tutish kerak:

☐ F.I.SH;

☐ Yoshi;

☐ Sinf;

☐ Oila a'zolari, ma'lumoti, mutaxassisligi, ota-onasining ishi;

☐ Oilaviy axvol xaqida qisqacha ma'lumot;

☐ Tarbiyasi og'ir va "qoloq" o'quvchilar xaqida qisqacha ma'lumot, o'qishdagi qoloqligi, xulqi, mulog'ati;

☐ Bartaraf etishdagi meyorlar;

2. O'quvchining sistematik yo'l bilan kuzatish va

faoliyatini(o'quv, mexnat, ijtimoiy foydali...) o'rganish natijasida tarbiyaviy qolokligining xarakterini, bilim omilidagi bo'shliqlarini, bilim va ko'nikmalarini, rivojlanishidagi tutilish va orqada qolishlarni, munosabatlaridagi chegaralarining xarakterini o'rnatish, bartaraf etishning usul va yo'llarini topish.

3. Cotsiometrik kuzatuvlar va anketalashtirish asosida o'quvchining sinf jamoasi, do'stlari ular orasidagi munosabatlarni aniqlash, ularni yaxshilash va o'rnatishning usul va to'plamlarini topish.

4. O'quvchining qiziqish va qobiliyatini qrganib, uni darsdan tashqari, kruiok, ijtimoiy foydali mehnatga jalb etish.

5. "Tarbiyasi qiyin" o'quvchi boshqa guruh, to'dalar, maktabdagi tengqurlar jamoasi, undan tashqari va yashash manzili

atrofidagilarga qo'shilishini aniqlash, bu guruhlarning tarkibi va yo'nalish faoliyatini, o'quvchiga ta'sir xarakterini aniqlash.

6. Bolaning oila jamoasidagi o'rini, o'zaro munosabatlarini, jamoa a'zolarining unga tarbiyaviy ta'sirini o'rganish, ta'sirning usul va yo'llarini topish.

Bo'lim II. Pedagogik yordam tashkiloti.

1. "Tarbiyasi qiyin" o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalaridagi bo'shliqlarni topish uchun sistematik ro'yxatlash lozim, o'quv ishlarida ularni bartaraf etishning usul va yo'llarini topish.

2. "Tarbiyasi qiyin"larning o'quv faoliyatiga yordamlashish va bilimlaridagi bo'shliqlarni to'ldirish o'zlaridagi ishonch va ishtiyoqni oshirish maqsadida, o'quv faoliyatlarini ko'proq band qilish va o'yin elementlarini kiritish.

3. "Tarbiyasi qiyin" o'quvchilar yordamida boshqalarga ko'maklashish, qobiliyati o'quvchilarga "tarbiyasi qiyin"larning sinf jamoasidagi o'rini do'stlar bilan yaxshi aloqalarni o'rnatishga ko'maklashish; sinfda "tarbiyasi qiyin"larga bo'lgan xurmat e'tiborni ko'tarish.

4. Hamma o'quvchilar "tarbiyasi qiyin"larga haqoniy tarbiyaviy maqsadiy talabni kamaytirmagan holda shaxsiy munosabatlarda ularga xurmat e'tiborni, xushmuomila va do'stona aloqada bo'lish;

5. Ota-onalarga "tarbiyasi qiyin" o'smirlar bilan uyda ularning individual-psixologik xususiyatlari, shaxsning kuchli va kuchsiz tomonlariga suyangan holda ularning ish va bo'sh vaqtlarini tashkillashtirish, o'qishlarida yordamlashishni ko'rsatish.

6. "Tarbiyasi qiyin" va qoloq o'quvchilarning ota-onalari bilan tizimli yaxshi munosabatlar va aloqalarni o'rnatish, oila sharoitida ularga mehr, g'amxo'rlik va yordam ko'rsatish, ularning bola tarbiyasidagi bilim va ma'suliyatini oshirish, ularni bolalar bilan maktabda ishlashga jalb etish;

7. Murakkab va nomaqbul oilalar ular bilan olib borilayotgan ishlar va ularning natijalarini ro'yxatlashtirish.

Bo'lim III. Tibbiy yordam tashkiloti.

1. Barcha tarbiyasi "qoloq" qiyin o'quvchilarni vrach mutaxassis yordamida dispanser ko'rikdan o'tkazish; psixik jixatdan shu'xa uyg'otganlarni psixonevrolog va diftologga konsultatsiyaga yuborish.

2. Maktab tibbiy xodimlari u yoki bu psixik va jismoniy rivojlanish ortda qolgan, psixologik va jismonan nosog'lom tarbiyasi qoloq, qiyin o'quvchilarni ro'yxatlash; barcha o'quv-tarbiyaviy ishlarni ularning individual-psixologik xususiyatlariga qurilishi; bularni rejalashtirishda vrach mutaxassis bilan konsultatsiya olishi kerak.

3. Tarbiyasi qoloq, qiyin bolalarga umumiy tetiklashtiruvchi ambulator davoni tashkil etish, agar muxtoj bo'lishsa; vrach mutaxassis yordamida ularning rivojlanishi va sog'liqlarini nazorat qilish.

4. "Qiyin" o'quvchilar bilan olib borilayotganbarcha tibbiy ishlarni sinf jamoasi ichida ovoza qilmay olib borish.

5. Darmonsiz tarbiyasi qoloq "qiyin" o'quvchilarning yozgi xordqlarini nazoratga olish, ularga dam olish oromgoxlari va sanatoriyalarga chipta olishga ko'maklashish. Aqlan va jismonan zaif bolalarni aloxida ajratganda, quyidagi nizomga qat'iy anamal qilish kerak:

Bolalik insonning birlashishiga hayotdagi aniq davri lekin bu davr keyingilardan mima bilan farq qiladi. Bolalik tushunchasi kichkina odamning to'liq hayoti bilan bog'liq, agar bola hech narsa haqida o'ylamasa o'zining talablarini qondirish, boshqa hech narsa unga yozmasa, o'yindan boshqa qoniqish, bolalik davridek saqlanadi. Bolalik, o'smas, usiz fikr qilish kerak emas, albatta bola kattalarning g'amho'riligiga va himoyasiga muxtoj. Bu uning bilan bir paytda bizning bolalarga g'amho'rligimizni aniqlash zarur, kishilardan uni himoya qilish va saqlash zarur. Bolalikning to'kin sochinlik davriga, bundan chiqishga qarshi ko'mak yaxshi bo'ladimi, hayotga boshqacha qarashga majbur qilisak. Bu bolaga foyda beradimi, yasama sharoitda uni uzoq ushlash. Bu bilan biz bolaga zarar yetkazamiz, bu uni himoyalash bo'lmaydi. Bu mulohaza aniqlikni talab qiladi. Birinchidan bolalik to'kin-sochinlik davri hayoti emas. Bu bizga, kattalarga, hayot muammolari tarafdan

qarasak, bolalarda ham yo'q, ular faqat o'ynaydi va quvonishadi. Bunday qarash noto'g'ri.

Bolalar hayotida huddi kattalarnikidek, murakkab muammo, qiyin yechiladigan, yechib bo'lmaydigan, ular bolalarni o'ylashi, qiyinlashib, qiyinchilikni bartaraf qilishga kurash, quvonishga majbur qiladi. Bolalar orasida va kattalar orasida o'zaro murakkab muomala kelib chiqadi. Kattalar bolalarga qanchalik qiyin yashash, qanchalik hayot mazmunini ularning tarbiyasida xatoga yo'l qo'yishi mumkin. Ikkinchidan haqiqiy bolalik-bu oldinga intilishi bu to'xtamaydigan katta bo'lish, bola katta bo'lishni xoxlaydi. Ko'p o'yinlarda biz kuzatamiz. Bolalar o'ziga dadasining, oyisining, shifokorning, quruvchining, xarbiylarning, sotuvchining rolini oladi. Bolaning o'zidan kichkinaning rolini olishini topish qiyin. Bolalar hayotning mazmuni bolalikning maqsadi tezroq katta bilishdir. Shu tarzda bolalikka boradigan bo'lsak bizning o'rnimizda bolalar boshqacha o'rin tutishlari kerak. Ular bilan muomalada, ularning katta bo'lish talabiga to'g'ri borish kerak. Har doim uning kichkinaligini aytish o'rinli emas.

Bola haqida bizning g'amho'rligimiz pedagogik tushunchada shuni anglatadiki biz bilan muomalada u mexr sezsa, bu unga huddi kattalardек, kichkina boladek tushummasak, muhim ishlarni topshirsak, ular bilan hisoblashsak, unga katta bo'layotganini sezdirsak halos. Tarbiyaning vazifasi, bolalarga katta bo'lishda yordam berish eng kichik harakatini qo'llab-quvvatlashdir. Faqat shunday qilib unga qadqiqiy bolalikni berish mumkin. Quvonchi va tasavvuri bolalikning faqat o'yinchogda o'z talabini qondirishimiz emas, hayotda o'zini ochishi, o'z kelajakka yaqinlashishida. Mana nima uchun bolalar o'zicha mustaqil ishlari qiladi, o'z harakatida mustaqilligini isbotlaydi, o'yinlarda o'ynashadi. O'yinchoqlar olishadi, qaysilari ulrni kattalar dunyosiga olib kiradigan. Bu sarguzashtlarga to'la qiyinchilikni va faoliyatni yengish, kelajakka intilish bu bizning bolalarimizning qadqiqiy bolaligi. O'n ming yilliklarning o'tgan yillarida xoxish, maktabga borish, yanayam ko'proq bilish, kirish, o'qishga o'rganish, yozishga, sanashga, ya'ni do'stlar ortirishdir, bolalik bu natija bilishi mazmuni shundayki yanayam mazmunliroq, qiziqroq, aqlli, mustaqil

shayotning zarurligi muqtojligidir. Tarbiyada kelishmovchilikning kelib chiqishi haqida.

Kattalar va bolaning orasidagi kelishmovchilik, tarbiyachining va tarbiya oluvchining bilishi oz emas. Bu qo'pol formalarga o'tishi mumkin, yashirin ham o'radi, yoki tez o'chadi, kelishmovchilikning bartaraf etilishi kattalardan talab qilinadi. Qarama-qarshilik kelib chiqadi, uni qanday bartaraf etish mumkin. V.Uspadzeining kontseptsiyasini bemalol aytmoqchiman tarbiyaning tragediyasi haqida.

Tarbiyaning maqsadi jamiyat orqali birkadi, tarbiyachi uning amalga oshishiga intilib, o'z tarbiyalanuvchilar haqida g'amho'rlik qilib ularning qiziqishlari bilan to'qnash keladi. Har bir insoning shaxsi ta'lim, ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanadi. Natijada u ijtimoiy jihatdan ahamiyatli bo'lgan vazifalarni bajaradi, ijtimoiy rolni o'zlashtirib oladi, o'zining qiziqishi, qobiliyatini ijodiy muloxaza qilib ko'radi, jamiyatning boshqa a'zolari bilan mustaqil munosabatga kirishadi va shu tariqa shaxsning ijtimoiylashuvi yuz beradi. Komil inson-yetuk shaxsning shakllanishida ta'lim to'g'risidagi qonunga muvofiq kadrlar tayyorlashning modeli va dasturi hal qiluvchi rol o'ynaydi. Milliy model va dasturlarning maqsad va vazifalarini amalga oshirish o'z Vataniga fidokor, istiqbol va demokratiya g'oyalariга sadogati shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi. Ijtimoiy-siyosiy hayotda ongli ravishda qatnashadigan, ijtimoiy jarayonlarga faol ta'sir ko'rsatadigan o'z mamlakatni taqdiri uchun ma'sul bo'lgan shaxsni tarbiyalashdir.

Yosh avlodni yetuk inson sifatida tarbiyalash "ta'lim to'g'risidagi qonun"ning amaldagi qo'shimcha o'zgartirishlari va ta'lim xaqidagi milliy dastirining bosh maqsadlaridan biridir.

Shaxsning ijtimoiylashuvini ifodalovchi muhim ko'rsatkichlardan biri uning ijtimoiy faolligi va harakatchanligidir. Ijtimoiy faollik-bu shaxsning jamiyat ishlarida ongli ishtiroki, ularning borishiga ma'lum darajada ta'sir o'tkaza olmasdi, uni o'zgartirish, ularning borishiga ma'lum darajada ta'sir imkoniyati tushiniladi. Milliy dastirning amalga oshirilishi jarayonida xalqning milliy madaniy, tarixiy an'analari, urf-odatlari, umumbashariy qadriyatlarga asoslangan yoshlarni tarbiyalashning samarali tashkiliy va pedagogik prinsiplari ishlab chiqiladi.

Ullarning asosida yotgan ta'limiy-tarbiyaviy g'oyalarga ko'ra shaxsni tarbiyalash va har tomonlama kamol topdirish ustuvor kasb etadi. Bunday ustuvorlik qobiliyati bolalarni qo'llab-quvvatlash or qali amalga oshiriladi.

Qobiliyati bolalarni o'qitishning zamonaviy psixologik va pedagogik tashkiliy sharoitlari vujudga keladi. Bu uchun ta'lim metodologiyasi ishlab chiqiladi. "Iqtidorli bolalar" ta'lim-tarbiyaning monitoringi shakllanadi. Ilmiy-texnik innovastiya markazi kabi maxsus ta'lim muassasalari tashkil etiladi. Bu yerda o'quvchi yoshlar o'z qobiliyati, iste'dodini rivojlantiradi, ilmiy-texnika sohasidagi salohiyatini kengaytiradilar. Xalqaro miqyosda axborot va tajriba almashuvi bilan bog'liq tadbirlar ko'lamini oshmoqda. O'quvchi va mutaxassislarni dunyodagi yetakchi ilm-fan va ta'lim muassalarida o'qitish imkoniyatlari yaratilmoqda. Qobiliyati bolalar, iste'dodli yoshlarni xorijiy davlatlarda o'qitish, qayta tayyorlash va malakasini oshirishga xizmat qiluvchi «Umid», «Ustoz» kabi jamg'armalarning tashkil etilishi buning kafolatidir. O'quvchilarning tug'ma qobiliyatlari va iste'dodini har tomonlama rivojlantirish, miliy va umumbashariy asharniyatga molik dunyoviy, ma'naviy boylıklardan baxramand etish, shaxs, jamiyat va atrof-muhit munosabatlarida uyg'unlikka erishish, "Ustoz-shogird"likning tarixiy an'analari asosida samimiy munosabatlar o'rnatish-ta'limni insonparvarlashirish negizini tashkil etadi. Ta'limni insonparvarlashirish jarayoni o'qituvchilarni intellektual-axloqiy imkoniyatlarni ochishning uslub va mexanizmlarini beradi, unga o'tishgan holda munosabatda bo'lishga va uni amalga oshirishga o'rgatadi. Insonparvarlashirish, ta'lim bilan ijtimoiy munosabatlar o'rtasidagi ziddiyatlarini bartaraf etadi. Bulajak mutaxassislarini erkin, mustaqil, tanqidiy fikrlovchi shaxs sifatida kamolga yetkazadi. Bizning eng katta yutug'imiz o'z boyligimizga o'zimiz ega bo'lganimizdadir. Binobarin, ularda minnadorchilik, g'urur va ishonch tuyg'ularini tarbiyalashimiz kerak. Ma'naviy, axloqiy mukammallik, vijdonlilik, or-nomuslik, yaqinlarga g'amxo'r bo'ling va boshqa insoniy tuyg'ular o'z-o'zidan paydo bo'lib qolmaydi, ularning asosida tarbiya yotadi. Milliy dastirning amalga oshirilishi jarayonida xalqning milliy madaniy, tarixiy an'analari, urf - odatlari, umumbashariy qadriyatlarga asoslangan yoshlarni tarbiyalashning

samarali tashkiliy va pedagogik prinsiplari ishlab chiqiladi. Ularning asosida ta'limiy -tarbiyaviy g'oyalarga ko'ra shaxsni tarbiyalash va har tomonlama kamol toptirish ustuvor kasb etadi. Bunday ustuvorlik qobiliyati bolalarni qo'llab-quvvatlash orqali amalga oshiriladi. Qobiliyati bolalarni o'qitishning zamonaviy psixologik va pedagogik tashkiliy sharoitlari vujudga keladi, ta'lim metodologiyasi ishlab chiqiladi. Iqtidorli bolalar ta'lim-tarbiyaning monitoringi shakllanadi. Ilmiy-texnik innovatsiya makazi kabi maxsus ta'lim muassasalari tashkil etadi. Bu yerda o'quvchi yoshlar o'z qobiliyati, iste'dodini rivojlantiradi, ilmiy-texnika sohasidagi salohiyatini kengaytiradilar. Xalqaro miqyosda axborot va tajriba almashuvi bilan bog'liq tadbirlar ko'lamini oshmoqda. O'quvchi va mutaxassislarni dunyodagi yetakchi ilmi-fan va ta'lim muassalarida o'qitish imkoniyatlari yaratilmoqda. Qobiliyati bolalar, iste'dodli yoshlarni xorijiy davlatlarda o'qitish, qayta tayyorlash va malakasini oshirishga xizmat qiluvchi «Unid», «Usto» kabi jamg'armalarning tashkil etilishi buning kafolatidir.

O'quvchilarning tug'ma qobiliyatlari va iste'dodini har tomonlama rivojlantirish, miliy va umumbashariy ahamiyatga molik dunyoviy, ma'naviy boyliklardan baxramand etish, shaxs, jamiyat va atrof-muhit munosabatlarida uyg'unlikka erishish, "Usto-shogird"likning tarixiy an'analari asosida samimiy munosabatlarini o'rnatish-ta'limning insonparvarlashtirishning negizini tashqil etadi.

Ta'limni insonparvarlashtirish jarayoni iqtuvchilarning intellektual-axloqiy imkoniyatlarini ochishning uslub va mexanizmlarini beradi, unga ishangan holda munosabatda bulishga va uni amalga oshirishga o'rgatadi. Insonparvarlashtirish ta'lim bilan ijtimoiy munosabatlar irtasidagi ziddiyatlarini bartaraf etadi.

Bo'lajak mutaxassislarni erkin, mustaqil, tanqidiy fikrlovchi shaxs sifatida kamolga yetkazadi.

MUSTAXKAMLASH UCHUN SAVOLLAR

1. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ijtimoiy pedagogik faoliyat qanday tashkil etiladi?

2. Maktabgacha yoshdagibollarni adaptatsiyasini tashkil etish qanday kechadi?

182

3. Ta'limda insonparvarlashtirish tushunchasi nima?
4. Maktabgacha yoshdagi bolalarda o'quv ko'nikmasi nima?

ADABIYOTLAR

1. Shul'gin V.N. «Osnovnie voprosi sotsial'nogo vospitaniya» M-1994
2. Shurkova «Novie tekhnologii vospitatel'nogo protsessa» M-1994
3. Galaguzova M.A. i dr «Sotsial'naya pedagogika» M-1994
4. M.V. Firsov Antologiya sotsial'noy raboti M-1994
5. Klayberg Yu.A. Sotsial'nie normi i otklyucheniya M-1997
6. Deti s otkloneniymi v razviti. Metodich. Posobie dlya pedagogov
- vospitateley massovix i spets uchrejdeniy roditeley M-1997
- www. pedagog. uz

IJTIMOIY PEDAGOGNING MAKTAB YOSHIDAGI BOLALAR BILAN OLIB BORADIGAN FAOLIVATI

Ijtimoiy pedagog avambor qo'yidagilarni bo'lishi lozim: Ijtimoiy tarbiya, oila pedagogikasi, o'quvchi shaxsi deganda nimani tushinish kerak, bolaga ta'sir ko'rsatishning(o'krazishning) va muamla metodlarining qanday tu'rlari bor, tarbiyasi og'ir bolalar bilan ish olib borishning o'ziga xos xususiyatlari va xakozo.

Ijtimoiy pedagog faqatgina aloxida shaxs bilan bolalar bilan, o'smirlar bilan, agarda guruh bo'lib ishlashi kerak bo'lsa faqatgina kichkina guruh bilan, agar o'yla bilan esa faqat kichik oylalar bilan, lekin har biri bilan aloxida ish olib boradi.

Ijtimoiy pedagogning vazifasi bu bolalarni, o'smirlarni ijtimoiy muxafaqa qilish, ularga ijtimoiy yoki tibbiy yordam ko'rsatish, uning o'qishini tashkillashtira olish, shuningdek, ularning obro' e'tiborini tiklash va jamiyatga moslashtira olish o'quviga ega bo'lishi lozim. Bu vazifalarni amalga oshirish uchun bolani xar tomonlama o'rganish, inqiroz darajasini va uni bartaraf etish yo'llarini rejalashtira olishi kerak. Buning uchun esa pedagog ijtimoiy xizmat faoliyati bilan shunigdek, ijtimoiy, muxofaza qilish ishlari bilan yaqindan-tanish bo'lishi kerak. Bu esa ijtimoiy

183

pedagogning kasbiy tayyor-bulishini va yuqori darajadagi pedagogik maxoratga ega bo'lishini talab qiladi.

Ijtimoiy pedagog qo'yidagi fanlar bo'ycha kasbiy bilimlarga ega bo'lishlari lozim: Pedagogika va psixologiya, bolaning rivojlanish, fiziologiyasini, tarbiya ishlari metodikasini va xakozo va bolalar bilan xamkorlik o'rnatish va tashkillashtirish olishi lozim.

Shuningdek ijtimoiy pedagog-pedagogik texnologiyani ham bilishi kerak bo'ladi. Demak, tarbiyalanuvchilarga ta'sir o'tkazish yo'llari, malaka va maxoratga ega bo'lishi kerak. Bularga quyidagilar kiradi: artist bo'la olish, chiroyli nutq, ritm, temp, tembr, mimika va imo-ishoralar, alkogolik va narkoman, foxshtalr bilan shaplashish tonini va tilni topa olish. Natqat gaplashish xattoki ularga ta'sir utkazish va ishonitira olishlari kerak bo'ladi. Ijtimoiy pedagog muamala madaniyati va gaplashish texnikasiga e'tibor qaratishi lizim bo'ladi. Xozirgi kunda ijtimoiy pedagog:

- maktabta sinfda nosog'lom oilalar bolalari bilan ishlashida;
- maktab-internatlarda, mexribonlik o'ylarda, bolalar o'ylarida;
- ijtimoiy-ta'limiy markazlarda, ijtimoiy-psixologik xizmat markazlarida;

- reabilitatsion-korreksion markazlarda;

- madaniyat markazlari, yoshlar klublari;

- yozgi dam olish va mexnat lagerlarida ish olib boradilar.

Asosan bu maxkamalarda ijtimoiy pedagoglar bolalar va oylalar bilan ish olib boradi va ular quyidagilardan iborat: Faqatgina bolalarning(o'smirlarning) bilimlarigina ijtimoiy pedagogning ularga yordam berishi yoki qayta tarbiyalashda to'shri yo'l tanlashida yordam bera oladi. Ularning sog'lig'ini, oilasidagi o'zaro munosabatlarni, maktabga o'z tengqo'rlari bilan munosabatlarini, munosabatlari qanday ekanligini bilishi zarur. Pedagog suxvat, anketa javoblari, tengdoshlari bilan bo'lgan munosabatlaridagi xulq-atvordan, bolalar bilim saviyasidan bilib oladi. Ijtimoiy pedagogning olib boradigan ishinig keyingi bosqichi bu bola (o'smir) bila birgalikda uning xolatini, u tushib qolgan vaziyatni, «atrofdagilarning xammasi ayibdor» deb qaramasidan bolaning o'zining xatixarakatiga e'tibor qaratishi

orqali tushinib olish. Vaziyatni aniqlashtirib va unda ishtirok etish bilan inqirozdan chiqib ketish yo'lini topishi mumkin.

Xalq ta'limi tizimida voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklarini profilaktika qilishni boshqarishning o'ziga xos xususiyatlari;

O'sib kelayotgan avlodni tarbiyalash sohasida yetakchi davlat organi bo'lgan xalq ta'limi organlarining voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklarini ijtimoiy-pedagogik profilaktika qilish tizimida ega bo'lgan o'rni hamda ahamiyati umumta'lim maktablarning oldiga qo'yilgan vazifalardan kelib chiqib, belgilanadi. Xalq ta'limi organlarining imkoniyatlaridan voyaga yetmaganlarning jinoyatchiligini va boshqa huquqbuzarliklarini oldini olish uchun samarali foydalanish ta'lim, tarbiya va rivojlanishning tarkibiy qismini tashkil etadi.

Xalq ta'limi organlari – huquqbuzarliklar profilaktikasining tarbiyaviy ishlar uchun maxsus tuzilgan yagona sub'yekti bo'lib, bu xalq ta'limi organlarini o'quvchilarning qonunga zid hatti-harakatlarini ijtimoiy-pedagogik profilaktikasining boshqa sub'yektlaridan ajratib turadi.

Kriminologik nuqtai nazardan olganda, xalq ta'limi organlarining muhim xususiyati - o'spirin shaxsida sezilib boshlangan me'yordan og'ish belgilarini va shuningdek oiladagi o'spirin shaxsiga salbiy ta'sir etuvchi notinchlik faktlarni aniqlashda ularning ustivorligidir.

Xalq ta'limi organlarining voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklarini oldini olish bo'yicha faoliyati o'zaro bog'liq bo'lgan iktita vazifadan iborat:

- ichki funktsiya - o'quvchilarning huquqbuzarliklarini bevosita maktab tarbiyasi jarayonida profilaktika qilish;

- tashqi funktsiya - huquqbuzarliklarni yoshlarning maktabdan tashqari muhitida profilaktika qilish.

Biroq, hozirgi vaqtda bu sohada tashkiliy masalalarni hal qilishda tuman (shahar) bo'limlari faol ishtirok etayotgan bo'lsa-da, ma'muriy-hududiy darajada yoshlarning huquqbuzarliklarini

umumijtimoiy va maxsus profilaktikasida ta'lim organlarining o'rni va roli haqidagi masala hali ham yetarli darajada aniq yechimini topgan emas.

Nazarimizda, xalq ta'limi organlari professional pedagogik organlar sifatida quyidagi masalalar yechimida yetakchi bo'lib qolishi kerak:

- tarbiyaviy ishlardan keng foydalanib, individual profilaktikani amalga oshirish;
- voyaga yetmagan huquqbuzarlarni hamda "tarbiyasi qiyin" o'spirinlarni turli xil (nostandard) noan'anaviy ta'lim - tarbiya shakllariga jalb etish;
- yashash joylarida va hordiq chiqarish tashkiliy shakllarida o'spirinlar bilan pedagogik ish olib borishni ta'minlash;
- oilaviy tarbiyaga yordam ko'rsatish, unda mavjud kamchiliklarini bartaraf etish;
- tumanda voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklarini ijtimoiy-pedagogik profilaktika qilishga metodik rahbarlik qilish.

O'zlarining to'g'ridan-to'g'ri vazifalari va kasbiy imkoniyatlariga muvofiq xalq ta'limi bo'limlari va pedagoglarning huquqbuzarliklarni profilaktika qilish bo'yicha ma'lum tajribasi to'plangan.

Biroq, biz o'tkazgan tadqiqotlar tarbiyaviy jarayonda bir qator kamchiliklarning mavjudligini va ular voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklarini ijtimoiy-pedagogik profilaktika qilishni amalga oshirishga salbiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi.

Bunda: o'quvchilarning mehnat, huquqiy, estetik va gumanitar tarbiyasida mavjud kamchiliklar;

- yoshlarning kasbiy yo'naltirishida mavjud kamchiliklar;
- yoshlarning zamonaviy qiziqishlari sinfdan tashqari ishlarda yetarli darajada hisobga olinmasligi va, nihoyat, yoshlarning bir qismining jamiyatga zid bo'lgan hatti-harakatlariga, masalan, narkotik sifatida meditsina va ximiyaviy preparatlarni ist'yemol

qilishga nisbatan pedagoglarning o'z vaqtida munosabat bildirimasligi salbiy ta'sir ko'rsatishi aniqlandi.

Tadqiqotchilarimiz tomonidan shuningdek, umumta'lim maktablari o'zlarining 9-sinfni bitirgan taxminan 60% "tarbiyasi qiyin" o'quvchilaridan, ularni KHTBYU jo'natib, (birinchi navbatda, voyaga yetmaganlarning ishlari bo'yicha inspeksiya hisobida turganlaridan) xalos bo'lishi sababli, kasb-hunar bilim yurtlarida "qiyin" o'spirinlarning yuqori darajada to'planib qolishi aniqlandi.

"Tarbiyasi qiyin" bo'lgan bolalarning, shu jumladan huquqbuzarlarning ham, bunday o'quv yurtlarida to'planib qolishi, u yerda shakllanadigan man'aviy-psixologik iqlimidagi o'ziga xoslik, ilgari "tarbiyasi qiyin" hisoblanmagan va voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha inspeksiya hisobida turmagan o'quvchilarning ham u yerda huquqbuzarlik sodir etishiga olib keladi.

Biroq, keltirilgan faktlar barcha KHTBYU tegishli emas, hamda u yerda tartibsiz o'quvchilar, pedagogik qarovsiz qolgan va "qiyin" o'spirinlar bolalalar bilan muvafaqqiyati tarbiyaviy ishlar amalga oshirilishi mumkin emasligini bildirmaydi.

Toshkent shahridagi 25-KHTBYU 1986 y. 19 o'quvchini ro'yxatdan chiqarishga majbur bo'ldi, chunki ular turli xil jinoyatlarni sodir etgani uchun jinoiy javobgarlikka tortilgan edi.

Bilim yurtining ma'muriyati bilan birgalikda, bilim yurtidagi ta'lim-tarbiyaviy ishlar rejali va bosqichma-bosqich tubdan yaxshilanishiga erishishi uchun, bunday salbiy holatlarning sabablari (shart-sharoitlari) sinchiklab o'rganib chiqildi. Maqsadga yo'naltirilgan, ilmiy asoslangan va prognozlangan chora-tadbirlar tizimi o'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning samaradorligini oshirishga imkon berdi. Bunga quyida keltirilgan taqoslama jadvalda aks etgan yilma-yil jinoyatchilikning sekin kamayib borishi ko'rsatkichlari guvohlik beradi.

O'quvchilar orasida huquqbuzarliklarni ijtimoiy-pedagogik profilaktika qilish bo'yicha maqsadga yo'naltirilgan eksperimental-pedagogik ishlar amalga oshirilishi natijasida jamoada

huquqbuzarlik hatti-harakatlari amalda yo'qotildi, va natijada bilim yurti 1993 yildan litseyga aylantirildi.

"Qiyin" o'spirinlar yuqori darajada to'plangan o'quv yurtlarda o'quv-tarbiyaviy jarayonni amalga oshirish uchun qulay sharoitlar yaratish uchun xalq ta'limi organlari va hokimiyatlar katta moddiy va metodik yordam ko'rsatishi va kasbiy mahoratga ega tajribali pedagoglar bilan ta'minlashi zarur.

Umunta'lim maktablari va texnikumlar uchun yuqorida ko'rsatilgan holatlar kam xos bo'lsa-da, ammo bu yerda ham, asosan maktab-internatlar kabi, ba'zi yuqori darajada kriminogen o'quv yurtlari mavjud.

Umunta'lim maktablarida o'quvchilarning tartibsizligi va huquqbuzarliklari o'sishiga sabab bo'ladigan o'ziga xos omillarning orasida, umuman ta'lim obro'sining pastligi muammosi alohida ajralib turadi. Ko'pgina o'quvchilar o'rta maktabda ta'lim olish ma'nosini tushunmaydilar va uni majburiy zaruriyat sifatida qabul qilishadi, bu esa o'z navbatida ko'pincha tartib buzilishlarida, o'qishdan muntazam bo'yin tovlashlarda va h.k. namoyon bo'ladigan faol noroziliklarni keltirib chiqaradi.

"Obro'li bo'lmagan kasb-hunarga" o'rgatadigan kasb-hunar texnika bilim yurtlarida voyaga yetmaganlar bilan ishlash inspeksiyalarida hisobda turuvchi o'quvchilarning orasidan faqat 18% bo'lg'usi kasbga nisbatan qiziqish namoyon bildiradigan, 32% qisman qizishi bo'lgan, 50% esa umuman hech qanday qiziqish bildirmaydigan vaziyat yuzaga keladi.

Keyingi yillarda respublika xalq ta'limi boshqaruvi davlat organlarida, amaliyot ko'rsatayotganidek, voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklarini barcha boshqaruv bosqichlarida rejalashtirilayotgan maxsus profilaktikasiga ko'proq diqqat-e'tibor berib boshlandi. Bunday yondashuv, bir tomondan, huquqbuzarliklarni profilaktika qilish ishlarini tashkil etishda spetsifik xususiyatlarining hisobga olinishini, boshqa tomondan - tarbiyaviy jarayonni tashkil etishda kompleks yondashuvga rioya qilinishini kafolatlaydi.

Huquqbuzarliklarni maxsus profilaktika qilish bo'yicha chora-tadbirlar odatda, alohida olingan o'quv yurtlardagi huquqbuzarliklarning darajasi, tumanda (shaharda) voyaga yetmaganlar jinoyatchililgining xarakteri va xususiyatlari haqidagi, bo'ysunuvdagi o'quv yurtlardagi profilaktik tadbirlar haqidagi ma'lumotlarning tahlildan kelib chiqib, rejalashtiriladi. Respublika IV va(tuman bosqichida) voyaga yetmagan yoshlar bilan ishlash inspeksiyalari xalq ta'limi organlarini muntazam ravishda ma'lumotlar bilan ta'minlab turishadi, lekin ulardan, odatda, yetarli darajada foydalanilmaydi.

Huquqbuzarliklarni maxsus profilaktika qilish bo'yicha chora-tadbirlarni muvofiqlashtirib, o'quvchilarning huquqiy tarbiyasini takomillashtirib, respublika xalq ta'limi organlari respublikaning yustitsiya Vazirligi va ichki ishlar Vazirligi bilan qo'shma kollegiya yig'ilishlarini o'tkazishardi. Voyaga yetmaganlarning jinoyatchiligi ahvoli va sabablarining, huquqbuzarliklarni profilaktika qilish bo'yicha ishlardagi mavjud kamchiliklarni tahlil qilish asosida huquqbuzarliklarning oldini olish, o'quvchilarning huquqiy tarbiyasida qonuni muhofaza qilish organlari xodimlarining faoliyatini muvofiqlashtirish, va shuningdek ishtirok etishi bo'yicha qo'shma qarorlar ishlab chiqildi.

Tadqiqot davrida huquqbuzarliklarning ijtimoiy-pedagogik profilaktikasini tashkil etishda, oliy boshqaruv bosqichida xalq ta'limiga bir nechta muassasalar tomonidan rahbarlik qilishi bilan bog'liq bo'lgan ma'lum qiyinchiliklar paydo bo'lardi. Bu ijtimoiy-profilaktika ishida uzviylikni ta'minlashga va yagona huquqbuzarliklarni profilaktika qilish dasturini ishlab chiqishga halagit berardi.

SHu sababli, yagona ta'lim va tarbiya jarayonini rivojlantirish va faoliyat ko'rsatishini ta'minlash maqsadida yagona respublika boshqaruv markazining tashkil etilishi, bir vaqtning o'zida huquqbuzarliklarning ijtimoiy-pedagogik profilaktikasining qulay tashkil etilishi uchun ob'yektiv shart-sharoitlarni yaratadi, bu sohadagi talablarning yaxlitligi kabi, alohida tumanlarning va o'quv yurtlarining o'ziga xosligi hisobga olinishini ham ta'minlaydi.

Kelajakda xalq ta'limi Vazirligi qoshida, tarkibiga kriminologik tahlil va rejalashtirish bo'yicha mutaxassislar, pedagog-metodistlar, psixologlar, psixiatrlar, yuristlar kiradigan, huquqbuzarliklarni profilaktika qilish bo'yicha tashkiliy-metodik markazning tuzilishi zarur ko'rinadi. Tayyorlangan tavsiyalar bo'yicha boshqaruv qarorlari Vazirlikning xodimlari kabi, tuman XTB (voyaga yetmaganlar va yoshlar ishi bo'yicha bo'limlarning) va alohida o'quv yurtlarining vakillari ham kiradigan kollegial organ tomonidan qabul qilinishi lozim.

Pedagogik kriminologiya bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash va XTB inspektorlarining eng tajribali pedagoglar safidan tayinlanishini amaliyotga kiritish masalasini hal qilish zarur ko'rinadi.

Tuman (shahar) hokimiyatining huquqbuzarliklarni pedagogik profilaktika qilish kengashini (xalq ta'limi kengashi seksiyalari) tashkil etilishi tuman (shahar) ta'lim organlarida ijtimoiy-profilaktik faoliyatni hisob-kitob qilish, rejalashtirish va boshqarishni ta'minlash maqsadida kadrlar muammosini yechish variantlaridan biridir. Bunday Kengashlarning tarkibiga tuman XTB, qaysi muassasaga bo'yinishidan qat'iy nazar, o'quv yurtlari va maktabgacha ta'lim muassasalari (seksiyalari) vakillari, va shuningdek huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari (asosan VEl), o'spirinlar orasida alkogolizm va narkomaniya muammolariga ixtisoslashgan vrach-narkolog kirishi zarur.

Bunday kengashlar (seksiyalar)ning bosh vazifasi – xalq ta'limining o'quv yurtlari va, ular bo'yinishidan qat'iy nazar, boshqa muassasalarda, voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklarining profilaktika qilish ishlariga metodik rahbarlikni tashkil etishdan iborat.

O'quvchilar orasida jamiyatga qarshi xilof ko'rinishlarning namoyon bo'lishini oldini olish bo'yicha ta'lim organlari hal qilishi zarur bo'lgan

muhim masalalardan biri, bizning fikrimizcha, tegishli mezonlarni ishlab chiqish asosida huquqbuzarliklarni profilaktika qilish uchun ma'suliyatini o'quv yurtlarining oshirishdan iborat.

maliyot ko'rsatayotganidek, o'quv yurtining ushbu sohada olib borayotgan ishini baholash mezonini bo'lib, o'quvchilarning orasida qonunga xilof ko'rinishlarning intensivligi xizmat qiladi. Bunda o'quv yurtlarida tarbiyaviy ishlarining amalga oshirishdagi ob'yektiv shart-sharoitlar, o'quvchilarning sifat tarkibi va boshqa omillar deyarli hisobga olinmaydi.

Fikrimizcha, o'quv yurtlarida tarbiyaviy va profilaktik ishlarining olib borilishining sifat ko'rsatkichlari quyidagilardan iborat bo'lishi zarur: real profilaktik chora-tadbirlarning hajmi va samaradorligi, huquqbuzarlik ko'rinishlar darajasidagi ijobiy (salbiy) o'zgarishlar (bunda o'quvchilarning demografik tarkibi, "tarbiyasi qiyin" o'spirinlarning to'planganlik darajasi hisobga olinishi zarur) va boshqa omillar.

O'quvchilarning (shu hisobda, huquqbuzarliklarning ham) sindan tashqari ishlarining seksiya, to'garak va boshqa shakllariga jalb etilishi ko'rsatkichlari ishlarining sifat emas, balki miqdor jihatini aks ettiradi. Tadqiqotlarimiz ko'rsatganidek, odatda sindan tashqari ishlariga o'quvchilarning muntazam jalb qilinishi talab etilishi sababli, ularning aksariyat qismi to'garaklar, seksiyalar, qiziqishlari bo'yicha fakultativlar yoki texnik ijodiyot to'garaklarining ro'yxatida hisobga olingan. Biroq, anketaning natijalaridan ma'lum bo'lganidek, faqat 36% o'quvchigina haqiqatdan ham, shunda ham muntazam emas, turi seksiyalarning ishida ishtirok etishar ekan.

Pedagoglar bilan olib borilgan suhbatlar davomida, ularning anketa savol lariga bergan javoblaridan olingan ma'lumotlar, o'quvchilarga, va birinchi navbatda intizomni muntazam ravishda buzayotgan va turli xil tartibsizliklar qilayotgan o'quvchilarga ta'sir ko'rsatishning samarali chora-tadbirlarini izlash hali ham erta profilaktika qilishning dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolayotganligini ko'rsatmoqda.

Umunan olganda, hozirgi vaqtda ilmiy asoslangan pedagogik rag'batlantirish va jazo berish tizimi mavjud emas.

YUzaga kelgan vaziyatni tuzatish maqsadida metodik materiallar, seminarlar o'tkazish va b. uchun pedagoglar,

psixologlar, yuristlar va b. harakatlarini birlashtirish maqsadga muvofiq ko'rinadi.

Maxsus maktablarda, maxsus KHTBYU, va shuningdek "tarbiyasi qiyin" bolalarning soni ko'p bo'lgan o'quv yurtlarida ishlashi uchun pedagoglar va tarbiyachilarni maxsus tayyorlash zarur.

Tuman kengashida boshqarmalarga qarashi o'quv-tarbiya muassasalarida erta profilaktikani tashkil etilishi va shuningdek, ijtimoiy-profilaktika ishlarning huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan asl muvofiqlashtirishni amalga oshirish kerak.

Maktab tarbiyaviy-profilaktika tizimining shakllanishi, faoliyat ko'rsatishi va rivojlanishi, uning darajalari, vazifalari, bosqichlari;

Maktabning kichik tarbiyaviy-profilaktika tizimining shakllanishi, faoliyat ko'rsatishi va rivojlanishi jarayonini boshqarish uchta: ijtimoiy-pedagogik, tashkiliy-pedagogik va psixologo-pedagogik darajada amalga oshiriladi. Albatta, uchtasi ham pedagogik boshqaruvdir, biroq, birinchisi, asosan, voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklarini ijtimoiy-pedagogik profilaktika qilish kichik tizimining faoliyat ko'rsatishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish bilan, ikkinchisi-bolalarning hayot faoliyatini tashkil etish bilan, uchinchisi-umuman tarbiyaviy-profilaktika tizimi ishtirokchilarining o'zaro munosabatlar jarayoni bilan bog'liq.

Boshqaruvning ikkita keyingi darajasi maktab tarbiyaviy tizimining o'ziga xos. Ijtimoiy-pedagogik darajada XTBlarning har bir maktabda voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklarini ijtimoiy-pedagogik profilaktika yetarli darajada samarali boshqaruv faoliyatining kichik tizimining shakllanishi va normal faoliyat ko'rsatishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish bo'yicha boshqaruv faoliyati ta'riflanadi.

O'tkazilgan tadqiqot, maktabning kichik ijtimoiy - profilaktika tizimini boshqarishda pedagogik jamoaning o'zaro munosabatlarini yaxlit bir butunning komponentlari sifatida pedagogik korreksiya qilish muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. Ularning o'zaro

harakati, hamkorligi ob'yektiv xarakterga ega. Ular tizim yaratuvchi aloqaga ega.

Kichik ijtimoiy - profilaktika tizimining asosiy vazifalari - integratsiya qilish va tartibga solishdan iborat. Birinchisi ilgari tarqoq, kelishilmagan pedagogik ta'sirlarni yagona bittaga birlashtirishni ta'minlaydi. Tartibga soluvchi vazifa tarbiyaviy - profilaktik, tuzatish jarayonni tartibga solishga, uni boshqarishga yo'naltirilgan.

Har qanday tarbiyaviy, shu jumladan tarbiyaviy - profilaktik tizim ham, o'z rivojida uch asosiy bosqichni bosib o'tadi. Birinchi bosqich - tizimning yaratilishi. Bu bosqichda maqsadlar shakllanadi, tarbiyaviy jarayonni tashkil qilishdagi asosiy mo'ljallar, jamoa qadriyatlari loyihalashtiriladi. Bu ishning boshlanishida o'qituvchilar, sinf rahbarlari turli: kasbiy, yosh, ma'naviy rivojlanish darajasida bo'ladilar. Bu bosqichda pedagogik jamoada ixtifoiflar kuchayadi, yetakchilar, guruh faollari yaqqol aniqlanadi, ularning orasida keskinlik, gohida hatto ziddiyatlar paydo bo'ladi. O'tmishni qayta baholash, pedagogik pozitsiyalarni qayta ko'rib chiqish kabi og'riqli jarayonlar kechadi.

Birinchi bosqichda ko'pincha g'oyalar va ularning amalda tadbiiq etilishi orasida farq aniqlanib qoladi. Ammo bu farqlar har doim ham modelni qurishdagi xato-kamchiliklardan iborat bo'lmaydi. faqat kichik tizim hali kuchga kirmagan, uning qismlari alohida ishlayotgan, hali pedagogik harakatlarda birdamlikka erishilmagan bo'ladi.kichik tizimning dastlabki shakllanish davri vaqtda cho'zilib ketmasligi kerak. Bu bosqichda maktab hayotining takomillashishida ishtirokchilarining kutuvlarini tezroq oqlash uchun, tizim shakllanishi suratlari yuqori bo'lishi kerak.

Ikkinchi bosqich kichik tizim tuzilmasi va faoliyati mazmunini ishlatib ko'rish bilan bog'liq. Bu bosqichda faoliyat tizimini tashkil ettuvchilar, kichik tizim faoliyatining ustivor yo'nalishtari batamom tasdiqlanadi. Eng samarali ommaviy tarbiyaviy ta'sir etish shakl va usullari ishlatib ko'riladi, maktabda ularni tashkil etishning oldingi vaqtdan qolgan eskilari takomillashadi.

Bu bosqich maktab va o'quvchilar jamoasining shiddati rivojlanishi, yoshlararo muloqotlarning rivojlanishi bilan ta'riflanadi. Bu vaqtda sinf jamoalarida ba'zi bir bo'shashlar sodir

bo'lishi mumkin, chunki bolalar uchun sinf doirasi torilik qilib qoladi. Bu davrda kichik tizimning tashqi muhit, ayniqsa atrofdagi yoshlar bilan o'zaro ta'siri juda murakkab kechadi. Maktab ichki ishlariga bo'lgan bolalar qiziqishlarining keskin oshishi, ko'chadagi, hovlidagi kompaniyalarning zaiflashishiga, gohida esa buzilishiga olib keladi. Ular bilan maktabning orasida o'quvchining shaxsiga ta'sir qo'rsatish uchun kurash boshlanadi.

Bularning barchasi kichik tizimni boshqarishda tashkiliy-pedagogik aspektlarning keskin o'rtishiga olib keladi. Ijtimoiy (sotsiologik) xizmatga ehtiyoj yuzaga keladi.

Uchinchi bosqich – bu yakunlovchi bosqich. Kichik tizim batamom shakllanib bo'ladi: har bir komponent o'z o'rnini egallaydi, tizim aloqalari mustahkamlanadi, maktabning hayoti o'z iziga tushadi, tarbiyaviy tizim belgilangan tartibda faoliyat ko'rsatib boshlaydi. Integratsiya jarayonlari kuchga to'lib, tarbiya bilan organik bog'lagan holda, o'quv-bilish faoliyatiga singib kiradi. Dars chegarasi torayib, jamoa bo'lib bilishning yanada hajimli va egiluvchan shakllarini izlash boshlanadi.

Maktab tarbiyaviy jamoasi yangi sifat ko'rsatkichiga o'tadi: endilikda u yanada ko'proq yagona, umumiy, chuqur anglangan maqsad, umumiy faoliyat asosida birlashgan bolalarning va kattalarning yaxlit hamjamiyati sifatida oldinga chiqadi. Ko'pchilik o'quvchilarda va pedagoglarda maktab hissi shakllanadi, jamoa va yakka o'z-o'zini anglash shakllanishi jarayonlari shiddatli rivojlanadi. Umuman, o'quvchilar jamoasining shaxsga e'tibori sezilarli kuchayadi. Pedagoglar tomonidan shaxsiy yondashuv amalga oshiriladi, munosabatlar pedagogikasi hukmron bo'ladi. SHU bilan birga, shakllangan kichik tizimni pedagogik boshqarishda psixologik bilimlarning roli oshadi. Maxsus psixologik xizmatga ehtiyoj paydo bo'ladi.

Kichik tizimda o'zining qayta ishlab chiqarish mexanizmi shakllanadi. U o'zining an'alarini to'playdi, va "meros" sifatida uzatadi, barcha samarali tizimlarga xos bo'lgan xususiyat – ijtimoiy vorislik yuzaga keladi.

Pedagogik jamoalar ham yangi sifat holatiga o'tadi. Pedagoglarda haqoniylikka, chuqur o'z-o'zini tahlil qilish va pedagogik ijodkorlikka asoslangan, yangi pedagogik tafakkur

rivojlanadi. O'qituvchilar muhitida ilm-fanga nisbatan qiziqish paydo bo'ladi, olim-pedagoglar bilan aloqalar o'rnatiladi, bu esa o'z navbatida yangi tadqiqotchi-o'qituvchi turining shakllanishiga sabab bo'ladi. Maktabning pedagoglar bilan birgalikda yangi jamoani – tarbiyachilar jamoasini tashkil qiladigan ko'pgina tashqi hamfaktarlari, ko'ngilli yordamchilari paydo bo'ladi.

Bu davrda, tuman davlat va jamoatchilik tashkilotlari vakillarining voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklarini ijtimoiy-pedagogik profilaktika qilishga qaratilgan faoliyatini, umumiy ko'rinishda kichik tarbiyaviy-profilaktika tizimining ma'lum vazifalarini amalga oshirayotgan element (bo'g'in)larning yig'indisi sifatida ko'rib chiqish mumkin.

Amaliy faoliyatning tahlili ko'rsatib turibdi-ki, shahar rayonida voyaga yetmaganlar bilan olib borilayotgan tarbiyaviy-profilaktik jarayonga, o'zining xarakteri, boshqarmaviy bo'yinishi va asosiy xizmat vazifalari xususiyatlariga binoan har xil bo'lgan, ijtimoiy-pedagogik profilaktika sub'yektlari sifatida faoliyat ko'rsatayotgan 40dan ziyod davlat organlari, muassasalari, korxonalari, jamoatchilik tashkilotlari bevosita yoki bilvosita jalb etilgan.

Yuklatilgan va yechilayotgan vazifalarning xarakteriga qarab, ular sub'yekt sifatida uch guruhga bo'linishi mumkin:

1. Vazifasi voyaga yetmagan huquqbuzarlar tomonidan jinoyatchilik sodir etilishining sabablarini va shart-sharoitlari aniqlanish va bartaraf etishga, ular bilan bevosita shaxsiy-profilaktik va kompleks umumiprofilaktik tadbirlarni o'tkazishga ixtisoslashgan. Tumanda 10dan ziyod ijtimoiy – profilaktika sub'yektlari mavjud: voyaga yetmaganlar ishi bo'yicha inspeksiya, tezkor otryadlar, homiyar, jamoatchi tarbiyachilar va h.k.

2. Voyaga yetmaganlarning barcha kontingentini, shu jumladan ularning huquqbuzarliklar sodir etayotgan o'spirinlarni o'z ichiga olgan kam sonli qismini, yanada kengroq faoliyat (xo'jalik, tarbiyaviy, ijtimoiy) doirasida profilaktik ish olib boruvchi. Tumanda profilaktikaning 20dan ziyod bunday sub'yektlari (maktabgacha va maktab muassasalari, kasb-hunar texnika bilim yurtlari, bolalar o'quv-profilaktika muassasalari, vasiylik va homiylik organlari, ustozlar va h.k.) mavjud.

3. Xizmat vazifasi yuzasidan tumaning butun aholisi, shu jumladan voyaga yetmaganlar orasidagi ham barcha ijtimoiy va yosh qatlamlari orasida, ijtimoiy-profilaktika ishlarini olib borish maqsadida jinoatchilik va boshqa huquqbuzarliklar bilan kurash olib borishga ixtisoslashgan. Tumanda 10dan ziyod bunday sub'yektlar (prokuratura, militsiya, sud, tartibni saqlash jamoatchilik punktlari va h.k.) mavjud.

Bundan tashqari tuman bosqichidagi iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy vazifalarning butun majmuasining yechimi uchun ma'sul bo'lgan 40dan ziyod turli xil tuman muassasa va tashkilotlari o'zlarining vakolatlari doirasida voyaga yetmaganlarning huquq va manfaatlarini muhofaza qiladi: ularga zarur ijtimoiy yordam ko'rsatish, g'oyaviy-siyosiy, mehnat va ma'naviy tarbiyani amalga oshirish, ularning orasida huquqbuzarliklarning oldini olish (tuman hokimiyatlarining sog'liqni saqlash va ijtimoiy ta'minot, madaniyat, jismoniy tarbiya va sport bo'yicha komissiyalari, hokimiyat qoshidagi xalq ta'limi, sog'liqni saqlash, madaniyat va h.k. bo'yicha jiroya apparati bo'limlari).

Tumanda aholining tarbiyasi va huquqbuzarliklarning sodir etilishi oldini olish bilan bog'liq bo'lgan vazifalarning kompleks yechimida ishtirok etayotgan tashkilotlar, muassasalar, jamoatchilik tuzilmalarining bunday ahamiyatli miqdorida, faqat 13 muassasadagina asosiy vazifasi voyaga yetmaganlar orasida tarbiyaviy-profilaktik ishlarni tashkil etishdan iborat bo'lgan (profilaktika sub'yektlarining umumiy sonining taxminan 17% tashkil qiladi) maxsus lavozim shtatlari nazarda tutilgan (bu esa profilaktika sub'yektlarining umumiy sonining taxminan 17% tashkil etadi). Tuman hududida yashayotgan, ta'lim olayotgan, ishlayotgan yoki dam olayotgan 100 voyaga yetmagan yoshga to'g'ri keladigan shtati xodimlarning hisob-kitobi voyaga yetmagan yoshlar bilan tarbiyaviy-profilaktik ishlarni olib borishda mavjud imkoniyatlar haqida yanada aniqroq tasavvurni beradi. Yuqorida tilga olingan ijtimoiy-profilaktika sub'yektlari guruhlari bo'yicha shtatdagi xodim zimmasiga to'g'ri keladigan yuklama ko'effitsiyentini aniqlashni voyaga yetmaganlar kontingentining (o'quvchilar, KHTBYU talabalari, ishlovchi va h.k.) yosh va boshqa xarakteristikalari asosida amalga oshirish maqsadga muvofiq. Bu

tumanda va boshqa tumanlarning orasida ham profilaktika sub'yektlarining yuklamasini taqqoslash imkonini beradi.

U yoki bu tarbiyaviy-profilaktika uchashtalarining shtat bilan ta'minlanganligini yanada aniqroq bilish uchun shunga o'xshash hisob-kitoblarni o'quvchilarga, KHTBYU talabalariga, ishlovchilarga va h.k. nisbatan o'tkazish ham maqsadga muvofiqdir.

Shu bilan birga, profilaktika sub'yektlarining aksariyat ko'pchiligi hozirgi vaqtda tuman bosqichida o'z vazifalarini asosan ko'p sonli shtatsiz faollar, va belgilangan sonli shtatdagi xodimlar orqali amalga oshirmoqda.

Voyaga yetmaganlar bilan olib borilayotgan profilaktika ishlari ishtirokchilarining umumiy sonining yuqori ko'rsatkichlari, profilaktika vazifasidan farq qiladigan sub'yektlarning shtati xodimlar kabi, ushbu faoliyatda ishtirok etayotgan jamoatchi faollar bilan ham yetarli darajada ta'minlanganligi haqida tasavvur o'yg'otadi xolos. Shu bilan birga, tizim samaradorligining amalda pastligi, ijtimoiy-profilaktika ishlarini o'tkazish uchun ko'pchilik muassasalarning va tashkilotlarning, hamda jamoat tashkilotlarining vakillari bo'lgan boshqa shaxslarning real imkoniyatlari jiddiy cheklanganligidan guvohlik beradi.

Ushbu xulosa tuman miqyosida voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklarini profilaktika qilish tizimini uning ichki yaxlitligi, uyushqoqligi, muvofiqdirlashtirilganligi va uni tashkil etuvchi alohida sub'yektlarning o'zaro ta'siri nuqtai nazaridan, alohida bo'g'inlarning o'zaro aloqa darajasini quyidagi: profilaktika vazifalarining ro'yxati va mazmunining me'yoriy tartibga solinganligi, ularning tarbiyaviy vazifalar bilan o'zaro aloqasi; axborot (to'liqligi, ishonchligi, va hisobga olish-statistik ishlarning kelishilganligi, hisobga olingan ma'lumotlarning tahlil qilish usullari, rejalashtirish usullari, ma'lumotlar almashish va taqdim etish tartibi); moddiy-resurs; uslubiy (umumprofilaktik, ixtisoslashtirilgan va individual profilaktik ishlarni olib borish metodikasi bilan ta'minlanganlik) yo'nalishlar bo'yicha batafsilroq tahlil qilishga va baholashga majbur qiladi.

Tadqiqotlar, profilaktikaning ayrim sub'yektlari o'zlariga yuklatilgan vazifalarning miqdori, amalda bajarilayotgan ishlarning hajmi, kadrlar va faoliyatlarining boshqa ta'minlanganligi jihatdan

bir-biridan sezilarli darajada farq qilishini ko'rsatmoqda. Bu ayniqsa voyaga yetmaganlar ish bo'yicha inspeksiya kabi ixtisoslashgan profilaktika sub'yektlarini taqqoslaganda yaqqol namoyon bo'ladi.

O'spirinlarning yashaydigan joylarida yoki tuman madaniy-oqartuv muassasalarida profilaktik tadbirlarni amalga oshirayotgan maktab yoki kasb-hunar texnika bilim yurtining shtatda turgan bitta xodimi bajarayotgan tarbiyaviy-profilaktik ishlarining hajmida va maqsadga yo'naltirilganligida bo'lgan farq ham undan kam emas. Har bir muayyan profilaktika sub'yektining xizmat vazifalarining sinchiklab tahlil qilinishi ularning voyaga yetmaganlarning orasida huquqbuzarliklarni oldini olish ishiga amalda qo'shgan hissasi orasidagi farqni ko'rishga va baholashga, ularning umumiy doirasi, tizim tomonidan yechilayotgan xizmat doirasiga kiruvchi vazifalarning hajmi va xarakteri haqida tasavvurga ega bo'lish va ushbu asosda uning tuzilmasida profilaktikaning alohida sub'yektleri orasida mumkin bo'lgan o'zaro aloqalarni belgilab olishga imkon beradi.

Tuman profilaktika tizimi sub'yektleri bajarayotgan vazifalarning xarakteriga qarab guruhlashtirish kattalashtirilgan holda quyidagicha tuzilishi mumkin:

1. Kompleks xarakterga ega profilaktika chora-tadbirlarini rejalashtirishni, umuman profilaktik tizim va uning alohida tashkiliy bo'g'inlarining moddiy-resurs va kadrlar ta'minoti vazifalarini o'z ichiga olgan umumiy-boshqaruv masalalari yechimini amalga oshirayotgan (tuman huquqbuzarliklarni profilaktika qilish kengashi, voyaga yetmaganlar ishi bo'yicha inspeksiya, prokuratura va h.k.) sub'yektlar.

Ushbu faoliyat doirasida profilaktika sub'yektlarining asosiy hatti-harakatlari voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklariga sabab bo'layotgan salbiy ijtimoiy hodisalar bilan samarali kurashish uchun zarur tashkiliy shart-sharoitlarni yaratishga, va birinchi navbatda amaldagi bolalarni va o'spirinlarni tarbiyalash tizimidagi muammolarni bartaraf etishga qaratilgan.

Ular tomonidan ishlab chiqilayotgan kompleks profilaktika rejalari quyidagi chora-tadbirlarni nazarda tutadi:

- asosan notinch oilalarda yashaydigan bolalar va o'spirinlarga, va shuningdek turli sabablarga binoan ota-onalar o'z

farzandlarining tarbiyasi bilan shug'ullana olmaydigan oilalarni farzandlariga mo'ljallangan o'quv-tarbiyaviy muassasalar (maktab-internat, bolalar uylari, kuni uzaytirilgan guruh) tizimini rivojlantirish va takomilllashtirish bo'yicha;

- maktablarni, kasb-hunar texnika bilim yurtlarini voyaga yetmaganlar bilan maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar markaziga aylantirish bo'yicha; bolalar va o'spirinlarning bo'sh vaqtlarini yashash joylarida tashkil etish, hisobda turgan "tarbiyasi qiyin" o'spirinlar va voyaga yetmagan yoshlarni hordiq chiqarishning turli xil tashkiliy shakllari bilan gamrab olish bo'yicha; mikrorayonlarda sport maydonchalari va yoshlar klublari, sport-mehnat va harbiy-sport lagerlarining qurilishi va me'yorda faoliyat ko'rsatishini ta'minlash bo'yicha; bolalar va o'spirinlar bilan ish olib borish uchun jamoatchilik faollari safidan trenerlarni, to'garaklar va seksiyalarning rahbarlarini jalb etish bo'yicha;

- jamoatchilik joylarda voyaga yetmaganlarning tartib-intizomi ortidan nazoratni, ularga spirтли ichimliklar sotilishi taqiqlanishiga rioya qilishni ta'minlash bo'yicha.

2. Profilaktika chora-tadbirlari qo'llash zarur bo'lgan voyaga yetmaganlar, ularning atrofidagi mikromuhit, bolalar va o'spirinlarning tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan shaxslar haqida zarur ma'lumotlarni to'plash bilan shug'ullanayotgan profilaktika sub'yektleri (sog'liqni saqlash, ijtimoiy ta'minot, xalq va kasb-hunar texnika ta'limi organlari, FHDYO organlari, armiyaga yoshlar chaqirig'ini amalga oshiruvchi harbiy qumitalar (voyenkomatlar), korxonalar, kasaba uyushmalari va h.k.).

3. Voyaga yetmagan huquqbuzartlar, ularning ota-onalari hamda bolalar va o'spirinlar tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi boshqa shaxslar bilan individual-profilaktika ishlarni amalga oshiruvchi profilaktika sub'yektleri (voyaga yetmaganlarning ishi bo'yicha inspeksiya, jamoatchi tarbiyachilar, maktablar va o'quv yurtlari, tartibni saqlash jamoatchilik punktlari, otaliq mehnat jamoalari, mahalla komitetlari, tezkor otryadlar va h.k.). Profilaktika faoliyatining ushbu turi o'z ichiga quyidagilarni oladi: tarbiya-mehnat koloniyalari, maxsus o'quv-tarbiyaviy muassasalardan qaytib kelgan, va shuningdek, ozodlikdan mahrum etish bilan bog'liq bo'lmagan jazo chorasiga mahkum etilgan, yoki hukmning ijro

etilishi kechiktirilgan o'spirinlarni tuzatish va qayta tarbiyalash ishlarning turli shakllarini; huquqbuzarliklar sodir etayotgan voyaga yetmaganlarga va ularning hulqiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan kattalarga nisbatan ta'sir choralarini qo'llash bo'yicha voyaga yetmaganlar ishi bo'yicha komissiyalari, o'rtoqlik sudlari chiqargan qarorlarining o'z vaqtidagi, to'liqligi va qonuniyligi ustidan nazoratni amalga oshirish; qo'llanilayotgan turli xil individual-profilaktik ishlarni shakllarining o'z vaqtidagi va sifati nazoratini amalga oshirish.

Ijtimoiy-profilaktika tizimini tashkil etuvchi sub'yektlarning hatti-harakatlarini muvofiqlashtirish talab darajasida yo'lga qo'yilganda, barcha aytib o'tilgan vazifalar yo'nalishtari bo'yicha ular olib borayotgan faoliyat samaradorligi sezilarli ravishda oshib boradi. Maqsadga yo'nalganlik, harakatlarning birligi, kuchlar va vositalarning to'g'ri taqsimlanishi tashkiliy tomondan tuman darajasidagi muayyan rahbar organ tomonidan amalga oshirilishi zarur. Ushbu organ tarbiyaviy-profilaktika tizimining barcha asosiy bo'g'inlarini o'zida namoyon etishi, ularning boshqaruvchi tarqoqligini bartaraf etilishini ta'minlashga qodir, voyaga yetmaganlar bilan olib borilayotgan tarbiyaviy-profilaktik ishlarning barcha ishtirokchilari uchun majburiy bo'lgan qarorlarni qabul qilish vakolatiga ega bo'lishi, ularning aniq va o'z vaqtida ijro etilishini ta'minlashi zarur.

Ajribadan ma'lum-ki tarbiyaviy-profilaktika tizimining rahbar organi tuzilmasining eng yaxshi varianti, bu zarur ma'lumotlarni to'plash, tahlil qilish, qayta ishlash, ishni rejalashtirish bo'yicha turli xil xujjatlarni tayyorlashni va h.k. ta'minlab beradigan belgilangan miqdorda shtatti xodimlarni, rahbarlikning hamda boshqa, voyaga yetmaganlar orasida tarbiyaviy-profilaktik ishlarni amalga oshiruvchi tuman muassasalari va tashkilotlari, jamoatchilik tuzilmalarining obro'li ma'sul vakillarini o'z ichiga olgan tuzilma ekan.

Voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklarini, ularning hayoti va faoliyatining asosiy sohalariga doir (ularning ishi, o'qishi va yashash joyiga) turli ijtimoiy-pedagogik profilaktik tizimi sub'yektlari hatti-harakatlarini birlashtirish uchun bunday organlar zarur. Tumanda tarbiyaviy - profilaktika ishlarga rahbarlik qilish

uchun tuzilgan, tayyorlangan va obro'ga ega organ joriy va istiqbolli rejalashtirishni, eng muakkab va muhim masalalarning hal etilishini, tarbiyaviy - profilaktik ishlarning eng ma'suliyatli uchastkalarida zarur moddiy-resurs ta'minotni, eng ko'p sonli va yetarli darajada ajralib turgan voyaga yetmagan o'quvchilar kontingentlariga, ishlayotgan o'spirinlarga va shuningdek tumanning hududiy mikroayonlarga bo'linishiga nisbatan ham qo'llaniladigan profilaktik ishlarning barcha yo'nalishtari bo'yicha ixtisoslashtirilgan kichik tizimlarni alohida ajratish va yaratish orqali butun tuman miqyosidagi davlat organlari va jamoatchilik tashkilotlari harakatlarining zarur birligini ta'minlaydi.

Aynan, tumanda voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklarini ijtimoiy-pedagogik profilaktika qilish tizimini boshqarishga qodir yagona organ, tumanning turli tashkilotlarini, muassasa va jamoatchiligini jalb etib, vaqtinchalik (bir martalik vazifalarni yechish uchun) kabi doimiy (profilaktika ishlarning ixtisoslashtirilgan yo'nalishtari ta'minlash uchun) tashkiliy-shakllangan tuzilmalar zarurligini eng tezkor va malakali hal etishi mumkin.

Nazarimizda, tuman (shahar) bo'g'imidagi barcha voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklari bilan kurash va profilaktika sub'yektlari faoliyatini tashkil etayotgan va yo'naltirayotgan tuman (shahar) hokimligi profilaktika ishlarga rahbarlik qilishni amalga oshirishi lozim. Voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklarini ijtimoiy-pedagogik profilaktika qilish kichik tizimlari faoliyatini yanada intensivlashtirish uchun: a) voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklarini profilaktika qilish bo'yicha hokimiyat faoliyati asosiy yo'nalishtari belgilaydigan; b) voyaga yetmaganlarning jinoyatchiligini oldini olish bo'yicha kompleks rejalashtirishning dasturini yaratadigan; v) mahalla komitetlari, yoshlar tashkilotlari, voyaga yetmaganlar ishi bo'yicha inspeksiya faoliyatining samaradorligini oshirish bo'yicha asosiy yo'nalishtarni belgilaydigan; g) tajribalar asosida voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklarini ijtimoiy-pedagogik profilaktika qilish masalalari bo'yicha maktablar uchun metodik tavsiyalarni ishlab chiqadigan; d) voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklarini ijtimoiy-pedagogik profilaktika qilish bo'yicha sog'liqni saqlash va

madaniyat muassasalarining dasturlarini ishlab chiqishga ko'maklashadigan ilmiy-metodik kengashlarning tuzilishi masadga muvofiq ko'rinadi.

Umuman, voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklarining profilaktikasi amaldagi tizim sub'yektlarining ma'lum yosh, ijtimoiy mavqe, ta'lim va boshqa tavsiflarga ega voyaga yetmaganlarning kontingenti bilan amalga oshirayotgan ishlaridan tashkil topadi. Bu kontingentlarning o'ziga xos xususiyatlari tegishli tuman profilaktik ishlar markazi tomonidan voyaga yetmaganlarning huquqbuzarliklarini profilaktika qilish bo'yicha tashkil etayotgan faoliyati mazmunini belgilab beradi.

Bundan tashqari, yashash joylarida jamoa bo'lib hordiq chiqarish va boshqa turli tadbirlarni o'tkazish asosida voyaga yetmaganlarning har xil kontingentini birlashtiruvchi boshqa tuzilmalar doirasida ham o'spirinlar bilan ishlar olib borilmoqda.

Davlat va jamoat tashkilotlarining huquqbuzarliklarni oldini olishga qaratilgan quyidagi faoliyatlarini hozirgi vaqtda voyaga yetmaganlar bilan olib borilayotgan profilaktik ishlarining asosiy yo'nalishlari sifatida belgilash mumkin:

- umumiy ta'lim maktablari o'quvchilari orasida (tuman voyaga yetmagan aholisining eng katta ommaviy guruh);
- kasb-hunar texnika bilim yurtlari talabalari orasida (voyaga yetmaganlarning doimiy o'sib boruvchi, alohida diqqat-e'tibor, kuchaytirilgan tarbiyaviy-profilaktik ta'sir chora-tadbirlarni talab etuvchi kontingent);
- ishlaydigan o'spirinlar orasida (o'z tengdoshlariga nisbatan yanada ko'proq moddiy, maishiy mustaqil, oila kamroq nazorat qiladigan kontingent);
- bolalar va o'spirinlarning yashash joylarida (tarbiyachilar eng kam nazorat qiladigan sohada);
- salbiy xarakteri, tartib-intizomi, sodir etgan hatti-harakatlari, huquqbuzarliklariga ko'ra tarbiyalash va tuzatish yuzasidan alohida intensiv va yanada samararoq chora-tadbirlar talab etiladigan ko'p sonli bo'lmagan kontingent orasida.
- O'quvchilar orasida huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha ishlar pedagoglar tomonidan profilaktika tizimining ixtisoslashtirilgan bo'g'inlari xodimlari-voyaga yetmaganlar ishi

bo'yicha inspeksiya xodimlari, uchastka inspektorlari, sud va prokuratura xodimlari, va shuningdek maktab o'quvchilarining yashash joylarida dam olish vaqtlarini tashkil etuvchi (pedagog-tashkilotchilar), voyaga yetmaganlarga vasiylik va homiylik qilish masalalari bilan shug'ullanuvchi (TXTB inspektorlari) maxsus profilaktika tizimining boshqa bo'g'inlarining ixtisoslashtirilgan xodimlari bilan o'zaro hamkorlikda amalga oshiradilar.

Mansabdor shaxslarning va jamoatchi faollarning xizmat vazifalarining doirasi juda keng: individual tarbiyaviy-profilaktika chora-tadbirlarini qo'llash lozim bo'lgan bolalarni va o'spirinlarni aniqlash, oilada (turmush, dam olish muhitida) voyaga yetmaganlarga aniq salbiy ta'sir manbalarini aniqlash; individual (subbatlar, o'spirinlarning uylariga tashrif etish, ota-onalar bilan maslahat ishlarini olib borish, o'spirinlarga maktab-internatlarga, maxsus o'quv-tarbiya muassasalariga va h.k. yo'llanma berish.) kabi umumiy xarakterga (huquq asoslarni o'qitish, man'aviy-huquqiy mavzilar bo'yicha leksiyaalar tashkil qilish va o'tkazish, o'quvchilar bilan ishlash uchun kuni uzaytirilgan guruhlar, to'garaklar va seksiyaalar tashkil etish va b.) ega profilaktik chora-tadbirlarni rejalashtirish, tashkil etish va o'tkazish.

Maktablarning pedagogik jamoalarining, boshqa umumta'lim maktablarida voyaga yetmagan o'quvchilar bilan olib borilayotgan tarbiyaviy ishlar ishtirokchilarining bu katta profilaktika imkoniyatlariga baho bergan holda, tadqiqotchilar mazkur faoliyat yo'nalishi uchun xos bo'lgan bir qator jiddiy qiyinchiliklarni ham ko'rsatib o'tishdi.

Avvalo maktab pedagoglarining kasbiy tayyorgarligi, hulqida turli og'ishlarga yo'l qo'yayotgan, huquqbuzarliklar sodir etishayotgan o'spirinlar bilan ishlash uchun; notinch oilalar bilan va boshqa, o'spirinlar tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan shaxslar bilan ishlash uchun hali ham yetarli emas.

Maktablar voyaga yetmagan yoshlarning huquqbuzarliklarini ijtimoiy-pedagogik profilaktika qilish kichik tizimining muhim bo'g'ini sifatida maktabgacha tarbiya muassasalaridan, sog'liqni saqlash va huquqni muhofaza qilish organlari xodimlaridan bolalar va o'spirinlarning kontingenti, ularning mikromuhiti haqidagi ma'lumotlarni to'liq bo'lmagan hajmda va katta kechikish bilan

oladilar. Maktab pedagogik jamoalari o'quvchilarni mehnat tarbiyasi, o'spirinlarning bo'sh vaqtini o'tkazish bo'yicha o'zlari ega bo'lgan imkoniyatlardan kam, ko'pincha qoniqarsiz foydalanadilar.

Kasb-hunar texnika bilim yurtlari talabalari bilan olib borilayotgan tarbiyaviy-profilaktik ishlar shtat bilan, uslubiy va boshqa ta'minotlar bo'yicha ko'p tomondan umumta'lim o'quvchilari bilan olib borilayotgan ishlarga o'xshash.

Profilaktika sub'yektlarining ogohlantiruvchi faoliyatining ushbu yo'nalishining o'ziga xosligi o'quvchilarining umumta'lim maktablariга nisbatan ancha murakkab kontingenti bilan belgilanadi. Kasb-hunar texnika bilim yurtlarida tahsil olayotgan voyaga yetmaganlarning orasida, voyaga yetmaganlar ishi bo'yicha inspeksiya hisobda turgan, notinch oilalarda tarbiya topayotgan o'spirinlar foizi katta miqdorni tashkil qiladi.

Kasb-hunar texnika bilim yurti jamoalari tomonidan voyaga yetmaganlar bilan olib borilayotgan profilaktika ishlaridagi asosiy murakkabliklar hozirgi vaqtda, o'quvchilarning tarbiyasi bo'yicha muhim vazifalarni bajarayotgan ishlab chiqarish ustalarining bo'sh kasbiy va ayniqsa pedagogik tayyorgarligi bilan bog'liq. O'zlarining ishchanlik va man'aviy sifatari bo'yicha ba'zi ustalar o'spirinlar bilan ishlashga qodir emaslar. KHTBYUda ishlayotgan fan o'qituvchilarining asosiy ma'suliyatlarini belgilaydigan lavozim yo'riqnomalari ularga profilaktik vazifalarini bajarishni yuklamaydi. Natijada, voyaga yetmaganlar orasida tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish uchun ko'prog kasbiy tayyogorilikka ega shaxslar KHTBYU talabalari huquqbuzarlik sodir etishlarining oldini olishda ishtirok etmaydilar.

Voyaga yetmaganlar bilan ularning yashash joylarida tarbiyaviy - profilaktika ishlarini tashkil etishda, ularga rahbarlik qilishda va bevosida amalga oshirishda 40 yaqin turli xil davlat va jamoatchilik tashkilotlari, mansabdor shaxslar va faollar ishtirok etadi. Ammo, tuman bo'g'ini miqyosida ham, muayyan mikrorayonlar uchun ham me'yoriy xujjatlar asosida yagona rahbar - mazkur uchastkadagi tarbiyaviy - profilaktika ishlarining bosh sub'yekti belgilangan emas. Ushbu faoliyatning sub'yektlari vazifalari va xizmat vakolatlari aniq chegaralanmagan (hozirgi vaqtda yashash joyida voyaga yetmaganlar bilan olib boriladigan

ishlarning birgina moddiy-resurs ta'minoti uchun 22 sub'yekt javob beradi), yashash joylarida aholi orasida, shu jumladan voyaga yetmaganlar orasidagi ishlar bo'yicha tadbirlarni, hajmini, aniq vazifalarni belgilaydigan me'yoriy xujjat mavjud emas.

Voyaga yetmaganlar orasida olib boriladigan tarbiyaviy ishlar ichida voyaga yetmaganlar ishi bo'yicha inspeksiya profilaktika hisobida turgan o'spirinlarni tuzatish va qayta tarbiyalash bo'yicha faoliyat alohida o'ringa ega. Ushbu profilaktik tizim sub'yektlarining mazkur voyaga yetmaganlar kontingenti bilan olib borayotgan faoliyati, odatda, qonun bilan tartibga solingan. Bu faoliyat shtatdagi xodimlar tomonidan keng jamoatchilik faollari ishtirokida amalga oshiriladi.

Profilaktika ro'yxatida turgan voyaga yetmaganlar bilan ishlaydigan ixtisoslashtirilgan sub'yektlar faoliyati profilaktika tizimining barcha bo'g'inlari bilan yaqin hamkorlikda amalga oshiriladi.

Tarbiyaviy-profilaktik faoliyatni samaradorligining oshishi voyaga yetmaganlar bilan ishlash bo'yicha xodimlarning kasbiy tayyorgarligining darajasi oshirilishi, ularning mehnat sharoitlari yaxshilanishi, inspeksiya va boshqa xodimlarning ma'sul kotiblariga to'g'ri keladigan yuklarni ahamiyati kamayishi bilan bog'liq. Huquqbuzarliklar sodir etishga moyil o'spirinlar tarbiyasini tuzatishda ijodiy natijalarga erishayotgan eng yaxshi faollarni moddiy va man'aviy rag'batlantirish uchun sharoitlarni yaratish, voyaga yetmagan huquqbuzarlar bilan jamoatchi tarbiyachilar tomonidan olib borayotgan ishlarni takomillashtirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Profilaktikaning alohida bo'g'inlari va muayyan sub'yektlari ish faoliyatiga yo'l dosh bo'layotgan qiyinchiliklardan tashqari, voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi va boshqa huquqbuzarliklarini oldini olish vazifalari tuman bosqichida to'liq hajmda bajarish, ma'lum darajada tashkiliy, resurs, moddiy va boshqa xarakterdagi sabablarga ko'ra murakkab ahvolda, ushbu sabablarni bartaraf etish, umuman amaldagi profilaktik tizim samaradorligini oshirishga qodir.

Harakatdagi profilaktika tizimini, uni takomillashtirish imkoniyatlarini baholar ekannimiz, uning ba'zi bir bo'g'inlari vaqt,

shtat, va boshqa moddiy-resurs xarakteriga ega imkoniyatlarning yetishmasligi sababli, yaqol zo'riqish bilan ishlayotganligini ta'kidlamaslik mumkin emas. Bunday sub'yektlar qatoriga, avvalo, voyaga yetmaganlar ishi bo'yicha inspeksiyaning tuman prokuraturasini kiritish zarur. SHu bilan bir vaqtda, bolalar bilan ishlaydigan maxsus xodimlar shtatiga, yetarli moddiy vositalarga ega tuman madaniy-oqartuv muassasalari tarbiyaviy-profilaktika masalalar yechimida bimalol intensivroq ishtirok etishlari mumkin edi.

Keyingi yillarda qonunchilik tomonidan voyaga yetmaganlar uchun ozodlikdan mahrum etish ko'rinishidagi hukmlarni ijro etishni kechiktirish haqida me'yoriylarning qabul qilinishidan keyin, o'spirinlarni tuzatish va qayta tarbiyalash bo'yicha voyaga yetmaganlar ishi bo'yicha inspeksiya, maktablar va korxonalarining vakolatlari hajmi va mazmuni sezilarli ravishda kengaydi. Ammo bu o'zgarishlar bilan bir vaqtning o'zida voyaga yetmaganlar kontingenti bilan ishlashga chaqirilgan barcha tarbiyaviy-profilaktika tizimi bo'g'inlarining imkoniyatlarini ko'paytirilmadi, bu esa ularning profilaktik faoliyatini amalga oshirishda qo'shimcha qiyinchiliklar yaratdi. Profilaktika tizimida bir yoki bir nechta bo'g'inida yuklamalarning o'zgarishi, ular ushbu tizim doirasida bilan o'zaro bog'liq bo'g'inlarning yuklamalariga ham albatta tegishli o'zgartirishlar kiritilishini talab etadi.

Bolalar bilan munosabatda bo'lishi uchun ijtimoiy pedagogika pedagogik nazorat va maxorat kerak bo'ladi bu esa ularga bolalar bilan tarbiyaviy ish olib borish normasini belgilab beradi: agar me'yoriydan oshib ketgan yomon ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ijtimoiy pedagogning tashkilotchilik qobiliyati bolalarni (o'smirlarni) faqat o'ziga o'z xayotini o'zgartira olishi va qiyin vaziyatdan chiqib keta olishini ishonitirishda ko'rinadi. Ijtimoiy pedagogning tashkilotchilik faoliyati bolalar bilan jamiyat o'rtasidagi davlatchilik maxkamalari o'rtasidagi aloqasi, eng asosiy esa bolaga yangi xayot talablariga moslashishga yordam beradi. Ijtimoiy pedagogning ishlash metodlari. Eng keng tarqalgan va tabiiy metodlaridan biri bu kuzatish metodi. Pedagog bolaning muamalasini uning oyladagi, maktabdagi, dars jarayonidagi tengdoshlari bilan uning mexnat faoliyatini, xulq-atvorini

kuzatadi. Suxbat metodi-suxbat o'tkazishga tayorlanish uchun oldin anketa olinadi, oldidan savollar tuziladi komissiya natijalari bilan tanishadi.

Sotsiometrik metod Pedagogikadagi metodlar yana takror aytiladi. Ijtimoiy yo'nalishda o'zlarining to'ldirib olasizlar.

MUSTAKKAMLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. Maktab yoshidagi o'quvchilarni ijtimoiy pedagogik faoliyatga jalb qilish nima?
2. Maktab yoshidagi bolalarda adaptatsiyani qanday amalga oshiriladi?
3. Maktab o'quvchilarida talimga qiziqishni shakllantirish ishlari qanday tashkil etiladi?

ADABIYOTLAR

1. Shul'gin V.N. «Osnovnie voprosi sotsial'nogo vospitaniya» M-1994
2. Shurkova «Novie tekhnologii vospitatel'nogo protsesssa» M-1994
3. Galaguzova M.A. i dr «Sotsial'naya pedagogika» M-1994
4. M.V. Firsov Antologiya sotsial'noy raboti M-1994
5. Klayberg Yu.A. Sotsial'nie normi otklyucheniya M-1997y.

SPIRITLI ICHIMLIKLAR ISTE'MOL QILUVCHI O'SMIRLAR BILAN OLIB BORILADIGAN IJTIMOIY-PEDAGOGIK FAOLIYAT

Chekmaganimda edi, ishonchim komilki, yana necha yil dard ko'rmay yashagan bo'lardim

S.Botkin.

Talabning sog'lom hayot tarzini chekish, alkogol ichimliklari va gijohvand moddalarni iste'mol qilishdan qat'iyan voz kechishsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Ular sog'liqni va ishtahani eng xavfli dushmanidir. Yuqoridagi holatlar ish va ijodiyotga manfiy ta'sir qiladi, natijada turli kasalliklar va ijtimoiy turmush tarzi tushib ketish holatlari kelib chiqadi. Bu esa odam, uning oilasi va butun jamiyat uchun og'ir asoratlarga olib keladi. Chekish. Tamaki chekish organizm uchun ehtiyoj emas. Odam

ichkilik ichishga qanday o'rganib qolsa, chekishga ham xuddi shunday o'rganib qoladi. Chekish jarayonining o'zi maza-matrasini bilish va segaret, papirosni so'rishdan tarkib topadi. Tamaki tutuni chekuvchiga ma'lum bir lazzatlanish hissini beradi. Odam ichkilik ichganida va to'yib ovqat yeganidan keyin odatda chekish istagi kuchliroq bo'ladi. Ba'zan odamlar bir chekib olinsa, oilaviy hayot, ishdagi ko'ngilsizliklar, diqqatvazlik bir qadar nari ketgandek bo'ladi deb o'ylashadi. Tamaki tutunida juda kuchli narkotik modda-nikotiningina emas, balki uglerod (II) oksid vodorod sulfid va boshqa birikmalar ham bor. Biroq tutundagi organizmga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy modda nikotindir. Odam shu moddaga o'rganib qoladi. Odam chekish munosabati bilan qilinadigan ma'lum xatti-harakatlar: sigaretni sezish, alohida bir tahlitda tutun chiqarish, segaretni ushlashga ham o'rganib qoladi. Chekish ta'siri ostida qon tarkibi o'zgarib, undagi eritotstilar soni kamayadi, tomirlar chekmaydigan odamlardagiga qaraganda ancha tezroq qarib qoladi, o'pka raki uchraydi. Tamaki mahsulotlarini iste'mol qilish inson sog'lig'i uchun xavfli hisoblanadi.

Tamaki chekuvchi insonning o'z sog'ligigagina salbiy ta'sir qilib qolmay, balki yon-atrofdagi uni o'rab turgan kishilarga ham zararli hisoblanadi. Chekish, bu zararli va xavfli odat hisoblanadi. Ba'zi bir insonlar chekish aqiliy va xavfli odat hisoblanadi. Ba'zi bir insonlar chekish aqiliy va ish qobiliyatini oshiradi deb hisoblaydi. Ba'zi olib borilgan natijalar shuni ko'rsatdiki, tamaki bosh miya faoliyatiga ta'sir etib, nerv hujayralari faoliyatining susayishiga olib keladi, yana nerv tolalarini qo'zg'atish holatiga keltirish uchun, tamaki iste'mol qilishga to'g'ri keladi. Fil'rli tamaki chekish natijasida ham inson organizmiga 300 dan ortiq zaharli elementlar tamaki tutuni orqali kiradi. Ular orasida xavfli-katron (smola), nikotin kislotalari, karbonat angidrid va boshqalar. Zararli moddalar ichida eng asosiy o'rinni katron (smola) egallaydi. Katron tarkibidagi zaharli moddalar inson organizmida saraton kasalligini chaqiradi. Bundan tashqari surunkali bronxit hamda "kashanda yo'tali"ni keltirib chiqaradi. Nikotin-eng zaharli moddalardan biri hisoblanadi. Nikotin organizmida tez qonga so'rilib, 7 sekund mobaynida hamma organlarga qon orqali yetib boradi. Nikotin-o'ta zaharli modda; insonlar uchun o'lim dozasi-

50mg. Bir dona tamaki chekish natijasida organizmga 1 mg nikotin moddasi kiradi. Har bir inson birinchi bor chekkanda, o'zida noxush holatlarni his etadi, ya'ni bosh aylanishi, bosh og'rig'i, ko'ngil aynishi va umumiy holtsizlik. Bu holatlar sekin-asta yo'qolib boradi va inson surunkali chekuvchiga aylanadi. Bundan tashqari, tamaki chekish har xil organlarga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunda asosan yurak-qon tizimi va nafas a'zolari zararlanadi. Miokard infarkti kasalligi tamaki iste'mol qilmaydiganlarga nisbatan chekuvchilar orasida ikki marotaba ko'proq uchraydi.

Tamaki chekuvchi insonlar boshqalarga nisbatan 8-15 marta o'pka emfemasi bilan, 3-5 marta aorta-qon tomirlarini kengayishi bilan kasallanadilar. Har bir yetinchi chekuvchida obliteratsiyali endoartrit rivojlanadi. Bu esa o'z navbatida oyoq gangrenasiga olib keladi.

45 yoshdan oshgan erkaklarda uchraydigan kasalliklarning 30% chekishga moyilligi bilan bog'liq. 40-49 yoshdagi chekuvchilarda chekmaydiganlarga nisbatan o'lim 3marta yuqori, 60-64 yoshdagilar orasida esa o'lim 19 marta yuqori. Jismoniy tarbiya bilan shug'ullanuvchilar va sportchilar orasida chekuvchilar bo'lsa, bu ularning organizmiga yanada salbiyroq ta'sir ko'rsatadi.

Chekish ularning yurak-qon tomir tizimi va nafas a'zolari organlari tizimi ko'rsatkichlarini susaytiradi. Sportchilar orasidagi chekuvchilarni tekshirish natijalari bizga shuni ma'lum qiladiki, ularning psixofiziologik holati susayadi. Chekuvchi sportchilarda harakat reaksiyasiyasi tezligi chekmaydigan sportchilarga nisbatan 8-14% kam bo'ladi, aniqlik reaksiyasi 16-21% muskularning aniq harakati 11-15% kam bo'ladi. Bu borada ingliz fiziologi G.Kennedi va shved fiziologi A.Xuga sportchilar orasida tekshiruvlar o'tkazish natijasida buni to'la isbotlab berishgan.

Chekish natijasida kelib chiqadiga kasalliklardan eng xavflisi-bu nafas yo'llarining saraton kasalligidir. Bu xastalik chekuvchilarda tamaki chekmaydiganlarga nisbatan 20 marta ko'p uchraydi. Bundan tashqari chekuvchilarga qizilo'ngach saratoni, oshqozon osti bezining saratoni, siydik pufagi va buyraklar saratoni tez-tez uchrab turadi. Buning oqibatida butun dunyo bo'ylab yiliga millionlab odamlar hayotdan ko'z yummoqda. Keyingi paytlarda

olib borilgan ilmiy-tekshiruv ishlari shuni ko'rsatmoqdaki, kuniga 10 donadan ko'proq tamaki chekuvchi insonlar orasida saraton kasalligi 8 marta ko'p uchraydi ekan. Kuniga 1 pacha tamaki iste'mol qiluvchilarda esa bu ko'rsatkich 20 marta oshib ketgan. Angliya shifokorlar yig'ini shuni hisoblab chiqdiki, 40 dona chekilgan tamaki natijasida insonni kuniga 5,6 minut umri qisqarar ekan. Bu ko'rsatkichni bir necha dona tamaki chekuvchilarga ko'paytirib, ularning umri qanchaga qisqarishini bilib olish qiyin emas. Ya'ni bu tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, chekish bilan biz o'z organizmimizni surunkali ravishda zaharlar ekamiz. Bu esa o'z navbatida sportchilar va talabalar orasida ilmiy hamda jismoniy ish susayishiga olib keladi. Shuning uchun biz hech qachon tamaki iste'mol qilishga harakat qilmasligimiz, o'ramizda chekuvchilar bo'lsa, ularni ham bu yomon o'ta xavfli odatdan xalos etishga yordam bermog'imiz lozim. Shuni unutmashimiz kerakki, chekmaydigan insonlar o'zini yaxshi his etadilar, aqliy hamda jismoniy ish qobiliyati yuqori bo'ladi, chiroyli bo'linadi va uzoq umr kechiradi. Chekishdan voz kechish uchun qo'yidagilarga amal qiling va siz, kuchi iroda va hohishingiz evaziga maqsadingizga erishasiz.

1. Jamoat joylarida, transportlarda va xonadonlarda chekmang.
2. Kuniga bir donadan strageta chekishni kamaytirib boring.
3. Oila a'zolaringiz va do'staringizga chekish asoratlari haqida gapirib

turishni odat qiling.

4. Haftasiga bir kun chekmashlikni odat qiling. Mabodo sizda chekish istagi paydo bo'lganda:

1. Har kuni sharbatlar iching.
2. Yoqtirgan konfetingizni shiming.
3. Yoki yeryong'oq iste'mol qiling.
4. Chekishni eslatuvchi narsalar-sigaret, kuldoni yashiring.
5. Chekuvchilardan uzoqroq yuring.
6. Har kuni badan tarbiya bilan shug'ullanang.
7. Tabiat quynida ko'proq sayr qiling.
8. Ovgat ratsioniga ko'proq ko'kat, sabzavot va sitrus mevalarni qo'shing. Alkogol (spirtli) ichimliklar. Sirtli ichimliklar iste'mol qilish salbiy oqibatlarga olib keladi, ya'ni inson salomatligining

buzilishi, aqliy hamda jismoniy ishqobilyatini susayishi, har xil kasalliklarga chalinishi, inson umrining qisqarishiga sabab bo'ladi.

Alkogol, ya'ni "spirt"(etil va vino spirti) oziq-ovqat mahsulotlarini biyog'itish natijasida olinadi. Biyog'itish yo'li bilan olingan, lekin tozalanmagan spirt tarkibida har xil zaharli moddalar ko'p bo'ladi. Ular oldin tozalanib, (retifikatsiya), keyin sirtli ichimliklar tayyorlanadi. Etil spirt-narkotik moddalar tarkibiga kiradi. Alkogol nerv tomirida implus o'tkazuvchanligini tormozlaydi. Organizmda tushgan alkogol (spirt) 89% oshqozon shilliq qavatorqali qonga so'riladi, qolgan qismi esa ichaklar yordamida so'riladi. Spirt iste'mol qilgandan so'ng oradan 1-1,5 soat o'tib qonda spirtni maksimal dozasini aniqlash mumkin.

Alkogol (spirt) eng avvalo inson organizmning markaziy asab tizimi (MAT)ga o'ta salbiy ta'sir ko'rsatadi. Buning natijasida insonning ilmiy hamda jismoniy ish faoliyati susayadi, ravshanlik yo'qoladi, ko'p xatolarga yo'l qo'yiladi, harakatda aniqlik yo'qoladi.

Haddan tashqari ko'p iste'mol qilingan spirtli ichimliklar natijasida yuqorida aytib o'tilgan holat yaqqolroq namoyon bo'ladi. Bunda reflekslar susayadi, harakat koordinatsiyasi buziladi, gapirish markazi tormozlanadi, muskullar bo'lishashadi, buning natijasida chuqur narkotik uyqu paydo bo'ladi. Bu holat ertangi kunga ham o'z salbiy ta'sirini o'tkazadi: ish qobiliyatining susayishi, bosh aylanishi, nison o'zini yomon his qilishi va hokazo. Sirtli ichimliklar nafaqat MATga ta'sir qilib qolmay, balki organizmni yurak-qon tomir tizimiga, jigarga, oshqozon-ichak tizimiga, jinsiy a'zolariga ham albiy ta'sirini o'tkazadi. Sirtli ichimliklarni surunkali iste'mol qiluvchi insonlar orasida yurak-qon tomir tizimi xastaliklari 22 marta, oshqozon xastaligi 18 marta, organlar xastaliklari 4 marta ko'proq uchraydi.

Eng og'ir xastaliklardan bo'lgan jigar sirtrozi ham ayni spirtli ichimliklar iste'mol qiluvchilar orasida ko'proq uchraydi. Bu xastalik ko'pincha yoshlar orasida o'lim bilan yakun topmoqda.

Alkogol jinsiy a'zolariga ham ta'sirini o'tkazadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 41% spirtli ichimliklarni iste'mol qiluvchi insonlar orasida jinsiy moyillik keskin susayishi kuzatiladi. Sirtli ichimliklarni iste'mol qiluvchilar orasida o'lim dunyo bo'yicha 3 o'rinni egallaydi, faqat yurak-qon tomir kasalliklari va saratondan

keyin. Spirtli ichimliklar iste'mol qilish oqibatida 80-90% jinoyatlar qilinadi, travmalar (shkastlar) olinadi. Alkogolizm natijasida oilalar buzilib ketadi, insonlar o'z hurmatini yo'qotadi, do'st birodarlaridan ayiriladi, ish joylaridan haydaladi. Sportchilar 20-30% susaytiradi. Chet el olimlari bu tadqiqotlarni tekshirish natijasida shuni aniqlashdiki, harakat reaksiyalari 12-16% aniqlik reaksiyasi 17-21%, muskullar aniqligi 14-19% kamayar ekan (A.P., Laptev, 2001). So'z oxirida shuni ta'kidlab o'tish lozimki, spirtli ichimliklarni surunkali iste'mol qilish talabalar organizmiga zarar ko'rsatish bilan birga ularning aqliy qobiliyatini ham susayishiga olib keladi.

MUSTAHHKAMLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. Alkogol zarari haqida nimani bilasiz?
2. Ichkilikbozlikning oqibati nimaga olib keladi?
3. Alkogol iste'mol qilish sabablari qaysilar?

ADABIYOTLAR

1. Ginetichskiy protsessi v populyatsiyax. M., "Nauka" 198q.
2. Guliyamov N.G., Safarova D.D. Valeologiya faniga kirish so'zi. T. "Fan sportga", 2005, №1 str. 41-42
3. Nishonboyev K.N., Xamroyev F.A., Eshonqulov O.E., Tibbiyot
4. Ginetikasi. T., Abu Ali Ibn Sino nashriyoti 2000.
4. Richkov Yu.G. Sistema drevnix izolyatov cheloveka v Severnoy Azii v sveta problem stabilnosti i evolyutsii populyatsiy. Vopr. Antropologii, 197qm bip 44.
6. Tegako L., Kmetinsky E. Antropologiya M., "Novoye znanie", 2004y

GIYOHVANDLIK – DEVIANT XULQ SHAKLI SIFATIDA

Giyohvand moddalarni iste'mol qilish (hattoki bir marta) organizmga o'ta jiddiy zarar yetkazish bilan birga og'ir xastalik, ya'ni giyohvandlikka (narkomaniyaga) olib kelishi mumkin. Giyohvand moddalarni iste'mol qilish oqibatida organizmning surunkali zaharlanishi yuz beradi, buning natijasida tolerantlikni o'zgarishi, o'rganib qolish, mahrum bo'lish sindromi, emosional-psixik o'zgarishlar, jismoniy hamda jinsiy o'zgarishlarga olib keladi. VOZ (xalqaro sog'liqni saqlash tashkiloti) 1991 yil giyohvand moddalar toifasiga quyidagilarni kiritdi:

4. Alkogol-barbitura moddalar tipi: etil spirti, barbituralar, sedativneprobronat, xloralgid va boshqalar.
5. Amfetamin tipidagi moddalar: anfetamin, fenmetrazin.
6. Kannabis tipidagi: mariyuana, gashish.
4. Kokain tipidagi: kokain, koka barglari.
5. Galyutsinogen moddalar: LSD, meskalin.
6. Kata tipidagi moddalar.
7. Opiada tipidagi: morfin, geroin, kofein, metdon.
8. Efir suyuqliklari tipidagi moddalar: toluin, atseton, tetloxlormetan.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan moddalarning hammasi (efir suyuqligidan tashqari) davolash maqsadida ishlatiladi, ammo ularga ko'nikib, o'rganib qolish paydo bo'ladi.

VOZ eksperimentlari shuni aniqladiki, yuqorida ko'rsatib o'tilgan giyohvand moddalarni iste'mol qilishga qarab giyohvand yoki toksikomaniyaga ajratiladi.

Eng ko'p tanilgan giyohvand moddalarga legannarkotiklar kiradi, ularga tabaq bilan alkogol xos. Giyohvand degan tushuncha, asosan biz nolegal bo'lgan narkotik moddalarni iste'mol qiluvchilarni tushuntirishimiz lozim. Rossiya federatsiyasida hozirgi kunda qo'yidagi nolegal (norasmiy) narkotik moddalar tarqalgan.

Opiy (opiy moddalari, morfin, ko'knori);
Gashish (ko'knori preparatlari, ya'ni gashish, konoplya, nasha, mariyuana); Psixostimulyatorlar (efedrin);
Ba'zi tinchlantiruvchi va uxlatuvchi dori preparatlari.

Toksikomaniyani qo'yidagi moddalar keltirib chiqaradi: Uchuvchi ximiyaviy moddalar (gengansion-benzol, toluol, atseton va boshqalar);

Tinchlantiruvchi va uxlatuvchi vositalar (trankvilizatorlar); Ba'zi og'riq qoldiruvchi va yallig'lanishga qarshivositalar.

Ba'zi giyohvand moddalar tibbiyot amaliyotida ishlatiladi, chunki ular og'riq qoldiruvchi xususiyatga ega. Bu moddalarni iste'mol qilinishi faqat shifokor tomonidan begilanadi.

Giyohvand moddalar organizmga tushishi bilan MNS ga ta'sir ko'satadi va eyforiya holatini keltirib chiqaradi. Buning natijasida aniqlik yo'qoladi, o'ylash qobiliyati susayadi, harakat kordinatsiyasi buziladi.

Giyohvand moddalarning eng xavfli oqibatlaridan biri ularga o'rganib qolishdir. Ular o'rganib qolishlik ba'zi bir kasalliklarni davolash mobaynida ham sodir bo'ladi. Ular davolanib bo'lganidan so'ng ham narkotik moddalarga ehtiyoj sezadilar.

Giyohvand moddalarni bir bor qiziqish bilan iste'mol qilinganligi salbiy oqibatlarga olib keladi. Bu esa giyohvand degan nomga ega bo'lishidir. Giyohvand moddalarni mukkasidan iste'mol qilinishi inson organizmini surunkali ravishda zaharlab borish deganidir. Buning natijasida organizmida ruhiy hamda jismoniy toliqish kuzatiladi.

Giyohvandlarning asosiy belgilari qo'yidagilar: o'ta qo'zg'aluvsan, harakat kordinatsiyasining buzilishi, qo'llarning qaltirashi, terlash, holisizlik. Aqliy hamda jismoniy qobiliyatning keskin tushib ketishi.

Giyohvandlar tez orada o'z sog'lig'idan hamda mehnat qobiliyatidan mahrum bo'ladi. Giyohvandlar orasida eng keng tarqalgan kasalliklardan biri OITS dir (SPID). Bu kasallikni ular orasida ko'p tarqalganligining sababi, ularning bitta shprisidan bir-birini venasiga narkotik yuborishidir. OITS-o'ta xavfli kasallik hisoblanadi, uning hozirgi kungacha davosi aniqlanmagan. OITSning oxiri-o'lim fojiasidir. Ming afsuslar bo'lsinki, bu kasallikning, ayniqsa yoshlar orasida tarqalishi hammani tashvishga solmoqda. Keyingi paytda giyohvandlik bilan toksikomaniya rivojlanib bormoqda.

Toksikomanlarning asosiy iste'mol vositalari-bu tinchlantiruvchi moddalar va ba'zi bir toksik ximiyaviy vositalardir. Ularni iste'mol qilish natijasida inson o'zgaradi, eyforiya holatiga tushadilar, oddiy so'z bilan aytganda, kayf qiliadilar.

Ba'zi bir holatlarda organizmning zaharlanishi, undan so'ng o'lim holatlari ham kuzatilmogda. Ko'pgina tranvilizator vositalar (seksensu, elenium, tazepam, triokszazin) psixiatrik xastaliklarni davolash qo'llaniladi. Bu vositalarni qo'llash vaqtida shifokor nazoratida bo'lishi lozim. Hech kim o'z-o'zidan bu dorilarni iste'mol qilmasligi kerak, chunki organizm o'rganib qolib, bemorni giyohvandlikka olib kelishi mumkin. Uzoq vaqt davomida uyqu dorilarini ham iste'mol qilish mumkin emas, chunki ular ham toksikomaniyaga olib keladi. Keyingi paytlarda yoshlar orasida toksikomaniya xastaligi keng tarqalmogda. Ular har xil kimyoviy vositalarni (aseton, benzol, toluol va boshqalar) nafas yo'li orqali hidlab, o'zlarida eyforiya holati, ya'ni kayf holatini chaqirishmogda. Lekin oradan 3-4 oy vaqt o'tishi bilan ularda har xil o'zgarishdan kuzatilmogda: aqliy hamda jismoniy ish faoliyatining susayishi, ruhiy holatning buzilishi, ko'p xlash holati. Nafas yo'llarida har xil surunkali kasalliklar rivojlanadi. Keyingi yillar mobaynida giyohvandlar ko'payib bormogda, shulardan 60%ini o'spirlar yoshlar tashkil etishi, bu albatta achinarli holdir. Giyohvandlar jamiyat uchun ham xavfli hisoblanadi, chunkali o'zlariga yaqin bo'lgan insonlarni shunga jalb etadilar. Giyohvand moddalarni qabul qiluvchilar 4-5 yil umr ko'radilar.

Giyohvand moddalarni hamda toksik holatning asosiy belgilari:

- ong, ruhiyat, kayfiyatning umumiy ahvolini buzilishi;
- harakat funksiyalarining buzilishi;
- teri va shilliq qavatlar rangining o'zgarishi;
- ko'z qorachig'ining o'zgarishi;
- diqqatlikni, o'ylashni, fikr qilishni, xotirani keskin buzilishi.

Har bir talaba shuni chuqur anglashi lozimki, eng kuchsiz giyohvand moddalar iste'mol qilinganda ham, o'ta xavfli kasallik, ya'ni giyohvandlik paydo bo'ladi. Shuning uchun har qanday holatda giyohvandvositalarni iste'mol qilish man etiladi.

Faqat giyohvand moddalardan qat'yan voz kechish natijasida giyohvand degan nomni olmaslikka va uzoq umr kechirishga erishish mumkin.

MUSTAHKAMLASH UCHUN SAVOLLAR:

4. Giyoxvandlik zarari nimalar?
5. Giyoxvandlikning oqibati nimaga olib keladi?
6. Narkotik moddalarni iste'mol qilish sabablari?

ADABIYOTLAR:

1. Ginetichskiy protsessi v populyatsiyax. M., "Nauka" 198q.
2. Guliyamov N.G., Safarova D.D. Valeologiya faniga kirish so'zi. T. "Fan sportga", 2005, №1 str. 41-42
3. Nishonboyev K.N., Xamroyev F.A., Eshonqulov O.E., Tibbiyot ginetikasi. T.,

JINOVATCHILIK BOLALARDA G'AYRIQONUNIV HATTI-HARAKATNING NAMOYON BO'LISH SHAKLI SIFATID

Tarbiyasi qiyin bolaning ijtimoiy pedagogik diagnostikasi deganda – bolaning shaxsiy xususiyatlari va unga ta'sir etuvchi har xil faktorlarning bolada ko'rinishini ijtimoiy pedagogik ko'zqarashdan o'rganish nazarda tutiladi. Bolaning tarbiyasi qiyin bo'lishi sabablari har xil bo'lib, ularning asosiy ko'rinishlari bolada ijtimoiy kommunikativ sifatlarning va bolaning yakka xususiyatlarining etarlicha rivojlanmasligi, ijtimoiy moslashuvga qobiliyatining pastligi ijtimoiy rollarni bajarishdagi qiymatchiliklar bo'ladi. Bola tarbiyasidagi qiyinchiliklar bolaning o'quv ishlaridagi, (o'qish) tarbiyasidagi qiyinchiliklar, atab aytganda bola tarbiyasini pedagogik qiyinchiliklarga olib keluvchi jismoniy aqliy va psixik rivojlanish darajasining ta'lim tarbiyasi yo'nalishiga teskari ta'sirlari nazarda tutiladi. Ichit maktab yoshi o'quvchilarida bunday qiyinchiliklar o'qishdagi doimiylik, o'qish, bilish motivatsiyasining to'la rivojlanmasligi, maqsadga yo'nalganlikning past va etarsiz darajada bo'lishida o'qish, bilish ishlariga qobiliyatsizligida

ko'rinadi. Bola tarbiyasining qiyinlashuviga olib keluvchi sabablar va faktorlar juda ko'p. Ular bolalarning psixofiziologik xususiyatlari va ijtimoiy ta'sirlar bilan boshliq deb ikkiga bo'linadi. Bolalarning psixofiziologik xususiyatlari bilan nasosan defektologlar shushullanadi va bu masala maxsus pedagogik o'rganish ob'ekti ga kiradi. Oyladagi bola tarbiyasi borasidagi o'rin oladigan har xil xato kamchiliklar bola yashagan muxitning unga salbiy ta'sirlari bolalar tarbiyasidagi har xil qiyinchiliklar paydo qiladi. Tarbiya qiyinchiligining birinchi kurinishlari judaerta chama bilan yoshlardan boshlanadi. Boshqacha aytganda bu davrda ularning sonlik belgilari to'planib, keyinchalik ular ijtimoiy va psixologik salbiy ta'sirlarning birgalikli ta'sirida ular sifati belgilarga aylanadi.

Psixo –pedagogik tadqiqotlar odamning shakllanishida bolalikning alohida o'rin tutishiga e'tibor berib, bolalik davrda, bola hayotida juda ahamiyatli hodisa qurshagan muxiti o'rganish, boshqacha qilib aytganda bilish jarayonining yaxshi rivojlanadiganligini atab ko'rsatadi. Shuningdek odamgarchilikning asosiy sifatlari bo'lgan insoniy fazilatlarining ko'pchiligi bolalik davrda shakllanadi. Bolaning tarbiyasi qiyin sharoitlari rivojlanishdan chetlashlarning eng ko'p tarqalgan turlari bo'lib, ko'pchilik sharoitlarda ular huquq buzilishlariga olib keladi. Bunday sharoitlarning murakkab sifati uni ertadan aniqlashga kompleksli va izchil turda munosabatni talab qiladi.

2. Kompleksli psixo–pedagogik diagnostika–bu bolaning yoqimli va yoqimsiz tomanlarini ularning sadablarini aniqlashga, shuningdek amaliy vazifalarni echishga bolani xar tamonlama rivojlantirishga va pedagogik jarayonning natijalarini o'rnatishga qaratilgan bolani va xar tomonlama analizlash bo'lib topiladi. Aniqlashning bunday tushunchasi:

1. Pedagog va psixologlarning o'zaro birga ishlashishini anglatadi.
2. Mutaxassisning bola qaydagi, uning mikrosatsiumi va unga tasir qiluvchi pedagogik jarayon haqidagi bilimlarini to'liqitirib boyitadi.
3. Bolaning ijobiy tomanlarga suyanadi.
4. Faqatgina kamchiliklarni ochib qo'ymasdan.

5. Faqat pedagogik jaranning sifatini o'ttirishga emas, bolani har tomonlamma rivojlantirishning sifatini o'ttirishga yordam beradi.

Shuningdek kompleksli diagnostika to'shri tashkil qilingan sharoitda oyladagi tarbiyaning va bolalar boshchasi va maktabdagi o'quv tarbiya jarayonining sifatiga qarab bolaning rivojlanish bilimlilik va tarbiya darajasiga yordam qiladi. Kompleksli turda belgilarini aniqlashning maqsadi bolalarning ijtimoiy iqtisodiy qarovsiz qolish sharoitining belgilari va ko'rinishlarini erradan aniqlash bo'lib topiladi.

Bolalarning ijtimoiy pedagogik qarovsiz qolishining aniqlangan axamiyati belgilari:

1. Mos emas turdan o'ziga baho berish va talablarning darajasiga ko'ra olinadigan «men» obrazining buzulishi;
2. Dustlari tomonidan qabul qilmamasligi (ayrib qo'yishlari) tashlashi, (qatarga qo'shmasligi) ota-onasi tomonidan chetlanishida ko'rinaldigan quyi ijtimoiy status;
3. Ijtimoiy pedagogik ta'sir qilishining rivojlanishdagi burlishiga bo'shliq faoliyatdagi qiyinchiliklar;
4. O'zini jamiyatchilik sharoitlarga muvofiq tutmasligi.
5. Pedagoglar va ota - onalar o'zlarini qo'pol tutishi va avtoritor bo'lishi.

Maktabgacha yoshdag maktab o'quvchilarida:

- A) o'yin qobiliyati kompleksning to'liq riojlanmasligi;
- B) o'zli jarayonida o'rtloqlari bilan munosabat qila olmaslik qiyinchiligi.

V) Syujetlik - roli va yaratuvchanlik o'ynlarga qatnashmasligi.

G) Maktabga o'qishga bo'shang.

D) Oiladagi notinchlik.

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida:

- A) O'qish motivlarining yetarli emasligi, o'qishga intilishi yo'qligi.

B) ulgurmuvchilik.

V) Asosiy o'quv qobiliyatining shakillanishi;

- G) Emotsional shaxsiy munosabatning rivojlanmasligi o'qituvchilar bilan faoliyat munosabatlarining bosimligi.

D) Maktabda bola notinchiligi. Kompleksli diagnostika mexanizmi ko'p bosqichli, izma-o'z va uzluksiz turda olib boriladi.

Bo'ndan tashqari bolaning sharoitlarini, aniqlash uchun har hil usullar foydalaniladi. Bo'larning ichida R.Kettal'ning yakka savol javoblari 8-10, 10-12 yoshdagi bolalarga atalgan.

D.Vekslarning intellektni o'lchash shkalasi 5-16 yoshdagi bolalarga boshishlangan. Shuningdek M.Lyusherning bolaning sezgirlik sharoitini aniqlaydigan testin P.T.Xomentauskasning rasmlar yordamida oylaning aqvolini aniqlashga boshliq usullarni va boshqalarni ko'rsatish mumkin.

Pedagoglar tomonidan foydalaniladigan usullarning orasida psixo - pedagogik ekspert ahamiyati ro'l bajaradi. Ekspertlarini o'tkazganda turmish sharoitlari tanlanib olinadi. Ertaklarning, timsollarning syujetlari foydalaniladi. Xayotdan olingan voqealar belgili o'rin tutadi. Uslullarning orasida pedagogning bolalar bilan munosabatining kasbiy yakka xususiyatlari va stiling kompleksli-ekspress diagnostikasi metodini, oyladagi sharoitining, oyladagi tarbiyaning hususiyatlarining va ota - onalarning bolalarga munosabatining kompleksli-ekspress diagnostikasi metodini atab ko'rsatish lozim. Shunga boshliq bu yo'nalishdagi tadqiqotlarda ijtimoiy kommunikativlik komponentli savol - javob berish ahamiyatga ega bo'ladi. Bunday savol - javoblar qo'ydagicha bo'lishi mumkin.

1. Agar suxbat vaxtida kutilmaganda uzoq unsizlik paydo bo'lsa, unda u sharoitdan chiqish uchun mening fikrimga to'shrisi hech narsa kelmaydi.

2. Men boshqalarning o'zimga qaraganda muvaffaqiyatli ekanligini ko'rib o'zimga ranjiyman.

3. Men ko'pchilikning diqqat markazida bo'lishni xoxlayman. Men boshqalar bilan birdan do'stlashib keta olmayman.

4. Menga nima ishlash kerakligini aytganda yengil bo'ladi

5. Men o'zim haqqimda boshqalarning nima o'ylashiga ahamiyat beraman.

6. Yechimlar qabul qilganda men maqul va nomaqul narsalarning hammasini o'ylab ko'raman.

7. Umuman o'ylaganda men sabirliyman va oddiy narsalarga birdan jaxl qilayman. Bunday savol-javoblar shaxs maqsadlarni, o'zini tutishdagi xususiyatlarini ota - onaning pedagoglarning

bolalar bilan o'quv tarbiya ishlarni olib borishdagi ishlarini farqlarini va boshqalarni aniqlashga va shundan kelib chiqib vazifalarini belgilashga imkon beradi.

3. Oilda ota-onalarga bolalar tarbiyasiga yordam ko'rsatish maqsadida ularni o'qitish, dasturlar ishlab chiqiladi.

Ijtimoiy pedagogik yordamga muxtoj oilalarni ijtimoiy pedagogik diagnostika asosida aniqlab, ularga real yordam ko'rsatish yani oilda valeologik salomat turmush tarizini shakllantirish va bolalarga to'g'ri tarbiya berish maqsadga muvofiq topiladi. Sababi oila tarbiyasida asosan oila diagnostikasi ahamiyati hisoblanadi. Har bir oilaning zaruriyatini inobatga olgan holda ularga ijtimoiy pedagogik yordam berishda maxsus amaliy ishlar (maxsus amaliyot) katta ahamiyatga ega bo'ladi. Oilda sog'lom turmush tarizini saqlashga qaratilgan ota-onalarning pedagogik-psixologik tayorgarligiga bo'lgan zarurlikni diagnostika qilish bo'yicha maxsus amaliy ishlar quyidagicha amalga oshiriladi:

- maqsadni belgilash ya'ni oildagi erishilgan yutuqlarni aniqlab ularga suyangan holda ota-onalarning yana qanday imkoniyatlariga ega ekanligini hamda qanday yordamga muxtoj ekanligini belgilash:

- harakatlar algoritmi, ya'ni ota - onalar orasida oila diagnostikasini o'rnatishga tegishli anketalar tarqatish, ularga javoblar olish analiz qilish va yana boshqalar.

- diagnostika asosida pedagogik kontsiliyalar tashkil qilish pedagogik faoliyatini tashkil qilish, pedagogik faoliyatini amalga oshirish rejalarini tuzish ishlari amalga oshiriladi.

Oila diagnostikasini amalga oshirishda oila va undagi munosabatlarning psixologik sharoitini muhitni urganishga tegishli tipik oila turmushi oila tashvishlari analizi oilaning kinetik sharoiti nomli maxsus test ishlarni o'tqazish singari metodlardan foidalanish mumkin. U bolaning o'z oilasi a'zolariga munosabatini aniqlashga, uning oildagi o'rni bilishga, boshqa oila a'zolari bilan o'zaro munosabatlarni aniqlashga yordam beradi.

MUSTAXKAMLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. Voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilikni sodir etilish sabablari qaysilar?

220

2. Voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik sodir bo'lsa, qonuniy qanday choralar ko'riladi?

3. Jinoyatchilik va xuquqbuzarlikni oldini olishga qanday choralar ko'riladi?

ADABIYOTLAR.

1. Shul'gin V.N. Osnovnie voprosi sotsial'nogo vospitaniya, M, 1994
2. Shurkova. Novie tekhnologii vospitate'l'nogo protsesa, M, 1994
3. Galaguzova M.A. dr. Sotsial'naya pedagogika, M, 1994
4. Blagotvoritel'nie organizatsii sotsial'noy napravlenosti, M-98

Antologiya sotsial'noy raboti. Sost. M.V. Firsov M, 1994y

IJTIMOIY-PEdagogik TEXNOLOGIYALARNI ISHLAB CHIQUISHNING NAZARIY ASOSLARI

Hozirgi kunda har hil ijtimoiy qatlamlar ijtimoiy pedagog shug'ullanuvchi ijtimoiy tashkilotlarning bosh qismi aniqlanadi: moddiy yordam ko'rsatish (pul, orgali, nafaqa va yengish turmushining yordami) ijtimoiy g'amxo'rlikni tashkillashtirish odamlar bishan ishlash, mexnatlarini tanlab olish tekshirish eng birinchi tajribani tushuntirish insonga tasir ko'rsatish. Insonga tasir ko'rsatish bu pedagogik va psixologik tasir ko'rsatish protsesidir. Buning uchun ijtimoiy mexnatlar, ijtimoiy pedagog shug'ullanadi pedagogik tasir ko'rsatishni har hil xizmatlar bo'lishi shart. Ijtimoiy pedagogning amaliyoti va uning bosh muomollari nimalardan iborat ekanligi ko'rib chiqamiz.

Ijtimoiy pedagog, ijtimoiy tarbiyaning, oila pedagogikasi, bolaning faqat o'zi, bola bilan ishlash va tasir ko'rsatishning xususiyatlarni bo'lishi lozim.

Ijtimoiy pedagogning ishlari eng asosiy narsa nimadan iborat, uning ishi maktab pedagogikasi, fan pedagogika, xatto sinf rahbarining yoki maktab - internat yoki kuni uzaytirilgan guruh rahbari ishidan nimasi bilan o'zgarib turadi.

221

O'qituvchi sinf yoki guruh bilan ishlashadi uning usullari asosan jamiyat bilan, o'spirin bolalar bilan ishlashadi, agar guruh bilan ishlashadigan bo'lsa unda kichik guruh bilan, oila bilan ishlashda uning har biri bilan ajralib ishlashadi. Jitimoiy pedagogning asosiy vazifasi bolani, o'smorni jitimoiy ximoyalash unga jitimoiy yoki tibbiy yordam ko'rsatish uni o'qituvchi tashkillashtirish, uning jamiyatga xarakatlanishi va buyusinshini tashkillashtirish. Jitimoiy pedagog buni ishga oltirishdagi, uning sharoitini krizis darajasini o'rganadi, uni yengib o'tish yo'llarini tashkillashtiradi. Bolani qiyin paytda qo'llab quvvatlash bu oson ish emas, bolaga qiyin vaqtda yordam berish kerak bo'ladi. Jitimoiy pedagog, bu vaqtda o'zini qanday tutadi. Ruxiy yordamlashish, baxtsizlikka duch kelganda unga ko'nish echimini topish yo'lini o'rgatish bolada ishonchini paydo qilish, uni dunyoda yaxshi tomonga o'zgarishiga ishontrish kerak.

Pedagog mutaxassis jitimoiy himoya qilishi bilan boglanishda bo'ladi, sababi ular bolaga yordam berish imkoniga ega bo'ladi. Buning uchun kasbiy tayorgarligi tarbiya va yetarli bilinga ega bo'lishi talab qilinadi. Bu pedagogika maxorat deb ataladi. Pedagogik maxorat pedagogning yakka sifatлари shuningdek uning bilim va qobiliyatiga asoslangan bo'ladi. Xar bir o'qituvchi yakka inson, biz odatda tarbiyalanuvchining yakka o'zi xaqida aytishimiz, o'qituvchi xaqida ishdan chiqaramiz. Pedagogning yakka o'zi uning tarbiyalanishiga ta'sir ko'rsatishi ungada kata uni pedagogik texnika xech olmashtira olmaydi. O'qituvchi mexnati intellektual, psixologik, ruxiy, aqliy va jismoniy kuch solishlarini talab qilinadi. Shuningdek pedagog o'z yutug'ini bo'lishi shart.

Ayrim o'qituvchilar suzga chechan bo'ladi, boshqasi bolalar energiyasini uyg'ota bilish, ularni qiziqtrish talab etiladi. Pedagogning bolaga ta'sir ko'rsatishi uning yakka sifatlariga bog'lanishi buladi.

Jitimoiy pedagogning kasbiy bilimlari sirasida pedagogika va psixologiyasi, bola fizyalogiyasi, tarbiya ishlari metodikasi, bu bilimlar bolani ishlatish uning xulq-atvorini bilish, uning munosabatini xususiyatlarini bilish uning guruh bolalari orasida kirishuvchiligini bilish zarur bo'ladi. Jitimoiy pedagog bolalar ishchangligi va birda ishlashish tashkillashtira bilish kerak.

Pedagogik texnologiya jitimoiy pedagog bajargan bulishi kerak. Bu tarbiyalanuvchiga ta'sir ko'rsatish usuli va

mutaxassisligi kerak degandi anglatadi, bunga artistizm saylovdan olish, kambag'allar va alkogoliklar, narkomanlar va baxtsizlikka duch kelgan bola bilan gaplasha bilish, tilini topa bilish kerak. Faqat gaplashishgina emas, uni ishontrishi va ta'sir ko'rsata bilishi kerak.

A.S.Makarenko ta'limoti bo'yicha pedagogik maxorat ya'ni tarbiya jarayoni xaqiqiy bo'lishi, tarbiyaviy o'quv xaqidagina aytish kerak, demak maxorat tarbiya jarayonini bilish uquvlari xaqida aytilb o'tish kerak. Pedagogik texnika shakllangan qobiliyati bo'ladi. Bu tarbiyalanuvchi tushinish degani munosabat psixologiyasini , pedagogika-psixologiyasi tushunchasini anglatadi.

Ko'pchilik vaqtlarda o'qituvchining ma'lumotlik bir tomonlilik vazmin bo'lib keldi. Bunday paytda munosabat yo'qoladi, o'zaro tushimovchiliklar kelib chiqadi. Maktab pedagogi teskari bog'lanishining psixologik axamiyatini xisobga olmaydi. Pedagog har bir raxbari eng asosiy yosh tanlay bilishi kerak. U tortinchoq yoki chaqon bo'lsa erinchoqni, u pedagogning bir og'iz so'zi bola umrida kata axamiyatga ega uni u butgil umr buyi yodda saqlab yuradi. Pedagog va o'quvchi munosabati jarayoniga bulgan talab olimlar tomonidan ishlab chiqilgan bolani tanglay bilish o'z-o'zini tushunishni oson qilib olish ishchanglik ta'sir kursatishdan o'zaro ta'sir etishga o'tish qobiliyati bunda o'quvchining o'z-o'zining munosabat bilan ximoyalash axamiyatli. Bolaga beriladigan bir vazifani biror suxbatni xar xilda berish mumkin. Pedagogik munosabatning axamiyatigin xisobga olish kerakdir. Sinfda ko'radigan pedagog vazifalar ishlab chiqiladi.

1. Bolalar bilan o'zingizning munosabatingiz bilan o'ylab ularni qayta ko'rib chiqing.

2. Pedagogik qatnashuvchilarni tashkillashtirish texnologiyasi. Pedagogik maqsad va vazifalarni bolaning asosan qiziquvchangligiga qaratamiz.

3. O'z gapingizni ochiqcha bolaga yoki guruxga yetqazing.

4. Faqat o'zingizning bilimingiz bilan cheklanmay bolani o'rganishga qatnashni tashkillashtirish lozim.

5. Munosabatni yuqoridan pastga qarab tuzmang, xatto kichkina bolaning munosabati erkin bo'lishini esdan chiqarmang.
6. Bolalar jamiyatdagi psixologig xaroratni tushinishga o'rgatib, bola bilan munosabatga yordam beradi.
7. Bolalar tinglay bilishni o'rgatishi.
8. Siz bilan munosabatda bo'lish borasida ularning kayfiyatini sezishga unting.
9. Bolalarning konflikti bo'ladigan siz o'zingizning pedagogik oqibatida ular ko'patirib yuborishni esdan chiqarmang.
10. Bolaning xatosini ko'rsatish bilan birga o'zingizni taktilkali bo'lishga intiling.
11. Bir qatoridagi javoblarning bo'lishi uchun savolda nega, nima uchun, qanday degan savollarni boshlang.
12. Munosabatda qizlarning o'zgachaligiga e'tibor bering, ular ko'proq sezishga berilgan.
13. Bolalar bilan ishlashga bir tomondan ko'ching.
14. Ayrim bolalarda yomon munosabatda bulishdan uzingizni engib chiqing.
15. Son, tana, konstruksiz boshlash foydasiz.
16. Bolalarga ko'proq kuling.
17. Maqtash, maqullash.
18. Bolalar sizning unga qanday munosabatda ekanligingizni anglashi kerak, uning xul-atvori sizning baxolashingizni, uning sizga bo'lgan munosabatingizni aniqlaydi.
19. Xar bir bolaga bo'lgan munosabatingizni esda saqlang. Sizning munosabatingiz o'zgartirishning bolaning xulq-atvori keltirib chiqaradi.
20. Xar bir bola suxbatingizga tayyorlanish zarur, suxbatingiz strategiyasini ishlab chiqaring.
21. Bolalarning dastabki xulq-atvorlari xulqlar bilan almashtirishni esda tuting.
22. O'qituvchi va sinf tarbiyalash va guruh orasida kelib chiqadigan sabablar bor ekanligini unutmang. Unda guruhdagi sinfdagi bolalar orasidagi psixologiyasining sharoitini xisobga olish zarur.

Maktab ochiq ijtimoiy tizim sifatida. Ochiq maktab-ko'p funktsiyali sifatga ega bo'lib, u har xil ishonchga ega. O'quvchilar

bilan ishlashishi insonlarda oraliq va guruxlarga ajratishida, oraliq qatnashni rivojlantiruvchi dialogga, to'g'ri ma'noda barcha bolalar uchun butun kun davomida ochiq hisoblanadi. Ular bu yerga xoxlagan vaqtda kelishiga imkon bo'ladi.

Ochiq maktabda uning umri bilan barcha ijtimoiy institutlar oila, korxona, ta'lim-tarbiya muassasalari, maxkamalari, jamiyatdagi tashkilotlari, xokimiyatlar bilan qalin o'zaro bog'lanishni kengaytirish va mustaxkamlash bo'ladi. Eng boshchi sifatida o'qitish ham tarbiyalashdagi eng avvalgi insonning yaratuvchilik ishchanligiga va quyidagi tamoiilar asosida quriladi. Bolalikni boyitish, bolaga xech qanday zo'rovonlik bo'lmastigi sheriklik, insoniylik qatnashlarning demokratiyalik stili, bolalar tanlashning erkinligi, o'quvchi va o'qituvchi aloqasining qarshiliksizligi, optimistik, xush ko'ngillik, shodlik, chidamlilik, o'zaro yordam ota-onalar va ijtimoiy oraliq bilan yaqin aloqaga, o'quvchilarning o'zini-o'zi tarbiyalashi, ijtimoiy javobgarlikni sezish ruxida tarbiyalash, kasbga yo'naltirish va ijtimoiy rivojlanishi bo'yicha yo'nalishning kengdan tanlanishi shunga bog'liq. Nemis pedagoglari tarafidan ishlab chiqilgan «bir butin maktab» rejasi qiziquvchanlik tug'diradi. Eng bosh vazifa maktabning kundalik vazifa maktabning kundalik turmushiga xar-xil o'zgarishlar kiritish, uning o'rtaligini ham barcha o'qish-tarbiya protsesini gumanizatsiyalashdan iborat. Maktab bolalari uchun shodlik o'rni, tinchlik olami, chidamlilik ham birga ishlashi amaliy maqsad keng, ijtimoiy kommunikativlik, intelligentlik ham xar kimning o'ziga-o'zi, atrofdagi insonlar ham tabiyatga javobgarlik bilan qatnashda bo'lishi ruxida tarbiyalash, uni kelajakda erkin va demokratik jamiyat qurishga, tinchlikni qoralashga ham planetani ekologik qo'riqlashga qobiliyati etib tarbiyalashdan iborat.

Muavafaqiyatning garovi maktabda yaratuvchilik ruxining ustunligi, tartibning

To'raligi, bolalar uchun ichki tinchlikning bo'lishi ekanligini boshqacha aytib o'tish kerak. Eng yaxshi usullar o'z ta'sirini o'tkaza olmaydi. O'quvchining o'zining o'sish va rivojlanishiga intiluvchanligining bo'lishi bosh vazifadir. Aniq ta'lim vazifalari quyidagilar: bilish sub'ekting to'liq rivojlanishi; xaqiqatga muxabbat; o'ylashning qulayligi; o'ylash va sezish; xarakatlarda

gavdalangan bilim; qobiliyati va ko'nikmalarni egallash; insonning ruhiy-fizik salomatligini mustaxkamlash; sportga havas uyg'otish, xunarmandchilik; ijtimoiy-madaniy intellektual va etik qobiliyatlarining erkin demokratik jamiyat qurishga javobgarlik va tayor bo'lishni rivojlantirish kabilardan iborat. Ta'lim mazmuniga qaraganda "bir butun maktab" bu sharoitda davlat ko'rsatmalaridan chekinmaydi, o'z fikrlarini muntazam qo'shadi. Unda bilim berishning yuqori bosqichida yoki klassifikatsiya berishni ko'zda tutadi. Aktual ijtimoiy siyosiy tematikani o'qitish yo'nalishlarini, yer yuzida tinchlikni saqlash, ekologik masalalar, jamiyatning a'zosi bo'lgan insonning salomatligi kabilarni kiritadi. Yakka shaxsni ijtimoiy tarbiyalashning integratsiyalashgan modeli sifatida ijtimoiy pedagogik markazlar (SPO)da ko'rsatib o'tishga bo'ladi, ular ochiq sistema tamoliga asoslangan. SPO vazifalari dam olish, yaratuvchilik, ishchanlik orqali oiladagi yashaydigan o'rin bo'yicha bolalarning ijtimoiy tarbiyasi va rivojlanishi uchun sharoit yaratish.

-mikrotsizmda ijtimoiy-bilm berish rejasini tuzish;

-oilada yakka rivojlanishi va bolaning qobiliyatining rivojlanishiga yordam berish;

-gurux oilalarida va bolalar bilan muommolari bo'lgan oilalar bilan korrektsiyon ishlar olib borish.

-o'ziga xos muammolarga ega bo'lgan bolalar (yetim, nogiron, xolsiz, fizik yoki psixologik sog'ligi yomon bo'lgan)ni ijtimoiy pedagogik qo'llash;

-xar-xil korxona mutaxassislarini(vrach, qo'shiqchi, murabbiy, psixoterapevt, psixolog pedagoglar). Maktabni oila, jamoatchilik, moddiy-tarbiya ob'ektari bilan birlashtirishdagi asosiy ma'nosi sotsialning tarbiyaviy potentsialini, uni maksimal pedagogizatsiyalash yo'li bilan amalga oshirishdan iborat.

Ko'plab sektsiya, to'garak, studiyalarida birlashgan markazlar modeli darsdan tashqari maktab ichki ishlarda bolalar bilan ishlashida qo'llaniladi.

Bolalar va o'spirinlar tarbiya markazlari ishlari xar-xil yosh guruxlarni tuzish, ularning erkin asosda yaratuvchanlik bilan birga ishlash uchun birlashadi. Maktab-kompleksining ijtimoiy pedagogik xizmati 4 xil tuzilishga bo'linadi.

-ijtimoiy pedagog tarafidan ishga oshiriladigan jamoatchilik, ijtimoiy pedagogik xizmat;

-sinf boshqari, kuni cho'ziladigan gurux tarbiyachilari, sinfdan tashqari ish tashkilotlari tarafidan ishga oshiriladigan maktab ichki ijtimoiy g'amxo'rlik xizmati;

-pedagog psixolog boshchiligidagi o'rinlanadigan psixologik xizmat. Bolalar xaqida sinf rahbarlari ijtimoiy g'amxo'rlik ijtimoiy qulaylik maxsus programma doirasida ishga oshiriladi.

Psixologik xizmat kompleksda butun o'qish-tarbiya protsesini psixologik tarafdin ta'minlaydi, uning natijasini psixologik rivojlanishning dinamikasi boshlaydi o'quvchining qiziqishi, qobiliyati va psixik masalalarini aniqlaydi devident bolalar bilan tuzatuvchi rivojlanuvchi ishlarni o'tkazadi. Krizisi sharoitlarda pedagoglar ham o'quvchilarga ongli ravishda yordam beradi, ijtimoiy pedagogik xizmatning asosiy vazifalari diagnostik, maslahat, qo'rg'ash, tashkil etish bo'lib bo'linadi. Tarbiya o'rtaligi faqat maktabdagina o'ta olmaydi. A.S.Makarenko xaqiqiy ko'rsatib o'tganday, yerning xar bir kvadrat metrida yurgiziladi. O'rtalik ta'siri yoqimli sifatga ham yoqimsiz sifatda ham maqsadga yo'naltirilgan xolda xalq psixologik xolda ham yakka insonning ijtimoiy faktori bo'lib xisoblanadi.

MUSTAXKAMLASH UCHUN SAVOLLAR:

1. Ijtimoiy pedagogikada texnologiya tushunchasi nima?
2. Ijtimoiy pedagogik texnologiani ta'rif qanday?
3. Ijtimoiy pedagogikada krizis nima?

ADABIYOTLAR

1. Shul'gin V.N. «Osnovnie voprosi sotsial'nogo vospitaniya» M-1994
2. Shurkova «Novieologii vospitatel'nogo protsessas» M-1994
3. Galaguzova M.A. i dr «Sotsial'naya pedagogika» M-1994
- 4 M.V. Firsov Antologiya sotsial'noy raboti M-1994

IJTIMOIY - PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA STRUKTURASI VA

MAZMUNI

Ijtimoiy pedagog avallam bor qo'yidagilarni bilishi lozim: Ijtimoiy tarbiya, oila pedagogikasi, o'quvchi shaxsi deganda nimani tushinish kerak, bolaga ta'sir ko'rsatishning(o'tkazishning) va muamala metodlarining qanday turlari bor, tarbiyasi og'ir bolalar bilan ish olib borishning o'ziga xos xususiyatlari va xakozolar. Ijtimoiy pedagog faqatgina aloxida shaxs bilan bolalar bilan, o'smirlar bilan, agarda guruh bo'lib ishlashi kerak bo'lsa faqatgina kichkina guruh bilan, agar o'yla bilan esa faqat kichik oylalar bilan, lekin har biri bilan aloxida ish olib boradi.

Ijtimoiy pedagogning vazifasi bu bolalarni, o'smirlarni ijtimoiy muxafaqa qilish, ularga ijtimoiy yoki tibbiy yordam ko'rsatish, uning o'qishini tashkillashtira olish, shuningdek, ularning obro' e'tiborini tiklash va jamiyatga moslashtira olish o'quviga ega bo'lishi lozim. Bu vazifalarni amalga oshirish uchun bolani xar tomonlama o'rganish, inqiroz darajasini va uni bartaraf etish yullarini rejalashtira olishi kerak. Buning uchun esa pedagog ijtimoiy xizmat faoliyati bilan shuningdek, ijtimoiy, muxofaza qilish ishlari bilan yaqindan-tanish bo'lishi kerak. Bu esa ijtimoiy pedagogning kasbiy tayyor-bulishini va yuqori darajadagi pedagogik maxoratga ega bo'lishini talab qiladi. Ijtimoiy pedagog qo'yidagi fanlar bo'yicha kasbiy bilimlarga ega bo'lishlari lozim: Pedagogika va psixologiya, bolaning rivojlanish, fiziologiyasini, tarbiya ishlari metodikasini va xakozo va bolalar bilan xamkorlik o'rnatish va tashkillashtira olishi lozim.

Shuningdek ijtimoiy pedagog pedagogik texnologiyani ham bilishi kerak bo'ladi. Demak, tarbiyalanuvchilarga ta'sir o'tkazish yo'llari, malaka va maxoratga ega bo'lishi kerak. Bularga quyidagilar kiradi: artist bo'la olish, chiroyli nutq, ritm, temp, tembr, mimika va imo-ishoralalar, alkogolik va narkoman, foxshahr bilan shaplashish tonini va tilini topa olish. Nafaqat gaplashish xatto ki ularga ta'sir utkazish va ishonitra olishlari kerak bo'ladi. Ijtimoiy pedagog muamala madaniyati va gaplashish texnikasiga e'tibor qaratishi lizim bo'ladi.

Xozirgi kunda ijtimoiy pedagog:

-maktabda sinfda nosog'lom oilalar bolalari bilan ishlashida:

228

-maktab-internatlarda, mexribonlik uylarda, bolalar uylarida:
-ijtimoiy-ta'lim markazlarda, ijtimoiy-psixologik xizmat markazlarida:

-reabilitatsion-korreksion markazlarda:

-madaniyat markazlari, yoshlar klublari:

-yozgi dam olish va mexnat lagerlarida ish olib boradilar.

Asosan bu maxkamalarda ijtimoiy pedagoglar bolalar va

oilalar bilan ish olib boradi va ular quyidagilardan iborat:

Faqatgina bolalarning(o'smirlarning) bilimlarigina ijtimoiy pedagogning ularga yordam berishi yoki qayta tarbiyalashda to'shri yo'l tanlashida yordam bera oladi. Ularning sogligini, oylasidagi o'zaro munosabatlarni, maktabga o'z teng qo'rlari bilan munosabatlarni, munosabatlari qanday ekanligini bilishi zarur.

Pedagog suxbat, anketa javoblari, tengdoshlari bilan bo'lgan munosabatlaridagi xulq-atvoridan, bolalar bilim saviyasidan bilib oladi. Ijtimoiy pedagogning olib boradigan ishini keyingi bosqichi bu bola(o'smir) bilan birgalikda uning xolatini, u tushib qolgan vaziyatni, "atrofdagilarning xammasi aybdor" deb qaramasdan bolaning o'zining xatti-xarakatiga e'tibor qaratishi orqali tushinib olish. Vaziyatni aniqlashtirib va unda ishtirok etish bilan inqirozdan chiqib ketish yo'lini topishi mumkin. Bolalar bilan munosabatda bo'lishi uchun ijtimoiy pedagogika pedagogik nazorat va maxorat kerak bo'ladi bu esa ularga bolalar bilan tarbiyaviy ish olib borish normasini belgilab beradi: agar me'yorida oshib ketsa yomon ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ijtimoiy pedagogning tashkilotchilik qobiliyati bolalarni(o'smirlarni) faqat o'ziga o'z xayotini o'zgartira olishi va qiyin vaziyatdan chiqib keta olishini ishontrishda ko'rinadi. Ijtimoiy pedagogning tashkilotchilik faoliyati bolalar bilan jamiyat o'rtasidagi davlatchilik maxkamalari o'rtasidagi aloqasi, eng asosiysi esa bolaga yangicha xayotning talablariga moslashishiga yordam beradi.

Ijtimoiy pedagogning ishlash metodlari keng tarqalgan va tabiya metodlaridan biri bu kuzatish metodi. Pedagog bolaning muamalasini uning oiladagi, maktabdagi, dars jarayonidagi tengdoshlari bilan uning mexnat faoliyatini, xulq-atvorini kuzatadi.

229

Suxbat metodi - suxbat o'tkazishga tayorlanish uchun oldin anketa olinadi, oldidan savollar tuziladi komissiya natijalari bilan tanishadi.

Sotsiometrik metod-Pedagogikadagi metodlar yana takror aytiladi. Ijtimoiy yo'nalishda o'zlarinigiz to'ldirib olasizlar. Ijtimoiy pedagogik faoliyatining o'ziga xos xususiyati, ijtimoiy pedagog uchun kerakli bo'lgan kasbiy ma'lumotlarni talab qiladi. Bunday ma'lumotlarni tanlash uchun ijtimoiy pedagog diagnostikaning har xil turlaridan keng foydalanadi va ulardan o'z ish faoliyati davomida foydalanib boradi. Bu ma'noda ijtimoiy pedagog har xil fanlar bo'yicha belgili darajadagi mutahassis bo'lib, bolalarni ijtimoiy pedagogik, psixologik va tibbiy jihatdan o'rganish metodlarini yaxshi bilishi kerak. Bunday diagnostik o'rganishlar maqsadi nima ishlash kerak ekanligining metod usullarini aniqlash emas, faqat sharoitning qanday ekanligini aniqlash-diaagnostik qo'yish. Diaognos ob'ekting holatining qanday sharoitda ekanligini bilish uchun, vazifalarning kartinasini ochishga yordam beradi. Ijtimoiy pedagogning ish dasturlari juda ko'p bo'lishga bog'liq ijtimoiy pedagogik diagnostikaning aniq chegarasini ijtimoiy pedagog vazifalarining juda ko'pligi undan har xil bilimlardan xabardor bo'lishini talab qiladi.

Tibbiy diagnostika-odamning qanday kasallik bilan kasallanganligini aniqlash va bu kasallik turini qoida bo'yicha belgili. Klassifikatsiyaga kasalni o'rganish orqali uning kasalligini va invalidligini aniqlash bo'yicha mutahassis vrachning yechimini talab qiladi. Ijtimoiy pedagogning bu diagnostikaningpsixologik va pedagogik aspektlarigina qiziqiradi, sababi u norkaman, nevroz, alkogolizm va yana boshqa diaognozlarni quya olmaidi lekin u bundai kasalliklar bilan kasallangan odamlar bilan butunlay ishlashadi va bu kasalliklar bolaning rivojlanishiga yomon ta'sir etishining oldini oladi. Psixologik diaagnostika-odamning yoki ob'ektlarning psixologik analizga beriladigan yakka psixologik hususiyatlarini o'rganish. Psixologik diagnostikaning maqsadi shaxsning psixologik o'zgarahligining dolzart holati va uning keyingi rivojlanishini taxminan ishlash haqida belgili bir yakun chiqarish ijtimoiy pedagog psixologik diaognoz qo'ymaydi, lekin u quyidagi qaverli faktorlarni diktatga olishi kerak. Psixo-diaagnostikaning belgili sifatida aniqlash va foydalana olishi zarur.

A) Kichik maktab yoshida-bolaning o'quvchi sifatidagi yangi rolida bo'lish faoliyatining va shaxs sifatida xali yetishmaganligini tushunish, xisobga olish shu xarakatning to'xtab qolishiga uchrashishining ko'payib borishi, o'zini-o'zi tekshirish va ishlarni xulq-atvorini boshkarishni pasaytiruvchi kungil xoliga ko'proq uchrashi.

-Bolaning xulq-atvoridan uning xarakatlarida teskari ta'sir kiluvchi yomon odalarga sezgiriligining kuchayishi uylanmay ish xarakat kilishning kupayishi.

- Bolada shaxsiy psixologik kamchiliklarni kursatuvchi uysizlikni uziga xos emas xulq-atvor va uzini ushlay olmaslik xususiyatlarining paydo bulishi;

- O'qishga maktabga emon munosabat, doimiy ulgurmovchilik, uydan kochib ketish maktabga o'rgana olmaslik belgilari sifatida maktabtagi har xil qarama-qarshiliklar.

- bolaning talablarining qanoatlantirilganligi, uzini ijobiy minosabat qilishmadi degan uy bilan uzing o'ziga qo'yilgan talablariga xamisha qarshi chiqishi, uzini qo'rchashga yoki o'z talablarini o'zicha qanoatlantirishga o'zini kursatishga bo'lgan urinishlari;

-Yosh o'spirinlik yoshlik yoshida.

- ortda qoluvchilikning (infoktivnost- ulshaisada bola bo'lib qolish) sharoitlar tutqo'ni bo'lib qolish, qiyinchilikka chidamaslik, ulardan qochish, o'zini-o'zi boshqara olmaslik, o'zini tuta olmaslik singari shaxsiy shakllanishga tayyor emasligining ko'rsatkichlari:

- ortda qoluvchilikning katta (qizma) asabiy tezlik, o'zini-o'zi ushlay olmaslikka aylanib xulq-atvorining bo'ysinmaslik axvolga kelishi.

jinisliy tomondan erta rivojlanishi sababi hirsiv(jinsiy aloqa) masalasiga yuqori darajada qiziqishi, alkologolya, taksikomaniyaga, narkomaniyaga, agresivlikka berilib ketishi va yana boshqalar.

Ijtimoiy diaagnostika-jamiyatdagi ijtimoiy-psixologik, medikobologik va sanitar ekologik o'zaro munosabatlarning sabab natija boshliqlari sharoitini kompleksli o'rganishga va aniqlashga yo'naltirilgan ishlar.

Ijtimoiy diagnoz odamlarning muammolarini va turmu sharoitlarini differentsial (maxsus bilib olish) va shaxsiy o'rganish orqali ularga qanday yordam berish kerak ekanligini aniq belgilashga qaratilgan bo'lib (kliyent) mijoz haqida ma'lumotlar va uning turmush sharoitini aniq o'rganish va yordam berish rejasini tuzish uchun ma'lumotlar yig'ish, aniqlash ishlarini o'z ichiga oladi. Ijtimoiy diagnostikada epidemiologiya (belgili bir hodisalarning jamiyatida tarqalishi) ijtimoiy xizmatkor va mijoz orasidagi munosabatlarni o'rganish, yakka odamlar bilan suxbatlar, oylalar va har xil guruhlar orasidagi munosabatlarni o'rganish, yakka odamlar bilan suxbatlar, oylalar va har xil guruhlar orasida o'tkaziladigan seanslar, o'lchash va kuzatish metodlarini ma'lumotlar daragi (fistochniklari) bo'lib xizmat qiladi: Bolalar bilan ishlashish borasida ijtimoiy pedagog ijtimoiy diagnostikaning ma'lumotlaridan ijtimoiy(situatsiya) vaziyatlarni echish bolaning rivojlanishiga ularning ta'sirining qanday ekanligini aniqlash, kerakli sharoitlarda bu ma'lumotlarning bolaga yomon ta'sir qilishining oldini olish maqsadlari uchun keng foydalanadi. Xayotda atrof-muhit muammolari ancha ko'p va har-xil. Ular qatoriga yomon (salbiy) nima qilishini bilmaydigan sharoitga yetishmovchilik(krizis) ekstremal sharoitlar kiradi. Ular o'z navbatida mijozga, odamga o'z maqsadiga etishga yoki o'z talablarini qanoatlantirishga qarshilik qiladi.

Bunday sharoitlarda odamning bunday qiyin sharoitlarga uzining sub'ektiv ko'z - qarashi va uning psixologik sharoiti shuningdek stressning darajasi o'rganilishi kerak. Odamning (psixosotsial) psixo-ijtimoiy muammolarining bir necha klassifikatsiyasi belgili.

1. Materiallik (moddiy) narsalarning etishmasligi, o'zida har-xil kamchiliklar va bilim tajribalarining etishmasligi.
2. Odamning buzulishi(deformatsiya) yoki psixik kasallikka duchor bo'lishi.
3. Paydo bo'lgan muammolarni kim qachon sezgan, muammoning nayo bo'lishi sababi?
4. Klimatning o'z ishlarini to'liq bajarishiga haqiqatberuvchi o'zaro gruxli va mahalliy yo'nalisli faktorlar.

5. Maqsadga erishishi uchun yordam beradiginlari deb mijoz ishlarining qaysi biri unga yordam berishi uchun foydali bo'lishi mumkin.

6. O'zi shu tizimning bir bo'lagi bo'lib hisoblangan tizimda o'z rollarining qancha darajada to'shri, o'ziga muvofiq deb hisoblaydi?

7. Mijozning ijtimoiy xizmatlaridan va boshqalardan yordam olishga intilishi kuchli.

8. Konkret odam oyla yoki ijtimoiy qo'llab qo'vvatlashi lozim tizimda yordam berilishi kerak davrda qanday mumkinchiliklarga ega.

9. Muammolarning echilishda mijozning xarakteri, ijtimoiy sharoitlar va

maqsadlarning muvofiqli borilishining orasidagi boshliqliklar qanday?

10. Qaysi ish harakatlar mijoz yoki oylaning talablarigayaxshi javob berishi mumkin?

Ijtimoiy pedagog uchun bolaning har xil oylavaiy va ijtimoiy gruxlardagi sharoiti haqida aniq va to'liq ma'lumotlarga ega bo'lishi juda ahamiyatli Pedagogik diagnostika - o'qitish va tarbiya jarayonida bolani, o'quvchilar, jamoasini ta'lim - tarbiyaning asosiy funksiyalarini effektiv amalga oshirish maqsadida ularga (individual) yakka va differentsial (maxsus) munosabat qilish uchun o'rganishni talab qiladi. Bolashaxsni o'rganishni pedagoglar pedagogik jarayon (borishida) borasida pedagogik usullardan foydalangan holda olib boradi. Mutaxassislarni bu masalada bolaning savadligi, maktabta ta'lim olishga qobiliyati haqiqiy bilim qobiliyati va ko'nikmalari darajasi qiziqitrad. Ular bolani o'quvchilarining ob'ekti va maktab uchun ahamiyatli psixik funksiyalari tamonidan keng o'rganadi. Ijtimoiy pedagog o'z ishlarida belgili: bola shaxsni o'rganish uning kamchiliklarinigina topishga emas uning qanday mumkin tomonlarga(rezervlarga) ega ekanligini "yashirin potentsiallarini (ahil, uqub, qobiliyat, jismoy va erk kuchlarini) ochishga qaratilgan pedagogik talablarni ham hisobga olish zarur".

Pedagogik diagnostika stimullik (manfaatdorlik) xarakatga ega bo'lishi, bolani ish - harakat va ijtimoiy munosabatlar borasida (haqida) o'rganish va bu o'rganish bolaning o'ziga qarshi qaratilgan bo'lmisligi lozim. Faqat bir metod yordamida o'rganilgan

faktlar bo'yicha bola haqida xulosaga kelishda to'shri emas, o'zining ko'rsatkichlari bilan solishtirib o'rganish pedagogik diagnostikaning bosh maqsadi bo'lishi shart.

Ijtimoiy pedagogik diagnostika pedagogik faktorlarning effektivligini oshirish maqsadida ijtimoiy psixik, pedagogik ekologik va ijtimoiy faktorlarning shaxs va sotsiymga bo'lgan ta'sirini maxsus o'rganish jarayoni u mazmuni va asosiy maqsad bo'yicha pedagogik taxil o'tkazish metodikasi bo'yicha ijtimoiy va psixik tadqiqotlarga juda yaqin. Ijtimoiy pedagog diagnostika ob'ekti bolaning shaxs sifatida shakllanishiga o'zaro ta'sir qiluvchi mikromuhitda rivojlanuvchi bola shaxsi va shu muhitning ayrim sub'ektlari fani ijtimoiy ideologik chinlik, ijtimoiy pedagogik diagnostikaning fani va ob'ekti uning mazmunini aks ettiradi. Ijtimoiy pedagogik diagnostika ishlari qo'yidagi tuzulishga ega.

Bolaning xulq-atvori va ish - harakataridagi kamchiliklarning konstatatsiyasi.

1. Boladagi shu kamchiliklarning sababini tushinish, har bir sharoitni analizlash.

2. Yishilgan materiallarni analiz qilish yo'li bilan nima ishlash kerak ekanligining

dastlabki gipotezasiga (tasavvuliga) erishish.

3. Gipotezaning to'shrligini tekshirib ko'rish uchun qo'shimcha materiallar yig'ish.

4. Ish gipotzaning yilgan materiallarini analiz qilishorqali tekshirib ko'rish.

5. Gipoteza tasdiqlanmasa hamma ishlarini takrorlash. Ijtimoiy pedagogik tamondan tarbyasi qiyin bolalar diagnostikasi - ijtimoiy pedagogik tomonidan tarbiyasi qiyin bolalar deganda o'z yoshiga xos sub'ektiv faktorlarning to'liq shakllanishi, rvojlinishida nuqsonlarning bo'lishi nzarda tutiladi. Bolalarda bunday sharoitlarning uchrashi uning normal rivojlanishi uchun qulay sharoitlar yaratilmasligi ijtimoiy mikromuxning teskari ta'sir qilishi va ularga boshliq bo'lishi mumkin. Bolaning past o'qishi, tarbiyasizligi, o'zini-o'zi boshqara olmasligi ijtimoiy tomondan qiyin tushinchaga kiradi. Bu maktabkacha yoshdagi bolalarning o'yin qobiliyatining aktivligining pastligi bo'lsa, kichik maktab

yoshi bolalarida o'qishga intilishning bo'lmisligi, darsga qatnashmaslik o'qishning foyda ziyonini tushumadan ulgurmaslik va yana boshqalar. Bolalarda uchraydigan ijtimoiy pedagogik aspektlar o'zaro boshliq va bir - biriga ta'sirchan hodisalar. Bolaning savodsizligi isthining kelishmovchiligi, o'rgatilmagani singari, nuqsonlar bilan bir qatorda ijtimoiy etik xarakterdagi bilimlarni bilmasligi uning ijtimoiy rivojlanishida referent guruxlarda o'rganishida kata to'siqar va qinchiliklar tushiladi. Oyla tarbiyasidagi kamchiliklarga bola boshcha va maktab tarbiyasida ketgan kamchiliklar qo'shilib bolani «qiyin bolaga» aylanishining tashqi sabablarini quraydi. Bolaning «qiyin bola» bo'lib rivojlanishida bolalarning yakka psixofiziologik va shaxsiy ayirmachiliklari, genotki salomatligi, ichki pozitsiya o'zi tanlagan mikromuhitga moslashuvchi aktivligi vayana boshqalarning ham ro'li juda kuchli.

- Ijtimoiy tarbiyani tashkil qiluvchining tamoiylari:

- Shaxsning ijtimoiy o'zaro ta'sirida uning xayotiy munosabatlarning baxoli shakllanishida konflikti va krizisi sharoitlarini bartaraf qilishga individual yordamlashish.

- Insonning o'zini va uning yaqin mikromuxitini jismoniy, psixik va ijtioly tomonidan shaxsning individual yaratuvchanligining shakllanishini guruxli (jamoa) qo'llash.

Xar bir bola va katta odamning jamiyatda loyiq turmush kechirish xuquqini uning jismoniy va aqliy rivojlanishidan, ijtimoiy statusidan (maqomidan) mustaqil jamiyat muxofaza qilish (qurgash).

-Berilgan mikro-muxitni saqlash xaqida Amaliy g'amxo'rlik:

- Xar tomonlama ijtimoiy tomonidan faoliyatini bilgan guruxli va bo'sh vaqt (ishchangligini) jismoniy, bilish, individual-yaratuvchanglikni tashkil qilish.

- O'sib kelayotgan insonning muvaqqiyatlar sub'ektiv o'zaro ta'sirini qurshagan ijtimoiy madaniy kenglikda(doirada) ta'minlash va qullab-quvvatlash.

- Shaxsning o'ziga mustaqil faoliyatining ijtimoiy tajribasini va kontakt guruxdagi va o'ziga hos munosabatini tashkil qilish orqali javobgarlik, o'zini-o'zi tashkil

qilishga, shaxsiy xayotini o'zini odob-axloqlilikga o'zi qurishga tayyorligini ta'minlash;

Jismoniy tuzalish, jonning qisilishi, shaxsiy xayotdagi yo'qotish va krizislarga qaramasdan shaxsiy obruni, sezgisini va o'ziga, atrofidagi odamlarga xurmatini saqlagan xolda insonning yashashi mumkin bulgan turmush sharoitlarini mikromuxitda tuzishga yordamlashishi;

- Jitimoiy pedagogning mexnati psixologiyaning uch bazali kategoriya – faoliyat, munosabat(jitimoiy pedagogikaning o'zaro ta'siri) va insondan kelib chiqishi kerak.

Jitimoiy pedagogika kompleks ishlari quyidagi misollar asosida quriladi:

- Maktabni ma'naviyati bosim bo'lgan maktabdan ruxiy madaniyat maktabiga,
- o'qitish maktabidan tarbiya maktabiga aylantirish,
- Insonga yo'naltirilgan maktabni bolaga gumanistik shaxsiy munosabatni, ota-onalar bilan munosabatlarni tuzish;
- Bolalar bog'chalari oila va maktablarning umumlashganligi ularning o'zaro ta'siri va birga ishlashini ta'minlash kabilaridan iborat.

«Jitimoiy pedagogikaning» faoliyatni boshqarishda yoshiga qarab munosabatda bo'lish, xar bir guruhning xususiyatini va mumkinligini, guruh va jamoalarning jitimoiy psixologik imkoniyatlarini xisobga olib shaxsning maqsadga yo'nalgan rivojlanishini ta'minlaydi. Shaxsiy tamoyil raxbarini pedagog va tarbiyalanuvchining jitimoiy birga ishlashini borishida tarbiyalanuvchiga munosabatda shaxs, o'zi rivojlanadigan talabini va motivlarini psixikasi va xulq-atvorining rivojlanishidagi iktilishlar va deformatsiyalarni psixologik diagnostika qilishga asoslangan paytda tarbiyalash tarmoqlari.

-Tartibsizlik qilgan o'spirimlarni jazolash tarmogi. Bu tarbiyalikning oldini olish amaliyoti kriminal tarmoqqa emas, balki bolalar va uspirimlarning kundalik turmush tarmogiga umumiy yunaltirish tamoyilining amalga oshirishini, ya'ni asosiy kuch ko'rsatishda oila, o'quv o'rinlari, o'spirimlarning kichik guruxdagi tarbiya ishiga o'tqazishni anglatadi.

Yordam ko'rsatish turlari yoshi yetmaganlar va ota-onalarning nomisini, obro'yini, o'zini baxolashini va o'zaro xurmatini kamsitmasligi va ota-onalarni noqulay sharoitga tushurmashligi kerak.

Jitimoiy, xuquqiy va pedagogik-psixologik va tibiy yordamni bolalar va o'spirimlarga kursatishni tashkil qilishda va ish olib borishda quyidagi toyllardan kelib chiqadi.Bilim berish faoliyatining tabiyatga yaqinlik(iroda) tamoyili tabiy va jitimoiy protsesslarni ilmiy asosda tushinishga tabiyat jamitchi va shaxsning rivojlanishining umumiy qonunlari bilan mosga asoslangan bulishini anglatadi. Madaniyatga yaqinlik tamoyili bilim faoliyatining madaniyatining umumiy insoniylik baxolashga asoslanishini konkret miliy va diniy madaniyat qadriyatlariga va normalariga muofiq tuzilishini, umuminsoniylikka qarshi kelmaslikka asoslanganligini anglatadi.

Mikromarkaz faoliyatining tamoyillari:

-bola va uning oilasi bilan ish olib borishda shaxsiy yunaltirish usulini qo'llanish.

- bola va uning oilasining rivojlanishi.

- tarbiya tizimining aniqligi.

-jitimoiy pedagogik kengash sub'ektlarining birga ishlashi.

-jitimoiy pedagogning boshqa "yordamchi" mutaxassislarining vakillari bilan kasbiy birga ishlashishi.

Jamiyatning bolalar va o'spirimlarga umummiy munosabatini gumanizatsiyalash, yoshi yetmaganlarning xulqlardagi xar-xil chetlashlarga kechigib jazolash bilan javob berishdan bolalar va o'spirimlarga xar tomonlama va o'z vaqtida yordam ko'rsatishga o'tish, ya'ni tarbiyaning jazolashdan ustun bo'lishini ta'minlash bo'ladi.

Gumanizatsiya quyidagilarni o'z ichiga qamrab olishi shart.

- Nizomlilik soxasini (tarmog'inj).

- Tarbiyalash (oila maktabgacha, maktab, maktabdan tashqari) bolalar va o'spirimlar qiziqishiga bog'liq faoliyatga (qatnashish) munosabatga tegishli o'qish va attestatsiyadan o'tish qiyin va talab qilingan javobgarchilik chegarasida faoliyatining asosiy sub'ektlariga yordam ko'rsatishi mumkin bo'ladi. Faoliyatning barcha asosiy sub'ektlarining bir maqsadligiga va

qiziqishlarining yuqori darajada mos kelishi ikki vazifani ochishni talab qiladi.

Bir tomondan bolalar va o'spirinlarni sotsializatsiya, reabilitatsiya, adaptatsiya bo'yicha maxaliy masalalarini kompleksli ochish uchun muassasalarining manfaatlari integratsiyalash, ikkinchi tomondan muassasalik tegishligini xokimchilik bo'yso'nuvchilgining vertikal bog'llig'ini(buzmagan) yo'qotmagan xolda saqlab qolish. Bu pedagogik faoliyatning boshlang'ich bo'g'inlarining xalq uchun qo'l faoliyatini xam yaqin bo'llishini ta'minlaydi.

MUSTAHHKAMLASH UCHUN SAVOLLAR

1. Jitmoiy pedagogika qanday texnologiyalarni ichiga oladi?
2. Jitmoiy pedagogik faoliyatda konfliktlarni yuzaga kelishi ?
3. Xozirgi davrda jitmoiy pedagogika fanining mavqeji qanday?

Adabiyotlar

1. Shul'gin V.N. «Osnovnie voprosi sotsial'nogo vospitaniya» M-1994
2. Shurkova «Novie texnologii vospitatel'nogo protsesssa» M-1994
3. Galaguzova M.A. i dr «Sotsial'naya pedagogika» M-1994y

GLOSSARIY

Avtonomlashuv-(yunoncha, "avto"-o'zimg, "homo"-qonun) o'z-o'zini boshqarish va tartibga solish imkoniyatini qo'lga kiritish.

Adaptatsiya - insonning jitmoiy muhit bilan faol o'zaro munosabada bo'llish va uning potentsialini shaxsiy rivojlanish uchun ishlatisht qobiliyati.

Anamez- ota -ona yoki bolani tarbiyalovchi boshqa shaxslardan shifokor, pedagog yoki psixolog tomonidan bola haqida ma'lumot olish. Anamez to'planayotganda bolaning irsiyiligi, boshdan kechirgan kasalliklari, nutq, oyin faoliyati rivojlanish xususiyatlari to'g'risida ma'lumotlar aniqlanadi.

Anomaliya - jismoniy yoki ruhiy rivojlanishning umumiy normalaridan og'ish.

Anomal bolalar - normal ruhiy va jismoniy rivojlanishda buzilishlar bo'lgan bolalar. Ularni engib o'tish uchun maxsus metodlar talab qilinadi.

Affektiv buzilishlar - emotsional sohaning buzilishi bo'lib, kuchli asabiylashish, asabiylashish darajasining tushib ketishida namoyon bo'ladi. (opatiya, befarqlik). Bular markaziy nerv sistemasiining funksional va organik buzilishi oqibatida yuzaga keladi.

Bolalar jinoiyatchiligi - salbiy jitmoiy huquqiy hodisa bo'lib, voyaga etmaganlar tomonidan sodir etiladigan barcha g'ayri huquqiy xatti-harakatlar majmuasi hisoblanadi.

Bolaning jitmoiylashuvi - uning jitmoiy hayotga qo'shilishi bo'lib, shu jamiyatda xos bilimlar, qadriyatlar, norma-qoidalar, xulq-atvor namunalari o'zlashtirishdan iborat. (M.A.Galaguzova)

Bolaning jitmoiy adaptatsiyasi-bolaning jitmoiy muhit sharoitlariga faol ko'nikishi, bolaning jitmoiy muhit bilan o'zaro munosabatlari turi.

Bolaning jitmoiy dezadaptatsiyasi - uning jitmoiy muhit sharoitlariga muvaffaqiyatli ko'nikishiga to'sqinlik qiluvchi jitmoiy ahamiyatga ega xislatlarning yo'qotilishi.

Bolalikni jitmoiy himoyalash-qonunchilik va bola huquqlari to'g'risidagi xalqaro konventsiyada mustahkamlangan voyaga etmaganlar huquqlarining kafolatini ta'minlashga qaratilgan choratadbirlar. Bu bolalarning optimal biologik va jitmoiy rivojlanishini,

ijtimoiy iqtisodiy sharoitlarga ko'nikishini ta'minlab beruvchi huquqiy, iqtisodiy, tibbiy va psixologik-pedagogik choralar kompleksidir.

Bolalarga ijtimoiy yordam ko'rsatish–ijtimoiy himoyaning shakllaridan biri bo'lib, kam ta'minlangan oilalar farzandlarining hayotiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan ijtimoiy chora-tadbirlar majmuasi- ijtimoiy pedagog bolalarga turli yordam ko'rsatadi. Biroq ularning ichida ustuvor yordam bolalikni ijtimoiy pedagogik qo'llab-quvvatlash hisoblanadi.

Bolalikka olish–bolalikka oluvchi va bolalikka olinuvchi o'rtasida ota-ona va farzandlar o'rtasida mavjud huquq va majburiyatlarni o'rnatuvchi yuridik akt.

Vasiylik–muomalaga layoqatsiz shaxslarning shaxsiy va mulkiy huquqlarini himoya qilish.

Guruhning ijtimoiy psixologik iqlimi–guruh har bir a'zosining faoliyatiga ta'sir qiluvchi guruhdagi munosabatlarning dinamik maydoni.

Deviant xulq atvor–ijtimoiy yoki axloqiy normalarga mos kelmaydigan xulq-atvor.

Delinkventlik (ing. "gunohkorlik")–o'rnatilgan normalarni buzuvchi va huquqbuzarlikka olib keluvchi xulq-atvor.

Dinamik steriotip–bosh miya faoliyatining fiziologik shakli bo'lib, inson xatti-harakatining shartli reflektor tartibida namoyon bo'ladi. Ular insonning odatlari, oddiy mehnat ko'nikmalari kiradi.

Yetim bolalar –18 yoshgacha bo'lgan bir yoki ota-onasining ikkisi ham vafot etgan bolalar.

Yetimlik–jamiyatda ota-onasidan judo bo'lgan bolalarning borigi bilan izohlanadigan ijtimoiy hodisa.

Jamoa–ijtimoiy munosabatlar va yagona ijtimoiy faoliyat asosida birlashgan guruh.

Jinoyat – delinkvent xulq-atvor turi bo'lib, shaxsga, qonun bilan qo'riqlanadigan ob'ektlarga tajovuz qiluvchi ijtimoiy xavfli xatti-harakat.

Jinoiy xulq-atvor–jinoiy javobgarlikka tortish yoshiga etganda jinoiy ish qo'zg'atishga asos bo'luvchi g'ayri huquqiy harakatlardir.

Ijtimoiylashuv–insonning butun hayoti mobaynida o'z-o'zini o'zgartirish va rivojlantirishning boshqariladigan va maqsadga yo'naltirilgan jarayoni.

Ijtimoiy tarbiya–bevosita insoniy munosabatlar, shuningdek shu

Insoniylik–bolani shaxs sifatida qadrlaydigan, uning g'ururi va erkinligini himoyalash bilan xarakterlanadigan, inson manfaatini ijtimoiy institutlarni baholashning asosiy me'yori deb hisoblaydigan qarashlar tizimi.

Infantilizm–organizmning ruhiy rivojlanishidagi to'xtab qolish bo'lib, bolalik davridagi rivojlanish bosqichi jihatlarini saqlab qolish bilan xarakterlanadi.

Inqiroz–shaxs rivojlanishining diskret vaziyatida uning maqsadga qaratilgan hayotiy faoliyatining to'xtab qolishi. Surunkali inqiroz ijtimoiy dezadaptatsiya, o'z joniga qasd qilish, asab-ruhiy va psixologik kasalliklarga olib kelishi mumkin.

Ishontirish–mantiq, isbot-dalilga asoslangan aqliy emosional ta'sir. Uning mohiyati inson ongiga ta'sir qilishga qaratilgan, demak ishontirishning muvaffaqiyatli bo'lishi ong qonunlariga mos kelishiga bog'liq. Ishontiruvchi so'zlar tushunarli bo'lishi kerak. Ishontirish individual tajribaga qaratilishi lozim.

Ichki ishonch–axborotni tanqidsiz qabul qilish va unga muvofiq kayfiyat, xulq-atvorni o'zlashtirishga qaratilgan ta'sir. Ishontirishning samaradorligi ishontiruvchi shaxsning kuchi va boshqa shaxsning ishonuvchanligi, shuningdek ular o'rtasidagi munosabatlarga bog'liq.

Iqtidorlilik–bolaning o'z yoshi normalariga nisbatan aqliy rivojlanishda ancha ilgari ketishi.

Katamnez – davolash yakunlangandan so'ng kasal haqida olinadigan ma'lumotlar. Maxsus kuzatuv ostida bo'lgan o'quvchilarning mehnat hayoti, ta'limi to'g'risida davriy ma'lumot to'plash.

Kommunikativlik – shaxslararo mulqot madaniyatiga ega bo'lish, bolani tinglash va eshitish qobiliyati, muomalaga kirisha olish va aloqa o'rnatish, axborot to'plash, turli ijtimoiy munosabatlar o'rnatish va rivojlantirish, bolaning verbal va nonverbal xulq-atvorini kuzatish.

Kompensatsiya–buzilgan funksiyalar o'rnini to'ldirish, rivojlantirish.

Konkretlik–umumiy fikrlardan voz kechish va savollarga aniq javob berish qobiliyati.

Korreksion tarbiya – jamiyatdagi hayotga ko'nikish uchun sharoitlar yaratish, ba'zi toifa odamlarni rivojlanish nuqsonlarini engib o'tish yoki bartaraf etish.

Madaniyat – jamiyat, ijodiy kurslar va inson qobiliyatlarining tarixan rivojlanish darajasi bo'lib, insonlar hayoti va faoliyatini tashkil qilish shakllari, shuningdek, ular tomonidan yaratilayotgan moddiy va ma'naviy qadriyatlarda o'z ifodasini topadi.

Madaniyatlik–bola tarbiyasi va ijtimoiylashuvi jarayoni shu jamiyat va millatning ma'naviy va moddiy madaniyati asosida qurilishi lozim.

Maqom – bemorni ko'rilayotgandagi holati tavsifi.

"Men" kontseptsiyasi – insonning o'zi haqidagi tasavvurlari tizimi.

Mikrosotsium – o'z tarkibiga oila, qo'shniçilik, tengdoshlar guruhlari, turli ijtimoiy, davlat, diniy, xususiy va tarbiyaviy tashkilotlari mavjud, muayyan hududda faoliyat yurituvchi jamiyat.

Nazoratsizlik–bolalarni, ularning xulq-atvorini, bo'sh vaqtlarini qanday o'tkazishlarini nazorat qilmasilik, ularning tarbiyasi haqida qayg'urnasilik.

Oila–insonlar kundalik hayotining asosiy qismi- jinsiy munosabatlari, bolani dunyoga keltirish, bolalarning ilk ijtimoiylashuvi kabi holatlar sodir bo'ladigan ijtimoiy institut.

Ontogenez – hayvon yoki o'simlik olamining yarialshidan boshlab hayotining oxirigacha individual rivojlanishi. Ontogenez organizmning tashqi muhitning aniq bir sharoitlarda rivojlanishi hisoblanadi. Ontogenezda har organizm birin-ketin rivojlanish bosqichlaridan o'tadi. Inson ontogenezi ikki bosqichdan iborat- prenatal va postnatal.

Pedagogik tashxis – o'quvchi va o'quvchilar jamoasi shaxsiyatini ta'lim-tarbiya jarayoniga indeadual va differentsial yondoshuvni ta'minlash uchun o'rganish.

Pedagogik texnologiya – ta'lim-tarbiyaning pedagogik samaradorligini oshiruvchi omillar tahlili orqali optimallashtirish.

jarayonidir. Pedagogik texnologiya bolalarni natijaviy qilib tarbiyalash, ta'lim berish va rivojlantirishga yordam beradi. Pedagogik texnologiyalarning asosiy belgilar natijalik, algoritm mavjudligi, iqtisod, loyihalashtirish, butunlik va boshqarish hisoblanadi. Bu pedagogik texnologiyalar ish samaradorligini oshirishi, har qanday sharoitlarda qo'llaniladi, bir-biri bilan bog'liq aniq ifodalangan bosqichlarga egaligidan dalolat beradi.

Pedagogik qarovsizlik–shaxs rivojlanishiga barcha omillar majmuasining dezintegratsiya ta'siri oqibati. Ular avvalambor to'laonli individual-psixologik rivojlanishni ta'minlovchi etakchi faoliyat turlarini qoniqarsiz o'zlashtirishda namoyon bo'ladi.

Professional ijtimoiy pedagogik faoliyat – bolalar va o'smirlarni o'rab turuvchi mikrojamiyada ijtimoiy tarbiyasi boyicha bosqichma-bosqich ish olib borish bo'lib, bolalarning muvaffaqiyatli adaptatsiyasi, individuallashuvi va integratsiyasiga qaratilgan. Uning ob'ekti bola hisoblanib, predmeti-bolalarning ijtimoiy tarbiyasi jarayonidir.

Rahmdillik – kimgadir yordam berishga tayyor bo'lish yoki kimnidir hamdardlik, insonparvarlik tufayli kechirish.

Reabilitatsiya – bemorning psixofizik imkoniyatlari doirasida normal mehnat va hayotga qaytishi. Bu avvalambor tibbiyot yordamidan insonning jismoniy nuqsonlarini bartaraf etish, ikkinchidan maxsus o'quv metodlarini qo'llash, uchinchidan professional tayyorganlik asosida erishiladi.

Referent guruh– inson uchun o'lchov birligi hisoblangan tavsiyalar, ma'lumotlar.

Refleksiya–insonning ichki ruhiy faoliyati bo'lib, o'z xatti – harakatlari, hislatlari, holatlarini anglab olishga qaratilgan; insonning o'z ma'naviy dunyosini anglab olishi.

Somatik–jismoniy.

Ijtimoiy adaptatsiya–metod va usullar tizimi bo'lib, uning maqsadi insonlarga ularning ijtimoiylashuvi va yangi ijtimoiy sharoitlarga ko'nikishlariga yordam berish.

Ijtimoiy diagnostika–ijtimoiy hodisani, uning holatini xarakterlaydigan va uning rivojlanish tendentsiyalarini aniqlash maqsadida kompleks o'rganish jarayoni. Metod, usullar vositasida tadqiq etishga asoslanadi. Ijtimoiy diagnostika ijtimoiy muammoni

a'zolariga bo'lib tashlash orqali o'rganishni ko'zda tutadi. Olingan ijtimoiy tashhiz o'rganilayotgan ijtimoiy hodisalarning salbiy tendentsiyalarini oldini olishga qaratilgan amaliy harakatlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Ijtimoiy etim–biologik ota-onaga ega, biroq ular muayyan sabablarga ko'ra bola tarbiyasi bilan shug'ullanishmaydi va unga g'amxo'rlik qilmaydi.

Ijtimoiy informatsion yordam–bolalarni ijtimoiy g'amxo'rlik, himoya, shuningdek ijtimoiy xizmatlar faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlar bilan ta'minlashga qaratilgan yordam.

Ijtimoiy ish–ijtimoiy sohadagi tashkiliy faoliyat bo'lib, jamiyatning barcha qatlamlaridagi ijtimoiy muammolarni echishga qodir bo'lgan maxsus ijtimoiy mexanizm hisoblanadi. Uning maqsadi inson manfaati va ehtiyojlarini moddiylashtirish, ijtimoiy va shaxsiy ahsimiyatga ega natijalarni qo'lga kiritish, jamiyatda shaxsning, guruhning yoki jamoaning ijtimoiy maqomini mustahkamlash yoki o'zgartirish.

Ijtimoiy iqtisodiy yordam – muhtoj bolalarning ruhiy, axloqiy va emotsional holatini tiklash boyicha muassasa, markazlarda yordam ko'rsatish.

Ijtimoiy normalar – insonlar xatti – harakatarini, ularning ijtimoiy hayotini muayan madaniyat, jamiyat qadriyatlariga muvofiq tartibga soluvchi xulq-atvor me'yorlari.

Ijtimoiy patronaj – shaxs huquqlari, voyaga etmaganlarning mol-mulklarini himoya qilishning maxsus turi. Texnologiya sifatida ijtimoiy vasiylik vasiylikka muhtoj odamlarni aniqlaydi, vasiylarni tanlaydi, ularning o'zaro munosabatlarini tartibga soladi. Patronaj uyda profilaktik, sog'lomlashtirish, sanitar chora-tadbirlarni o'tkazishni ko'zda tutadi.

Ijtimoiy pedagog – ijtimoiy pedagogika mutaxassisligi boyicha o'rta yoki oliy professional ma'lumotga ega bo'lgan mutaxassis, ijtimoiy pedagogik faoliyatni professional tartibda yuritib oladigan mutaxassis.

Ijtimoiy pedagogika – shaxs ijtimoiylashuvi qonuniyatlarini o'rganishga, jamiyatning ijtimoiy muammolarini hal qilish maqsadidagi samarali metodlar va ijtimoiy pedagogik faoliyat texnologiyalarini joriy qilishga qaratilgan pedagogika sohasi.

Ijtimoiy pedagogik bashorat – bolani yuzaga kelgan muammo bilan bog'liq ravishda biror bir ijtimoiy pedagogik faoliyatga jalb qilish orqali bu muammoni xal qilishni bashorat qilish. Ijtimoiy pedagogik bashorat ijtimoiy pedagogik jarayonning manig'i va mohiyati, uning qonuniyatlarini bilishga tayanadi.

Ijtimoiy pedagogik markaz – ijtimoiy psixologik markazlar, xududiy guruh va birlashmalar, tarbiya muassasalari tarmog'i.

Ijtimoiy pedagogning professional maqomi – sub'ektning huquq, majburiyati va vakolatlarini aniqlab beruvchi shaxslararo munosabatlar tizimidagi o'rni. Ijtimoiy pedagog maqomi u egallab turgan holatning in'ikosi hisoblanadi: ma'muriy ijtimoiy pedagog, jamoaviy ijtimoiy pedagog, oilaviy ijtimoiy pedagog, ta'lim muassasasining ijtimoiy pedagogi. Biroq professional maqom obro'-e'tiborini aniqlab bermaydi. Ular professional-shaxsiy munosabatlar jarayonida shakllanadi.

Ijtimoiy pedagogik faoliyat metodikasi–ijtimoiy pedagogik faoliyatning mazmuni, shakli, usullari, vositalari va nazorati majmuasi.

Ijtimoiy pedagog refleksiysi – har bir bosqichda o'z faoliyatini tahlil qilish, uning salbiy va ijobiy tomonlarini aniqlash, olingan natijalarni bola shaxsiyatiga ta'sirini o'rganish.

Ijtimoiy pedagogik reabilitatsiya–bola organizmining ba'zi buzilgan funksiyalari, uning ijtimoiy maqomining o'zgarishi va unda og'uvchi xulq atvorning paydo bo'lishi bilan bog'liq bolaning ijtimoiy aloqalarni yo'qotishini tiklashga qaratilgan choralar tizimi.

Ijtimoiy pedagogik profilaktika–bolada turli faollik turlarining namoyon bo'lishiga va bolalarning optimal ijtimoiy rivojlanishiga shart-sharoitlar yaratishga qaratilgan ijtimoiy tarbiya chora-tadbirlar tizimi.

Ijtimoiy pedagogik faoliyat – bolaga ijtimoiylashuv jarayonida va jamiyatda o'z-o'zini amalga oshirishi uchun yordam ko'rsatishga qaratilgan professional faoliyat.

Ijtimoiy pedagogik faoliyat texnologiyasi – ratsional va maqsadga qaratilgan xatti-harakatlar bilan xarakterlanadigan amaliy ijtimoiy pedagogik faoliyat, metod va usullari majmuasi.

Ijtimoiy pedagogik yordam – bolaning ijtimoiylashuvi va to'la qoni rivojlanishi uchun psixologik, pedagogik sharoitlar yaratib beruvchi ijtimoiy pedagogik chora-tadbirlar tizimi.

Ijtimoiy profilaktika–turli salbiy xarakterdagi ijtimoiy og'ishlarni keltirib chiqaruvchi asosiy sabablar va shart-sharoitlarni oldini olish, bartaraf etish yoki neytrallashtirishga qaratilgan davlat, ijtimoiy, ijtimoiy-tibbiy va tashkiliy chora-tadbirlar majmuasi.

Ijtimoiy-psixologik yordam–oila va mikro jamiyada qulay mikroqilmni yaratishga, uy, maktab jamoasining salbiy ta'sirlarini bartaraf etishga qaratilgan yordam.

Ijtimoiy reabilitatsiya – insonning ijtimoiy muhitda faoliyat yuritish qobiliyatini tiklashga qaratilgan jarayon-texnologiya sifatida tibbiy, maishiy, kasbiy, shaxsiy darajadagi reabilitatsiyaga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasini ilgari suradi.

Ijtimoiy reabilitatsion yordam–bolalarning ruhiy, aqliy, emosional holati va sog'lig'ini tiklashga qaratilgan yordam.

Ijtimoiy sog'lik–individding tashqi muhit bilan o'zaro munosabatlarning mukammallashuvi shakli va vositalarini muayyan darajasidir, bu o'zaro munosabatlarning muvaffaqiyati amalga oshirish imkonini beruvchi ruhiy va shaxsiy rivojlanish darajasi. Ijtimoiy sog'likning aksi ijtimoiy qarovsizlik holatidir.

Ijtimoiy tajriba–turli ko'nikmalar va malakalar, __va usullar, xulq-atvor normalari va stereotiplari, insonlar bilan muomala tajribasi, adaptatsiya, o'z-o'zini anglab olish tajribalari majmuasi.

Ijtimoiy tarbiya – shaxsning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi uchun zarur bo'lgan ijtimoiy ahamiyatga ega hislatlarni shakllantirish jarayoni.

Ijtimoiy tarbiyada yoshga ko'ra yondashuv–inson rivojlanishiga har bir yosh guruhining xususiyatlari va imkoniyatlarini inobatga olgan holda shart-sharoit yaratib berish.

Ijtimoiy tarbiyaga individual yondashuv–tarbiyalanuvchilarning individual xususiyatlarini ham shaxsiy ham individ darajasida inobatga olish.

Ijtimoiy ta'lim–ijtimoiy bilimlarni va bolaning ijtimoiylashuviga ko'maklashuvchi ijtimoiy ko'nikma va malakalarni etkazish jarayoni.

Ijtimoiy ta'minot–davlat moddiy ta'minoti tizimi va ijtimoiy yordamga muhtojlarga yordam ko'rsatish doirasida turli ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish tizimi.

Ijtimoiy terapiya – davlat tuzilmalari, jamoat tashkilotlari va birlashmalari, shu jumladan diniy tashkilotlarning ijtimoiy munosabatlarning muayyan bir shakllariga amaliy ta'sir qilish jarayoni.

Ijtimoiy texnologiya – turli ijtimoiy muammolarni echish va aholining ijtimoiy himoyasini ta'minlashda ijtimoiy ishchilar va ijtimoiy xizmat ko'rsatish muassasalari tomonidan qo'llaniladigan vosita, metod va ta'sirlar majmuasidir. Ijtimoiy pedagog faoliyatining zahirasida 4 turdagi ijtimoiy texnologiyani kuzatish mumkin: ijtimoiy ishga tegishli, ijtimoiy psixologik, ijtimoiy tibbiy, ijtimoiy pedagogik.

Ijtimoiy qarovsizlik–ijtimoiy xislatlar, ehtiyojlar, qadriyatlarining rivojlanmasligi, bo'sh ijtimoiy refleksiyaga, ijtimoiy rollarni egallashda qiyinchiliklarga olib keluvchi omillarning oqibati.

Ijtimoiy harakat–turli ijtimoiy guruhlarining umumiy maqsad sari qaratilgan birgalikdagi xatti-harakatlari.

Ijtimoiy hudud – bola ko'z o'ngida har kuni sodir bo'ladigan harakatlar, ijtimoiy munosabatlar, transport, narsa-predmetlarning qiyofasining majmuasi.

Ijtimoiy huquqiy yordam – inson va bola huquqlariga amal qilishga, bu huquqlarni amalga oshirishga, bolalarni oliaviy, mehnat, fuqarolik masalalari bo'yicha huquqiy tarbiyalashga qaratilgan yordam.

Sotsium – insonning ijtimoiy atrof-muxiti, hamjamiyati.

Submadaniyat– muayyan insonlar guruhining hayot tarziga ta'sir qiluvchi ijtimoiy psixologik belgilar (norma, qadriyat, stereotip, did) majmuasi.

Tayanch shaxs – insonning asosiy hayotiy intilishlarini belgilab beruvchi tabiiy qolipdir. Tayanch intilishlar hammada bir hil bo'ladi, biroq ularning namoyon bo'lishi genetik va tashqi omillarga bog'liq bo'ladi.

Tibbiy-ijtimoiy yordam–ta'lim-tarbiya jarayonida sog'likni tiklash yoki mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlar.

Shaxslararo munosabatlar – ommaviy ijtimoiy psixologik hodisalar bo'lib, bir guruhda bo'lgan va birgalikdagi faoliyat hamda mulqot jarayonida bir-biriga ta'sir ko'rsatuvchi shaxslar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda namoyon bo'ladi.

Shaxslararo muomala – insonlar orasida aloqalar o'rnatishning murakkab jarayoni. Pedagogik jamoada shaxslararo muomalaning quyidagi xususiyatlari to'g'rilanishga muhtoj: ba'zi pedagoglarning sabrsizligi, irodasizligi, kasbdoshlarini tinlay olmaslik, o'z maqomini oqlash, ijtimoiy pedagogik treninglar, boshlang'ich pedagog maktablari orqali sabr-matonat, tinglash madaniyati kabi xislatlarni shakllantirsa bo'ladi.

Shaxsning hayot tarzi – maqsadga muvofiq shakllangan qiziqishlar, faoliyat turlari va hayot yo'llari tizimi.

Shaxsning o'z-o'zini rivojlantirishi – bu insonning o'z hayotiy faoliyatining sub'ektiga aylanishidir. Sub'ektlik-insonning hayotdagi faol, mustaqil holati va maqomi. U inson tug'ilishidan oq unga xos bo'lib, uning ilk psixologik namoyon bo'lishi bolaning jonlanishi hisoblanadi. Yosh o'tgan sari u o'z shakllarini o'zgartiradi-insonda axloqiy, estetik, ijtimoiy va psixologik qo'zg'atuvchi sabablar paydo bo'ladi. Inson o'z-o'zini anglash, muomala va faoliyat sub'ektiga aylanadi. Bu faollik ham shaklan ham mazmunan o'zgaradi. Inson qanchalik yoshi o'tsa u shunchalik ko'proq o'z-o'zini rivojlantirish sub'ekti bo'ladi.

Xayriya – alohida shaxslar yoki tashkilotlar tomonidan kam ta'minlangan oilalar, muhtojlarga ko'rsatiladigan yordam.

Homiylik – voyaga etmaganlarning (boshqa toifa insonlarning ham) shaxsiy va mulkiy huquqlarini himoya qilish shakli, ya'ni homiylikda vasiylikka qaraganda ancha keng toifadagi bolalar huquqlari himoya qilinishi mumkin.

Huquqbuzarlik – biror-bir huquqni buzuvchi har qanday xatti-harakat. Huquqbuzarliklar ijtimoiy xavfli harakat va jinoyatlarga bo'linadi.

O'zaro munosabatlar – jamoada ijtimoiy psixologik iqlimni shakllantirish asosi.

O'z-o'zini aktuallashirish–insonning o'z shaxsiy imkoniyatlarini to'liq aniqlashga va rivojlantirishga qaratilgan doimiy intilish.

O'z-o'zini anglash–inson ongining eng oliy irodasi bo'lib, o'zi haqidagi tasavvurlar, xulq-atvori, faoliyati, ehtiyojlarini anglashdan namoyon bo'ladi.

O'z-o'zini tarbiyalash – insonning o'zida ijobiy xislatlarni shakllantirish va salbiy xislatlarni bartaraf etishga qaratilgan, tashkillashirilgan faoliyati.

Qadriyatlar – harakat usuli, metodikasi va uning individual etimiga aylanishi uchun shart-sharoit yaratish.

Qurilma (ustanovka) – muayyan xulq-atvor, tasavvurni boshdan kechirishga tayyor bo'lish. Qurilmalar faoliyatning barqaror kechishini belgilab berishadi. Agar shaxsiy qurilmalar kasbiy faoliyatning xarakterini belgilab bersa ijtimoiy qurilmalar mutaxassisning mijoz bilan o'zaro munosabati usullariga oydinlik kiritadi.

Emotsional zararlantirish– bevosita emotsional holatlarni uzatish orqali ta'sir ko'rsatish (qo'l, yuz xatti-harakatlari, intonatsiya)

Empatiya – dunyoga boshqalar nazari bilan qarash, uni boshqalar kabi tushunish, boshqalarning xatti-harakatlarini ularning nuqtai nazariga ko'ra qabul qilish va shu bilan birga o'zining tushunchasini bildirishga qodirlik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risidagi qonun" 2020 yil 23 sentabr.
2. A. Karimov. O'zbekiston buyuk kelajak sari. T. 1999 y.
3. I. A. Karimov. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. T. 1999 y.
4. A. Munavvarov. Pedagogika. T. 1996 y.
5. Maktab ta'limining ijtimoiy – pedagogik boshqaruvi. Shqurbonov. Shalq ta'limi 46-50 bet. Shalq ta'limi № 1. 98 y.
6. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T. 1992 y.
7. I. A. Karimov. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda. T. 1999 y.
8. I. A. Karimov. O'zbekiston buyuk kelajak sari. T. 1998 y.
9. Umumta'lim maktablarida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini o'rganish haqida farmon. 2001 yil 4 yanvar.
10. I. Karimov. Barkamol avlod O'zbekiston tarakkieitining poydevori. T. 1997 y.
11. I. Karimov. Bizdan ozod va obod Vatan qolsin. 11 jild. T. 1996.
12. I. Karimov. Yangicha fikrlash va ishlash-davr talabi. T. 1997.
13. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risida qonuni. T. 1997.
15. J. Tulenov va boshkalar. Ma'naviy yuksalish sari. T. 2000 y.
16. Sh. Kurbonov va boshqalar. Barkamol avlod orzusi. T. 2000 y.
17. Shul'gin V. N. «Osnovnie voprosi sotsial'nogo vospitaniya» M-1994
18. Shurkova «Novie texnologii vospitatel'nogo protsesssa» M-1994
19. Galaguzova M. A. i dr «Sotsial'naya pedagogika» M-1994
20. M. V. Firsov Antologiya sotsial'noy raboti M-1994
21. Klayberg Yu. A. Sotsial'nie normi i otklyucheniya M-1997
22. Detis otkloneniya vrazviti. Metodich. Posobie dlya pedagogov
- vospitateley massovix ipets uchrejdeniy roditeley M-1997
23. Entoni Giddens. Sotsiologiya. T. 2002 y.
24. Guniar Skirbekk, Nils Gil's. Falsafa tarixi. T. 2002 y.
25. V. B. Mitronov. Vek obrazovaniya. M. 1990 g.
26. B. Saymon. Obshestvo i obrazovanie. M. 1992 g.

27. www. pedagog. uz

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh. M. "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak".
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollari bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti nutqi. "Xalq so'zi" gazetasi, 2017. 16 yanvar, № 11
3. Mirziyoyev Sh. M. "Buyuk kelajagimizni mard va oliyanob xalqimiz bilan birga quramiz". "O'zbekiston", 2017.
4. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to'plami, 2017 yil, 6-son, 70-modd.
5. Mirziyoyev Sh. M. "Qonun ustuvorligi – inson manfaatlarini ta'minlash taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi". "O'zbekiston", 2017.
6. Mirziyoyev Sh. M. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida PF-60 farmoni 2022 yil 28 yanvar.

RAXMONOV AZAMAT RUZVONOVICH

IJTIMOIY PEDAGOGIKA ASOSLARI
(O'QUV-QO'LLANMA)

Muharrir:	X. Taxirov
Tehnik muharrir:	S. Melikuziya
Musahhih:	M. Yunusova
Sahifalovchi:	A. Ziyamuhamedov

Nashriyot litsenziya № 2044, 25.08.2020 й
Bichimi 60x84^{1/16} "Cambria" garniturası, kegli 16.
Offset bosma usulida bosildi. Shartli bosma tabog'i 15,75. Adadi
100 dona. Buyurtma № 1814182

Yangi chirchiq prints MCHJda chop etildi.